

No - 324

આણેશંકર કૃત

પોલીસ નિયમ પ્રકાશક.

આવૃત્તિ ૨ ૦૦.

સને ૧૯૨૧

કીમત સવા રૂપીઆ.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૮૩૬૩ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ પોલિશ નિયમ ૨૩૧૨૧૩

વિષય ૨૧૪:૪:૬૪૫૨

પોલીસ નિયમ પ્રકાશક.

કર્તા

સ્વ. રાવ સાહેબ પ્રાણશંકર ત્રીપુરાશંકર,
રીટાચર્ડ પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર
સુરત.

છપાવી પ્રસીદ્ધ કરનાર

છોટુભાઈ પ્રાણશંકર.

(કૌપી રાષ્ટ્ર તથા તરજુમાના હક્કો સ્વાધીન રાખ્યા છે.)

કાયદા પ્રમાણે રજીસ્ટર કરાવી છે.

(આવૃત્તિ ૨જી નકલ ૧૦૦૦.)

“સુરત સીટી” પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ-સુરત.

સને ૧૯૨૧.

કિંમત રૂપિયા બે.

સુરત-ચૌટાના પૂલ ઉપર આવેલા “સુરત સીટી” પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં
ઠાકોરદાસ માનસીંહે છાપ્યું.

છપાવી પ્રસીદ્ધ કરનાર:—

છાદુભાઈ પ્રાણશંકર.—દે. નાગરજ્ઞાન્યા-સુરત.

પેહેલી આવૃત્તીની પ્રસ્તાવના.

આ ન્હાના પુસ્તકમાં પ્રથમ ડીસ્ક્રીક્ટ પોલીસ તથા વિલેજ પોલીસ આક્ટો, તે પછી કીમીનલ પ્રોસીજર કોડ, પીનલ કોડ, પુરાવાનો આક્ટ, અને તે પછી જરૂરજોગ પરચુરણ આક્ટો, એમ અનુક્રમે આપેલા છે. જુદાં જુદાં પ્રકરણો પાડી, પોલીસને હંમેશ ઉપયોગમાં આવે તેવી બાબતોમાં કાયદાની કલમો શબ્દસઃહ આપેલી છે, અને તે સાથે સંપૂર્ણ સમજુતી પણ આપી છે.

અસલી જુનો જમાનો વહી ગયો છે, અને પોલીસ અમલદારો પોતાના કામકાજ દરમ્યાન જે ભાગ્યું તુલું જ્ઞાન મેળવે, તેથી કામ નિશ્ચય જતું, તે વખત હવે રહ્યો નથી. કેળવણીનો પ્રચાર બહુ બોહોળો થવાથી, લોકો બહુ હોંશીઆર અને કાયદાઓથી વાકેફ થતા ગયા છે, તેથી હવે હાલના જમાનાની ચાલુ સ્થિતિ ઉપર વિચાર કરતાં પોલીસ સબ ઇન્સ્પેક્ટરો તથા ઇન્સ્પેક્ટરોને જ માત્ર નહિ, પણ હેડ કાન્સ્ટેબલો અને કાન્સ્ટેબલોને પણ વધારે સંગીન પ્રકારનું જ્ઞાન સંપાદન કરવાની જરૂર છે. એવા સંગીન અને મુસ્તકીન જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ સારૂ શિક્ષણની અવશ્ય જરૂર છે. તે સારૂ પોલીસ ખાતામાં નોકરી કરનાર તમામ ન્હાના મોટા અમલદારોને હંમેશ ઉપયોગી થઈ પડે એવા હેતુથી આ ચોપડી તૃદન નવીજ ગોઠવણ, અને ઢબછબ ઉપર રચવામાં આવેલી છે. કાયદાની આખી કલમો જરૂરી બાબતોમાં આપવા ઉપરાંત. તે ઉપર હાલ જે જે રૂલો છે, તે, તથા હાઈ કોર્ટોના ફેસલાના આધારે ઠરેલા અર્થ જે પોલીસે જાણવા જોઈએ તે,—તથા તે ઉપર અનુભવ સિદ્ધ બાસ ઉપયોગી સૂચનાઓ તથા સમજુતી, બહુજ સરળ ભાષામાં સમજી શકાયે તેટલી સારી રીતે, આ ચોપડીમાં આપેલી જણાશે.

સારી ચાલથી ચાલવાના જામીન વગેરે બાબતોમાં—પુરાવાને અંગે, કઈ કઈ બાબતો જરૂરની છે, તે તપસીલવાર ગોઠવીને

બતાવી છે. ખુન, ખોટા સિક્કા બનાવવા, ચોરી, ઘરફાટી વગેરે અનેક ઉપયુક્ત બાબતોમાં ગુન્હો શોધી કાઢાડવા કેવા પ્રકારના ઉપાયો લેવા, ને શું શું તપાસ કરવી, તે સરળતાથી બતાવ્યું છે. ઝાહાડો (જડતી) લેવા સંબંધી બહુ ઉપયોગી અને જરૂરી અનુભવ સિદ્ધિ રૂલો.—તથા કબુલત સંબંધે,—કેસ તથા સ્ટેશન હાએરી સંબંધે,—“ફાઇનલ”યા આખર રિપોર્ટ સંબંધે, ઇન્કવેસ્ટ સંબંધે, મેલાપીની માપી સંબંધે, પુરાવાના આકટમાં અનેક જરૂરી બાબતોમાં,—કાયદો તથા અનુભવ એ બે ઉપરથી બહુ ઉપયોગી સમજીતી તથા રૂલો આપેલી જણાશે. વળી ફક્તર તપાસણીની રીત પણ બતાવી છે.

જરૂર પ્રમાણે સવાલ જવાબ રૂપે,—જરૂર પ્રમાણે સમજીતી રૂપે,—એમ સરળતાની બાબત ધ્યાનમાં રાખી, આ ચોપડી તૈયાર કરેલી છે. દરરોજની કામગીરીમાં,—પોતાનો અભ્યાસ પુરતો વધારવામાં—પરીક્ષા પાસ કરવામાં,—અને હાલના જમાનાને લાયકનું કાયદાનું સંગીન જ્ઞાન મેળવવા આ ચોપડી ઉપયોગી સાધન છે એમ જણાશે, અને મારી આગલી બનાવેલી જીની ચોપડીઓની અભ્યાસમાં હવે કશી ગરજ રહેશે નહિં, એટલું જ નહિં, પણ તેના કરતાં બહુ વધારે અને ઉચ્ચ જ્ઞાન અને ઉપયોગી માહિતી, આ ચોપડીથી “અપ-ટુ-ડેઇટ” મળી શકશે, અને “પોલીસ નિયમ પ્રકાશક”નામ આવી ચોપડીનું અર્થ છે, એમ જણાશે.

આ ચોપડીમાં અમુક વિષય શોધી કાઢાડવો સેહેલો પડે તે સાફ દરેક પાને,—મથાળે,—કાયદો તથા કલમ આપેલાં છે; તેથી જે જોવું હોય તે ઝટ જડી શકશે.

તા. ૨૫મી જુલાઈ, ૧૯૧૪. }
નાગર ફળીયું, સુરત.

પ્રાણશંકર ત્રીપુરાશંકર.

બીજી આવૃત્તીની પ્રસ્તાવના.

આ ચોપડીની પેહેલી આવૃત્તી છ માસમાંજ અપી ગઈ હતી તે પછી તે કોઈપણ જગોએ મળતીજ નહોતી. પરંતુ ઘણા પોલીસ અમલદારો તરફથી બીજી આવૃત્તી કાઢવાની માંગણી થવાથી આ બીજી આવૃત્તી બહાર પડી છે.

આ આવૃત્તી કાઢવા મરહુમ રા. સા. પ્રાણશંકરે વિચાર કર્યો હતો. પણ તેઉંને અવકાશ નહીં મળવાથી અને તા. ૩-૪-૧૯૨૦ને રોજ તેઉંનું અવસાન થવાથી આ કામ છેવટ મારે માથે પડ્યું. જે મરહુમની સમજુતીમાં કોઈ ફેરફાર કરીએ તો તે બગાડયા બરોબર છે. તેથી જેટલે દરજ્જે કાયદો સુધર્યો છે તેટલો સુધારી સમજુતીઓ કાયમ રહેવા દીધી છે.

કાગળ, છપાઈ વગેરેના ભાવો ઘણા સખત છે તેથી કીંમત માં જુજ વધારો કર્યો છે. ને પોસ્ટેજના ભાવ બમણા થવાથી તે જુદું રાખવું પડ્યું છે. મરહુમના ૩૦ વરસના અનુભવનો લાભ કોઈ લે અને શીખે તે માટેજ આ આવૃત્તી બહાર પાડી છે.

કાયદાની કલમો જેટલી સુધરી-છે તેટલી સુધારી છે. પણ કોઈ સુધારો સરત ચુકથી રહી ગયો હોય તો વાંચક દરજુજર કરશે એવી આશા છે.

આ પુસ્તક પ્રગટ કરવામાં મરહુમના ખાસ મીત્ર રા. રા. ચુનીલાલ માણેકલાલ ગાંધી બી. એ. એલ. એલ. બી. અત્રેના માણ સરકારી વકીલે મને મદદ કરી છે તે માટે તેમનો ઘણો આભારી છું. વળી સુરત સીટી પ્રેસના માલીક રા. રા. ઠાકોરદાસ માનસીંગે આ પુસ્તક બનતી ઝડપથી કાગળ પુર્વક છાપી આપ્યું તેથી તેમનો પણ હું આભાર માનું છું.

નાગર ફળીઆ
સુરત તા. ૨૫-૮-૧૯૨૧

છાંદલાલ પ્રાણશંકર

અનુક્રમણિકા.

પ્રકરણ ૧ છું—(પોલીસ આક્ટો).

ડીપ્ટીક્ટ પોલીસ આક્ટ, જુદા જુદા ગ્રેડો, પોલીસના અખત્યાર,	૫૫૬
ફરજો, જવાબદારી, ગુન્હાઓ, ખાતાની તથા કોર્ટ તરફની શિક્ષા,	
પ્લાક માર્ક, અપીલ કરવાની રીતો વગેરે	૧-૨૧
વિલેજ પોલીસ આક્ટ, પોલીસ મટેલની ફરજો વગેરે	૨૧-૨૬

પ્રકરણ ૨ જી—(ફીમીનલ પ્રોસીજર કોડ).

વાખ્યાઓ, કોર્ટો તથા તેના અધીકારો પોલીસ તથા માજીસ્ટ્રેટને	
ખબર તથા મદદ આપવાની લોકોની ફરજ, પકડવા બાબત કાયદો;	
વગર વારંટ પકડવા બાબત અખત્યારો, નજર કેદ, દેખરેખ વગેરે.	૨૭-૪૫
હાજર કરવાની 'પ્રોસેસો', સમન, વારંટ, જાહેરનામું તથા જપ્તી,	
તેના નિયમો	૪૫-૫૫
જાહોઝો લેવાના કાયદો તથા અનુભવ ઉપરથી કરેલી રીતો, પંચાત-	
નામાનો નમુનો... ..	૫૫-૬૦

પ્રકરણ ૩ જી—(ફીમીનલ પ્રોસીજર કોડ).

ગુન્હા અટકાવવા બાબતમાં, સુલેહનો ભંગ ન થવા દેવા તથા સારી	
વર્તણૂક બાબતમાં જમીન બાબત કાયદો, સમજૂતી, પુરાવાને અંગે	
અનુભવશિષ્ટ સૂચનાઓ, હીસટરી રીટ.	૬૦-૭૭
કાયદો વિરૂદ્ધ મંડળીને વિખેરવા અધીકાર, ગુન્હા થતા અટકાવવા	
અધીકાર.... ..	૭૭-૭૯

પ્રકરણ ૪ થું—(ફીમીનલ પ્રોસીજર કોડ).

મગનીએબલ ગુન્હાની ફરીયાદ, જાહેર રીપોર્ટ, તથા સાક્ષી બાલાવવા;	
ચોકશીની રીતો; કબુલત નોંધાવવાનો કાયદો તથા સમજૂતી;	
આવીસ કલાક ઉપરાંત અટકાયત બાબતમાં નિયમો; તથા સમજૂત;	
ચાર્જશીટ; ફાઇનલ રીપોર્ટ; ક્લાસ-વારી, તે ઉપર રીતો તથા	
સમજૂતી; કેસ તથા સ્ટેશન ડાબ્બરીઝ; તે વિષે નિયમો તથા	
સપૂર્ણ સમજૂતી વગેરે.	૭૯-૯૬

પ્રકરણ ૫ મું—(કીમીનલ પ્રાસીજર કોડ).

અક્ષમાત મોત, આત્મઘાત, યુન વગેરેમાં ઇન્કવેસ્ટ તપાસ, તેની મજત, જાળખની રૂલો, સમજૂતી, કાયદો, પંચાતનામાનું ફારમ વગેરે. ૯૬-૧૦૪

પ્રકરણ ૫ મું (જ)—(કીમાનલ પ્રાસીજર કોડ).

ચોકશી તથા ઇનસાફની જગા; કામ ચલાવવા સાંકસનની જરૂર કયાં તે; માઈસ્ટ્રોને ફરીઆદ; સમન્સ કેસ ચલાવવાની રીત; વારંટ કેસની રીત; ચોકશી તથા સેસન્સ કેસોની રીત, મેલાપી તોહોમતદારને માફી આપવાનો કાયદો તથા રૂલો; માંડી વળાય તે ગુન્હા કયા; જજમેન્ટ, અપીલ, રીવીઝન; વેફી પુરાવા બાબત નિયમ. પ્રથમ સળની સાબીતીની રીત; નધણીઆતી મિલકત બાબત; પ્રથમ ગુન્હા સાડ અમુક સંજોગોમાં જમીન ખત ઉપર છુટવું; અમુક ગુન્હેગારોએ પોતાનો પતો જાહેર કરવા બાબત ફરજ. ... ૧૦૪-૧૧૭

પ્રકરણ ૬ ઠું—(પીનલ કોડ).

જાગ્યા; સાધારણ અપવાદો; ખાનગી બચાવના હકો. ... ૧૧૭-૧૨૩
મદદગારીનો ગુન્હો; રાજ્ય વિરુદ્ધ ગુન્હાઓ; કાયદા વિરુદ્ધ મંડળી, હુલડ, હંજામો, બખેરો; સરકારી નોકરના ચા તેના સંબંધી ગુન્હાઓ; સરકારી નોકરોના અખત્યારના તિરસ્કાર સંબંધી ગુન્હાઓ... ૧૨૩-૧૩૦
ખોટી ખબર આપ્યા બાબત કલમ ૧૮૨ તથા ૨૧૧ ના ગુન્હાઓ, અપૂર્ણ સમજૂતી. ... ૧૩૧-૧૩૬

પ્રકરણ ૭ મું—(પીનલ કોડ).

ખોટા પુરાવો તથા ઇનસાફ વિરુદ્ધ ગુન્હા. ... ૧૩૭-૧૪૨

પ્રકરણ ૮—(પીનલ કોડ).

ખોટા સિક્કા તથા સરકારી સ્ટાંપ સંબંધી ગુન્હાઓ. ખોટા સિક્કા બનાવવાની રીત, સિક્કા ચલાવવાની રીત; જડતી, તથા તપાસ શી રીતે કરવી તેની સમજૂતી, સિક્કાની પારખ... ૧૪૨-૧૫૪
કાંટલાં તથા માપના ગુન્હા; લોકોની તંદુરસ્તી સલામતી વગેરેના ગુન્હા; જરીઆમ રસ્તા ઉપર બેઠીકરાધથી હાંકવું; બીજાત્સ મુસ્તકો; ધર્મ સંબંધી ગુન્હાઓ. ... ૧૫૪-૧૫૭

પ્રકરણ ૯ મું—(પીનલ કોડ).

શરીર સંબંધી ગુન્હા; શિક્ષણીય મનુષ્યવધ, ખુન, મર્દતત્વી ખુન; તે બધા વચ્ચે તફાવત; તે વિષે સંપૂર્ણ સમજૂતી, અને શોધી કાઢવા વિષેની સૂચનાઓ; ખુનની કોશીસ; આત્મઘાત; ગર્ભપાત, છોકરું તણ દેવું વગેરે; તમામ જાતની વ્યથા તથા મહાવ્યથાઓ વગેરે; ગેરવ્યાજબી અટકાવ તથા કેદ; મનુષ્યહરણ તથા નયન; બળાત્કાર સંયોગ, સૃષ્ટિક્રમ વિરૂદ્ધ ગુન્હાએ ૧૫૭-૧૮૯

પ્રકરણ ૧૦ મું—(પીનલ કોડ).

મિલકત વિરૂદ્ધ ગુન્હાઓ; ચોરી, સંપૂર્ણ સમજૂતી, શોધી કાઢવાની રીત વિષે સૂચનાઓ; જબરદસ્તી કઢાવવું; અપહરણ; ડાકાઘટી; જંગમ મિલકતનો ખોટો ઉપયોગ; વિશ્વાસઘાત; ચોરીનો માલ જાણી રાખવો, યા વગે કરવો; કમ્પાઈ; ખીચાડાના ગુન્હા; ગૃહપ્રવેશ, ઘર ફોડી ચોરી, તે ઉપર ઉપયોગી સમજૂતી-વગેરે. ૧૮૮-૨૦૭

પ્રકરણ ૧૧ મું—(પુરાવાનો કાયદો).

મુદ્દાની બાબતો તથા હમતી બાબતો; કબુલત, તથા તે ઉપર સંપૂર્ણ સમજૂતી; મરતી વખતની જુબાની, તથા તે ઉપર અનુભવસિદ્ધ રીતો; સારી નકારી ચાલ બાબત પુરાવો; પુરાવાનો બોલો; કોણ સાક્ષી આપવા લાયક તે વિષે; સાક્ષીઓ તપાસવાના ક્રમ,—સર તપાસણી; હિઠ તપાસણી; મેલાપીની જુબાની; ફરી તપાસણી. સૂચક સવાલો; કાહેદના ભરોસા ઉપર દોષ આણવાના સવાલો; ચાહેદાસ્ત તાણ કરવા બાબત; “ડીમીનર” વગેરે ૨૦૭-૨૨૩

પ્રકરણ ૧૨ મું—(દફતર તપાસણી વિગેરે).

દફતર તપાસણી બાબત. ૨૨૩-૨૨૫

પ્રકરણ ૧૩ મું—(પરચુરણ આક્ટો).

રેલવે આક્ટ. ગુન્હા કરનાર ટોળીનો આક્ટ. દોરોના અતિક્રમણ આક્ટ. જુગાર આક્ટ. હથીઆર આક્ટ. ૨૨૬-૨૪૬

પોલીસ નિયમ પ્રકાશક.

પ્રકરણ ૧ લું.

“ડીસ્ટ્રીક્ટ પોલીસ આક્ટ,” તથા “વીલેજ પોલીસ આક્ટ.”
(સને ૧૮૯૦ નો ૪થો). (સને ૧૮૬૧ નો ૮ મો).

દરેક પોલીસ અમલદારે પોતાની નોકરીમાં દાખલ થતાંજ, પોતાના અખત્યાર, હુકો અને જવાબદારી, કેવાં અને કયા કયા પ્રકારનાં છે, તે અવસ્થા જાણવું જોઈએ. પોલીસને જે જે અખત્યાર પ્રાપ્ત થાય છે, તે કાયદાની કલમોને અનુસરીનેજ પ્રાપ્ત થાય છે. કાયદામાં જે કૃત્ય કરવાની પરવાનગી યા અખત્યાર આપેલ નથી, તેવું કોઈ પણ કામ પોલીસ પોતાના હોદ્દાને અંગે કરી શકે નહિ, એમ સમજવું.

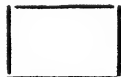
પોલીસ અમલદારને સહુથી પહેલાં “ ડીસ્ટ્રીક્ટ પોલીસ આક્ટ ” જાણવાની જરૂર છે. તેથી તેમાંથી જરૂર જોગ બાબતો આ નીચે આપી છે.

પોલીસની સનદ.—પોલીસખાતામાં નોકરીએ દાખલ થતાંજ દરેક પોલીસ અમલદારને એક સનદ યાને દાખલો કાયદા પ્રમાણે મળે છે; તેમાં લખવામાં આવે છે કે,—

ઇન્સ્પેક્ટર જનરલ ડી. સુ. અથવા

ડ. ઇ. જ. સી. આઈ. ડી.

નો સીકંટો.

.....ફલાણા ફલાણા.....ને જિલ્લાની પોલીસનો આસામી નીમ્યો છે, અને સને ૧૮૯૦ ના મુંબઈના ડીસ્ટ્રીક્ટ પોલીસ આક્ટ મુજબ જે સત્તા, ફરજ તથા હક છે, તે તેને આપ્યા છે.

(સહી) સનદ આપનાર અમલદારની
જગ્યા.....

ઉપર પ્રમાણેની સનદો ઇન્સપેક્ટરથી ઉતરતા દરજ્જાના પોલીસ અમલદારો માટે અપાયે છે. ઇન્સપેક્ટરોને પણ સનદ અપાય છે. પણ તે જુદી રીતે છે. તેની અહિંયાં જરૂર નથી, તેથી આપેલ નથી. વળી આકટની કલમ ૩૨ મુજબ એક જિલ્લામાંથી બીજા હરકોઈ જિલ્લામાં (મુંબઈ જિલ્લામાં), તેને બદલી થએથી જવું પડે, તે શરત પણ દાખલામાં લખાય છે.

પોલીસ અમલદારોનાં દરજ્જાઓ વિશે:—પોલીસ અમલદારો જુદા જુદા દરજ્જાના ઠરાવ્યા છે. સર્વેથી ઉપરી દરજ્જે “ઇન્સપેક્ટર જનરલ ઓફ પોલીસ,” નો છે. તે પછી ઉતરતા, “ડેપુટી ઇન્સપેક્ટર જનરલો,” છે; તે પછી ઉતરતા, “ડીસ્ટ્રીક્ટ પોલીસ સુપરીન્ટેન્ડેન્ટો,” છે; તે પછી ઉતરતા, “આસીસ્ટન્ટ પોલીસ સુપરીન્ટેન્ડેન્ટ,” તથા “ડેપુટી પોલીસ સુપરીન્ટેન્ડેન્ટ,” છે; તે પછી “પોલીસ ઇન્સપેક્ટરો,” તે પછી “સબ પોલીસ ઇન્સપેક્ટરો” તે પછી “હિડ ઇન્સ્ટેબલો,” જુદા જુદા વર્ગના છે, તે પછી “કોન્સ્ટેબલ” છે.

વળી પાયદળ તથા માઉન્ટેડ (ધોડેસ્વાર) અને “અનામંડ” અને “આર્મડ” (બંદુકવાળા) એમ પેટા વિભાગો છે.

યુરોપીયન સારજન્ટોનો વર્ગ જુદોજ છે.

દરેક ગામને સાડ પોલીસ પટેલ નીમેલો હોય છે; (વીલેજ પોલીસ આકટ પ્રમાણે) એ રીતના દરજ્જાના પોલીસ અમલદારો નિર્માણ કરેલા હોય છે. પોલીસની જુદી જુદી ફરજો તથા કાર્યક્રમો, આ અમલદારોએ અગવવાનાં હોય છે.

પોલીસ અમલદાર કેને કેહેવો તે વીશે.—પોલીસ આકટ પ્રમાણે નિર્માયલો એવો પોલીસ ફાજ પૈકાના હરકોઈ શખસને “પોલીસ અમલદાર” કેહેવાય.

“કોન્સ્ટેબલ”.—એને સહુથી હલકા દરજ્જાનો પોલીસ અમલદાર ગણ્યો છે.

પોલીસ આક્ટ ક્યાં ક્યાં લાગુ પડે છે.—મુંબઈ શહેર બાદ કરતાં, આખા મુંબઈ ધલાકામાં એ આક્ટ લાગુ સમજવો. પણ સીધા અને એડનના મુલકની બાબતમાં એમ ઠરાવ્યું છે કે સરકાર ત્યાં અથવા ત્યાંના અમુક બાજોમાં જાહેરનામાંથી લાગુ પાડે, તોજ લાગુ થાય છે.

પોલીસ અમલદારોની નિમણૂક કોણ કરે.—કોન્સ્ટેબલો, -હેડ કોન્સ્ટેબલો—તથા સબ-પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટરો, એઓને ડીસ્ટ્રીક્ટ પોલીસ સુપરીન્ટેન્ડન્ટ નિમી શકે છે. ઇન્સ્પેક્ટરોની નિમણૂક પોલીસ ઇન્સપેક્ટર જનરલ કરી શકે; તેથી ચઢતા દરજ્જાવાળાને ફક્ત સરકાર નિમી શકે.

સ.—“ડીસ્ટ્રીક્ટ માજિસ્ટ્રેટ” નો શું અધિકાર પોલીસ ઉપર હોય છે ?

જ.—ડીસ્ટ્રીક્ટ પોલીસ સુપરીન્ટેન્ડન્ટને ડીસ્ટ્રીક્ટ માજિસ્ટ્રેટનો મદદનીશ સમજવાનો છે. તેમજ કોઈ પણ ડીસ્ટ્રીક્ટની પોલીસ ફોજ, ત્યાંના ડીસ્ટ્રીક્ટ માજિસ્ટ્રેટના તાબામાં તથા અખત્યારમાં સમજવાની છે.

વળી, પોલીસ અમલદારોને થએલી સજના સંબંધમાં ડીસ્ટ્રીક્ટ માજિસ્ટ્રેટને અપીલ સાંભળવા કેટલો અધિકાર છે. તે વિશે “અપીલ” ના પ્રકરણમાં હકીકત આપેલી છે, તે વાંચવી.

નોટ.—ખાસ પોલીસ નિમવા બાબતમાં, -તથા વધારાની પોલીસ નિમવાની બાબતમાં આક્ટની કલમો ૨૨, ૨૩, ૨૪, ૨૫ જોવી.

નોટ.—કોઈ પણ કાયદા વિરુદ્ધ મંડળીએ કરેલી તુકરાનીનો બદલો અપાવવા ડીસ્ટ્રીક્ટ માજિસ્ટ્રેટને કેવી સત્તા છે, તે બાબત આક્ટની કલમો ૨૫ બ, ૨૬, તથા ૨૬, બ જોવી.

પોલીસ કામગીરીમાં ગફલત યા કસુર; અને
ખાતાંની રૂએ થઇ શકતી શિક્ષા બાબત.

સ.—પોલીસના ઉતરતા દરજ્જાના માણસોની પોતાની કામગીરી વગેરેમાં ગફલત યા કસુર કરવા બદલ, ખાતાની રૂએ યાને “ડીપાર્ટમેન્ટલ” શિક્ષા બાબતમાં શું નિયમ ઠરાવ્યા છે?

જ.—કોઈ પોલીસ અમલદાર પોતાના કામમાં ધાતકી, અડીયલ, સુસ્ત, અથવા ગફલત કરનારો છે, અથવા પોતાનું કામ કરવાને નાલાયક છે, એમ જણાયે, તો તેને જરૂર લાગે તો ‘સસપેંડ’ એટલે નોકરી ઉપરથી મોકુફ કરવા, નીચી પાયરીએ ઉતારી પાડવા, બરતરફ કરવા અથવા એક મહિનાના તેના પગારની રકમ સુધી દંડ કરવા આ આકટથી અધિકારી છે; તે એવી રીતે કે-ઈન્સ્પેક્ટરના સંબંધમાં આવો હુકમ ઇન્સ્પેક્ટર-જનરલ કરી શકે. તેથી ઉતરતા દરજ્જાના-એટલે સબ-ઈન્સ્પેક્ટરો તથા તેથી ઉતરતા અમલદારોની બાબતમાં આવી શિક્ષા તેનો ઉપરી ડિસ્ટ્રીક્ટ પોલીસ સુપરીન્ટેન્ડેન્ટ કરી શકે છે. અને કોઈ ગંભીર પ્રકારની ગેરવર્તણૂકની તપાસ ચાલતી હોય તો ઇન્સ્પેક્ટરને પણ ‘સસપેંડ’ કરવાનો પોલીસ સુપરીન્ટેન્ડેન્ટ ને અધિકાર છે. પછીથી, આવા ઇન્સ્પેક્ટરને ‘સસપેંડ’ કરવાની બાબત ઇન્સ્પેક્ટર-જનરલનો હુકમ મેળવી લેવો. (ડી. પો. આકટ કલમ ૨૯ રકમ ૩૯).

વંળી,—આ પ્રમાણે સસપેંડ કરતી વખતે, યા પાયરી ઉતારતાં, યા બરતરફ કરતાં, યા દંડ કરતાં, એક પ્રોસીડીંગ કરવું જોઈએ. તેમાં કસુરદાર ઉપર જે તોહોમત હોય, તે સ્પષ્ટ લખીને, કસુરદારની વિરુદ્ધ તોહોમતની સાખીતીમાં પૂરાવો હોય, તે હુકમમાં નોંધવો જોઈએ. વિરુદ્ધ સાક્ષી આપનારને ઉલટ સવાલ કસુરદાર પુછી શકે, તેવી તેને તક આપવી, અને તેનો બચાવ, જવાબ, તથા પૂરાવો લેવો ને નોંધવો. તેમ થયા પછી દ્વિતરમાં કારણો બતાવીને ઠરાવ નોંધવો જોઈએ. તે ઉપર ડિસ્ટ્રીક્ટ પોલીસ સુપરીન્ટેન્ડેન્ટની સહી કરવી જોઈએ. (ડી. પો. આકટ કલમ ૩૦)

સ.—કસુરદારને શિક્ષા કોઇ ધનસાફની કોર્ટમાં થઇ હોય, તો પછી ખાતાની રૂઢીએ શિક્ષા થઇ શકે ?

જ.—હા, ધનસાફની કોર્ટમાં થએલી શિક્ષા ઉપરાંત પણ શિક્ષા કરવી યોગ્ય જણાયે, તો તેમ થઇ શકે છે, તેમજ કોર્ટમાંથી છુટી ગયો હોય, દોષમુક્ત થયો હોય. તોપણ ખાતાની રૂઢીએ શિક્ષા કરવાનું યોગ્ય લાગે, તો તેમ કરી શકાય છે. આ ખાતત ખાતાના ઉપરીની મુનસફી ઉપર રહેલી છે.

ખાતાની રૂઢીએ થએલી શિક્ષા ઉપર અપીલો.

સ.—ખાતાની રૂઢીએ થએલી શિક્ષા ઉપર અપીલો સાંભળવા ખાતતમાં શું નિયમો છે ?

જ.—ઇન્સ્પેક્ટરને સળ, ઇન્સ્પેક્ટર જનરલ કરી શકે છે; તે ઉપર અપીલ નામદાર સરકારમાં થાયે;

સખ—પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટરને સળ; ડીસ્ટ્રીક્ટ પોલીસ સુપરીન્ટેન્ડેન્ટ કરી શકે છે; તે ઉપર અપીલ કરવાની તે, તે “રેઈન્”ના ડેપુટી ઇન્સ્પેક્ટર જનરલ તરફ કરવી જોઇયે; અરતરફ કરવામાં આવેલ હોય, તો ઇન્સ્પેક્ટર-જનરલ તરફ કરવી.

હેડ કાન્સ્ટેબલને તથા કાન્સ્ટેબલના દરજ્જાવાળાને સળ થઈ હોય, તે ઉપર અપીલ કરવાની તે, તે ડીસ્ટ્રીક્ટના ડીસ્ટ્રીક્ટ માજિસ્ટ્રેટ તરફ કરવી પડે.

મુદત અને બીજી બાબતો—હરાવની તારીખથી ૬૦ દિવસની મુદતમાં અપીલ કરવાની; હરાવની ખરી નકલ હરાવ કરનારની સહી સાથેની મેળવીને, તે સામેલ રાખી, અપીલ ઇંગ્રેજીમાં સબ્યતાથી કરવી. હરાવ થયા પછી તુરત નકલ માંગવી, ને તે મળી શકે તેટલા દિવસો, ઉપરની ૬૦ દિવસની મુદત ઉપરાંત મળી શકે છે.

ડીલની શિક્ષા,—તાકીદ આપવામાં આવી હોય, તે વગેરે—ઉપર તથા “બ્રીક આર્ડ” ઉપર અપીલ થઈ શકે છે. ફક્ત એક અફવાડીઆનો

પગાર જોડેલો દંડ કર્યો હોય, તો તે ઉપર અપીલ નથી.

સ.—“બ્લેક માર્ક” ચાને કાળી નિશાની બાબત શું નિયમ છે?

જ.—દંડની, ખાતાની રૂકાએ સગ્ન, ધણે અંશે નાપસંદ કરવા જેવી જણાયથી સરકારે તેને બદલે “બ્લેક માર્ક”ની સગ્ન દરાવી છે. ખાતા બાબતના કોઈ ગુન્હા બદલ, ડીસ્ટ્રીક્ટ પોલીસ સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટને યોગ્ય લાગે ત્યારે, એક ગુન્હા બદલ એક “બ્લેક માર્ક”ની સગ્ન થઈ શકે. પણ ડીસ્ટ્રીક્ટ પોલીસ આક્ટની કલમ ૩૦ પ્રમાણેનું પ્રોસીડીંગ કરવું જોઈએ. ત્રણ “બ્લેક માર્ક” અપાયા બાદ, તે કસ્ટરદારને પાયરી ઉતારવાને પાત્ર ગણી સવડ આવે ઉતારવો. છ “બ્લેક માર્ક” થઈ હોય, તો તે બરતરફ થવાને પાત્ર છે. આવી ચેતવણી કસ્ટરદારને આપી દેવા દરાવ્યું છે. કાન્સ્ટેબલ તથા હેડ કાન્સ્ટેબલો, —પાયદળ તથા ઘોડે સ્વાર, તથા સારજન્ટ (યુરોપીયનો)ને, આવી “બ્લેક માર્ક”ની સગ્ન થઈ શકે છે; બીજી કોઈ શિક્ષા સાથે પણ અપાયે. પણ તેનો દરજ્જો નીચે કર્યો હોય, તો તેટલાજ ઉપરથી સાથે સાથે “બ્લેક માર્ક” ન અપાયે. “બ્લેક માર્ક”ની સગ્ન થઈ કે “પ્રમોશન” આટકે એમ સમજવું, પણ રગ્ન મળવાની બંધ ન થઈ શકે. માત્ર ફપકો, યા ચેતવણી અપાઈ હોય, તો તેટલાજ ઉપરથી તેની સાથે “બ્લેક માર્ક” અપાતી નથી. વળી એમ દરાવેલું છે કે, છ માસ સારી નોકરીનું કામ કર્યાથી એક “બ્લેક માર્ક” રદ થાય છે. એમ દર છ માસની સારી નોકરીથી એક એક “બ્લેક માર્ક” રદ થઈ શકે. બે વરસ સુધી બીન કસ્ટરથી અને સારી નોકરી લાગલાગટ કરવામાં આવે, તો તમામ “બ્લેક માર્ક” રદ થઈ શકે.

અપીલનો હક.—બીજી સગ્નઓ ઉપર જેમ અપીલ થઈ શકે છે, તેમ “બ્લેક માર્ક”ની સગ્ન ઉપર પણ અપીલનો હક રહે છે.

કોઈ પણ ખાતાની રૂકાએ સગ્ન કરવાની હોય, તેને બદલે “બ્લેક માર્ક” આપવી યોગ્ય લાગે તો ડીસ્ટ્રીક્ટ પોલીસ સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ આપી શકે છે, એમ સમજવું.

ખાતાની રૂઠ્ઠા પોલીસને કેદની શિક્ષા વિશે.

નોટ.—ખાતાની રૂઠ્ઠા હેઠ કોન્સ્ટેબલથી ઉતરતા દરજ્જાના, એટલે કોન્સ્ટેબલોને, કેદની શિક્ષા, ઈન્સ્પેક્ટર જનરલ, પોલીસ સુપરીન્ટેન્ડન્ટ અથવા કોઈ વિભાગનો ઈન્ચાર્જ આસીસ્ટન્ટ-પોલીસ સુપરીન્ટેન્ડન્ટ કરી શકે છે. આવી સજા, ઘણામાં ઘણી, ત્રણ દિવસ કેદની થઈ શકે; અને તે, ઉપર બતાવેલા કોઈ અમલદારની હાજરીમાં તેનું અપમાન કરે, અથવા ઉઘાડી રીતે તેના હુકમનું ઉલ્લંઘન કરે, તોજ તેવી બાબતમાં થઈ શકે.

હેડ કોન્સ્ટેબલોને, યા તેથી ચઢતા દરજ્જાવાળાને સારૂ આ શિક્ષા નથી. વળી તેવાં હરેક કામમાં શિક્ષા કરતી વખતે, તપાસની નોંધ, ઠરાવનાકારણો વગેરે દફતરે નોંધી, ઠરાવ કરનારે સહી કરવી જોઈએ, (ડી. પો. આ. કલમ ૩૧).

સ.—પોલીસ અમલદારને નોકરી ઉપર ક્યારે ગણવો ?

જ.—અમુક જગ્યામાં કાયદેસર નીમાયા પછી, પોલીસ આક્ટ પ્રમાણેના કામ તથા હેતુ સાથે, હરેક પોલીસ અમલદારને હમેશાં નોકરી ઉપરજ છે, એમ ગણવાનો છે; એક ડીસ્ટ્રીક્ટમાંથી બીજા ડીસ્ટ્રીક્ટમાં તેની ખસી કરી શકાએ; ને તેણે ત્યાં જવુંજ જોઈએ, એવી શરત સમજવી. (કલમ ૩૨).

સ.—પોલીસ અમલદારને ‘સસપેંડ’ કર્યો હોએ, તો પછી તે દરમ્યાનમાં, એટલે સસપેંડ હોએ, તે મુદતમાં તેને નોકરી ઉપર ગણવો કે ?

જ.—જેટલો વખત તે ‘સસપેંડ’ હોએ, તેટલો વખત તેનો કાયદેસર અખત્યાર મોકુફ સમજવો; પણ તેની જવાબદારી અને તામેદારીની બાબત કાયમ સમજવી. તે આથી મોકુફ થતી નથી.

પગારની બાબત તેનો ઉપરી હુકમ કરે, તેમ થાએ છે.

(આક્ટની કલમ ૧૧. બ)

નોટ.—વળી જાણવું કે, પોતાની નોકરીની કામગીરી શિવાય બીજો કોઈ ધંધો રોજગાર યા કામગીરી પોલીસ કરી શકે નહિ. તેમજ પોતાના ડીસ્ટ્રીક્ટની હદમાં કાંઈ વેપાર કરી શકે નહિ, અને જમીન ખરીદીમાં યા વેચાણમાં સામેલ થઈ શકે નહિ.

‘સસપેંડ’ હોય, તોપણ ઉપર પ્રમાણેનું નિયમ સમજવો. (કલમ ૩૩).

સ.—પોલીસે રાજનામું આપવાની બાબતમાં શું નિયમ છે?

જ.—પોતાને નોકરી છોડવી છે અને રાજનામું આપવું છે, તેવી લેખી નોટીસ પોતાના ડીસ્ટ્રીક્ટ પોલીસ સુપરીન્ટેન્ડેન્ટને, या જે બીજા અમલદારને ઇન્સ્પેક્ટર-જનરલે એવી પરવાનગી આપી શકે એમ ઠરાવેલ હોય, તેને આપવી. તેવી નોટીસ પછી ૬૦ દિવસની મુદત પછી તે નોકરી છોડી શકે. આથી જણાશે કે ૬૦ દિવસ અગાઉથી રાજનામું આપવું પડે. તરત છુટો થઈ શકે નહિ, એવો સામાન્ય નિયમ છે. પણ ડીસ્ટ્રીક્ટ પોલીસ સુપરીન્ટેન્ડેન્ટને વાળખી લાગે, તો લેખિત પરવાનગી આપી રાજનામું આપનાર પોલીસ અમલદારને તરત પણ છુટો કરી શકે; અથવા સીવીલ સરજનનું સર્ટીફિકેટ એવું રજુ થાય કે તે માણસ શરીરની या માનસિક અશક્તતાને લીધે પોલીસની નોકરી કરવા લાયક નથી, તો પછી તરતજ છુટો થઈ શકે છે. સરકારનું ક્રાંઈ સેહેજું હોય, તે રાજનામું આપનારે તરત આપી દેવું જોઈએ; या તેવો સંતોષકારક જામીન આપવો જોઈએ.

ઉપર પ્રમાણે ન થાય, તો ગેરકાયદે નોકરી છોડવા બદલ, તેને કાયદાની કલમ ૩૬ પ્રમાણેની શિક્ષા ફોજદારી રીતે થઈ શકે છે; તે શિવાય વિશેષમાં, તેનો તમામ ચહેલો પગાર ડીસ્ટ્રીક્ટ પોલીસ સુપરીન્ટેન્ડેન્ટના હુકમથી ખાલસા થઈ શકે છે.

વળી,—પોલીસમાં દાખલ થતાં મળેલું સર્ટીફિકેટ (દાખલો) તથા સરકારી હથિયાર, કપડાં વગેરે, સુપરીન્ટેન્ડેન્ટે જેને અપત્યાર આપ્યો હોય, તેવા અમલદારને રાજનામું આપનારે સોંપી દેવા જોઈએ. તેમ ન થાયે, તો કોઈ માલસ્ટ્રેટ, या,—ખાસ કારણસર ડીસ્ટ્રીક્ટ પોલીસ સુપરીન્ટેન્ડેન્ટ, એસીસ્ટન્ટ પોલીસ સુપરીન્ટેન્ડેન્ટ અથવા ડેપુટી પોલીસ સુપરીન્ટેન્ડેન્ટ સરકારો ઉપર ફરિયાદો સામાન જાત કરવા વારંદે કાયદેસર રીતે આપી શકશે. માત્ર ઇન્સ્પેક્ટર-જનરલના હુકમ અનુસાર કોઈ એવાં કપડાં રાજનામું આપનારની માલકીનાં હયાં હશે, તેને સારા આ પ્રમાણે થઈ શકતું નથી. (ડી. પો. આ. કલમ. ૩૪, ૩૫.)

પોલીસ અમલદારને કોર્ટ શિક્ષા ફરમાવે તે વિશે.

નોટ.—આયલાપણું એટલે બીકણપણું; કોઈ પોલીસ અમલદાર બતાવે તો તે બાબતમાં,—કાયદા વિરૂદ્ધ રાજનામું આપે,—યા હોદ્દાનું કામ પોતાની મેળે કાયદાના નિયમ વિરૂદ્ધ છેડે તો,—અથવા પોતાની ફરજ બજાવવામાં બાણી ભેદ ભંગ યા અનાદર કરે,—વિગેરે બાબતમાં ઈનસાફની કોર્ટમાં તેવા પોલીસ અમલદારને ત્રણ મહીના સુધીની કેદ, અથવા સો રૂપીઆ સુધી દંડની, યા એ બે બંધુ, શિક્ષા થઈ શકે, તે વિશે કાયદાની કલમ ૩૬ જોવી.

વળી—કોઈ પોલીસ અમલદાર રજા ઉપર ગેરહાજર હોય, ને તે રજાની સુદત વીતે, પાછો નોકરી ઉપર હાજર ન થયે, અને તે બાબતમાં વાજબી કારણ બતાવી ન શકે, તો તેણે પોતાના હોદ્દાનું કામ કાયદા વિરૂદ્ધ રીતે છેડાયું, એમ ગણાયો. (કલમ. ૩૬. રકમ. ૩૯).

પોલીસ નિયમ સંબંધીમાં ડીસ્ટ્રીક્ટ માજિસ્ટ્રેટના અખત્યાર.

રસ્તા વિગેરે બાબતોમાં,—સુરંગ ફરાડવાની બાબતમાં,—ભરકર્મ કરવાના કારખાનાં બંધ કરવા સંબંધે,—અન્યવસ્થા અને સુલેહનો ભંગ થતો અટક વવા સંબંધે,—હંગામો વિગેરે ન થવા પામે તે માટે,—ધર્મ સંબંધી જગાએ બંદોબસ્ત રાખવા માટે,—મેળા વિગેરેમાં રોમનો ઉપદ્રવ ન થવા દેવા માટે,—લોકોની ટોળી યા મંડળી વિખેરવા માટે,—સાર્વજનિક સલા યા રમત ગમતની જોવી જગા પાં ગેર બંદોબસ્ત અટકાવવા માટે,—વિગેરે બાબતમાં,—ડીસ્ટ્રીક્ટ માજિસ્ટ્રેટ અથવા પેટા તુકડી માજિસ્ટ્રેટને નિયમો કરવાને, અને હુકમો ફરમાવવા અધીકાર છે. ને વિશે, ડીસ્ટ્રીક્ટ પોલીસ આક્ટની કલમો ૩૬ થી ૪૮ જોવી.

પોલીસને પોતાની નોકરીના અંગે વિશેષ જરૂરી બાબતો નીચે પ્રમાણે છે.—

કલમ.

બાબતો.

૪૨. શસ્ત્ર, સોટા, હથિયારો લઈ જવાની મનાઈ કરી શકાય; પત્થર વગેરે એકઠા કરી સુલેહમાં ભંગ ન થાય તે સાર,—માણસો, મુડદાં અથવા પુતળાં બનાવી, બુમો પાડી, વાજાંત્ર વગાડવાથી, લાપણો આપી, યા ચાળા પાડી, યા છબીઓ વગેરે બતાવી, નીતિ અને મર્યાદાનો ભંગ ન થવા દેવા,—ધર્મની જેઠવી લાગણી યા દુરમનાઈ-બેલા ન થવા દેવા, લોકોની સાંતિ અને સુલેહમાં ભંગ ન થવા દેવા બાબતમાં

નિયમો જલ્લા માજસ્ટ્રેટ કરી શકે છે. વાંધા બરેલાં નાટકો ઉપર નિબંધ રાખવાનો જલ્લા માજસ્ટ્રેટને પૂર્ણ અખત્યાર છે.

૪૩. હંખામે અથવા સુલેહનો બારે લાંગ ન થવા દેવા, કોઈ ઇમારત ચા જગા થોડો વખત બંધ કરવા, તેનો કબજો પોતે લેવા, અમુક રાખસોને તેનો ઉપયોગ ન કરવા દેવા સાથે, વગેરેમાં નિયમો જલ્લા માજસ્ટ્રેટ કરી શકે છે.

૪૪. ધર્મ સંબંધી, ચા, સામાજિક ઉત્સવ સંબંધી, રસ્તામાં સુલેહનો લાંગ ન થાએ, તે બાબતમાં હુકમ ડીસ્ટ્રીક્ટ માજસ્ટ્રેટ કરી શકે છે.

૪૫. મેળા વગેરેમાં કોઈ બારે રોજ ઉત્તમ ન થાએ, તે સાથે જરૂર જોગ ઉપાયો લેવાનો હુકમો ડીસ્ટ્રીક્ટ માજસ્ટ્રેટ કરી શકે છે.

૪૬. કોઈ જલ્લા માજસ્ટ્રેટ ચા પેટા દુકાની માજસ્ટ્રેટને જ્યારે એમ હેખાય કે,—પોતાના જલ્લામાં કોઈ જાતના લોકોની ટોળી ચા મંડળીની આવજાથી, ચા, ત્યાં રહેવાથી, લોકોને બચ ચા ત્રાસ છે, તો તેવી ટોળીને વિખેરાઈ જવા, અને અમુક ઠરાવેલે રસ્તે નીકળી જવા બહેરનામું કાઢી હુકમ તે કરી શકે છે.

૪૭. કોઈ શહેર, ચા, ગામમાં,—ગમત કરવાની સાર્વજનિક જગામાં તથા સાર્વજનિક સલામાં ગેરબંદોષરત ન થાએ. એવી જગામાં શી રીતે લોકોએ દાખલ થવું તથા ચાલવું, તે બાબતમાં વાસ્તવિક યોગ્ય હુકમો કાન્સ્ટેબલના હરજાથી ચઢતો હોય, એવા જ પોલીસ અમલદાર ત્યાં હાજર હોય તે, આપી શકે, એમ ડીસ્ટ્રીક્ટ માજસ્ટ્રેટ ઠરાવી શકે છે.

ઉપરની બાબતો, પોલીસને જરૂર જાણુવા જોગ છે, તેથી હુકમો આપી છે. પોતાના રોજના કર્તવ્યમાં હંમેશા ઉપયોગી છે. ધણાં ડીસ્ટ્રીક્ટોમાં આ બાબત સંબંધમાં ફોલો કરેલી હોય છે, તે પ્રમાણે વર્તવું. જ્યાં ડીસ્ટ્રીક્ટ માજસ્ટ્રેટ ફોલો, એવા પ્રસંગે શિવાએ કરેલી નહોતી, ત્યાં ઉપર પ્રમાણે જો પ્રસંગ હોય, તો પોતાના ઉપરીને રીપોર્ટ કરી જરૂર બતાવેથી, કાયદેસર હુકમો મેળવી શકાશે, તે ધ્યાનમાં રાખવું.

સ.—કોઈ ગામની હદમાં, ચા પોલીસ સ્ટેશનની હદમાં, કોઈ પઠાણની, કાબુલીઓની, ચા તેવી કોઈ ટોળી ગુન્હો કરવાને ધરાઈ ફરે છે, ચા લોકોને ત્રાસ આપે તેમ છે, એમ હોય, તો શું કરવું?

જ.—તે ટોળીના કાર્યો ઉપર નિગેહ્યાની કાયમ રાખી, તેના આગેવાનોનાં નામ ઠામ લખી લઇ, ડિસ્ટ્રીક્ટ યા સબડીવીઝનલ માહિસ્ટ્રેટ તરફ તપસીલવાર રીપોર્ટ કરવો. તે ઉપરથી યોગ્ય લાગેથી તેઓ એમ હુકમ કરી શકશે કે, તે ટોળીએ વિખેરાઈ જવું, યા ધાસ્તી ન ઉપર તેમ વર્તવું, યા અમુક રસ્તે ચાલ્યા જવું; અને તેવી લેખિત નોટીસ, તે ટોળીના મુખીને આપી, યા દાંડી પીટાવી, યા બીજી યોગ્ય રીતે, ખચર આપી પોતાના હુકમનો અમલ કરી શકશે. જે ડિસ્ટ્રીક્ટની હદમાં જવાનો આવી ટોળીનો ધરોહો જણાય, ત્યાંના અમલદારને ખચર આપવી. અને જે હદમાં તે ટોળી હોય, ત્યાંના પોલીસ અમલદારે તે ટોળી ઉપર નજર રાખવી. (કલમ ૪૬).

સ.—રમતગમતની સાર્વજનિક જગામાં, અથવા સભામાં પોલીસને જવાને છુટ છે કે શી રીતે, તે તેઓ શું હુકમ કરી શકે?

જ.—આ બાબતમાં કાયદો હુકમો નીચે પ્રમાણે છે.—

ગમત કરવાની કોઈ પણ સાર્વજનિક જગામાં, અથવા જે કોઈ સભામાં લોકોને તેડ્યા હોય, યા આવવાની છુટ હોય, તે જગામાં ભારે ગેરવ્યવસ્થા અથવા કાયદાનું ઉલ્લંઘન ન થાય તે સાથે, અથવા તેવો વાસ્તિક તાન્કાળિક ભય હોય તે અટકાવવા સાથે, તે શહેર યા ગામમાં હાજર હોય તેવો કોઈ કોન્સ્ટેબલથી ચઢતા દરજ્જાનો પોલીસ અમલદાર ત્યાં સલાહસંપથી અને કાયદેસર રીતે કામ ચાલે, તેવા જરૂરના વાસ્તવિક હુકમો આપી શકે છે. અને આવા હુકમો પ્રમાણે ત્યાં સંઘળા માણસો બંધાએલા છે, એમ સમજવાનું છે. અને આવા હુકમો અમલમાં લાવવા સાથે, એવી જગામાં યા સભામાં પોલીસને જવાની છુટ છે. (કલમ ૪૭).

સ.—જાહેર રસ્તામાં યા નજીક, વાજાં વગાડવા બાબતમાં નિયમ કરવા પોલીસનો કેવો અધિકાર છે ?

જ.—ડિસ્ટ્રીક્ટ માહિસ્ટ્રેટ, યા જે બીજા માહિસ્ટ્રેટને આ બાબતમાં યોગ્ય અધિકાર મળ્યો હોય, તેના કોઈ થએલા હુકમને અનુસરીને ડિસ્ટ્રીક્ટ પોલીસ સુપરીન્ટેન્ડેન્ટ યા આસીસ્ટન્ટ સુપરીન્ટેન્ડેન્ટ આ બાબતમાં પરવાનો આપી યા બીજી રીતે નિયમ કરી શકે છે કે રસ્તામાં,

અથવા રસ્તાની પાસે, ઢોલ, નગારાં, વાજાં તથા રણશિંગડાં યા બીજાં કાન ફેડે તેવાં વાજાં અમુક વખત સુધી અમુક શરતે વગાડી શકે. (કલમ ૪૮).

નોંદ.—મ'ડળી, સરથસ તથા એકઠા થઇને જનાર લોકોએ કયે રસ્તે, કયા ક્રમ પ્રમાણે, કયે વખતે જવું, વગેરે બાબત એજ કલમ પ્રમાણે ઉપર લખેલા પોલીસ અમલદાર ફરમાવી શકે છે.

સ.—રખડતા કુતરાઓનો નાશ કરવા બાબતમાં શું નિયમ છે?

જ.—કોઈ માણસના હવાલામાં ન હોય, તેવું કુતરું રસ્તામાં રખડતું હોય ત્યારે ડીસ્ટ્રીક્ટ માજિસ્ટ્રેટ પોતાના ડીસ્ટ્રીક્ટની કોઈ હદની બાબતમાં એવું જાહેરનામું કરી શકે છે કે, રસ્તામાં એવા કુતરાનું શ્વાસોશ્વાસ લઇ શકે અને પાણી પી શકે, તે રીતે મ્હોં બાંધી લેવું, જેથી તે કોઇને ખીલકુલ કરડી શકે નહીં. અને આવાં કોઈ જાહેરનામાની મુદત દરમ્યાન, માલીકના મકાન બહાર, આ રીતે બંદોબસ્ત ન કર્યો હોય, યા સાથે લઇને જવા માણસ કોઈ ન હોય, તો તેવાં કુતરાં રખડતાં ગણીને, તેનો નાશ કરવા પોલીસને સત્તા છે. પણ એવું ઠરાવ્યું છે કે, માલીકનું નામ કોઈ કુતરાના પટા ઉપર હોય તો ત્રણ દિવસ રાખી મુકવું; ને માલીકને લેખી ખચર આપવી; ને માલીક તેને માગવા ન આવે અને તેનો તમામ ખચર ન આવે, તે પછી તેનો નાશ કરવો યા વેચી નાખવું. હડકાવું હોય તો તુરતજ નાશ કરવો. (કલમ ૪૯).

નાશ કરવાની રીત.—“સ્ટ્રીકનીયા” નામના ડેરનાં પડીકાં સરકાર તરફથી મળે છે, તે દુધમાં યા માંસમાં યા મીઠાઈમાં એવાં કુતરાંને નાશ થવા આપવાં, ને ખાવામાંથી રહેલો પદાર્થ કોઈના ખાવામાં ન આવે, તે ધ્યાનમાં રાખવું.—વળી, આ કામમાં જેના ધર્મને બાધ આવે તેવા પોલીસના માણસોનો ઉપયોગ ન કરવો. ડેરનાં પડીકાં વાપરવામાં ન આવતાં, ફેંકી દેવામાં આવે છે, તે ઉપર ધ્યાન રાખવું તાબાના નોકરોની એવી જાણ ઉપર નીચેલબાની રાખવી જરૂરી છે. કેટલાં કુતરાં નાશ થયાં તેના પત્રકો મોકલવાં પડે હાલમાં સરકારે ઠરાવ્યું છે કે, “સ્ટ્રીકનીયા”ને હોત તથા જોળ સાથે એળવી જોળી વાળીને કુતરાઓને આપવી. માંસમાં આપવાનું પસંદ કરવા એમ નથી, એમ ઠરાવ્યું છે.

પોલીસની અમલ કરવાની સત્તા, તથા તેમની ફરજો.

સ.—પોલીસ અમલદારની શી શી ફરજો છે ?

જ—આ વિષે કાયદામાં નીચે પ્રમાણે નિયમ છે:—

- (અ). “પોલીસ અધિકારીએ જે દરેક વારંદે અથવા બીજા હુકમ કાયદેસર રીતે પોતાને કર્યો હોય તે તેણે તાત્પર્યથી માનીને અમલમાં લાવવો; અને પોતાના ઉપરી અમલદારના હુકમ અમલમાં લાવવા સાથે સર્વ પ્રકારના કાયદેસર ઉપાય લેવા જોઈએ.
- (બ). પોતે બનતો પ્રયત્ન કરીને, કાઝીએબલ ગુન્હા થયા વિશે અથવા તેવા ગુન્હા કરવાની ધારણા વિશે બાતમી મેળવવી, તથા ગુન્હેગારોને શાસન કરાવવા માટે અથવા ગુન્હા થતા અટકાવવા માટે ઉત્તમ દેખાએ એવી, તથા કાયદાને અને પોતાના ઉપરી અમલદારોએ કરેલા હુકમને અનુસરતી હોય તેવી ખબર કરવી, તથા બીજા ઉપાય લેવા.
- (ક). પોતે બનતો પ્રયત્ન કરીને લોકઅપકારક દૃત્ય થતાં અટકાવવાં,
- (ઠ). જે માણસને પકડવાને કાયદાની રૂએ અધિકાર હોય, અને જે માણસને પકડવાનું પુરતું કારણ હોય તે સર્વને પકડવા.
- (ડ), બીજા કોઈ પોલીસ અમલદાર તેનું કામ કરતી વખતે પોતાને બોલાવે ત્યારે અથવા તેવી વખતે તેને મદદની જરૂર પડે ત્યારે, તે મદદ કરેલા અમલદારની બાબતમાં કાયદેસર અને વાજબી હોય, એવી રીતે મદદ કરવી.
- (ઈ). વિદ્યમાન કાળે અમલમાં હોય એવાં મેહેસુલ સંબંધીના કોઈ પણ કાયદાની રૂએ અથવા બીજા કોઈ પણ કાયદાની રૂએ પોતાને જે કામ કરવાનાં હોય તે કામ બજાવવાં.”

(કલમ ૫૧)

સ.—લોકોને આવવા જવાની સામાન્ય જગામાં, તથા પીકનિંગ વગેરે તપાસવાની બાબતમાં પોલીસને કેવી સ-તા છે?

જ.—“સરકારે અથવા કાયદેસર રીતે અખત્યાર મળેલા શખસે ફરેલી કાનુનો તથા હુકમોને અનુસરેને, પ્રત્યેક પોલીસ અમલદારને ઉપર કહેલાં કારણો પૈકી હરકોઈ કારણસર લોકોને આવવા જવાની હરકોઈ જગામાં તથા જે કોઈપણ જગા પીકનિંગ અથવા કેફી વસાણા વેચવાની દુકાન અથવા હલકા તથા બેટંગા માણસોને આવવા જવાની જગા તરીકે વપરાયે છે, એમ માનવાનું પોતાને કારણ હોય, તે જગામાં વારંટ વગર પેસીને ચોક્કસ કરવાનો અધિકાર છે” (જુઓ આક્ટની કલમ ૫૧ ની રકમ ૨૬).

જડતી લેવાના અધિકાર વિશે.

સ.—રસ્તામાં જતા આવતા કોઈ શખસ ઉપર ગુન્હો ક્યાંના વેહેમ આવે, તો તેની જડતી લેવાની બાબતમાં કેવો અધિકાર છે?

જ.—રસ્તામાં અથવા ગાહેર લોકોને આવવા જવાની જગામાં કોઈ શખસના કબજામાં કોઈ વસ્તુ હોય, અને તે શક પડતી ચોરેલી મિલકત હોવાનો વેહેમ શુદ્ધ પુરિધી કોઈ પોલીસ અમલદારને આવે, તો તે સારૂ ઝાડો લેવાનો, અને તે ક્યાંથી આવી એમ પુછવાનો પોલીસને અધિકાર છે. અને વેહેમ ભરેલી હકાગત લાગે, તો તે વસ્તુ અટકાવી શકે છે. અને તે બાબત માજિસ્ટ્રેટને રીપોર્ટ કરી શકે છે. અને ત્યાંથી કાયદા મુજબ વ્યવસ્થા થશે. (કલમ ૫૩ (૩))

નોટ —હર એક જડતી લેતાં પંચ રાખવા બાબત, કીમીનલ પ્રોસીજર કોડની કલમ ૧૦૩માં ફરમાન છે, તે પ્રમાણે આમા પણ કરવાનું છે,

સ.—લોકો તરફ પોલીસની ફરજ કેવા પ્રકારની, કંઈ કંઈ છે?

જ.—દરેક પોલીસ અમલદારની આ બાબત ફરજ નીચે પ્રમાણે છે.—

(અ) રસ્તામાંના અશક્ત અથવા નિરાધાર માણસોને પોતાથી અને તેટલો દરેક વ્યક્તિ મદદ આપવી, તથા કેદ અટકાવે શખસો તથા ગાંડા માણસો અહીં તહીં રખડતાં હોઈને બચકારક અથવા પોતાની સંભાળ લેવાને અશક્ત હોય, તેમને પોતાના તાબામાં લેવાં;

(બ) પકડેલો અથવા પહેરામાં રાખેલો જે કોઈ માણસ જખમી અથવા આગતરી હોય તેને માટે જરૂરી મદદ મેળવવા સાથે તાબડોતોબ ઉપાય લેવા, તથા એવા કોઈપણ માણસ ઉપર ચોક્કી રાખતી વખતે અથવા તેને લઈ જતી વખતે તેની સ્થિતિ તરફ યોગ્ય નજર રાખવી.

(ક) પકડેલા અથવા પહેરામાં રાખેલા પ્રત્યેક માણસને ગંદાએ એટલો ખોરાક તથા આશ્રય આપવાનો બંદોબસ્ત કરવો.

(ડ) તોટો લેતી વખતે નિરર્થક બેઅડગી કરવી નહીં, અથવા બિન જરૂરી દુઃખ દેવું નહીં.

(ઇ) સ્ત્રી તથા છોકરાંઓની સાથે કામ લેતી વખતે મર્યાદા તથા વાસ્તવિક સબ્યતાથી ચાલવું;

(ફ) આગથી કાંઈ પણ નુકસાન અથવા તોટો ન થવા દેવા માટે પોતાથી બનતા ઉપાય લેવા;

(ગ) કાંઈપણ સાર્વજનિક અકસ્માત અથવા બેખબર દૂર કરવા સાથે પોતાથી બનતા ઉપાય લેવા." (કલમ પર).

સ—પોલીસ અમલદારની ખીલ શી ફરજો છે, તે કહો.

જ.—નીચે લખેલાં કામ કરવાની પ્રત્યેક પોલીસ અમલદારની

ફરજ છે:—

(અ) રસ્તામાં રાહદારોનું નિયમન કરી તે ઉપર નબંધ રાખવો, રસ્તાની અંદર કાંઈ પણ અડચણ થવા ન દેવી તથા પોતાથી અને તેટલો પ્રયત્ન કરીને રસ્તામાં અથવા તેની નજીક લોકોને પાળવા સાથે આ આક્ટ મુજબ અથવા અમલમાં

હોએ એવા બીજા કોઈ પણ કાયદા મુજબ જે કોઈ પણ કાનુન અથવા હુકમ કરવામાં આવ્યો હોય, તેનું ઉલ્લંઘન થવા ન દેવું;

(બ) રસ્તામાં તથા નાહાવાની, ધોવાની તથા ઉતરવાની સાર્વજનિક જગા, મેળા, દેવમંદીર, તથા લોકોને આવવા જવાની બીજી સઘળી જગા, એ ઠેકાણે તથા તેની અંદર તથા લોકો ભક્તિ કરતા હોએ ત્યારે ભક્તિ કરવાની જગાની આસપાસ બંદોબસ્ત રાખવો;

(ક) નાહાવાની ધોવાની તથા ઉતરવાની સાર્વજનિક જગામાં લોકોને જવા આવવાનું નિયમ કરવું, સદરહુ જગામાં તથા સાર્વજનિક તરમાં ઘણી બીડ ન થવા દેવા તથા પોતાથી બને તેટલો પ્રયત્ન કરીને આવી કોઈ પણ જગાએ અથવા આવી કોઈ પણ તર ઉપર લોકોને પાળવા કાયદેસર રીતે ફરેલી કોઈપણ કાનુન અથવા હુકમનું ઉલ્લંઘન થવા ન દેવું.” (પોલીસ આક્ટ કલમ ૫૩).

નોટ—હુકમ નહિ માને તો શું? જપર પ્રમાણે હુકમો વાસ્તવિક થયાહોય, તે પ્રમાણે ચાલવા લોકો બંધાએલા છે. હુકમ તોડનારને અટકાવવા, ખસેડી મુકવા, અથવા માજિસ્ટ્રેટ આગળ લઈ જવાને, -યા, -અવસર વિતે, નજીવી બાબ-તોમાં છોડી મુકવા પોલીસ અમલદારને અપત્યાર છે. (કલમ ૫૩. રકમ ૨-૩)

સ.—લટકતાં ઢોરો પકડવાની બાબતમાં પોલીસને શું આધિકાર છે?

જ.—રસ્તામાં રખડતાં “સુનેલ” ઢોરો મળી આવે, તેને “ ઢોરોના અતીકમણુ આક્ટ”ને અનુસરીને, પોલીસ પકડીને નજીકના ડાયામાં લઈ જઈ શકે, યા મોકલી આપી શકે.

સ.—તે બાબત તે ક્યારે મદદ આપી શકે?

જ.—સુના ઢોર સંબંધમાં કલમ ૬૧ બ પ્રમાણે જાહેરાત થઈ હોય તેવાં ઢોર પકડતાં કોઈ પણ શખ્સને અટકાવ થાય અથવા તેની

પાસેથી ઝુટાવી જવામાં આવે ત્યારે દરેક પોલીસ અમલદારે યોગ્ય મદદ કરવી.

સ.—બીનવારસી મિલકતના સંબંધમાં પોલીસની શું ફરજ છે?

જ.—કોઈ હાલો ન કરેલી, યા બીનવારસી મિલકત મળી આવે, યા સ્વાધીન કરવામાં આવે, તો પોલીસે થોડા વખત માટે પોતાના કબજામાં લેવી; અને જ્યાં મળી આવે, તે ગામ યા શહેરનો કોઈ પોલીસ પટેલ હોય, તો તેની રસીદ લઈ તેને સંપી દેવી, અને તે પોતાના ઉપરી માજિસ્ટ્રેટ પાસે યોગ્ય હુકમ થવા મોકલશે. અને તેમ ન હોય તો,—ડીસ્ટ્રીક્ટ માજિસ્ટ્રેટ જેને આ બાબતમાં અધિકાર વખતોવખત આપ્યો હોય, તેવા માજિસ્ટ્રેટને સંપી દેવી. (કલમ ૫૭.) અને ત્યાંથી આક્ટની કલમ ૫૮ તથા ૫૯ મુજબ અમલ થશે.

નોટ.—ઉપરી અમલદારની સ-તા—પોતાના તાબાનો પોલીસ અમલદાર કાયદેશર જે જે હામો કરી શકે છે તે તેનો ઉપરી અમલદાર જે કાન્સ્ટેબલ ના હરજનથી ચઢતો હોય તે, કરી શકે. (કલમ. ૬૦) આથી એમ હરે છે કે પોલીસરેશન અમલદાર કરી શકે, તે હરેક કામ તેના ઉપરીઅમલદારો કરી શકે.

સ.—કેટલાંક અપકૃત્ય યા ગુંદાઓની બાબતમાં પોલીસને વારંવાર ફરીઆદ કરવી પડે છે, તે કેવા પ્રકારની છે?

જ.—આ બાબતમાં કલમ ૬૧-૬૨ ધ્યાનમાં રાખવાની છે. કલમ ૬૧ ની બાબતમાં એવો કાયદો છે કે, જ્યાં કમીશનર તે કલમ લાગુ પાડે, ત્યાંજ તેનો અમલ થઈ શકે. એ કલમ પ્રમાણેના ગુંદાઓ “ક્રાઇમીનિયલ” એટલે પોલીસ અખત્યારના નથી. તેથી પોલીસ કોઈને વારંવાર વગર પકડી શકે નહિ. પણ તેવાં અપકૃત્ય બદલ માજિસ્ટ્રેટ આગળ ફરીઆદ તેઓને યોગ્ય લાગે, તો માંડી શકે છે. તેમ કરવા પોલીસ બંધાએલ છે, એમ કાંઈ નથી. તાકીદ આપવાથી અપકૃત્ય બંધ થાય, તો ફરીઆદ હંમેશાં માંડવાની જરૂર નહિ. પણ માજિસ્ટ્રેટના હુકમનું અપમાન થયું હોય તો જરૂર માંડવી.

નીચે પ્રમાણેના કૃત્યોનો સમાસ એ કલમમાં થઈ શકે છે.

(અ) અધારી સતે પૂરતા દીવાંબતી વગર ગાડી હાંકવી અથવા પૂરતા સજબ વગર હાલો રાખવી.

- (બ) રસ્તા સંબંધે થએલી કાનુનો, જેથી કે રસ્તાની ડાબી બાજુએ હાંકિયું વગેરેનું ઉલ્લંઘન.
- (ક) કોઈ જનવરે ચા વાહનને પૂરતા બંદોબસ્ત વગર રસ્તામાં મુકી જવું.
- (ડ) જનવરની મારફત રસ્તામાં અડચણ કરવી, ચા ઇળ, ભય, ધારતી ઉત્પન્ન કરેવા.
- (ઈ) જનાવર ભાડે આપવા ચા વેચવા વગેરે રસ્તામાં અડચણ ચા ત્રાસ થાય તેમ મુકવાં.
- (ફ) રસ્તામાં કોઈ અડચણ કરવી.
- (ગ) પગવાટમાં અડચણ કરવી.
- (હ) ટોંચ સોંજના, ગાનતાનના ચા બીજ કોઈ ખેલ વગેરે રસ્તામાં કાનુન વિરૂદ્ધ કરવા ચા જેથી રસ્તામાં અડચણ ચા હાનિ થાય.
- (આઇ) રસ્તામાં જુગાર રમવાના કારણસર ભેગી થએલી ટોળીમાં સામેલ થવું.
- (જ) સાર્વજનિક રસ્તા ઉપર અથવા તેની નજીક ત્રાસ આપે, તેવાં કૃત્યો કરવાં.
- (કે) ઘોડા અથવા કુર કુતરાઓને બેઝીકસઇથી ભય ચા ઇળ થાય તેમ છુટા મુકે, ચા ભય ઉપજાવવા કુતરાને ઉરકેરે, તે.
- (એલ) ન્હાવા ઘોવા સાડે જુદી ન રાખેલી જગામાં ન્હાવું, ઘોવું, ચા જીલ્લા માજિસ્ટ્રેટ મનાઈ કરેલી જગામાં તેમ કરવું તે.
- (એમ) સાર્વજનિક કુવા વગેરેનું પાણી ખરાબ, ચા ઓછું ઉપયોગનું થઇ પડે તેમ કરવું.
- (એન) ન્હાવાને સાડે જુદી રાખેલી જગામાં ન્હાવાને અડચણ કરવી.
- (ઓ) ભહેર નિર્જળપણથી વર્તવું, બીજાસ બોલવું, હંઆમે ચા મસ્તી કરવી તે.
- (પી) દોર પી રસ્તામાં છાકટા થઈ પોતાની સંભાળ ન ભઈ શકે તેવા થવું તે.
- (ક્યુ) રસ્તામાં આવનાર જનાર લોકોને ઈરાદાપૂર્વક ધક્કા મારી, હડસેલી, અડચણ કરવી, તોફાન કરવું, ચા ભય અને ત્રાસ ઉપજાવે તેવા ચાળા કરવા, ચીચીઆરી પાડવી, વગેરે.
- (આર) સુલેહના ભંગ કરવાના ઈરાદાથી રસ્તામાં ભય ઉપજાવે તેવા, નિંદા ભરેલા ચા અપમાન ભરેલા સૂઝો વાપરે ચા તેવી રીતે વર્તણુંક ચલાવે તે.

(સ) રસ્તામાં યા નજીકમાં, છવ ખાઇને લીખ માગવી અથવા પોતાના છોકરાંઓને સુચવીને તેની પાસે મંજાવવી, યા ત્રાસદાયક દરદ યા ખોડખાપણુ ખુલ્લાં મુઠી, ફાન કરાવવા સરખું કરે તો.

ઉપદ્ધા કોઇ પણ ગુન્હા બદલ વધુમાં વધુ સજા રૂપીઆ પચાસ સુધી દંડની છે. વળી જનવર તરફ ધાતકીપણે વર્તવા, પરાણી ધોચવા અથવા તેના ઉપર જોરજુલમ કરે, તો તે બાબત કલમ ૧૨ છે. તે કલમમાં એક મહીના સુધી કેદ અથવા સો રૂપીઆ સુધી દંડ, યા જીલ્લુ એમ શિક્ષા કરાવેલી છે. અને એ કલમ મુજબના ગુન્હાની ફરીઆદ, ખીલ વર્તના માછરૂટ, યા જેને સરકાર ખાસ આવા ગુન્હાઓ સાંભળવા અધિકાર આપેલો હોય, તેજ સાંભળી શકે છે.

સ.—પોલીસ અમલદાર ત્રાસદાયક રીતે જડતી લે, યા જુલમ કરે તો તે બાબતમાં શું કાયદો છે?

જ.—આ વિશે કાયદો નીચે પ્રમાણે છે:—

(અ) “ કાયદેસર અધિકાર વગર અથવા વાસ્તવિક કારણ શિવાય કોઇ પણ ઇમારતમાં, વહાણમાં, તંબુમાં અથવા જગ્યામાં પેસશે અથવા કોઇને પેસાડશે, અથવા તેનો ઝાડો લેશે અથવા લેવાડશે; અથવા.

(બ) કોઇ પણ માણસની મિલકત ત્રાસદાયક રીતે તથા વિના કારણે પકડશે; અથવા

(ક) કોઇ પણ માણસને ત્રાસદાયક રીતે તથા વિના કારણે અટકાવી રાખશે, તેનો તેવી રીતે ઝાડો લેશે, અથવા તેને તેની રીતે પકડશે; અથવા

(ડ) પોતાના હવાલામાં હોય, એવા કોઈ માણસની જાત ઉપર કાંઇ પણ ગેરવાજબી જુલમ કરશે; અથવા

(ઈ) કાયદામાં ઠરાવી ન હોય તેવી કાંઇ પણ ધાસ્તી અથવા વચન કોઇ પણ તોહોમતવાળા માણસને આપશે,”

ઉપર પ્રમાણે કૃત્યો જે કોઈ પણ પોલીસ અમલદાર કરશે, તેને તેવા પ્રત્યેક ગુન્હા બદલ વ-તામાં વ-તી બે મહિનાની મુદત સુધી કેદની, અથવા પાંચ સેહ રૂપીઆ સુધીના દંડની, અથવા એ બંનેની શિક્ષા થશે, (કલમ ૧૩).

તેમજ,—પકડેલા કોઈ રાખસને કાયદેસર જે માછરોટ પાસે મોકલવાનો હોય, તેની પાસે મોકલતાં ત્રાસદાયક રીતે અને વિના કારણે વાર કોઈ પોલીસ અમલદાર લગાડશે, તેને બેસેહ રૂપીઆ સુધી દંડની શિક્ષા થશે. (કલમ ૬૪)

સ.—પોલીસ વિરુદ્ધ કોઈ ગુન્હાની તપાસ ચાલતી હોય, તો કંઈ કોર્ટ સાંભળી શકે?

જ.—કાન્સ્ટેબલના દરજ્જાનો હોય, ને તેના ઉપર ફરીઆદ હોય, તો તે કોઈ પણ વર્ગનો માછરોટ સાંભળી શકે. તેથી ચઢતા દરજ્જાનો કોઈ અમલદાર હોય, તેનો ધનસાફ ખીજા વર્ગના માછરોટથી ઉતરતા દરજ્જાનો માછરોટ કરી ન શકે. (કલમ. ૭૨.)

નોંદ.—આ આકટની રૂઢિએ પ્રસિદ્ધ કરેલું જ કોઈ જાહેરનામું સાબિત કરવાની જરૂર હોય, ત્યારે “યુંબર્થ સરકારી ગેઝેટ”માં પ્રસિદ્ધ થયું હોય, તો ગેઝેટની નકલ કોર્ટમાં રજૂ કરવી; અથવા તેમાં જાહેરનામાં કાઢનાર માછરોટ વા અમલદારની કહી સાચી કાબલાવાળી ખરી નકલ રજૂ કરવી.

પોલીસને ઉપયોગી બીજી બાબતો.—પોલીસ કોઈ રૂંચત પાસે ધનામ કે શેકડ પોતાની નોઠરી બજાવ્યા બદલે, પોતાના ઉપરીની મંજૂરી વગર, લઈ શકે નહિ. રેલ તથા આગ વખતે, લોકોના જન તથા માલનું બનવું રક્ષણ અને બચાવ પોલીસે કરવો જોઈએ. ધારડી હોય, તેની ચેતવણી આપીને જન તથા માલના બચાવના કામમાં મદદ કરવી. આગ ચોલવવા બનતી મદદ કરવી. ને ગડબડ પ્રસંગે ચોરો તથા હાડકોટીર બદમાશો માલ ચોરી ન જાય તે ઉપર નજર રાખવી. બુલા પટેલા બચ્ચાઓને દિલ્કારો આપી બેસાડવાં. તેઓના અંગ ઉપર કાંઈ દાગીના હોય, તો તે ઉપર નિગેહબાની રાખવી અને પુછપાછ કરી તેનાં બર તથા માખાપ શોધી કાઢી તેઓને સ્વાધીન કરવાં, તેને દાગીના સંભાળવા કહેવું; મેળાઓમાં, નદી કિનારે, તળાવ ઉપર, ફરીનગી જંગલ ઉપર, અને જ્યાં બજારમાં કે બીજી જગ્યાએ ભારે મેદની લોકોની મળે, ત્યાં રસતાનો, રાહદારીનો, તથા બદમાશો ગુન્હા ન કરે, તેવી સાવચેતી રાખવી.

રાત્રે, પોતાના ઉપરીના હુકમોને અનુસરી “રેન” ફરી, બંદોબસ્ત રાખવો. ગાંધી યોદ્ધાની આવ જાવ ઉપર નીગેહબાની રાખવી. અકસ્માત બને નહીં, તેમ બંદોબસ્ત રાખવો.

બંધખાના, ગંભીરખાનાં, તાડી તથા દાડના પીઠાં, ધર્મશાળા અને મુસાફરોને ઉતરવાની શેડર અને ગામોમાં, તેમજ આબુખાબુની જગ્યામાં ફરતા રહી, શકદાર તથા બહારના સંશય પડતા રાખસો વિશે તપાસ રાખતા રહેવું ને તેઓની હિલચાલ ઉપર નજર રાખવી.

શકદારોની ઉપર રૂલને અનુસરી નીચેનાની રાખવી. ગુજરાતનું યેવ્ય સાધન જેને નથી, તેવા લોકો કોણ છે તેથી વાકેફ થઈ, ઉપરીને વખતોવખત તે બાબત જાહેર કરવું.

રેલ્વે સ્ટેશનો વગેરે મારફતે જનાર આવનાર પરદેશી શકદારો ઉપર ઘટતી નીચેનાની રાખતા રહેવું.

વીલેજ પોલીસ આક્ટ (સને ૧૮૬૭ નો ૮ મો).

“ વીલેજ ” એટલે ગામડાની પોલીસ ઉપર તમામ અખત્યાર ડિસ્ટ્રીક્ટ માજિસ્ટ્રેટનો છે. અને તેવા અખત્યારો ડિવીઝનના કમીશનરોના હુકમોને આધીન રહીને તે ચલાવી શકે છે. અને કમીશનરની મંજુરીથી કોઈ અખત્યાર કોઈ ફર્ટ કલાસ માજિસ્ટ્રેટ જેને આસીસ્ટન્ટ કલેક્ટર યા ડેપુટી કલેક્ટરનો રેવીન્યુ આર્જ પણ હોએ, તેને ડિસ્ટ્રીક્ટ માજિસ્ટ્રેટ આપી શકે છે. (વી. પો. આ. કલમ ૩૭).

વળી ડિસ્ટ્રીક્ટ પોલીસ આક્ટની કલમ ૭૧ ના આધારે આવી સત્તા, પોલીસ કાર્યો સાર, ડિસ્ટ્રીક્ટ પોલીસ સુપરીન્ટેન્ડન્ટને પણ જુદા માજિસ્ટ્રેટ આપી શકે છે. વીલેજ પોલીસ આક્ટની કલમ ૪ થી પ્રમાણે પણ એમ થઈ શકે છે. પણ ગામના હલકા નોકરોને ડિસ્ટ્રીક્ટ પોલીસ સુપરીન્ટેન્ડન્ટ નીમી શકે નહિ.

સ.—ગામડાની પોલીસ કોના તાબામાં ગણવાની છે, અને તેવી નિમજીક કોણ કરે ?

જ.—તે ગામના પોલીસ પટેલના તાબામાં ગણવી, ને પોલીસ પટેલની નિમજીક ડિસ્ટ્રીક્ટ માજિસ્ટ્રેટ કરી શકે છે. એવા હુકમો ચતનદારી આક્ટને અનુસરીને લખીતવાર હુકમથી કરવા પડે છે. હર એક ગામમાં ઘણુંકરીને જુના વખતથી એક અથવા વધારે મનાંદરો

હોએ છે. કાયમની, યા મતાદારોમાંથી પાંચ વરસની મુદત સુધી વારી પ્રમાણે, યા મતાદાર ન હોએ, યા બીજાં ખાસ કારણો હોએ તો, ત્રાહીત શખસને પોલીસપટેલ, એક અથવા વધારે ગામનો નિમી શકાય છે. રેવીન્યુ પટેલને પણ પોલીસપટેલ નિમી શકાયે. મોટાં ગામોમાં એક કરતાં વધારે પટેલો પણ નિમી શકાય.

તેઓને સસપેંડ કરવા યા ખાતાની રૂકાએ કાંઈ શિક્ષા કરવાની હોએ, તો તે ડીરેક્ટ્રીકટ માઈસ્ટ્રેટ અથવા કોઈ ફર્સ્ટ ક્લાસ માઈસ્ટ્રેટ કરી શકે.

સ.—હરેક પોલીસ પટેલની સાધારણ ફરજો કંઈ કંઈ છે?

જ.—આ કાયદાથી પોલીસ પટેલની ફરજો નિચે પ્રમાણે દર્શાવેલી છે:—

૧. પોતાના જિલ્લા માઈસ્ટ્રેટની હકુમત તજે રહીને, તેમજ જે માઈસ્ટ્રેટની હકુમત તજે તેનું ગામ હોએ, તેને આધીન રહીને, તેઓના હુકમો બજાવવા; અને જે હકાકતો, પત્રકો, ગુન્હા બદલ, સુખશાંતિ બદલ, ગામની રિથતિ બદલ, માંગે તે આપવા.
૨. પોલીસ અમલદારોને પોતાના કામમાં હરેક રીતે વાજબી મદદ આપવી; તેમજ ગુન્હા સંબંધની અને સુલેહશાંતિ સંબંધની ખબરો કાઢતા રહી, વખતોવખત આપવી.
૩. જે હુકમ, વારંત વગેરે યોગ્ય અધિકારી તરફથી આવે, તે કાયદેસર બજાવવા.
૪. પોતાના ગામની હદમાં ગુન્હા થતા તેમજ લોકઅપકારક કૃત્ય થતાં અટકાવવાં, અને ગુન્હેગારોને પકડી કાઢી, તેઓને ધનસાફ સાફ મોકલી આપવા, અને તે કામમાં ડીરેક્ટ્રીકટ પોલીસને મદદ કરવી.
૫. ગુન્હાઓ ન થાયે, તથા ગામના લોકોની આખાદી તથા સલાહશાંતિ રહે, તે સાફ ગામના નોકરોની વ્યવસ્થા, ચોકી પેહરા વગેરેની,—યોગ્ય રીતે કરવી. અને ગફલતથી

આવા કોઇ ચાલે, તો પોતાના ઉપરી માજિસ્ટ્રેટને હકીકત જાહેર કરવી.

૬. કોઇ ભટકતી યા શકદાર ટોળી, અગર લોકોને ત્રાસ અગર બીક ઉપજે તેવી ટોળી, પોતાના ગામની હદમાં આવી હોય, તો તેની હીલચાલ ઉપર નજર રાખી તે વિશે પોતાના ઉપરી માજિસ્ટ્રેટને તેમજ નજીકના પોલીસ થાણાના અમલદારને તાત્કાલિક સંવર્ણી ખબર પહોંચાડવી. (આક્ટની કલમ ૬, ૧૦. વગેરે).

આ કામે સાડ ગામના નોકરોની મદદ લેવાનો, તેમજ લખાણ સાદ જરૂર લાગે તો ગામના તલાટીની મદદ લેવાનો, પોલીસ પટેલને હક છે. (કલમ ૭).

ઉપર પ્રમાણે કામ કરવા બંધાયેલા છે, તેથી કોઇ પોલીસ પટેલ યા ગામનો નોકર મદદ આપવામાં કસુર કરશે તો, યા એડીક્રાઇ બતાવશે તો, તેની વાર્ષિક પગારની રકમનો ૬ ભાગ જેટલો દંડ સુધીની શિક્ષા કોઇ ૧ લા વર્ગનો માજિસ્ટ્રેટ કરી શકે. તેથી વધુ સગ્ગને પાત્ર જણાય તો તપાસ પુરી થતાં સુધી છ મહિના કરતાં વધારે નહિં એવી મુદત સુધી સસપેંડ કરી શકે, પણ પોલીસપટેલને યરતરફ કરવો હોય તો સરકારની મંજૂરી લેવી પડે. વતન આક્ટ પ્રમાણે પટેલ હોય, તો સરકારની મંજૂરી જોઇએ. આ પ્રમાણે ખાતાની રૂઝમે શિક્ષા સાદ હતું છે. ફાજદારી ગુન્હાબદલ તેનો ઇન્સાફ કરવાની બાબતમાં, આ ઠરાવથી કાંઈ બાધ નથી, એમ સમજવું. પોલીસ પટેલને સસપેંડ, ૧ લા વર્ગનો માજિસ્ટ્રેટ કરી શકે.

સ.—પોતાના ગામની હદમાં કાંઈ ગુન્હો થયો હોય, તો પોલીસપટેલની શું ફરજ છે?

જ.—પોતાના ગામમાં ગુન્હો બન્યો હોય, અને ગુન્હેગાર જણાયેલ ન હોય, યા નાશી ગયો હોય, ત્યારે તે બાબતની હકીકતનો ટુંકમાં રીપોર્ટ લખી તુરતાતુરત, જે પોલીસ થાણાની હદમાં તેનું ગામ હોય, તેના તરફ પોલીસપટેલે મોકલી આપવી જોઈએ; અને પોતે તપાસ કરવી શરૂ કરવી,

અને મળી શકે તે પૂરાવો તે ગુન્હા સંબંધે મેળવવો, અને સદરહુ ઉપર કહેલા અમલદારને મોકલી આપવો. (કલમ ૧૦).

પોતાના ગામની હદમાં અમુક શખસે બારે ગુન્હો કર્યો છે એમ માનવાનું તેને કારણ હોય, તેવા શખસને પકડીને તથા તે કામમાં પૂરાવામાં ઉપયોગી પડે તેવી વસ્તુઓ, સદરહુ ઉપર કહેલા અમલદાર તરફ મોકલી આપવાં. પકડેલા હરેક શખસને ચોવીસ કલાકની મુદત અંદર મોકલી દેવો જોઈએ. (કલમ ૧૨).

પૂરાવો લખી લેવાનો તથા જડતી લેવાનો અધિકાર.—પોતાની ફરજને અંગે તપાસ કરતાં દરમ્યાન સાક્ષીઓને બોલાવી તેનો પૂરાવો પ્રતિજ્ઞા ઉપર લખી લેવાની સત્તા છે, તથા સંતાડેલી વસ્તુઓ સાફ જડતી લેવાનો અધિકાર છે; પણ કોઈ રહેણાક ઘરની જડતી રાતે ખાસ જરૂરી કારણ શિવાય લેવી નહિ. ગુન્હેગારની શોધમાં પાછળ જતાં, યા જડતી સાફ, કોઈ બીજે ગામ જવાની જરૂર પડે તો ત્યાં જઈ પોતાની સત્તાનો અમલ કરી શકે છે; પણ ત્યાંના પોલીસ પટેલને તુરત ખબર આપવા તે બંધાએલો છે, અને તે ગામનો પટેલ તેને બતતી હરેક મદદ આપશે, અને એ ગુન્હેગારની શોધ તથા જડતી સાફ તે પટેલને જવાબદાર ગણવાનો છે. (કલમ ૧૩).

સ.—અકસ્માત અથવા અસ્વાભાવિક મોત પોતાના ગામની હદમાં થયું હોય, તો પોલીસપટેલની શું ફરજ છે ?

જ.—૧ જુ.—ગામની હદમાં કોઈ માણસ કમોતે અથવા અકસ્માત મરણ પામે, અથવા કોઈનું મુડું જડે, તો પોલીસપટેલે તે ગામના અથવા આસપાસના બે અથવા વત્તા દુશીયાર માણસોને પંચાતનામું કરવા સાફ તાખડતોળ બોલાવીને એકઠા કરવા. પછી તે માણસોએ મરણના કારણની તથા તેને લગતી સઘળી હકીકતની ચોકસી કરીને લખેલો રીપોર્ટ કરવો. રીપોર્ટ પોલીસપટેલે તે ગામ જે ડિસ્ટ્રીક્ટ પોલીસથાણાની હદમાં હોય તે થાણું જે અમલદારને સ્વાધીન હોય તે અમલદારને તુરત પોહોંચતો કરવો.

૨ જુ.—પોલીસપટેલ કોઈ માણસને સદરહુ પ્રકારની પંચાતમાં એસવાનું કહે તો તે માણસ વાજબી કારણ વગર પંચાતમાં એસવાની

ના કહેશે અથવા ગફલત કરશે, તો તે ગુન્હે તેની ઉપર માલસ્ટ્રેટની આગળ સાબીત થયા પછી તે ઘણામાં ઘણા પચાસ રૂપિયા સુધી દંડને અથવા દંડ નહિ આપશે તો એક મહિના સુધી કેદની સજાને લાયક થશે.

૩. થુ.—કાયદા વિરુદ્ધ રીતે મરણ થયું છે, એવું પંચાતનામાની હકીકત ઉપરથી જણાય તો પોતાનું ગામ ને ડિસ્ટ્રીક્ટ પોલીસથાણાની હદમાં હોય તે થાણું ને અમલદારને સ્વાધીન હોય તે અમલદારે પોલીસપટેલે તાબડતોબ સચના કરવી. અને મોકલતાં રસ્તામાં મુડદું કોહી જવાની ધારતી નહીં હોય તો પાસેના સીવીલ સરજનની પાસે અથવા એવે પ્રસંગે મુડદું તપાસવાને વધિકખાતાના ને અમલદારને સરકારે નીમ્યો હોય તેની પાસે તે મુડદું તરત મોકલી દેવું. પછી તે સીવીલ સરજને અથવા વધક ખાતાના ખાજ અમલદારે મરણનું કારણ શોધી કાઢવાનો પ્રયત્ન કરવો.

૪ થુ.—મુડદું મોકલીથું તો તે કોહી જશે, અને તેની તપાસ કરવાથી કોઇ કાયદો થશે નહિ અને ઉત્તરો ઘોકો પોહોંચશે, એવા સખમથા પોલીસપટેલથી મુડદું મોકલી શકાતું નહીં હોય ત્યારે ને ડિસ્ટ્રીક્ટ પોલીસથાણાની હદમાં પોતાનું ગામ હોય તે થાણું ને પોલીસ અમલદારને સ્વાધીન હોએ, તે અમલદાર, અને તેણે પોતાના તાબા માહેના અમલદારોમાંથી કોઈ અમલદારને મોકલ્યો હોએ, તો તે અમલદાર, અથવા માલસ્ટ્રેટ, તે મુડદું ખાળવાનો અથવા દાટવાનો હુકમ આપે ત્યાં સુધી પોલીસ પટેલે તે મુડદું ખાળવા અથવા દાટવાની રજા આપવી નહિ.

(વીલેજ પોલીસ આક્ટ, કલમ ૧૧).

સચના.—આવી વખતે પંચાતનામું કરવાનું, તેનો નમુનો, આગળ આ ચાંચરીમાં કીમીનલ પ્રેસીજર કોડના પ્રકરણમાં કલમ ૧૭૪ ની સમજૂતીમાં આપેલો છે તે જોવો.

સ—પોલીસપટેલને કોઇ ગુન્હાએ ખાખતમાં ધનસાફ કરવાનો, અને શિક્ષા ફરમાવવાનો અધિકાર છે ?

જ.—હા. પોતાના ગામની હદમાં હલકા પ્રકારની એટલે જુજ નેવી (જુલક) માળાગાળી યા મારામારીના ગુન્હાની ફરીઆદ, તે ગુન્હો

બન્યા પછી આઠ દિવસની મુદતની અંદર પોતાને થઇ હોય તો તે પોલીસપટેલ ગુન્હો સાબીત થએથી ગામની ચાવડી (ચોરામાં)માં ગુન્હેગારને ૨૪ કલાક સુધી કેદની શિક્ષા કરી શકે છે. (કલમ ૧૪).

ઉપર કહેલો અધિકાર સામાન્ય છે, પણ તે ઉપરાંત-વિશેષ અખત્યાર બાબતમાં નીચે પ્રમાણે:—

વળી કેટલાએક ખીલ ગુન્હાઓ, જેવા કે—ખીગાડ અથવા હલકી ચોરી, જેમાં નુકસાન યા માલની ક્ષીમત બે રૂપિયાથી વધારે ન હોય—પોતે કાયદેસર હુકમ કર્યો તેની અટકાયત કરનારને યા અમલ કરવા ના, કેહેનારને,—જનવર ઉપર ઘાતકીયણું કરવા સાડ,—તળાવ ઝરા વગેરેના પાણીમાં કોઈ નાહી ઘોઈ ખીગાડે તે સાડ,—કચરો એકઠો કરે તે સાડ,—રસ્તા ઉપર ઝાડો પીસાળ કરે,—છાણના ઢગલા અથવા ખાળકુવામાં પારકાને હરકત થાય, તેમ, ગંદકી થવા-દે,—ખીવાના પાણીના કોષ્ટ માર્ગમાં જનવરોના મંડાં યા કચરો નાંખે વગેરે,—ગુન્હાઓ સાડ પોલીસપટેલને કલમ ૧૫ રકમ (૧) પ્રમાણે ડીસ્ટ્રીક્ટ માજીસ્ટ્રેટ ખાસ અધિકાર આપ્યો હોય, તે તેવો પોલીસપટેલ આ ગુન્હાઓ સંબંધી દંનસાડ કરીને શિક્ષા કરી શકે છે. તે માટે કલમ ૧૫, ૧૬, ૧૭ જોવી.

કલમ ૧૫ પ્રમાણે અધિકાર આપ્યો હોય તે પાસે ખેંચી લેવા ડીસ્ટ્રીક્ટ મેજિસ્ટ્રેટ સુખત્યાર છે. ક. ૧૮.

સ.—ખીન વારસી મિલકત બાબતમાં પોલીસ પટેલે શું વ્યવસ્થા કરવી ?

જ.—પોલીસ તેને સોંપેતો, અથવા પોતાને મળી આવે, તે બાબત પોતાના ઉપરી માજીસ્ટ્રેટને રીપોર્ટ કરી ત્યાંથી થએલા હુકમને અનુસરીને ચાલવું જોઇએ. (કલમ ૧૯).

પ્રકરણ ૨ જી.

કીમીનલ પ્રાસીજર કોડ. (સને ૧૮૯૮નો આક્ટ ૫ એ.)

વ્યાખ્યાઓ.—

આ કાયદામાં આપેલી કેટલીક વ્યાખ્યા જાણવાની જરૂર છે. તેમાંથી પોલીસ ખાતાને જરૂરની એવી નીચે મુજબ છે.

પોલીસ થાણું.—સ્થાનિક સરકારે કોઈ સામાન્ય અથવા ખાસ કરાવથી ને દેકાણે “ પોલીસ-સ્ટેશન ” એટલે પોલીસ-થાણું કરાવ્યું હોય, તે સમજવું.

પોલીસ થાણાનો ઈનચાર્જ અમલદાર.—ને પોલીસ અમલદારના હવાલામાં આવું થાણું હોય તે અમલદાર, તેમજ તેની ગેરહાજરીમાં અથવા મંદવાડને લીધે કામ યજ્ઞવવા અશક્ત હોય, તો તેની પછીના દરજ્જાનો અને કોન્સ્ટેબલથી ચઢતા દરજ્જાનો ને પોલીસ અમલદાર તે પોલીસ-થાણામાં હાજર હોય, તે, સમજવો; અને સ્થાનિક સરકાર ને ફરમાવે તો બીજો ને અમલદાર સદરહુ પ્રમાણે હાજર હોય તેનો પણ સમાસ થાય છે.

પોલીસ ‘ ઇન્વેસ્ટીગેશન ’-યાને પોલીસ તપાસ.—પોલીસે કાયદેસર રીતે પૂરાવો એકંદા કરવા સાથે આ કાયદા મુજબ ચલાવેલાં અર્થાં કામોનો સમાસ એમાં થાય છે, અને માલુમદે કોઈ પણ શખસને અધિકાર આપ્યો હોય, તો તે શખસે પુરાવો એકંદા કરવા સાથે કાયદા પ્રમાણે ચલાવેલાં અર્થાં કામોનો સમાસ એમાંજ થાય છે.

“ કાન્નીઝિયલ ” એટલે પોલીસ અખત્યારી ગુન્હો.—ને ગુન્હો એવો છે કે તે બાબત હલાકાના મુખ્ય શહેરોની માંહે અથવા બહાર, ચાલુ કાયદાના નિયમ પ્રમાણે પોલીસ વગર વારં વાર પકડવાને અખત્યાર છે, આવા ગુન્હાઓને “ કાન્નીઝિયલ ” કહેવાય; જેમાં પોલીસને એવો અખત્યાર ન હોય તેને “ નાન કાન્નીઝિયલ ” એટલે પોલીસ અખત્યાર બહારનો ગુન્હો કહેવાય.

જમીન લઈ શકાય તેવો ગુન્હો એટલે શુ?—ને ગુન્હો બાબત કી. પ્રો. કોડની પાછળ આપેલા “ શેડ્યુલ ” યાને પરીશિષ્ટ રજમાં “ જમીન લઈ શકાય ” એવું ને ગુન્હો બાબત બતાવ્યું હોય, તેવા, ગુન્હાઓ. એ હકીકત સદરહુ પરીશિષ્ટના કોષ્ટક પમાં બતાવેલી છે. તેમજ ને ગુન્હો બાબત બીજા કોઈ ચાલુ કાયદામાં એવું ફરમાવ્યું હોય, તેવો ગુન્હો.

“કંપલેટ”-યાને ફરીઆદ એટલે શું તે.—‘ફરીઆદ’-એટલે આ કાયદા પ્રમાણે કોઈ માજિસ્ટ્રેટ કામ ચલાવે એટલા માટે, કોઈ શખસે (પછી તે જણાયો હોય અથવા નહોતો તેણે) કાંઈ ગુન્હો કર્યો છે, એવા તે માજિસ્ટ્રેટની આગળ મોહાડેથી અથવા લખીને જાહેર કરેલો મજકુર; પણ તેમાં પોલીસ અમલદારના રીપોર્ટનો સમાવેશ થતો નથી નોટ—યાદ રાખવું કે, પોલીસ આગળ આપેલી ગુન્હાની ખબરને આ વ્યાખ્યાને આધારે “કંપલેટ”-યાને ફરીઆદ ગણી શકાતો નહીં.

ચોકશી-યાને “ઇનકવાયરી”-“ચોકશી”-આ શબ્દમાં માજિસ્ટ્રેટ અથવા કોર્ટ આ કાયદાની રૂએ ઇન્સાફ શિવાય દરેલી બીજી દરેક ચોકશીનો સમાવેશ થાય છે.

“જ્યુડીશીઅલ પ્રોસીડીંગ”-યાને ઇન્સાફી કામ—‘ઇન્સાફી કામ,’ એ શબ્દમાં જે કોઈ પણ કામમાં પૂરાવો સોગત ઉપર કાયદેસર રીતે લેવામાં આવે છે, અથવા લેવાનો અધિકાર છે, તેવા કોઈ પણ કામનો સમાવેશ થાય છે.

“સમન્સ કેસ”-એટલે ‘વારંટ કેસ’ ન હોય, તેવા ગુન્હાને લગતા કોઈ કેસ.

“વારંટકેસ.”-એટલે જે ગુન્હા આખતમાં મોતની, ઠાળાપાણીની, યા છ મહિના કરતા જાદે મુદતની કેદની શિક્ષા થઈ શકે, તેવો કેસ. ઉપરની વ્યાખ્યા હમેશાં ઉપયોગની હોવાથી, તે ધ્યાનમાં રાખવી.

કોર્ટો તથા તેઓને શિક્ષાના આધિકાર વિશે.

જુદી જુદી કોર્ટો તથા તેઓને શું શું અધિકારો શિક્ષા સંબંધે છે. તે આ નીચે આપેલા છે:-

કોર્ટ.

અધિકાર.

હાઇકોર્ટ.

મોતની શિક્ષા સંધાત, કાયદા અન્વયે હરેક પ્રકારની શિક્ષા કરાવી શકે.

સેશન્સ જજ અથવા એડીશનલ સેશન્સ જજ

{ કાયદા અન્વયે હરેક પ્રકારની શિક્ષા; પણ મોતની શિક્ષા કરાવે તે તે હાઇકોર્ટની મંજૂરીની રાશતેજ કરી શકે છે.

આસીસ્ટન્ટ શેક્સનસ { કાયદા અન્વયે કોઈ પણ શિક્ષા ફરમાવી શકે; પણ
જડજ. { મોતની શિક્ષા ન કરી શકે; અને સાત વરસથી વધુ
સમુદ્ર પારની, અથવા સાત વરસ વધુ કેદ, કરી ન શકે.

પ્રેસીડન્ટી માલ્ટ્રેટ { કાયદા પ્રમાણે જેટલી એકાંત કેદ થઈ શકતી હોય
અને પહેલા વર્ગના { તેટલી એકાંત કેદ સુધી બે વરસ સુધીની મુદતની કેદની
માલ્ટ્રેટ. { શિક્ષા કરી શકે. એક હબર રૂપીઆ સુધી દંડ : ફટકા
મારવા;

૨ ન વર્ગના માલ્ટ્રેટ- { કાયદા અન્વયે થઈ શકતી એકાંત કેદ સુધીના
ટની કોર્ટ. { સુધી મુદતની કેદ; બસે રૂપીઆ સુધી દંડ. ફટકા
મારવાનો અધિકાર આપ્યો હોય તેજ.

૩ ન વર્ગના માલ્ટ્રેટ- { એક મહીના સુધીની મુદતની કેદ; પચાસ રૂપીઆ
ટની કોર્ટ. { સુધી દંડ.

(૨) જે શિક્ષા ફરમાવવાનો કાયદાથી પોતાને અધિકાર હોય, તેમાંની
જમે તે શિક્ષા એટલી કરીને કાયદાસર જમે તે શિક્ષા ફરમાવવાને અખત્યાર
હર કોઈ માલ્ટ્રેટની કોર્ટને છે.

(૩) ખીન વર્ગના કોઈ માલ્ટ્રેટની કોર્ટને સ્થાનિક સરકારે ખાસ સત્તા ન
આપી હોય, તે ફટકાની શિક્ષા ન કરી ન શકે. (કી. પ્રા. કો. કલમ. ૩૧-૩૨)

વિશેષ સમજુતી.—ફેટલાક ડીસ્ટ્રીક્ટ માલ્ટ્રેટને કલમ ૩૦ પ્રમાણે
ખાસ અખત્યાર આપેલ હોય, તે કલમ ૩૪ પ્રમાણે સાત વરસ સુધીની
સમુદ્ર પારની યા સાત વરસ સુધી કેદની શિક્ષા કરી શકે છે.

વળી.—એક કરતાં વધારે ગુન્હાનો તકસીરવાર કોઈને ડરાવવામાં આવે,
ત્યારે એક કરતાં વધારે શિક્ષા આપતી વખતે, કોર્ટ એમ હુકમ કરી શકે
કે,—જેલ શિક્ષાઓનો અમલ સાથેજ થાય; અથવા તો,—એકની મુદત પૂરી
થયા બાદ, ખીજનો અમલ શરૂ થાય. (કલમ ૩૫).

પોલીસ તથા માલ્ટ્રેટોને પકડવામાં મદદ આપવા તથા
ગુન્હાઓની ખબર આપવાની લોકોની ફરજ.

સ.—પોલીસ અમલદારને તથા માલ્ટ્રેટને લોકો મદદ
આપવા ક્યારે બંધાયેલા છે?

જ.—લોકોના ઉપર નીચે પ્રમાણે ફરજ કાયદાથી ફેરવી છે:—

“ધલિકાના મુખ્ય શેહેરોની અંદર કે બહાર કોઈ માજિસ્ટ્રેટ અથવા પોલીસ અમલદાર હેઠળ લખેલી વ્યાખ્યાનોમાં જે માણસની વાળખી રીતે મદદ માગે, તેવા દરેક માણસને તેને મદદ કરવી જોઈએ,—

(અ) ખીજ કોઈ પણ માણસને પકડવાનો સદરહુ માજિસ્ટ્રેટને અથવા પોલીસ અમલદારને અધિકાર હોય, તેવા માણસને પકડવામાં અથવા તેને નાસી જતો અટકાવવામાં.

(બ) સુલેહના ભંગનો અટકાવ કરવામાં અથવા તે દાખી દેવામાં અથવા હરકોઈ રહે, નેહર, ટેલીગ્રાફ, અથવા સાર્વજનિક મિલકતને નુકશાન કરવાની કોશિસનો અટકાવ કરવામાં (કલમ ૪૨).

સ—કોઈ વારંટ પોલીસ અમલદાર ન બળવતો હોય ને કોઈ ખાનગી માણસ કાયદા પ્રમાણે માજિસ્ટ્રેટના હુકમ પ્રમાણે બળવતો હોય,—તો તેને લોકો મદદ કરી શકે ખરા કે?

જ.—હા, પણ જે તેવો બળવનાર સખસ નહક પાસે હોય, અને વારંટની બળવણી સાર કાંઈ કૃત્ય કરતો હોય, તોજ. (કલમ ૪૩).

સ.—અમુક ગુન્હાઓની ખબર લોકોને હોય, તો તેઓએ તેવી ખબર પોલીસને આપવીજ જોઈએ, એવી કાંઈ ફરજ તેઓ ઉપર છે કે ?

જ.—હા. કેટલાક ગુન્હાઓ, જેવા કે,—રાજ્ય વિરુદ્ધના ગુન્હાઓ,—ગેરકાયદેસર મંડળી સંબંધ ગુન્હા,—કેટલીક જતની ભારે ચોરીના પ્રકારના ગુન્હા,—રસ્તા લુટ (અપહરણ).—અથવા કોશિસ,—ડાકાઘટી,—ખુન સાથે ડાકાઘટી,—ધર ફોડી ચોરી, ધર ફોડવું,—ઝીગાડ—બ્યારે સો રૂપીઆ ઉપરાંતનો યા ખેતી સંબંધ દશ રૂપીઆ યા ઉપરાંતનો હોય,— એવા ગુન્હાઓ બન્યાની, યા કરવાના ઈરાદાની ખબર જે કોઈ સખસને હોય, તેણે તાબડતોબ તેવી ખબર નહકના માજિસ્ટ્રેટને યા પોલીસ અમલદારને અવશ્ય આપવી જોઈએ. એવી ખબર કેમ તેણે નહિ આપી, તેનું વાળખી કારણ બતાવવાનો એજે તે સખસને આથે છે. (કલમ ૪૪).

સ.—વળી ગામના મુખીએ, જમીનના માલીક યા તેના એજન્ટ ગુન્હાની ખબર આપવા બાબતમાં શું કાયદો છે ?

જ.—પોતાના ગામની હદમાં ચોરીનો માલ રાખનાર, યા વેચનાર, મશહુર માણસ રહેતો હોય તો તે વિશે, ઠગ, લુટારો, ચોર, નાદેલો કેદી અને જાહેર થયેલો ગુન્હેગાર આવી ચઢ્યો હોય તો તે વિશે, ગેરકાયદે મંડળી, હુલ્લડ વગેરે બાબતમાં જમીન લઈ શકાય તેવા ગુન્હા થયાની, યા તે કરવાના કોઈના ઇરાદાની બાબતમાં, અકસ્માત, અકુદરતી યા વેહેમ ભરેલું કોઈ મરણ થયું હોય ત્યારે, વગેરે—કેટલાક ગુન્હાઓની બાબતમાં, તેણે નજીકમાં નજીકના માણસોને યા નજીકના પોલીસ—થાણાના અમલદારને તેને એ સંબંધે જે કાંઈ ખબર મળે, તે આપવી જોઈએ. (કલમ ૪૫).

પકડવાની બાબત નિયમો.

સ.—કોઈ શખસને પકડવો, તે કેવી રીતે, તે કહો.

જ.—“કોઈ શખસને પકડવો તે એવી રીતે કે, જે પોલીસ અમલદાર યા બીજો શખસ પકડતો હોય, તેણે તે શખસના શરીરને ખરેખર અડકવું અથવા ‘કેદ કરવું’; પણ જો તે શખસ કાંઈ બોલીને અથવા કરીને પેહેરાને તાબે થાય, તો તેમ કરવું નહીં.”

સ.—અગર તે શખસ પકડવામાં સામો થાય, તો શું કરવું?

જ.—એવો શખસ સામો થાય, તે પોતે ન પકડાયે એવું કાંઈ કરે તો તેને પકડી લેવાને માટે જે કાંઈ ઉપાય પકડનાર અમલદારને થોડા લાગે, તે કરવાને તેને કાયદેસર સત્તા છે. પણ જે શખસને પકડવાનો હોય, તે શખસ ઉપર જો દેહાંત શિક્ષા થઈ શકે, અથવા જીંદગી સુધી કાળા પાણીની સજા થઈ શકે એવા ગુન્હાનું તોહોમત ન આવ્યું હોય, તો તે શખસનું મોત બાણી શકાય નહિ.

સ.—એ બાબતને લગતા સાધારણ નિયમો ટુંકમાં કહો.

જ.—જેને પકડવો હોય, તે શખસ એવી કોઈ જગામાં પેસી ગયો છે, એમ માનવાનું કારણ હોય, તો તે જગામાં જે રહેનાર હોય, અથવા જેના હવાલામાં તે જગા હોય,—તે માણસે પકડવા આવનાર અમલદારને, તેની માગણીથી અંદર જવા દેવો, ને દરેક રીતે પકડવામાં મદદ આપવી. પણ એ પ્રમાણે પેસવાનું ન મળી શકે, તો પછી “અમે તે પ્રસંગે વારંટ પ્રમાણે કામ કરનારા શખસને, અને જે પ્રસંગે વારંટ કાઢવાનો અધિકાર હોય, પણ જે શખસને પકડવો છે, તેને નાસ્તી જવાની તક આપ્યા વગર તે વારંટ મળી શકતું નહોત, એવે કોઈ પણ પ્રસંગે કોઈ પોલીસ અમલદારને સદરહુ જગામાં પેસીને શોધ કરવાનો અખત્યાર છે, અને તેણે પોતાનો અખત્યાર તથા આવવાનું કારણ જાહેર કર્યા પછી, તથા મને પેસવા દો, એમ યોગ્ય રીતે કહ્યા પછી, તેને અંદર જવાનો ખીજી રીતે લાગ ન મળે, તો તેને સદરહુ જગામાં પેસવાને માટે કોઈ પણ ઘર અથવા જગાના બહારનો કે માંહેનો દરવાજો અથવા બારી ફાડવાનો અખત્યાર છે, પછી તે ઘર કે જગા જે માણસને પકડવો છે, તેની હોય, કે કોઈ ખીજા શખસની હોય, તોપણ.—પણ એવું કરાવ્યું છે કે સદરહુ પ્રકારની કોઈ જગા ઓરડો હોય તેમાં (જે શખસને પકડવો હોય, તે શખસ ન હોય એવી) કોઈ બાયડી ખરેખર રહેતી હોય, અને તે બાયડી રીવાજ પ્રમાણે ચાર લોકમાં મોડું દેખાડતી ન હોય, તો સદરહુ શખસે અથવા પોલીસ અમલદારે સદરહુ ઓરડામાં “પેસતાં પહેલાં સદરહુ બાયડીને ખબર આપવી કે તમને એ ઠેકાણેથી નિકળીને ખીજા ઠેકાણે જવાની છુટ છે, તથા તે બાયડીને ત્યાંથી નિકળી જવું સહેલ પડે તેવો દરેક ઘટના ઉપાય કરવો, અને પછી તે સદરહુ ઓરડો ફાડીને તેમાં પેસવાને મુખત્યાર છે.” (કી. પ્રો. કોડ. કલમ ૪૬ થી ૪૮).

સ.—કોઈ દરવાજો અગર બારી ફાડીને નિકળી જવાનો રસ્તો કરવાની બાબતમાં પોલીસને કેવી સત્તા છે ?

જ.—કાયદાસર જે પોલીસ અમલદારને પકડવાને અખત્યાર આપેલો હોય, તેને કોઈ પણ ઘરનો અથવા જગા બહારનો અથવા માંહેનો દરવાજો અથવા બારી, ખુદ પોતાને છોડાવવાને સાફ અગર તો

પકડવા સાર કાયદેસર રીતે પેઢેલા જે માણસને તે ઘરમાં અથવા જગામાં અટકાવી રાખ્યો હોય તેને છોડાવવા સાર ફાડીને રસ્તો કરવાને મુખ્યત્વાર છે. (કલમ ૪૯).

સ — પકડેલા રાખસને પ્રતિબંધ કરવા બાબતમાં શું કાયદો છે ?

જ. — તેને નાસી જતો અટકાવવાને જરૂર જોગ પ્રતિબંધ થઇ શકે; તેથી વધારે ન થાય. (કલમ ૫૦)

સ — કોઈ પોલીસ અમલદાર પકડે તેની વિરૂદ્ધ ખાનગી બચાવનો હક છે કે ?

જ. — નહિ; પણ જે તેવાં કૃત્યથી મોત યા મહાવ્યથા થવાની વાજબી ધાસ્તી હોય, તો જુદી વાત છે. (પીનલ કોડ. કલમ ૯૯).

સ. — પકડતી વખતે શી બાબત ખાસ ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ ?

જ. — ખનતાં સુધી, પકડનાર પોલીસ અમલદારે પોતાનો “યુનિફોર્મ” પોશાક પહેરવો. તેથી પાછળથી તકરાર ઉડવા સંભવ રહેતો નથી.

વિરોધ સમજુતી. — પકડવો હોય, ને રાખસ સામે યાએ, તો ખનતો વાજબી પ્રતિબંધ કરવાની કાયદાથી છુટ છે. પણ તેને નાસી જવા ન દેવો. એવા સામા થવાથી, પકડનાર પોલીસ અમલદારને પોતાનું મોત થશે અથવા મહાવ્યથા તેને થવાની વાજબી ધાસ્તી હપજે, તો પોતાની નોકરી બચવતાં, સામા થનારના તેવાં આચરણ અને કૃત્યથી, પોતાના ખાનગી બચાવનો હક પોલીસ અમલદાર વાપરી શકે; અને જરૂર પડે, તો પોતાના બચાવસાર તે સામા થનારને ગાળીથી વિધી નાંખી શકે, યા મારી નાખી શકે, એમ પીનલ-કોડ કલમ ૧૦૦ તથા પોલીસ મેન્યુઅલની રૂઠ, વાને ૩૩૭ મે છે.

સ. — હાથકડીના ઉપયોગ કેદી ઉપર ક્યારે થઇ શકે છે ?

જ. — ગુન્હો ગંભીર પ્રકારનો હોય તેથી યા કેદીની આલયલણ તથા વર્તણૂકથી તેને નાસી જતો અટકાવવા અથવા કાંઈ ગંભીર નુકસાન થતું અટકાવવાની જરૂર છે, એવી વાજબી માન્યતા ઉપજે તો, હાથ-

કડીનો ઉપયોગ થઈ શકે છે. પ્રસંગ અને કેદીની વર્તણૂક ઉપરથી વિચાર કરી આમ કરવાનું છે. ચોરતોને હાથકડી પહેરાવવી નહીં.

સ.—કોઈ જડજ યા માણસદ્રેહ હાથકડી સંબંધે પોલીસને હુકમ કરી શકે ?

જ.—તેની કોર્ટમાં કેદીને હાથકડી સાથે રાખવો કે નહીં, તે વિષે હુકમ કરી શકે. પણ કેદીની વર્તણૂક વાંધા બરેલી યા ધાસ્તીવાળી જણાતી હોય, તો પોલીસે તે હકીકત જડજને યા માણસદ્રેહને જણાવવી, કે તે ઉપર વિચાર કરવાનું તેને બની શકે.

કોર્ટ બહારતો,—આ બાબતમાં પોલીસનો અધિકાર છે.

વિશેષ સમજૂતી—હાથકડી પહેરાવવી એ સલામતી અને સાવચેતીના ઉપાય તરીકેની જરૂર પ્રમાણે વાપરવાની છે. માત્ર પ્વેક્ષથી યા કેદીને હલકો પાડવા ખાતર, યા તેને હેરાન કરવા ખાતર વાપરવાની નથી.

સ.—પકડેલા શખસની જડતી લેવા બાબતમાં શું કાયદો છે ?

જ.—વારંટની રૂઝમે પોલીસે કોઈને પકડ્યો હોય, ને તેમાં જામીન લેવાનું ફરમાન ન હોય ત્યારે,—અગર તેમ પકડ્યા પછી તે જામીન આપી શકતો ન હોય ત્યારે,—અથવા કાયદા પ્રમાણે વગર વારંટ પકડ્યો હોય, અથવા તો વારંટ પ્રમાણે ખાનગી શખસે તેને પકડ્યો હોય અને પકડાયેલા શખસના જામીન લઈ શકાતા ન હોય,—યા તે આપી ન શકે તો,—પોલીસે જડતી લેવા શખસની લેવી; અને જરૂર જોગ પહેરવા જોગ કપડાં શિવાય, ખીજી જે વસ્તુઓ તેના અંગ ઉપર જડે, તે લઈને સંભાળીને રાખવી.

આવો ઝાડો હમેશાં પંચ રાખી તેઓની સમક્ષ લેવો. અને લખીતવાર પંચનામું હમેશાં કરવું જોઈએ.

આમડીનો ઝાડો લેવાનો હોય, તો પંચમાં એક બાપડી હમેશાં રાખીને તેની પાસે ઝાડો લેવાડવો, અને એક લખના નિયમ ઉપર પૂરતું ધ્યાન રાખવું.

સ.—જાડો લેતાં, મારવાનાં કોઈ ઓળંગર ચા હથીઆર મળી આવે, તો કેમ કરવું ?

જ.—પકડાએલા શખસને કાયદા પ્રમાણે જ્યાં રજુ કરવામાં આવે, ત્યાં તેવાં મળેલાં હથીઆર પણ રજુ કરવાં. (કલમ ૫૧, ૫૨, ૫૩, કી. પ્રો. કોડ).

વગર વારંટે પકડવા બાબત.

સ.—કોઈ શખસને પોલીસ વગર વારંટે ક્યારે પકડી શકે ?

જ.—માણસ્ટ્રેટના હુકમ ચા વારંટ વગર કોઈ પણ પોલીસ અમલદાર પોતાના અપત્યારથીજ નીચે પ્રમાણેની બાબતોમાં પકડવા મુખત્યાર છે:—

પહેલું.—જે શખસ હરકોઈ કાઝીજેતલ ગુન્હામાં સામેલ થયો છે. અથવા જે શખસની ઉપર સદરહુ પ્રમાણે સામેલ થયે છે, એવી વાજખી ફરીઆદ કરવામાં આવી હોય, અથવા ખાતરીલાયક ખબર મળી હોય, અથવા વાજખી શક રહેતો હોય, તે શખસને;

બીજું.—જે શખસના કબજામાં ધર ફોડવાનું કોઈ ઓળંગર કાયદેસર કારણ વગર હોય, તે શખસને; કાયદેસર કારણ સાબિત કરવાનો બોજો તે શખસને માથે છે, એમ સમજવું.

ત્રીજું.—જે શખસને આ કાયદા પ્રમાણે અથવા સ્થાનિક સરકારના હુકમથી, હઠેરો કાઢીને ગુન્હેગાર તરીકે પ્રસિદ્ધ કર્યો હોય તે શખસને;

ચોથું.—આ ચોરીની મિલકત છે એવો વાજખી રીતે શક હોય, એવી કોઈ પણ વસ્તુ જે શખસના કબજામાં જડે, અને જેણે સદરહુ વસ્તુના સંબંધમાં કોઈ ગુન્હો કર્યો છે, એવો વાજખી રીતે શક હોય, તે શખસને;

પાંચમું.—કોઈ પોલીસ અમલદારને પોતાનું કામ કરવામાં જે શખસ હરકત કરે, તે શખસને, અથવા જે શખસ કાયદેસર પેહેરામાંથી નાસી ગયો હોય, અથવા નાસી જવાની કોશિસ કરતો હોય, તે શખસને;

છઠું.—મલિકા માઆજમાની જમીન પરની અથવા દરિયાઈ કોળ-
માંથી ફલાણો શખસ નાસી ગયો છે, એવો અથવા મલિકા
માઆજમાની ઇડીયન મરીન સર્વિસમાં હોય અને તે
સર્વિસમાંથી ગેરકાયદેસર રીતે ગેરહાજર રહેલો છે એવો
વાજખી રીતે શક હોય, તે શખસને;

સાતમું.—બ્રિટિશ હિંદુસ્તાનની બહારની કોઈ પણ જગાએ કરેલું
જે કોઈ પણ કૃત્ય બ્રિટિશ હિંદુસ્તાનમાં કરવામાં આવ્યું
હોત તો તે બદલ એક ગુન્હા તરીકે શિક્ષા કરી શકાત,
અને જે બદલ હેઠળ લખેલો શખસ ગુન્હેગારને સ્વાધીન
કરવા બાબતના કોઈ પણ કાયદા મુજબ અથવા સને
૧૮૮૧ના ફ્યુઝટીવ ઓફિન્ડર્સ (નહાસી ગયેલા ગુન્હેગારો
બાબતના) આક્ટ મુજબ અથવા બીજી રીતે બ્રિટિશ
હિંદુસ્તાનમાં પકડવાને અથવા અટકાયતમાં રહેવાને પાત્ર
થતો હોય, તે કૃત્યમાં, જે કોઈ શખસ સામેલ થયો છે,
અથવા જે શખસની ઉપર સદરદુ પ્રમાણે સાબિલ થયો
છે, એવી વાજખી ફરીબાદ કરવામાં આવી હોય અથવા
ખાત્રીલાયક ખચર મળી હોય અથવા વાજખી શક રહેતો
હોય, તે શખસને;

આઠમું.—કલમ ૫૬૫ ની પેટા કલમ (૩) ની રૂએ કરેલી કોઈ
પણ કાનુનનો ભંગ જે કોઈ પણ છુટી ગયેલો ગુન્હેગાર
કરશે તેને;

(૨)—આ કલમ કલકત્તા ને મુંબઈ, એ શહેરોમાંની પોલીસને
પણ લાગુ છે. (કી. પ્રો. કો. કલમ ૫૪).

ઉપર લખેલી કલમની ખાસ સમજૂત.—પકડવાનું સાધારણ
રીતે ત્રણ પ્રકારે હોય છે.

૧૬.—પોલીસ પકડે તે,—તેમાં બે પ્રકાર એવા કે—પોલીસ પોતાના
અખત્યાસ્થી પકડે; અને માલફ્ટ્રેના વારંઠની રૂબરૂ પકડે, તે;

૨૭.—માલફ્ટ્રે પોતે પકડી શકે તે;

૩૭૭.—ખાનગી માણસો, પોલીસ અખત્યારી અને નમીન ન લઈ શકાશે, તેવાં કામોમાં પકડે તે.

આ રીતે સામાન્ય ત્રણ રીતે પકડવાનું હોય છે. ઉપરની કલમ ૫૪માં જે પ્રકારે બતાવ્યા છે, તે પોલીસ પોતાના અખત્યારથી કઈ કઈ બાબતોમાં પકડી શકે છે, તે છે.

યાદ રાખવું કે,—કલમ ૫૪ પ્રમાણે (ઉપરના કાયદામાં) બતાવેલા આધારે પકડવાનું કૃત્ય કોઈ પણ પોલીસ અમલદાર કરી શકે.

“પોલીસ અમલદાર”—એ શબ્દની વ્યાખ્યામાં હલકામાં હલકા વર્ગના કોઈ કોન્સ્ટેબલનો પણ સમાસ થઈ શકે છે. તેથી કલમ ૫૪ પ્રમાણે કોઈ પોલીસ કોન્સ્ટેબલ પણ પકડી શકે.

જે આઠ બાબતો આ કલમમાં બતાવી છે, તે સંક્ષેપ્તમાં યાદ રાખવી તે આવી રીતે;—

૧૬૭.—મગ્નીએમલ એટલે પોલીસ અખત્યારી ગુન્હો કરવા સાથે, આ માનવા લાયક ફરીયાદ આ ખબર, આ વાજબી શક, તેવો ગુન્હો કર્યાનો કોઈ ઉપર હોય તો.

૨૧૭.—ધર ફોડવાના ઓબર વ્યાજબી કારણ વગર જનનાં કબજામાં હોય તેવાને.

૩૭૭.—નહેરનાનું થયું હોય તેવાં, ગુન્હેગારને.

૪૪૭.—ચારીનો માલ સાથે મળે તેને, અથવા તે સંબંધે ગુન્હેગારને.

૫૪૭.—પોલીસ અમલદાર પોતાની ફરજ બજાવતાં તેની કોઈ સામે આથ, અથવા કાયદેસર કેદમાંથી નાસે, તેને.

૬૬૭.—રાતની ફોજમાંથી નાસી જનાર આ તેવો શક હોય તેને.

૭૭૭.—બ્રીટીશ હિંદુસ્તાન બહાર કરેલા ગુન્હો બદલ શક હોય, ને તે કૃત્ય અગર અહીંયા થયું હોય તો ગુન્હો કર્યાં ગણાતો હોય, તે બદલ.

૮૭૭.—ગુન્હેગારને કલમ ૫૬૫ પ્રમાણે પોતાનું તરફેણાણ નહેર કરવા હુકમ થયો હોય, તેના ભંગ બદલ.

યાદ રાખવું કે,—પોલીસે પોતાના અખત્યારથી પકડવા બાબતની આ કલમમાં, રૂઝમ ૧લીનો ઉપયોગ ધણો થતો હોવાથી તે ખાસ સમજવા જેવી છે. કોઈ વખત તોહિમતદાર ગુન્હો કરતાંજ પકડાય છે,—પૂરાંવો થયાથી પકડાય છે.—ને કેટલીક વખતે તેના વિરૂદ્ધ માનવા લાયક, એટલે બરેસો મુકવા લાયક ફરીયાદ થઈ હોય,—આ વાજબી

શક ઉપજવા સરખું હોય,—અથવા માન્ય કરવા સરખી હકીકત યા ખબર યા ખાતમી મળી હોય, તો—તેને પકડી શકાય છે, “વાજખી શક,” એટલે ખાલી પાયા વગરનો, યા નિર્માત્ર્ય વહેમ—એમ અર્થ નથી. કાંઈ પણ તેવી હકીકત,—યા તેવા સંજોગો,—યા તેવો વેહેમ ઉપજતો તેવી આખતોની હસ્તી જોઈએ, કે જોને કદિપત ન ગણાય, પણ વાજખી ગણાય.

આ કલમ પ૪ પછી, પકડવાની આખતમાં અગત્યની ખીછ કલમ તે પપ મી છે. એ કલમ બહુ અગત્યની છે, તે આખી, તથા તેની સમજુતી નીચે મુજબ છે, તે ધ્યાનમાં ખાસ રાખવી:—

સ.—“પોલીસ સ્ટેશન અમલદાર” —એટલે જેના હવાલામાં કોઈ પોલીસ થાણું હોય, તેને ઉપરની કલમ પ૪ માં લખ્યા ઉપરાંત બીજો કેવો અધિકાર પકડવાની આખતમાં છે ?

જ.—આવો અમલદાર કલમ પ૪ પ્રમાણેના સામાન્ય અપ્પત્યારનો અમલ તો કરીજ શકે; પણ તે ઉપરાંત, પકડવાની આખતમાં, તેને વિશેષ અધિકાર નીચે મુજબ છે:—

“(અ) સદરહુ થાણાની હદમાં કોઈ પણ શખસ પોતે નજરે ન પડે, એવો પૂર્વોપાય કરતો માલમ પડે, અને તે શખસ કોઈ “કાન્નીએબલ” ગુન્હો કરવાના હેતુથી સદરહુ પૂર્વોપાય કરે છે, એવું માનવાનું કારણ પ્રસંગ ઉપરથી દેખાતું હોય, તો તે શખસને; અથવા—

(બ) સદરહુ થાણાની હદમાં જે શખસની પાસે પોતાના ગુજરાનને માટે કોઈ સાધન જણાતું નહિં હોય, અથવા જે પોતાને વિષે ખુલાસા બરેલા જવાબ આપી શકતો નહિં હોય, તે શખસને; અથવા—

(ક) જે શખસને અપહરણ કરવાની, ધર ફેડવાની, અથવા ચોરી કરવાની, અથવા ફલાણી મિલકત ચોરીની છે, એમ જણીને તે ચોરીની મિલકત લેવાની ટેવ છે, એવી

રીતે મશહુર હોય, તે શખસને, અથવા જેને જખરીથી કહાવવાની ટેવ છે, અથવા જખરીથી કહાવવાના કારણુ સાર કોઈ શખસોને હાનિ કરવાનો ભય દેખાડવાની, અથવા હાનિ કરવાનો ભય દેખાડવાની કોશિસ કરવાની ટેવ છે, એવી રીતે મશહુર હોય, તે શખસને.”
(કી. પ્રો. કો. કલમ ૫૫).

કલમ ૫૫ માં જખરી લેવા.—કલમ ૫૫ પ્રમાણે પોલીસ સ્ટેશન અમલદારે પકડેલા શખસની પાસેથી હંમેશ જખરી માગવા, ને તે આપી શકે તો લેવા જ નેહએ. જે નહિ જ આપી શકે, તો અટકાયતમાં રાખીને મુદત અંદર તેને માછસ્ટ્રેટ પાસે મોકલી આપવો નેહએ.

નોટ.—જખરી લેવા બાબત, અલાહબાદ હાઇ કોર્ટનો ફેસલો ઉ. જો. રી. ૧૪ મું વાલ્યમ પાનું ૪૫,—હોલતશામિનો થયો, તે પછીથી ઠર્યું છે.

વિશેષ સમજુતી—પકડાયેલો શખસ યોગ્ય જખરી સાર કોઈ માણસને રજુ કરી ન શકે, પણ જખરી માગેલી રકમ નેટલો અવેજ રજુ કરે, -યા સરકારી પ્રોમાસરી નોટ રજુ કરે, તો તે લઈ તેને છુટો કરવા પોલીસ અમલદારને હાકત નથી. આ પ્રમાણે કી. પ્રો. કોડ કલમ ૫૧૩ થી સત્તા છે.

જે કે, કલમ ૫૫ માં પકડવાનો અધિકાર પોલીસ સ્ટેશન અમલદારને જ છે, તોપણ તેના તાબાના નોકરો, તેને તેમ કરવામાં મદદ કરી શકે; અને જેને પકડવાનો હોય, તેનું નામ કામ લખી પોતાના તાબાના પોલીસના માણસોને લખીત હુકમ આપે, તો તેઓ પકડીને રજુ કરી શકે. પોલીસ સ્ટેશન અમલદાર અગર પકડતાં હાજર હોય, તો તાબાનાં માણસો મોટાના આપેલા હુકમથી પણ પકડી શકે છે.

વળી એ પણ યાદ રાખવું કે કી. પ્રો. કો. કલમ ૫૫૧ અન્વયે પોલીસ સ્ટેશન અમલદારથી અટકા દરજ્જાના—એટલે પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર, ડેપુટી ચા. કમીશ્નર પોલીસ સુપરીન્ટેન્ડન્ટ, ચા આસીસ્ટન્ટ પણ જે જે કામે કાયદેસર સ્ટેશન અમલદારને કરવાની સત્તા હોય, તેવાં કામે, પોતાની મરજી હોય તો, કરી શકે.

કલમ ૫૫ નો ઉપયોગ.—કી. પ્રો. કોડ બાબ ૮ માં પ્રમાણે લટકતા અને ગુજાવતા યોગ્ય સાધન વગરના માણસોને પકડી જખરી લેવાડવા કામ બહાવવાં પડે છે, ત્યારે તેવા શખસોને પોલીસ આ કલમ પ્રમાણે પકડી શકે.

તેમજ, જેને ચોરીનો માલ શખવાની, ચોરી કરવાની હંમેશાં દેવ પડી છે, યા જમીનથી પૈસા કઢાવવાની દેવ પડી છે તેવાના જમીન લેવાકવા હોય, તે તેવે વખતે તેવા શખસને પકડવામાં આ કલમનો ઉપયોગ થાય છે. આ આજત વિશે આજળ કલમ ૧૦૬-૧૧૦ ની આજતમાં યુલાશા, આ ચોપડીમાં આપ્યા છે, તે વાંચવા. કલમ ૫૫ પ્રમાણે પકડેલા કોઈ શખસને માટે કલમ ૧૬૭ મુજબ “રીમાન્ડ” મળી ન શકે, તે વિશે તે કલમ નીચે આજળ જોવું.

સ.—પોલીસ સ્ટેશન અમલદાર, પકડતાં પોતે હાજર ન હોય, ને કોઈ શખસને પોતાના તાબાના માણસ પાસે પકડાવવા ઇચ્છા રાખતો હોય, તો શું કરવું પડે છે ?

જ.—જે શખસને પકડવો હોય તેનું નામકામ તથા કયા ગુન્હા અદલ યા કારણસર પકડવાનો છે, તે લખીત હુકમથી ફરમાવી, પકડવાનો હુકમ આપવો જોઈએ. (કલમ ૫૬).

સ.— પોલીસ અખત્યાર બહારના (નાન કામીએમલ) કોઈ ગુન્હા અદલ પોલીસ કેવા સંજોગમાં કોઈને વગર વારંદે પકડી શકે ?

જ.—કોઈ શખસ એકાદ એવો પોલીસ અખત્યાર બહારનો ગુન્હા કોઈ પોલીસ અમલદારની હાજરીમાં કરે, અથવા તેના ઉપર તોહોમત એવા શખસની રૂબરૂ મુકદ્દમાં આવે, અને તેવો પોલીસ અમલદાર તેવા શખસનું નામ કામ માગે ને તે આપવા ના પાડે, તો, અથવા જે નામ તથા ઠેકાણું આપે તે ખરું નથી એમ કોઈ કારણસર તે પોલીસ અમલદારને લાગે, તો તેનું ખરું નામ ઠેકાણું નકી કરવા તેવા શખસને વગર વારંદે પકડી શકાય છે. પછી નામ ઠેકાણાની ખાત્રી થયાથી તેને એકલા તેના જત મુચરકા ઉપર, યા જમીન લઈ છુટો કરવો. અને જરૂર લાગે તો માજરદેટ સમક્ષ હાજર થવા તેમાં ફરમાવવું. બ્રિટીશ હિંદુસ્તાનનો રહીશ ન હોય તો જમીન હિંદુસ્તાનના કોઈ વતનીને લેવો; ને એ પ્રમાણે ચોવીસ કલાકની મુક્તમાં તેનું નામ ઠેકાણું ખાત્રીપૂર્વક નકી કરી ન શકાએ, યા, તે મુચરકો, યા જમીન આપી શકે નહિ, યા આપવા ના કહી, તો તેને તુરતાતુરત અખત્યાર વાળા માજરદેટ સમક્ષ એકલી આપવા તજવીજ કરવી. (કલમ ૫૭).

સ.—વગર વારંટે પકડવાની પોલીસ અમલદારને સત્તા હોય તેવો કોઈ શખસ પોતાની હકુમતની બહાર જાય, તો તેને પકડવા બાબતમાં તે પોતાની હકુમત બહાર જઈ શકે ?

જ.—હા, બ્રીટીશ હિંદુસ્તાનમાં હરકોઈ જગ્યાએ ઉપરના કારણસર તેની પકાડી જઈ શકે. (કલમ ૫૮).

સ.—ખાનગી શખસોએ કોઈને વગર વારંટે પકડવાની બાબતમાં શું કાયદો છે ? ન તેને પકડી કોઈ પોલીસ અમલદારને સાંપે, તો તેણે શું કરવું જોઈએ ?

જ.—આ બાબતમાં કાયદો નીચે પ્રમાણે છે:—

(૧) “ કોઈ શખસ જમીન નહિ લઈ શકાય તેવો અને કાગ્ની-જેખત ગુન્હો કોઈ ખાનગી શખસના દેખતાં કરે. તો તે ખાનગી શખસ તેને પકડવાને મુખત્યાર છે; અથવા કોઈ શખસ ગુન્હેગાર છે, એવો ઢંઢેરો કાઢ્યો હોય, તો તેને પકડવાને કોઈ પણ ખાનગી શખસ મુખત્યાર છે અને સદરહુ પ્રમાણે શખસને તેણે નકામી ઢીલ કર્યા વગર કોઈ પોલીસ અમલદારને સ્વાધીન કરવો; અથવા, પોલીસ અમલદારની ગેરહાજરીમાં, સદરહુ શખસને પાસેના પોલીસ થાણામાં લઈ જવો.

(૨). સદરહુ શખસને ૫૪ મી કલમના હરાવો લાગુ પડે છે એમ માનવાનું કારણ હોય, તો તેને કોઈ પોલીસ અમલદારે ફરીથી પકડવો.

(૩). તેણે કોઈ નાન કાગ્નીજેખત ગુન્હો કર્યો છે, એમ માનવાનું કારણ હોય, અને કોઈ પોલીસ અમલદારના કબ્જા ઉપરથી તે પોતાનું નામ અથવા રહેઠાણનું ઠેકાણું આપવાને ના પાડે, અથવા એવું નામ અથવા રહેવાનું ઠેકાણું આપે કે, જે ખોટું છે, એમ માનવાનું સદરહુ અમલદારને કારણ હોય, તો તેની તજવીજ ૫૭ મી કલમના હરાવા પ્રમાણે કરવી. તેણે કોઈ ગુન્હો કર્યો છે, એમ માનવાનું કોઈ પુરતું કારણ ન હોય, તો તેને એકદમ છોડી મુકવો. ” (ક્રી. પ્રો. કો. ક. ૫૯)

હંકમાં સમજુત—કોઈ કાગ્નીજેખત અને જમીન નહિ લેવાય, તેવો ગુન્હો કોઈ ખાનગી શખસની હાજરીમાં થાય, તો તેવા ગુન્હેગારને તે પકડી શકે છે, અને કોઈ પોલીસ અમલદારને સ્વાધીન કરવાનું હાનમાં શખસું.

પોલીસ અમલદારે, જિવો ખાનગી રાખસે પકડેલો માણસ ૧૭૭ થયેથી શું કરવું, તે ઉપરથી કલમમાં છે, તેમ અમલ કરવો.

સ.—વગર વારંદે પકડેલા રાખસને પોલીસમાં રાખી શકવાની મુદત કેટલી?

જ.—પકડ્યાની વખતથી ચોવીસ કલાકની અંદર પોલીસે તેને કોઈ અખત્યારવાળા માજિસ્ટ્રેટ પાસે મોકલવોજ નોંધવો. આ સામાન્ય નિયમ છે; પણ કાયદામાં એમ છે કે,—જરૂર કરતાં એક મીનીટ પણ વધારે રાખવો નહિ. જમીન લેવાના કાયદાને અનુસરીને વર્તવું. ને જમીન લેવા લાયક ગુન્હો ન હોય,—યા તો,—તે જમીન આપી ન શકતો હોય તો પછી પોલીસ હવાલામાં તેને રાખવો, તે જરૂર જોગ મુદતજ રાખવો. પણ તેવી મુદત ધણામાં ધણી ૨૪ કલાકની હરાવેલી છે. આ પ્રમાણે કલમ ૬૦ તથા ૬૧ થી હરાવેલું છે.

કેટલીક વાર પકડ્યા પછી ૨૪ કલાકમાં તપાસ પુરી થઈ શકતી નથી; અને તે ચાલુ તપાસમાં કેદીને પોલીસ હવાલામાં રાખવાની જરૂર હોય છે. તેવે પ્રસંગે શું કરવું, તે આગળ આ ચોપડીમાં કલમ ૧૬૭ નીચે આપેલું છે, તે વાંચવું.

વિશેષ સૂચના.—વળી કેટલીકવાર ગામડામાં પોલીસ પટેલો પકડીને કોઈને મોકલે છે, તેવે પ્રસંગે ૨૪ કલાકની મુદત કદ જણવી એ સવાલ થયો થાય છે. આ વિશેષમાં મુંબઈ હાઈ કોર્ટ^૧ હરાવેલું છે કે,—પોલીસ પટેલ ને ૨૪ કલાકની મુદત છે, તે જુદી છે, ને પોલીસ ચાણામાં પાહોંચ્યા પછી ૨૪ કલાક બીજા જણવાના છે. તેથી એમ હરે છે કે,—જે કામમાં પોલીસ પટેલે કોઈને પકડયો હોય, તે કામમાં તેની મુદતના ૨૪ કલાક ઉપરાંત, ડીસ્ટ્રીક્ટ પોલીસના ૨૪ કલાક બીજા એમ ૪૮ કલાકની એકંદર વધુમાં વધુ હદ છે.

વાટ ચાલીનો વખત આદ કરવો.—કેદીને નજીકમાં નજીકને રસ્તે મોકલવો. અને વાટ ચાલી એટલે રસ્તાની મુસાફરીનો વખત આ ઉપરથી હદની ઉપરાંત જણવાનો છે. આમથી પોલીસ ચાણે પોહોંચતાં રસ્તામાં લાગેલો વખત, તથા પોલીસ ચાણામાંથી નીકળી માજિસ્ટ્રેટ પાસે પોહોંચ્યાંહતા જે રસ્તાની મુસાફરીમાં વખત જાય, તે મળે મળે, એટલે તે હરેલી મુદત ઉપરાંતની જણવી એમ હરેલું છે.

સ.—“નજરકેદ”ની ખાખતમાં શું કાયદો છે ?

જ.—જેને “નજરકેદ” એમ કહેવામાં અથવા મણુવામાં આવે છે, તે ખીલકુલ ગેરકાયદે છે. કોઈ પણ પ્રકારના પ્રતિબંધમાં, યા ગર્ભીત રીતે અટકમાં રાખવો, અને તેને પકડ્યામાં ન ગણવું, એમ બની શકે નહિ. તપાસને બહાને કોઈ શકદાર યા તોહમતદારને અટકાવી રાખવો યા તેને પોલીસના માણસની હાજરી સાથે તેને ઘેર ખાવા જવા દેવો,—યા તેનું ખાવાનું તેને ઘેરથી ખીટ કોઈ જગ્યાએ તેના કુટુંબના યા ખીજ કોઈ માણસ સાથે આણી આપવા બંદોબસ્ત કરવો,—યા તેને તપાસમાં પોતાની સાથે એક જગ્યાએથી ખીટ જગ્યાએ ફેરવવો, યા તેના પડોશીને સોંપવો,—એ બધું “અટકાયત” માંજ ગણાયે. એવા કોઈ શખસને કેદમાં, યા અમુક જગામાં ગોંધી મુકે,—પુરી મુકે,—તોજ કેદમાં છે, એમ નથી. એવી અનિયમીત અટક,—એવી હરેક ગર્ભીત રીતે કરેલી બિનસત્તાની રોકત,—ગેરકાયદેજ છે. ફાવે ત્યારથી અટકાયતમાં ગણવો, ને તેને બોલાવી બેસાડ્યા છતાં, અને તેની મરજી પ્રમાણે જવાની તેની છુટ ઉપર આંકોશ મેલવા છતાં, તેને બોલાવ્યાના પ્રથમ વખતથીજ અટકાયતમાં ન ગણવો,—એ બધું ગેરકાયદે છે. “નજરકેદ” —એ શખ્દને કાયદો કબુલ રાખતોજ નથી; અને સરકાર તેને બહુ ના પસંદ કરે છે. “ઉપલક્ષ તપાસ ઉપર રાખ્યો”—એ માત્ર કાયદો ઉલ્લંઘન કરવાનું બહાનું છે. અને તે કૃત્ય ગેરકાયદે છે. તેથી તેમ કરવું નહિ.

કોઈ શખસને કાયદા અન્વયે કોઈ “કાગ્નીઝેબલ” ગુંદાની પોલીસ તપાસમાં, યા ખીજ કોઈ કામમાં કાયદા પ્રમાણે બોલાવી પુછવાની સત્તા પોલીસ અમલદારને હોય, ત્યારે તેને હકીગત પુછવાની તે પુછી લઈને બનતી ત્વરાથી તેને ઘેર જવા દેવો. વાસ્તવિક જરૂર કરતાં વધારે વખત તેને રોકવો, તે ગેરકાયદે છે.

“નજરકેદ” અને “દેખરેખ” —એ વચ્ચેનો ફરક.—કોઈ શખસ ઉપર ગુંદો કર્યાનું, યાં કરે છે, તેડું,—યા મેલાપી છે,—એવું કોઈ માનવાત્મક કારણ હોય, યા છક યા વેહેમ હોય,—તો તેની વર્તણૂક તથા હાલ ચાલ, રીતભાત, અને તેના વર્તણૂક વગેરે ઉપર નજર રાખવાની ઘણી વખતે પોલીસને જરૂર પડે છે; તેમ હોય તો તેના ઉપર પોલીસના માણસો મારફતે યા ખીટ રીતે દેખરેખ

રાખવી શકાય. ને તેના છુટાપણા ઉપર કાંઈ પણ અંકુશ યા દબાણ ન રાખતાં,—તેમ કરવા પોલીસ અણખતે મુખત્યાર છે. આવી બાબતનો સમાસ “દેખરેખ”માં થાય છે; ને તેમ કરવાની પોલીસને છુટ છે, અને તેઓનું કામ છે. પરંતુ,—“નજરકેદ” બીજી બાબત છે. તેની સ્વતંત્ર રીતે જવા આવવાની તથા હરવા ફરવાની બાબતમાં કોઈ પણ પ્રકારની અટક થવા સરખું કાંઈ કૃત્ય પોલીસ તરફથી થાય.—થા તો, તે રાખસને એવું વાજબી રીતે લાગે કે તે સામાન્ય રીતે જવા આવવા છુટો નથી,—પરવાનગી વગર તેમ કરી શકતો નથી, ને તેમ કરશે તો તુરત તેને અટકાવવામાં આવશે, એવી બાબતનું કોઈ કૃત્ય હોય, તો તેને અટકાયત સમજવી. હું કંમાં,—થા તો તે છુટો રહેવો જોઈએ; અટકે કે તેના જવા આવવા વગેરેના તેના છુટાપણા ઉપર કરો. પણ અંકુશ ન હોવો જોઈએ; અથવા તો વાજબી શક થા સખખો સર, તે કાયદેસર અટકાયતમાં હોવો જોઈએ. વચલો કોઈ રસ્તો, જેવો કે “નજરકેદ” એવું કાંઈ હોયજ નહીં. તે ગરકાયદે છે.

સ—પકડેલા રાખસની બાબતમાં રીપોર્ટ કરવા બાબત શું કાયદો છે ?

જ.—પોલીસે પોતાના થાણાની હદમાં વગર વારંટ પકડેલા હરેક રાખસની બાબતમાં તેમ કર્યાનો જાહેર રીપોર્ટ ડીસ્ટ્રીક્ટ માજિસ્ટ્રેટને અથવા તેઓ ફરમાવે તો સબડીવીઝન માજિસ્ટ્રેટને હમેશા મોકલવો. એવા રાખસને પકડ્યા બાદ, અટકાયતમાં રાખ્યો હોય, યા જમીન ઉપર છુટો ફરેલો હોય, તો પણ રીપોર્ટ મોકલવો જોઈએ. (કલમ ૬૨).

વિશેષ સૂચના—કલમ ૬૨ પ્રમાણે મોકલવાનો ઉપર પ્રમાણેનો પકડયાનો રીપોર્ટ સાત છપેલું ફારમ આવે છે; અથવા છપેલું સરકારી પોસ્ટ કાર્ડ આવે છે. તેમાં હકીગતની તપસીલ લરીને મોકલવાનું છે. પકડયાની તારીખ તથા વખત—કયા ગુંડા માટે પકડયા તે,—તોહમતદારનું નામ હામ વગેરે—અને તે અટકાયતમાં રાખવામાં આવ્યો છે કે જમીન ઉપર છાડ્યો છે, તે લખવું. યાદ રાખવું કે, કલમ ૫૫ પ્રમાણે કોઈને પકડ્યો હોય, તો પણ રીપોર્ટ તો મોકલવોજ, વગર વારંટ પોલીસે પકડેલા હરેક રાખસને માટે આ રીપોર્ટ મોકલવો પડે છે.

સ—પોલીસે પકડેલા રાખસને છુટો કરવા બાબતમાં શું કાયદો છે ?

જ.—પકડયા પછી, તેનું પોતાનું ખત લીધા. શિવાય, અથવા તેના જમીન લીધા શિવાએ, અથવા કોઈ માણસદેટના ખાસ હુકમ, વગર છોડાએ નહીં. (કલમ ૬૩).

સ.—કોઈ માણસદેટ પોતે ક્યારે કોઈને પકડી શકે ?

જ.—પોતાની સ્થાનિક હદમાં કોઈ માણસદેટની સમક્ષ કોઈ ગુન્હો કરે, તો ગુન્હેગારને તે પકડી શકે, અથવા કોઈ શખસને હુકમ કરી તેને પકડાવી શકે; અને જમીન લેવાના કાયદાને અનુસરીને ચાલે;—તે લેવાય તેવો ગુન્હો હોએ તો કેદમાં મોકલી શકે. તેમજ જે સંજોગો અને વખતે, પોતે વારંટ કાયદેસર રીતે કાઢી શકે તેમ હોએ, તેવે વખતે પોતાની હકુમતમાં, પોતાની હાજરીમાં કોઈ શખસને ખુદ પોતે પકડી શકે, યા ખીજ પાસે પકડાવી શકે. (કલમ ૬૪-૬૬).

સ.—કોઈ શખસ કાયદેસર કેદમાંથી નાશી જાએ તો તેની પાછળ જઈ પકડવા બાબત શું કાયદો છે ?

જ.—કાયદેસર કેદમાં હોય, તેવો શખસ નાશી જાએ, તો, અથવા તેને છોડાવવામાં આવે તો,—જેના પહેરામાંથી તે નાસી ગયો હોએ તેવો શખસ તેની પાછળ જઈને બ્રિટીશ હિંદુસ્તાનમાં હરકોઈ જગ્યાએ તેને પકડવાને મુખત્યાર છે, એમ સમજવું. (કલમ ૬૬).

હાજર કરવાની બાબતમાં “ પ્રોસેસો. ”

કોઈ શખસને કોઈ કોર્ટમાં યા અમલદાર સમક્ષ હાજર કરવાની જરૂર હોએ, ત્યારે તેમ કરવાને ત્રણ રસ્તાઓ છે. ૧હું;—સમન્સથી; ૨જી;—વારંટથી; ૩જી;—જાહેર નામું ને તેની મિલકત જપ્ત કરવાથી. આ ત્રણેની બાબતમાં કાયદો નીચે પ્રમાણે છે.

સમન્સની બાબતમાં.

સ.—સમન્સ બજાવવાની બાબતમાં કાયદાના નિયમો હુંકમાં બતાવે.

જ.—‘ સમન ’ લખેલ જોઈએ, તથા તેની બેવડી પ્રતો જોઈએ, અને તે ઉપર કોર્ટના પ્રમુખે, અથવા કાયદેસર ચએલી કાલુન પ્રમાણે

દરેલા બીજા અમલદારે સહી તથા મોહોર કરવી જોઈએ. માથુરેટ કોર્ટમાં શીરસ્તોદારને સહી કરવા અધિકાર સરકારે આપેલો છે.

સમનો બાણ કરીને પોલીસ અમલદારે બળવવાના હોય છે. પણ સરકાર તરફથી ઠરાવવામાં આવે તેવી કોઈ કાનુન પ્રમાણે સમન કાઢનાર કોર્ટનો કેઈ અમલદાર પણ બળવી શકે છે.

આવો સમન કોઈ પોલીસ અમલદાર તરફ કાયદેસર રીતે આવે કે જે શખસના નામનો સમન હોય, તે શખસ ખુદને બનતાં સુધી તે બે પ્રતો માંહેલી એક નકલ આપવી, અને અસલ ઉપર તે શખસની સમન પહોંચ્યાની સહી લેવી જોઈએ. અને તે નીચે સમન પહોંચ્યાડયાની તારીખ તથા વખત લખી રીપોર્ટ સાથે જે અમલદાર તરફથી સમન બળવવા સાથે આવ્યો હોય, તેના તરફ પાછો મુદતની અંદર મોકલવો જોઈએ. (કલમ ૬૮-૬૯).

સ.—કોઈ સ્થાપિત કંપની આ મંડળ ઉપર સમન્સ બળવવો હોય, તો શું કરવું ?

જ.—કોઈ પણ સ્થાપિત મંડળી ઉપર સમન બળવવો હોય, તો તે મંડળીના સેક્રેટરી ઉપર, યા સ્થાનિક મેનેજર ઉપર, અથવા બીજા મુખ્ય અમલદાર ઉપર બળવવો; અથવા તે મંડળીના બ્રીટિશ ઇન્ડિઆમાંના મુખ્ય અમલદાર ઉપર રજીસ્ટર પોસ્ટથી પત્ર મોકલીને બળવવો. અને પોસ્ટના નિયમ પ્રમાણે તે પત્ર આવી પહોંચે, તે વખતે સમન્સ બળવ્યો છે એમ સમજવું. (કલમ ૬૯. રકમ ૩).

સ.—જે શખસ ઉપર ‘સમન્સ’ કાઢ્યો હોય, તે જાતે ન મળે તો શું કરવું ?

જ.—જે શખસના ઉપર સમન્સ કાઢવામાં આવ્યો હોય તે જો મળી આવે, તો ઉપર પ્રમાણે નિયમ છે. પણ કપી તે શખસ ન મળે, તો આવો સમન્સ બળવવાની બાબતમાં કાયદો નીચે પ્રમાણે છે:—

“ જ્યારે સમન્સ કરેલો શખસ ઘટતી મહેનત કરતાં ન જડે, “ ત્યારે તેના કુટુંબમાંના કોઈ પાકી ઉમ્મરના મરદ માથુસને અથવા “ ઇલાકાના મુખ્ય શહેરમાં તેની સાથે રહેનારા તેના આકરને તે “ સમન્સની એક કુપ્લીકેટ તેને સાથે સોંપીને તે સમન્સ બળવવાનો

“ અધિકાર છે; અને જેને સદરહુ સમન્સ આવી રીતે સોંપ્યો હોય
“ તે શખસે, જે સમન્સ બળવનારો અમલદાર કહે તો, તેની બીજી
“ ડુપ્લીકેટ ” ની પછવાડે તે સમન્સ પહોંચ્યાની સહી કરવી જોઈએ.”

સ — ઉપર પ્રમાણે કર્યા છતાં પણ સમન્સ ન બજી શકે તો શું કરવું ?

જ. — ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે જે પોતાનાથી બનતી મહેનત કર્યા છતાં પણ સમન્સ બળવનાર અમલદારને સહી મળી ન શકે, તો સમન્સ જેના ઉપર થયો હોય તે શખસનું ઘણું ખર્ચ રહેવાનું ધર અથવા ધરવાડી હોય, તેના કોઈ પ્રસિદ્ધ ભાગ ઉપર તે સમન્સની જે પ્રત તેને આપવાની હોય, તે ચોટાડવી. એટલું થયેથી તે સમન્સ યોગ્ય રીતે બળવવામાં આવ્યો એમ કાયદેસર રીતે ગણી શકાય છે. (કલમ ૭૧).

સમન્સો બળવવા આવે, તે તુરતાતુરત બળવવા જોઈએ, અને તે નીચે મુદતસર રીપોર્ટ કરીને મોકલવા જોઈએ. કેમકે જે કોર્ટથી તે સમન્સ નીકળ્યો હોય, તે કોર્ટને ડરાવેલી મુદતે સમન્સ વિષે અખર પહોંચવી જોઈએ.

સ — સરકારની નોકરીમાં યા રેલ્વે કંપનીમાં નોકર હોય, તેના ઉપર સમન્સ બળવવો હોય તો શું કાયદો છે ?

જ. — સામાન્ય રીતે સમન્સ કાદનાર કોર્ટ ‘ડુપ્લીકેટ સમન્સ’ તેના ઉપરી અધિકારી ઉપર મોકલવો. તે બળવને પોતે શેરો, બળવના આબતને કરી પાછો મોકલશે. અને તેવો શેરો થઈ આવેથી, તેવો સમન્સ કાયદેસર રીતે બજેલો છે, એમ ગણ્યોશે. (કલમ ૭૨).

નોંધ. — પોતાની સ્થાનિક હકુમતની બહાર રહેનાર કોઈ શખસ ઉપર અખર કોઈ કોર્ટ સમન્સ બળવવા ઇચ્છે તો, જે માલ્ટ્રેટની સ્થાનિક હદમાં તેવો શખસ હોય ત્યાં રહેતો હોય, તેના ઉપર ‘ડુપ્લીકેટ સમન્સ’ મોકલવો. ત્યાં બળવા બાદ, બળવનાર અમલદાર હાજર ન હોય, તો એક સોળડ નામું રજૂ કરવું પડે, (તે કોઈ માલ્ટ્રેટ રખ રચેલું હોવું જોઈએ), કે તે શખસ ઉપર સમન્સ રીતસર બળ્યો છે, અને તેની આ ‘ડુપ્લીકેટ’ છે; એમ થઈ તે ‘ડુપ્લીકેટ’ રજૂ થવાથી, તે સમન્સ કાયદેસર બળ્યો છે, એમ ગણ્યોશે. તે વિરૂધ્ધ કહેનારે સાબીતી તેમ ન થયાની આપવી પડશે. સમન્સના ‘ડુપ્લીકેટ’ સાથે આડું સોળડનામું મોકલી રાખશે, તે કોર્ટમાં રજૂ થઈ શકે. (કલમ ૭૩).

વારંટ તથા તેની બળવણી વિશે.

પકડવાના વારંટનો નમુનો અને ઢબ.—વારંટ હંમેશ લખીતવાર જોઈએ, અને તે ઉપર કોર્ટના પ્રમુખ અમલદારે અથવા માજિસ્ટ્રેટની બેંચ હોય, ત્યારે તે પૈકી ગમે તે એક સહી કરવી જોઈએ; તે ઉપરાંત, કોર્ટની 'સીલ' યાને મોહોર જોઈએ. તથા જેને પકડવાનો હોય તેનું નામ હામ તથા શા સાથે પકડવાનો છે, તે સંક્ષેપમાં લખેલું હોવું જોઈએ.

વારંટનો અમલ ક્યાં સુધી, તે મુક્ત વિશે.—વારંટ નિકળ્યા પછી, કાઢનાર કોર્ટ તે રદ કરે નહિ, અથવા તે બળવવામાં આવે ત્યાં સુધી તેનો અમલ રહે છે, (કલમ ૭૫)

વારંટ કોણ બળવે.—સામાન્ય રીતે પોલીસ અમલદાર તરફજ વારંટ બળવણી સાથે મોકલાય છે. પરંતુ ખાસ કારણસર કોર્ટના કોઈ અમલદાર તરફ, યા બીજા શખસ ઉપર મોકલાય; પણ તેમ કવચીતજ બને છે.

જે પોલીસ અમલદારના નામ ઉપર તે મોકલાયું હોય, તેણે બળવવું જોઈએ; પણ તે વારંટ પછાડી બીજા કોઈ અમલદારનું નામ લખીને બળવણી કરવા તે મોકલી શકે છે. ને જેનું નામ આ રીતે લખે, તેણે બળવવું. (કલમ ૭૭, ૭૯).

વારંટ એક કરતાં વધારે પોલીસ અમલદાર ઉપર પણ મોકલી શકાય. તેમ હોય, તો તે પૈકી એક અથવા બધા બળવી શકે છે. (કલમ ૭૭).

વળી કોઈ જમીન ધારણ કરનાર ઉપર અથવા તેના કારભારી ઉપર પણ બળવણી સાથે કોઈ જજના માજિસ્ટ્રેટ યા સબ-ડીવીઝન માજિસ્ટ્રેટ, વારંટ મોકલી શકે. તેણે તે બળવી પકડેલા શખસને નજરના પોલીસ અમલદારને વારંટ સાથે સોંપી દેવો. તે માજિસ્ટ્રેટ પાસે, આવો અમલદાર હઈ જશે, યા મોકલી દેશે. (કલમ ૭૮).

સ.—પકડવાનું વારંટ બળવવાની શી રીત છે ?

જ.—જેને પકડવો હોય, તેને વારંટનો સાર કહેવો; અને જેવા માગે તો બતાવવું. તાબે થાય તો ઠીક; નહીં તો તેના સરીરને અડી તેને કેદ કરવો. (કલમ ૮૦ તથા ૪૬).

સ.—વારંટ બળવતી વખતે બીજું શું ધ્યાનમાં રાખવું ?

જ.—કેટલાંક વારંટમાં તારણુ લેવાનું યા, જમીન ઉપર છોડવાનું ફરમાન માજીસ્ટ્રેટ લખેલું હોય છે, તેમ હોય, તો તે હુકમ પ્રમાણે વગર ઢીલે કરવું. તેમ ન હોય, તો વગર ઢીલે તેને જે કોર્ટ આગળ રજુ કરવો જોઈએ, ત્યાં વારંટ સાથે કરવો. જમીનખતનાં ફારમો છાપેલાં આવે છે, તે ભરી તેમાં પકડનારની તથા જમીનની સહી લેવી. પ્રથમ જમીન થનાર શખસ જેટલી રકમનો જમીન થાય છે, તેટલી રકમ ભરી શકે તેવો છે, કે કેમ, તેની ખાતરી કરવી; પછીજ તેને જમીન તરીકે કબુલ કરવો. જે પછી પકડાએલા શખસને છુટો કરવો; ને જમીનખત ઉપર પોલીસ અમલદારે રજૂની સહી કરી, બજાવેલું વારંટ તથા જમીનખત, જે માજીસ્ટ્રેટ પાસે મોકલવાનું હોય, ત્યાં મોકલવું. (કલમ ૭૬ તથા ૮૧).

સ.—આવું પકડવાનું વારંટ ક્યાં ક્યાં બજાવી શકાય ?

જ.—બ્રિટિશ હિંદુસ્તાનમાં હરકોઈ જગાએ તેની બજાવણી થઈ શકે. (કલમ ૮૩).

સ.—વારંટ કાઢનાર કોર્ટની હુકમતની બહાર વારંટ બજાવવાનું હોય તો શું કરવું પડે ?

જ.—વારંટ કાઢનાર કોર્ટ પોલીસ અમલદારના ઉપર વારંટ મોકલવાને બદલે, ટપાલ મારફતે કોઈ માજીસ્ટ્રેટ અથવા ડીસ્ટ્રીક્ટ પોલીસ સુપરીન્ટેન્ડેન્ટ અથવા ઇલાકાના મુખ્ય શહેરમાં હોય, તો પોલીસ કમીશનર, જેની હદમાં પકડવાનો શખસ રહેતો હોય, તેના ઉપર મોકલવું. અને તેવો કોઈ અમલદાર વારંટ ઉપર પોતાની સહી (શિરો) કરી પોતાની હદમાં બજાવણી કરી શકશે. (કલમ ૮૩).

સ.—કોઈ વારંટ કોઈ પોલીસ અમલદારના નામનું કાઢવામાં આવ્યું હોય, ને તે બીજી હુકમતમાં બજાવવાનું હોય, તો શું કરવું ?

જ.—જેની હુકમતમાં પકડવાનો શખસ રહેતો હોય, ત્યાંના કોઈ માજીસ્ટ્રેટ યા પોલીસ સ્ટેશન અમલદારથી એછો દરજ્જો ન હોય, તેવા કોઈ અમલદાર પાસે તેની સહી (શિરો) તે વારંટ નીચે તે પોલીસ અમલદારે પ્રથમ મેળવવી; તેવી સહી તે કરી આપશે; અને પછી તે વારંટનો

અમલ કરવાનો તેને અધિકાર તે હકુમતમાં પ્રાપ્ત થયો એમ સમજવું. ને ત્યાંની પોલીસની મદદ માગેથી, એ કામમાં મદદ આપવા તે બધા-એલી છે એમ સમજવું.

વળી, એમ પણ ઠરાવ્યું છે કે ઉપર પ્રમાણે સહી મેળવતાં જે દીલ થશે, તે દરમિયાન પકડવાનો શખસ નાસી જશે, ને વારંટ બજવામાં હરકત પડશે, એમ માનવાનું જ્યારે કારણ હોય ત્યારે, એવી બીજી હકુમતમાં ઉપર મુજબ શેરો મેળવ્યા શિવાય વારંટ બજવી શકાય છે (કલમ ૮૪)

સ.—જે ડીસ્ટ્રીક્ટમાંથી વારંટ કાઢવામાં આવ્યું હોય, તેની હદની બહાર તે વારંટ બજાવવામાં આવ્યું હોય, તો પકડેલા શખસને ક્યાં રજુ કરવો પડે?

જ.—આ વિષે કાયદો નીચે પ્રમાણે છે:—“જ્યારે પકડવાનું કોઈ વારંટ, જે જીલ્લામાં તે વારંટ કાઢ્યું હોય, તેની બહાર બજાવ્યું હોય, ત્યારે જે કોર્ટ તે વારંટ કાઢ્યું હોય તે કોર્ટે, પકડવાની જગાથી વીસ માઈલની અંદર ન હોય તો, અથવા જે માજિસ્ટ્રેટની અથવા ડીસ્ટ્રીક્ટ સુપરીન્ટેન્ડન્ટ ઓફ પોલીસની અથવા મહાકાના મુખ્ય શહેરમાં કમિશનર ઓફ પોલીસની હકુમતની સ્થાનિક હદમાં પકડવાનું કામ કર્યું હોય, તે માજિસ્ટ્રેટ અથવા ડીસ્ટ્રીક્ટ પોલીસ સુપરીન્ટેન્ડન્ટ, અથવા કમીશનર ઓફ પોલીસ કરતાં સદરજુ કોર્ટ પાસે ન હોય તો, અથવા ૭૬મી કલમ પ્રમાણે તારણ લીધું ન હોય તો, પકડેલા શખસને સદરજુ માજિસ્ટ્રેટની અથવા કમીશનરની અથવા ડીસ્ટ્રીક્ટ સુપરીન્ટેન્ડન્ટ આગળ લઈ જવો.” (કલમ ૮૫)

સ.—અને પછી ઉપલો અમલદાર શું હુકમ કરી શકે છે?

જ.—તે શખસ ખરો પકડાએલો છે, એમ જણાય તો, સદરજુ માજિસ્ટ્રેટ, અથવા ડીસ્ટ્રીક્ટ સુપરીન્ટેન્ડન્ટ અથવા કમીશનરે તે શખસને પેહેરામાં આપવો અને સદરજુ કોર્ટની પાસે લઈ જવા ફરમાવવું. પણ જો જમીન લેઈ શકાય, તેવો ગુન્હો હોય, તો—અને તે અમલદારની, ખાત્રી લાયક જમીન આપે તો,—તેવો જમીન લેવો. ને તેવું લીધેલું જમીની ખત, તે કોર્ટ ઉપર મોકલી આપવું.

અગર વારંટ કાઢનાર કોર્ટ કલમ ૭૬ પ્રમાણે જામીન લેવા તેમાં લખ્યું હોય તો, વારંટ બજાવનાર પોલીસ અમલદારે તેમ લેવો જોઈએ. (કલમ ૮૬)

જાહેરનામું અને જપ્તિનો હુકમ.

નોંદ.—કોઈ રાખસને કોર્ટ ચા કોઈ અમલદાર આમજ હાજર થવાની ફરજ પાડવા જે ત્રણ રસ્તા પ્રથમ કહ્યા છે, તેમાં—૧લો,—સમન્સ, તથા—બીજો,—વારંટ,—એ વિષે આપણે વિવેચન કરી ગયા. હવે છેલ્લો એટલે ત્રીજો રસ્તો બાકી રહ્યો, તે જાહેરનામું અને જપ્તિનો રસ્તો છે. તે વિષે જાણવાનું નીચે પ્રમાણે છે:—

સ—અગર કોઈ રાખસ ઉપર પોતે વારંટ કાઢ્યું છે, તે વારંટ બજાવ ન શકે, તેવા હેતુથી તેવો રાખસ નાસી ગયો છે, અથવા સંતાઈ રહ્યો છે, એમ કોર્ટને જણાય, તો પછી શું કરવું પડે ?

જ.—પુરાવો લીધા વગર કે પછી, ઉપર પ્રમાણે જો કોર્ટને જણાય તો, તેણે એક લખીત વાર જાહેરનામું પ્રસિદ્ધ કરવું, અને તેમાં મુકરર કરેલી જગ્યા તથા મુદતે પોતાની રખડ હાજર થવા તેને ફરમાવવું આવી મુદત જાહેરનામું પુરેપુરું પ્રસિદ્ધ કર્યાની તારીખથી ત્રીસ દિવસ કરતાં ઓછી ઠરાવવી નહિ.

નોંદ.—એ જાહેરનામું પ્રસિદ્ધ કરવાની રીત વિશેમાં નીચે મુજબ છે:—

(અ) જે રાહેરમાં અથવા જામમાં નાસી જનાર રાખસ ધણું કરી રહેતો હોય, તે રાહેર ચા જામની કોઈ પ્રસિદ્ધ જગામાં તે જાહેરનામું જાહેર રીતે વાંચવું જોઈએ;

(બ) તે રાખસ જે ઘર ચા ઘરવાડીમાં ધણું કરીને રહેતો હોય, તેના કોઈ પ્રસિદ્ધ લાગ ઉપર, અથવા સદરહુ રાહેરની અથવા જામની કોઈ પ્રસિદ્ધ જગા ઉપર તે ઓઢવું;

(ક) તેવા જાહેરનામાંની એક નકલ તે કોર્ટના મહાનના કોઈ પ્રસિદ્ધ લાગ ઉપર ઓઢવી.

જાહેરનામું પ્રસિદ્ધ થયું, એવી સાબીતી જોઈએ—આવું જાહેરનામું કાઢનાર કોર્ટ દફતરમાં ઠાવ લખી નેધિવો, કે અમુક દિવસ યોગ્ય રીતે જાહેરનામું પ્રસિદ્ધ થયું છે, એટલે તે બાબતનો તે ઠાવ પુરાવા તરીકે મણારો. (કલમ ૮૭).

સ.—આના કરતાં બીજે વિશેષ સખત ઉપાય કાંઈ છે કે ?

જ.—હા. આવું જાહેરનામું કાઢનાર કોર્ટ, જાહેરનામું કાઢતી વખતે, યા પછી,—જેમ પોતાને યોગ્ય લાગે તેમ, જાહેરનામામાં બતાવેલા શખસની મિલકત, પછી સ્થાવર યા જંગમ, યા બેઠુને જમ કરવાનો હુકમ કાઢી શકે છે. પોતાની હકુમતમાં આવેલી મિલકત, તથા બીજી બીજી હકુમતમાં હશે, તો ત્યાંના ડીસ્ટ્રીક્ટ માજિસ્ટ્રેટ યા પ્રેસીડેન્સી માજિસ્ટ્રેટના શેરાયી, જમ કરવા હુકમ કાઢી શકે છે. તેની તપસીલ બાબત કાયદાની કલમ ૮૮ તથા ૮૯મી જોવી.

વિશેષ સમજુતી.—જેના ઉપર પકડવાનો, વારંટ કાઢવામાં આવેલો હોય, તેને હાજર થવાની ફરજ પાડવાનો કલમ ૮૭ નું જાહેરનામું. એ એક અકસીર ધલાજ છે. “નાસી ગયો છે”—એ શબ્દોનો અર્થ—ત્યાંથી બીજી કોઈ જગાએ જતો રહ્યો છે. યા તે જગામાંથી ગેરહાજર થઈ ગયો છે, એમ કહી શકાય નથી. તેમ વારંટ નિકળ્યા પછી નાઠેલો હોય, તેનીજ બાબતમાં આ વિધિ થાય છે, તેમ નથી. વારંટ નિકળતાં પહેલાંથી પણ અમર તેવો શખસ સંતાઈ યા ભરાઈ બેઠો હોય, અને નિકળ્યા પછી પણ તેમજ સંતાઈલો રહે, તો તે નાસી ગયો છે, એમ સમજવું. વળી કદાચ કોઈ તોહમતદારનેજ નહિ, પણ એ રીતે કોઈ સાક્ષી નાસીને ભરાઈ બેઠો હોય, તેની બાબતમાં પણ એક સરખી, આ કલમ લાગુ કરી શકાય છે.

ત્યારે જરૂરી બાબતો કેટલી સાબીત કરવી પડે, તે જાણવું જોઈએ; અને તે આટલીજ છે;—પ્રથમ શરત જરૂરી એજ કે—તેના શખસ ઉપર પકડવાનો વારંટ તો અવશ્ય નિકળેલો હોવોજ જોઈએ. તે પછી,—જે સંજોગે તથા હકીકતોથી એમ જણાય આવે કે વારંટ પોતા ઉપર ન બળે, તે હેતુથી તે નાસી ગયો છે, યા સંતાઈ, ભરાઈ, રહેલો છે, તે જણ કરવી. આ હકીકત હરેક કામની આગળ પાછળની હકીકતથી નિકળી શકે; અને એવી માન્યતાની સાબીતોમાં પુરાવાજ આપવો જોઈએ એવું કાંઈ નથી. પણ કોઈ પોલીસ અમલદારની જુમાનીથી, વારંટ બળવવા જનારના રિપોર્ટથી, યા તેવી બીજી હકીકતથી માત્ર ઉપલબ્ધ સંશય નહિ, પણ

સાધારણ માન્યતા એવી થઈ શકે, તે કોર્ટ પોતાના હક્કપણ અને વિવેક બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરીને કલમ ૮૭ મુજબ જાહેરનામું ફાટી શકે; અને તે માન્યતા થવાનાં સાધારણ કારણો તેણે ફરતરમાં આ અંગે નોંધવાં જોઈએ.

કોઈ કાનૂનીએબલ ગુન્હામાં પોલીસને વગર વારંટ પકડવાનો અધિકાર હોય છે. પણ તેવો શખસ પકડાતો નહિ હોય, ને નાસી ગયો છે, યા સંતાઈ બેઠો છે, એમ જણાય તો, પ્રથમ રીપોર્ટ કરી યા પ્રતિજ્ઞા ઉપર જીબાની પોતે આપી, કોઈ પોલીસ અમલદાર પકડવાનો વારંટ કાઢવા કોર્ટને અરજ કરી શકે. વારંટ ન બને, અને તે શખસ નાસતો ફરે છે એમ જણાય કે, આ કલમ પ્રમાણે જાહેરનામું, ને તે સાથે કલમ ૮૮ મુજબ જાહેરી સાફ કોર્ટ તરફથી યોગ્ય હુકમો જપ્તી કલમેને આધારે કઢાવી શકે છે. આ કલમે પોલીસને બહુ ઉપયોગી છે. જાહેરનામું, અને મિલકત હોજર તેની જાગી, એ બહુ બહુ સખત જપાય છે. ને નાસનાર શખસ બહુ અણુધારી સખત મુશીબતોમાં તેથી આવી પડે છે; ને છેવટે, સારણ થઈ જાએ, યા પકડાઈ શકે, એમ વહેલું બને છે.

નોંધ — આ પ્રમાણે જાહેરનામું નિકળ્યા પછી, તો હમતદારની ઝેરહાજરીમાં પુરાવો નોંધી લેવા કોર્ટમાં અરજ કરી શકાય છે, તે વિષે કી. પ્રો. કોર્ટમાં હકીમત કલમ ૫૧૨ માં આપેલી છે.

“પ્રોસેસ”ની બાબતમાં બીજા નિયમો.

સમન્સ ને બદલે, — અથવા વધારામાં, વારંટ પણ કોર્ટ કહાડી શકે. — આ વિશે કાયદો નિચે પ્રમાણે છે: —

“જો બાબતમાં હાજર થવા સાર જ્યુરર અથવા અસેસર શિવાય બીજા કોઈ પણ શખસની ઉપર સમન કહાડવાનો કોઈ કોર્ટને આ કાયદા પ્રમાણે અધિકાર હોય, એવી હરકોઈ બાબતમાં તે કોર્ટ સદરહુ શખસને પકડવા સાર, પોતાના કારણ લખીને, વારંટ કહાડવાને મુખત્યાર છે. —

“(બ) જો સદરહુ સમન કહાડનાં પેહેલાં, અથવા તે કહાડ્યા પછી તે શખસ હાજર થાય, તેને માટે મુકરર કરેલા વખત પેહેલાં, તે કોર્ટને એવું માનવાનું કારણ જણાય કે તે શખસ નાશી ગયો છે અથવા તે સમન નહીં માને તો ; અથવા

(૧) જો સદરહુ વખતે તે શખસ હાજર ન થાય, અને તે સમન પ્રમાણે હાજર થવાનું તેનાથી બની શકે એવે વખતે તે સમન યોગ્ય રીતે બગ્ગવાની સાબીતી થાય અને એ પ્રમાણે હાજર નહીં થયા બાબત કાંઈ વાજબી કારણ આપવામાં ન આવે તો.” (કી. પ્રો. ક. ૯૦)

સમજાવત.—આ કલમ લેવામાં હાજર થવાને તેમજ સાક્ષીદારને સારા લાગુ સમજવાની છે. તેમાં લખ્યા પ્રમાણે અમલ કરતાં પેહેલાં, બ્યાનબી કારણે કેટલી ફક્તમાં નોંધવાં નોંધશે.

હાજર રહેવાનો મુચરકો લેવાનો કોર્ટનો અધિકાર.—જો તે હાજર થવા હુકમ કરવા યા પકડવા, સમનસ યા વારંટ કાઢાડવાનો કોર્ટ કોર્ટને અધીકાર કાયદેસર હોય, તેવો શખસ કોર્ટ કોર્ટમાં હાજર હોય ત્યારે, પોતાની કોર્ટમાં હાજર થવા સાર તેનો જાત મુચરકો જામીન વગર યા જામીન સાથેનો, તેવા શખસ પાસે લેવા તે કોર્ટને અખત્યાર છે. (કલમ ૯૧).

હાજર થવાનો મુચરકો તોડવાથી પકડી શકાય.—કાયદા પ્રમાણે કોર્ટ કોર્ટ આગળ હાજર થવાનું ખત કોર્ટને કરી આપી પોતે બંધાયો હોય, અને પછી તેમ હાજર ન થાય તો, તે કોર્ટ તેને પકડી પોતાની પાસે રજુ કરવાનું વારંટ કાઢાડી શકે. (કલમ ૯૨).

ફરિયાદી, જામીન મિલકત વગેરે રજુ કરાવવા બાબત પ્રોસેસો.

આ સંબંધમાં કલમ ૯૪, ૯૫, ૯૬ થી ૧૦૦ સુધી છે, તે વિશે અને લંબાણ કરવાની જરૂર નથી. આગળ ચાલતાં, પ્રસંગે અનુસરતી જગ્યાએ જરૂર જોગ હકિકત આપેલી છે.

ઝાડો, જડતી, લેવાની બાબતના નિયમો.

નોંધ.—બંધ થયેલા ઝાડો લેવાનો હોય, તે તેમાં કાયદેસર જડતી લેવા બાબતમાં વારંટ બતાવી માંગણી કરેથી, થરના માલિક યા રબેવાળે તેમ કરવા પરવાનગી અને સવજતા આપવા બાબતમાં, કલમ ૧૦૨ છે.

સ.—જડતી યા ઝાડો લેવાની બાબતમાં ક્યા ક્યા નિયમો.
ધ્યાનમાં રાખવાના છે ?

જ.—આ બાબતમાં કલમ ૧૦૩ માં જે નિયમો કહ્યા છે, તે પ્રમાણેજ વર્તવાનું છે. તે નીચે પ્રમાણે દુકાનમાં છે:—

જડતી લેતાં પહેલાં, જાંઠાં ઝાડો લેવો હોય તે લત્તાના બે અથવા વધારે આબરૂદાર રેહેવાસીઓને બોલાવીને, તેઓની સમક્ષ ઝાડો લેવો જોઈએ. ઉપર પ્રમાણે પંચોની હાજરીમાંજ ઝાડો લેવો, અને જડતી લેતાં દરમ્યાન જે જે ચીજ જડી હોય અને જમ કાઢી હોય, તેનું લીસ્ટ કરવું, અને દરેક ચીજ કઈ કઈ જગ્યાએથી જડી આવી, તે પણ લખવું. જડતી લેનાર અમલદારે આવું લીસ્ટ જેને પંચનામું કહેવાય છે, તે તૈયાર કરવું; અને તે ઉપર પંચોએ તેમજ પોતે સહી કરવી. પણ એટલું યાદ રાખવું કે,—ખાસ રીતે કોઈ સમન્સ કરી કોઈ પંચને સાક્ષી સારૂ બોલાવે નહિ, ત્યાં સુધી તેમાં પંચને સાક્ષી સારૂ લઈ જવાનો નથી.

ઘરના માલિક યા તેમાં રહેનારને, યા તેની તરફથી કોઈ માણસને, આવી હરેક જડતી લેતી વખતે ત્યાં હાજર રાખવો, અને તે માંગે તો આ કલમ પ્રમાણે કરેલાં પંચનામાંની નકલ પંચોની સહી સાથેની, તેને આપવી.

કોઈ માણસના શરીરની જડતી, કાંઈ વસ્તુ સંતાડયાના શક્યતા કલમ ૧૦૨ ની રકમ ૩ થી પ્રમાણે લીધી હોય, તો જમ કરેલી વસ્તુનું લીસ્ટ તૈયાર કરી, તેની નકલ તે માંગે તો આપવી;

જડતી યા ઝાડો લેતાં શું સાવચેતી લેવી જોઈએ તે વિશે.—

૧. જડતી લેતાં પહેલાં તે લત્તાના બે અથવા વધારે આબરૂદાર પંચોને હાજર રાખવા. કોને બોલાવવા તે પોલીસનું કામ છે. સામાન્ય નિયમ એવો છે કે ૩, ૪, યા ૫ માણસો રાખવા. તેઓ તેજ લત્તાના હોવા જોઈએ. એકજ બોલોલાના, એવો અર્થ નથી. લત્તા એટલે એકથી વધારે મોહોલો, એવો અર્થ છે, પણ નજીકનાં તેજ લત્તાના જોઈએ. દુકાનદાર, મીઠાઈવાળા, લાણીવાળા,

માંથી, દલાલો વગેરે બધા આબરુદારમાંજ ગણવા. શકદાર, વેદેમવાળા, શિક્ષક પામેલા, એવા નહીં પસંદ કરવા. કામકાજને વિશેષ હરકત ન કરવામાં આવે તેમ ધ્યાન રાખવું.

૨. જડતી લેનાર એટલે શોધખોળ કરનાર એક પોલીસ સિપાઈને રાખી, તેનાં કપડાં વગેરે પંચોને દેખાડી ખાત્રી કરી આપવી કે તે કાંઈ ચીજ સુકી થકે તેમ નથી, આગળ ઉપર સંશય ઉપજે નહીં, તે સારૂ આમ કરવાની જરૂર છે. અરજીની દેખાડવાની કાંઈ જરૂર નથી.

૩. તમામ પંચો, ધરને માલીક યા તેમાં રહેનાર, યા તેના તરફના કોઈ માણસને, અવરજ દાખર રાખી, પોલીસ અમલદાર જે જડતી લેતો હોય તેણે જડતી લેવાએ ત્યાં અંદર રાખેજ રહેવું. બહાર થાઓટલા ઉપર બેસી જડતી લેવાડવી નહિ.

૪. પંચનામું લખાય તેમાં દહાડો, વાર, ઝાડો લીધાને ચોક્કસ વખત વગેરે લખવું. પંચાતનામું કઠી પેનસીલથી ન લખવું, સાદીચીજ લખવું. બનતાં સુધી કશકુન પાસે નહીંજ લખાવવું. તે આગસની નીરાણી છે, કમ આવડતનું દર્શક ચિન્હ છે, અને વખતે નુકસાનકારક નિવડે છે. માટે જડતી લેનારે પોતેજ પોતાને હાથે લખવું સલાહકારક છે. તેથી હુલ થવા સંભવ બહુ ઓછા છે, ને ચાહદાસ્ત અચ્છી રહે છે.

૫. જે જે જગામાંથી જે જે ચીજ જડે, તેની ટુંકમાં તપસીલ લખવી. કહ ચીજ કયા કાગમાંથી કેવી સ્થીતીમાં જડી, તે બજાવાની જરૂર છે, કેમકે તેથી શુન્દાની બાબતમાં અજવાળું પડે છે. કાંઈ દાટલું, સંતારેલું, વગેરે હોય, તે ઉપર કેટલીક બાબતોનું નિરાકરણ રહે છે.

૬. દાગીના હોય તેા તેની તપસીલ, વર્ણન,—સોનીને બોલાવીને તેનું તોલ કરાવી લેવું; સોનું, રૂપું જે હોય, તેની ખરાબણાંની ખાત્રી કરાવી લેવી જોઈએ. વળી અન્યથા કીમત લખવી. હુમડાં વગેરે હોય, તેા તેનું વર્ણન, તપસીલ, રંગ, ભત, વગેરે લખવું. ને બોળખ સારૂ તે ઉપર કોઈ પંચ પોતાના નામના પ્રથમ અક્ષરે “ઈન્ડીશીયલ” કરવા.

૭. કાગળ, ચોપડા, ફરતાવેજ, ખરી યા ખોટી નોટા હોય, તેા તેની તપસીલ લખી, તે ઉપર પંચ પેઠી એક યા બે જણે બોળખ સારૂ પોતાના નામના પ્રથમ અક્ષરે “ઈન્ડીશીયલ” લખવા જોઈએ.

૮. કાંતાવળથી પંચાતનામું પસંદી કાઢાડવું નહીં. મીસ્ત્ર રાખી કાંતાવળે કમ કરવું આગળ ઉપર તેમજ બહુ ઉપયોગ છે. સર્વે ચીજો પોતાની નજરે લાવી, જોઈ, તપસીને, પછી તપસીલ લખવી.

૯. પંચાતનામાંની અંદર છેકછાક ન થવી જોઈએ. બનતાં સુધી સખેડા પછીથી વધારવા થટાડવા નહીં. પણ તેમ ખાસ જરૂર પડે, તો ન્યાં છેક્યું હોએ, ચા વધ ચા થટ હોએ, ત્યાં પંચોની “ઈનીશીયલ” લેવી.

૧૦. લંબાણ ન કરતાં બનતાં સુધી ટુંકાણથી પંચનામું કરવું, પણ જરૂરી બાબતો છોડવી નહીં. તકશરી, કલિપત, દાખલા ફલીલવાળું, એવું પંચનામું ન જોઈએ. તોહોમતદારે આમ કહ્યું, ફ્રેલાણાએ આમ કહ્યું, એવાં લાંબા ટાહેલાં ન કરવાં. જડતીમાં શું જડ્યું, ક્યાં જડ્યું, કેવા સંજોગમાં શી રીતે જડ્યું, તેજ માત્ર લખવાનું છે.

૧૧. પંચોને બોલાવવામાં આવે કે, તેઓને શા માટે બોલાવવામાં આવ્યા છે, તે કહી સંભળાવવું. આમ થવાથી “હમને બોલાવી ફોજદાર પાસે લઈ ગયા કેમ બોલાવ્યા તે હમને કહ્યું નથી, ને હમે જાણતા નથી. હમારી સહી લીધી ને રજા આપી”—આ રીતે જે આરોપો કોર્ટમાં પોલીસ ઉપર પંચો કેટલીકવાર શિખવણીથી મુકે છે, તેમ થઈ ન શકે, માટે તેઓને બરાબર સમજીત પ્રશ્નમંથીજ કરવી. જડતી ચાલતાં, જે જે નિકળે તે વિશે તેઓને ત્યાંજ બરાબર સમજાવવા ચતન કરવું, કેમકે કોર્ટમાં તેની સાક્ષી થવા વખતે તે બુલે નહીં.

૧૨. લોહીવાળાં કપડાં, રાત્ર, ઓળર વગેરે સંભાળીને કાગળમાં એવી રીતે પોલાં રાખવાં કે લોહીના ડાઘ નિકળી ન જાય. દાક્તરને ત્યાં તપાસમાં જતાં સુધી અવસ્થા તે રહેલા જોઈએ.

૧૩. પંચનામું તૈયાર કરી પંચોને વાંચી બતાવવું. તેઓને પુછવું કે બરાબર છે ? તે પછી સહી લેવી. અમલ હોએ તો બીજા પાસે તેને પુછીને સહી કરાવવી, ચા અંગુઠાની છાપ લેવી. તે પછી રૂબરૂની સહી, પોલીસ અમલદારે પોતાની સર્વેથી નીચે કરવી.

૧૪. ફરીઆદીને હાજર રાખવાનો,—તે માત્ર ચીજની ઓળખ સાફજ; તેને હાથે ધર ચા કોઈ ભાગ જોવડાવવો નહીં, એ ચક્ર ઉપજ તેવી બાબત થઈ જાય ઓળખ કબી ફરીઆદી કરે, તો તે પંચની સમક્ષ થવી જોઈએ.

૧૫. ધરાવણે માંગે તો નકલ આપવી. પંચોની સહી નકલ ઉપર પણ કરાવવી.

૧૬. જડેલી અને જપ્ત કરેલી તમામ ચીજ મેળવી લઈ, બરાબર બંદોબસ્તથી બાંધી, સીલ થઈ ચક્ર તેમ હોએ, તો કરવી.

૧૭. ખાસ જરૂર વખતે જડતી લેવી નહીં. જરૂર હોએ, તો ગમે તે વખતે લઈ ચકાય; પછી દિવસ હોય કે રાત હોએ તેએ. અંધારૂં થવા આવ્યું હોએ, ને જડતી રાત્રે લેવાની ખાસ જરૂર ન હોએ, તો ઝાડો ભંડાં લેવાનો છે, તે પર સંભાળથી બંધ કરાવી ધરના માણસોને બહાર કાઢવા બાદ, સીલ

કરી, પેહેસે રાખી, દિવસ ઉઘાડાં પંચ રાખી રાખી જડતી લેવી.

ઉપરની સામાન્ય રીતો, અનુભવથી ઉપલબ્ધી કાઢાડેલી ધ્યાનમાં રાખવી તેથી કામમાં બહુ મદદ મળશે. પંચાતનામું કરવા જતાં, જરૂર ભેગ, કામળો તથા સાહી વગેરે સાહીયા સાથે લેતાજ નવાં.

જડતી લેતાં કયાં સોધ કરવી જોઈએ.—ધરમાં જડતી લેતાં, આખા ધર ઉપરાંતમાં ખાસ કરી, છાપરાં, વળી, મોલ, પોલા વાંસ, નળીયાં નીચે પોલાણ, ઉમરા નીચે, ચુલાની નીચે, ભીંતમાં, પનાળોમાં, પાણીની જગા, ગોળા, દેગડા, દાણાની કોઠી, કોઠાર, વાસણો, પૂળની જગ્યાઓ, ટાંકાઓ, કુવા, છત, જમીન અંદર, ભોંયરાં, પલંગ, પથારી, ઘોશીમાં, ઢોર બાંધવાની જગામાં, છાણના યા લાકડાના ટગલા, ન્હાવાની જગામાં, પલંગની ખાટી, દીવાલના પાયા, પોલાં ઝાડનાં થડીયાં, ખેતરો, બાણી નીચાની નજીક, કચરાના ટગલાઓ, ગોખલા, હટારીમાં, તથા કબાટ, પેઠી વગેરે અવશ્ય ભેવાં. માણસના શરીરની જડતી લેતાં, માથાનાં બાજ, ચોટલા, અંગોડા, કાનના ખાડા, નસકાંઠાં, મોઢું, બગલો, તથા કેટલીક વાર ખોટા સિક્કા યા સોનાના ઝીણા કટકા યા દાગીનાઓ ગુલા કાગોમાં સંતાડવાના દાખલા પણ મળે છે, તેથી તે બાબત ઉપર પણ સજ્ઞ આપવું. કપડાંઓની જડતી લેતાં જ્યાં સંતાડવાનો સંભવ હોય, ત્યાં ભેવાં જોઈએ.

પંચાતનામું નમુનો.—પંચાતનામું જે ગુન્હાના સંબંધ કરવામાં આવે, તેની હકીકત ઉપર આધાર રાખી હરેક પંચનામું લખાઈ છે. પણ સામાન્ય નમુનો નીચે પ્રમાણે છે:—

પંચાતનામું.

હમો નીચે લખેલા પંચો, એટલે—

નામ.	ઉંમર	જાત.	ધંધો.	રહેવાનું કોમળું.
૧. માણેલાલ કેશવલાલ	૩૨	વાણીયા	રૂના દલાલ	હરીપરા, સુરત.
૨. અંગારામ સુરજરામ	૪૫	બાણી	ખાનગી નોકરી	હરીપરા, સુરત.
૩. મનસુખ રામચંદ્ર	૨૮	બાણી	લીલાવૃત્તિ	હરીપરા, સુરત.
૪. નરોત્તમ મોરાર	૪૨	સંભાલ	કડીયાકામ	હરીપરા, સુરત.
૫. ભેચંદ લાલચંદ	૩૦	આવક	ચોકરીનો	હરીપરા, સુરત.

એ રીતના હમો ઉપર લખેલા પંચો તમો સુરત સીટી ‘બી’ ડીવીઝનના સબ પોલીસ કન્સ્ટેબલની સાથે રહી, આજ રોજ તા. ૨૩ જુલાઈ ૧૯૧૩ના રોજ દિવસના દસ વાગે, સુરત શહેરમાં હરીપરામાં રૂબાળાનાં ટેકરાના રહેનાર કણબી

નારણુ પરસોતમના રહેણાકધર જેના ઉપર ગુનીસીપાલ નંબર ^૬૫૬ છે, તેની જમતી ફરીઆદી પીતાંબર સોગીલાલની પી કો.ક. ૪૫૭-૩૮૦ ના કામમાં તમે સખ પોલીસ ઈન્સ્પેક્ટર સાથે રહી લીધી. (અથવા તમે સખ પોલીસ ઈન્સ્પેક્ટરે લીધી, ત્યારે હાજર રહ્યા). સદરહુ જમતીમાં નીચે મુજબની થીએ મળી આવી છે:—

૧. સોનાની હીરા કંઠી એક, ૭ રોરની, વજન તોલા ૬૫, કીમત આશરે રૂપીઆ ૨૩૦ બસે ત્રીસની. સદર ધરના સોંચ તળાએ રાંધવાની ઓરડી છે, તેમાં ચુલા નીચે એક માટીની હાલ્લીમાં ઘાલી દાટેલી અને સફેત કપડાંથી મોઢોં બાંધેલું, તે જમીન ખોદાવી કાઢતાં તેમાંથી મળી આવી.
૨. રૂપાના પતના સાંકળાં પીલી સાથે ભેડ ૧ (નં. ૨) ગુંથણ ભાતનાં, વજન તોલા ૩૦, કીમત આશરે રૂપીઆ ૨૫) પચીસની. સદરહુ ધરના પહેલે માળે લોદાની બાંગેલી પીળી પેરીમાંથી રાતા રૂમાલમાં બાંધેલાં મળ્યાં.
૩. નાગપુરી સાડી, કીરમજી રંગની રેશમી, રાતી કોરની, તથા કસબી પાલવની. લાંબી હાથ સાડા ૭, જુની વાપરેલી, કીમત આશરે રૂપીઆ ૧૨) બારની સદરહુના ધરના પહેલા માળના દખલુદા પાછલા ઓરડામાં એક પલંગ ઉપર ઉશીકાં નીચેથી મળી આવી.
૪. એક કરન્ડી (ચલણી) નોટ દર રૂપીઆ ૧૦૦ સોની. મુંબઈ કલકત્તી

તા. ૧ જુન ૧૯૦૫ની જેના ઉપર નંબર ^{એમ}૦૬૫૩૧ છે, તે સદરહુ ઉપર

લખેલા પલંગ ઉપર ઉશીકાં નીચેથી ચામડાના વાટવામાં ઝુકેલી મળી આવી. અને તે ઉપર હમો પૈકી નં. ૧ તથા નં. ૨ ના પંખોએ પાછલી બાજુએ “ઈનીશીયલ” બોળખાણુ સાર કરી છે. સદર નોટની પછાડી લાલ સાલીધી “રામ ભાઈ” એ રાખ્દ લખેલો છે.

ઉપર લખેલી થીએ ઉપર બતાવેલી તપસીલ પ્રમાણે મળી, અને સોના રૂપાની ઉપર લખેલી થીએનું તોલ હમારી રૂબર પડોચાના રહેનાર સોની મકન હરખા પાસે કરાવ્યું છે. આ થીએ ફરીઆદી પીતાંબર સોગીલાલને હમારી રૂબર બતાવતાં પોતાને ત્યાંથી મફત કાલે રાતે ચોરીમાં જે માલ ગયો છે, તે પૈકીની છે, એમ બોળખી બતાવી તેથી તમે ‘બી’ ડીવીઝનના સખ પોલીસ ઈન્સ્પેક્ટર મી. આણુંદલાલ દેવરાંકરે પોતાના તાબામાં લઈ જપ્ત કરી છે.

આ સિવાય બીજું કંઈ શક પડતું મળી આવ્યું નથી, તેમ બીજું કંઈ

આપે લીધું નથી. આ પંચાતનામું હમેને તમેએ વાંચી બતાવ્યું છે, ને આ જડતી વખતે જે બન્યું અને હમે જોયું, તે પ્રમાણેનું બરાબર છે.

તા. ૨૩ જુલાઈ, ૧૯૧૩. { પંચાની }
{ સહીઓ. }

સુરત.

.....
.....
.....
.....
.....

મારી રૂબરૂ

(સહી)

સખ પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર, 'બી' ડીવીઝન,

સુરત સીટી.

નોટ—જડતીમાં કાંઈ જડે નહીં તેા. અમુક ગુન્હાના અમુક ફરીઆદીના કામમાં શક ઉપરથી જડતી લીધી, પણ કાંઈ શક પડતો માલ મળ્યા નથી, તેમ તમેએ કાંઈ લીધું નથી,—એમ લખાય.

હકીકત જેમ ફેરફાર હોએ, તેમ લખાવટમાં ફેરફાર કરવો, ને પંચાતનામું લખવું; પણ નમુનો એજ પ્રમાણે છે.

ખુનના કેસમાં.—કાંઈ હથીઆર, શસ્ત્ર, કપડાં, વગેરે લોહીવાળાં જડે, તો તે પ્રમાણે તપસીલ લખી, પંચાતનામું કરવું.

ધરતું, જમીનનું, વગેરે બીજી કોઈ ચીજનું પંચાતનામું કરવાનું હોએ, તો તે હકીકત પ્રમાણેની તપસીલ લખવી.

સ.—આવું કોઈ પંચાતનામું પૂરાવામાં લેવાએ કે ?

જ.—હા. કાયદા પ્રમાણે તે પૂરાવામાં ગ્રાહ્ય છે—પણ પ્રથમ તેને સાબીત કરવું જોઈએ. તે એવી રીતે કે,—કોઈ પંચ પૈકી એકને સાક્ષીમાં કોઈ તરફથી સમન્સથી બોલાવી, તેને તપાસતાં દરમ્યાન તેને પંચાતનામુંની બાબતમાં થોડા સવાલો પુછી, પછી તે પંચનામું બતાવી પુછવું કે—“ જુઓ તે પંચનામું આજ છે કે ? ” “ તમે તે ઉપર આ સહી કરેલી છે ? ” તે હા કહે ને પોતાની સહી ઓળખી બતાવે કે,

પંચાતનામું સાખીત થયું ગણી, તેને કોર્ટમાં રજુ કરેથી, તે પૂરાવામાં તેમાં લખેલી હકીકત સાખીત કરવા સાથે દાખલ કરવામાં આવશે.

નોટ—પંચને પોલીસે કોર્ટમાં સાક્ષી સાથે રજુ કરવા નહીં. તેમ કરવા કાયદાથી પ્રતિબંધ છે. પણ તેને કોર્ટ તરફથી સમન્સ થઈ બોલાવવા કોર્ટને અરજ કરવી.

પ્રકરણ ૩ જી. (કી. પ્રો. કે. પ્રકરણ ૮મું).

ગુન્હા અટકાવવા બાબત

લોકોના જન તથા માણસ રક્ષણ કરવું, ને ગુન્હાઓ થતા અટકાવવાએ પોલીસનું મુખ્ય કામ છે. ગુન્હા અને તેો શોધી કહાડી, ગુન્હેમારોને શિક્ષાએ પોહોંચાડવા એ પણ પોલીસનું કામ છે; પણ ગુન્હા થતા અટકાવવા, એ સર્વથી પહેલું કર્તવ્ય છે. ગુન્હા કરવાની વૃત્તિ અને ગુન્હા કરનાર ગુન્હેમારોના ઉપર પોલીસ ચાલાકીથી નજર રાખે, તેો ધણે અંશે ગુન્હાઓ થતા અટકાવી શકે છે. ને તે સાથે કાયદાએ પણ કેટલીક ખાસ સવડતા અને ચોખ્ખા કરી રાખી છે.

ગુન્હેમારો ઉપર નજર રાખવાની બાબતમાં,—પોતાની હદમાં ફરતા રહી ગુન્હેમાર લોકોની માહિતી મેળવતા રહેવાનું પોલીસનું કર્તવ્ય છે, તે સાથે પ્રથમ પોતાની હદમાં શકદાર, વહેમી, ડામીજ, તથા ગુન્હો કરે તેવા કોણ છે, તથા બહારથી આવે જાએ છે, તે જાણવું પડે છે. લોકોમાં મળતા રહી લેનાઈ ખબર મેળવવી પડે છે. તે સાથે ફાર તથા તાડીનાં પીઠાં, જીસારખાના, વેખ્યા તથા બેઠાંમાં લોકોની મળવાની જગ્યાએ, ધર્મશાળા, નદીના ઓવારાઓ, ગામમાં ઉતરવાની વીસીઓ તથા બીજી જગ્યાઓ ઉપર ઘટતી કુખી નજર,—સ્ટેશન તથા રેલ્વેથી આવનાર જનાર ઉપર દેખરેખ, રોહર તથા ગામોમાં આવતા જતા લોકો ઉપર ઘટતી નિગેહબાની તથા ચોગ્ય પ્રકરણ, અને નજર,—એ સર્વે પૂર્વોપાય પોતાની અક્ષયી લેવા જોઈએ; રોન ગામડાંઓની “પેટ્રોલ” યાને ફેરણી, વગેરે, એજ કાર્યસાધક ચોખ્ખાંરૂપ છે. ફક્ત ફરવાથી કાંઈ હકીકત મળે છે એમ નથી. પોતાની આંખ તથા દાન ઉઘાડા રાખી, અક્ષ તથા વિચારશક્તિનો ઉપયોગ કરી આ પ્રમાણે નજર રાખવામાં આવે તેો તે ઉપયોગી નિવડે છે. બદમાશ અને બદમાસના માણસોને અંકુશ તળે રાખવાના કામમાં કીમીનલ પ્રોસીજર કોડનો બાબ ૮ મો બહુ ઉપયોગી છે. તેમાં અધિક સંજોગોમાં આવા માણસોના જમીન

લેવાય, તે તેઓને ઘટતા જાતમાં રાખી શકાય છે, જેથી તેઓની ગુન્હાની વૃત્તિ ધણે મોટી અંશે કાબુમાં રાખી શકાય છે. પોલીસના હાથમાં આ ઉપાય જબરદસ્ત સાધનરૂપે છે, અને તેનો ઉપયોગ થોડા રીતે છુટથી કરવાનું ધ્યાનમાં રાખવું.

સ.—તારણો કેટલા પ્રકારના હોય છે ?

જ.—એ પ્રકારના:—૧ જુ.,—સુલેહ જળવવાનું; ૨ જુ.,—સારી ચાલથી ચાલવાનું. સુલેહ જળવવાની બાબતમાં તારણો કલમ ૧૦૬ તથા ૧૦૭ મુજબ લેવાય; અને સારી ચાલથી ચાલવાના તારણો કલમ ૧૦૮, ૧૦૯, તથા ૧૧૦ મુજબ લેવાય.

સ.—સુલેહ જળવવાના તારણોમાં કેટલા પ્રકર છે ?

જ.—એ પ્રકાર છે, તે એવા કે,—ગુન્હો સાબીત થયા પછી સુલેહ જળવવા જામીન લેવાય. તે જામીન કલમ ૧૦૬ પ્રમાણેનો; વળી ગુન્હો સાબીત થયા શિવાય પણ સુલેહ જળવવા જામીન લેવાય,—તે કલમ ૧૦૭ મુજબનો,

જામીન બાબતમાં કાયદાનું સ્વરૂપ —

જામીન લઈ શકાય.

સુલેહ જળવવા.

સારી ચાલથી ચાલવા.

અમુક ગુન્હા ગુન્હા વગર. ફીતુરી છાપાના. બટકતાના. ગુન્હાની દેવવાળા.
પછી. (કલમ ૧૦૬) (કલમ ૧૦૭) (કલમ ૧૦૮) (કલમ ૧૦૯) (કલમ ૧૧૦)

ગુન્હો સાબીત થયા પછી સુલેહનો જામ ન થાય તે સાથે જામીન બાબતમાં.—આ બાબતમાં કલમ ૧૦૬ છે. હંજામો, હુમલો અથવા સુલેહનો જામ કરવાનું અથવા તેમાં મદદગારી કરવાનું. અને તેવા સાફ ઇરાદાથી હથિયારબંધ માણસોને એકઠા કરવાનું અથવા કાયદા વિરૂદ્ધ બીજા ઉપાયો કરવાનું અથવા સાપશબ્દ ધમકી આપવાનું તોહોમત કોઈ ઉપર આપ્યું હોય, ને તેવા કામમાં શિક્ષાનો ઠરાવ થાય, તો તે વખતે તે કોર્ટને જરૂર લાગે તો, એવા રાખસની પાસેથી બનિયતમાં સુલેહ જળવવાનું તારણ લેવા હુકમ કરી શકે. ને તે તારણની મુદત ધણામાં ઘણી ત્રણ વરસની હોઈ શકે.

આવે હુકમ કરવાની સત્તા, - હાઈકોર્ટ, - સેશન કોર્ટ, - પ્રેસીડેન્સી માજસ્ટ્રેટ-ડીસ્ટ્રીક્ટ માજસ્ટ્રેટ, - પેટા હુકમી માજસ્ટ્રેટ. - અથવા પહેલા વર્ગના માજસ્ટ્રેટ, - જેની આગળ આવું કામ ચાલ્યું હોય, - તેને છે

આવા કામોમાં સાબીતીનો ઠરાવ થાય, તે પછી જમીન લેવાડવા બીજા પૂરાવો આપવો પડતો નથી. શિક્ષાનો ઠરાવ એજ પૂરાવો સમજવો.

નોંદ - ૨ જ વર્ગના અથવા ૩ જ વર્ગના માજસ્ટ્રેટને આવી સત્તા નથી. તેણે તો આવા કામોમાં શિક્ષા કર્યા બાદ કી. પ્રો. કોડ. કલમ ૩૪૯ પ્રમાણે કામનું પ્રેસીડીંગ તથા એ બાબતમાં પોતાનો અભિપ્રાય લખીને ડીસ્ટ્રીક્ટ માજસ્ટ્રેટ या તો સબ-ડીવીઝનલ માજસ્ટ્રેટ તરફ મોકલવા પડે.

નોંદ. - એક વરસથી જાહે મુદત સાર જમીન લેવાનું યોગ્ય લાગે તો કલમ ૧૨૩ પ્રમાણે સેશન કોર્ટમાં કામ મોકલવું પડે. પ્રેસીડેન્સી શહેર (મુંબઈ)માં હોય, તો હાઈ કોર્ટમાં મોકલવું પડે.

સુલેહનો બાંજ ન થવા બાબતમાં જાગ્રીન. - આ બાબતમાં કલમ ૧૦૭ છે. શુદ્ધાની સાબીતી ન થાય, ને કલમ ૧૦૬માં સમાસ ન થતો હોય, તો પણ અમુક રાખસ या રાખસો સુલેહનો બાંજ કરશે એમ માનવાનું કારણ હોય, તો જમીન લેવાની તળવીજ ફરી, તેવો બાંજ ન થાય, તેમ પૂર્વેપાય લઈ રાકાય, તે આ કલમ ૧૦૭ મુજબ છે. તેની સમજૂતી નીચે પ્રમાણે છે: -

જ્યારે જ્યારે કોઈ પ્રેસીડેન્સી માજસ્ટ્રેટને या ડીસ્ટ્રીક્ટ માજસ્ટ્રેટને या કોઈ સબ ડીવીઝન માજસ્ટ્રેટને या કોઈ ૧લા વર્ગના માજસ્ટ્રેટને એવી ખબર મળે, (પછી તે પોલીસ રીપોર્ટથી મળે, या કોઈની ફરીઆદથી મળે, या ગમે તે બીજી રીતે મળે, તોપણ) કે કોઈ રાખસ સુલેહનો બાંજ કરશે, या જાહેરશાંતિની ખલેલ કરશે, - या કોઈ ગેરવાજબી કૃત્ય કરીને આ પ્રમાણે કરશે, એવો સંભવ છે. તો સદરહ માજસ્ટ્રેટ તેવા રાખસને એમ ફરમાવી શકે કે વરસ દિવસ થી વધુ નહિ એવી કોઈ ચોકસ મુદત મુધી જમીન સાથે या વચર, જેમ યોગ્યલાગે તેમ, તેની પાસે ખત કેમ ન લેવું, તેનું કારણ તેણે બતાવવું. આ પ્રમાણે હુકમ થઈ શકે. તેમાં નીચેની બાબત અગત્યની છે.

હુકમત બાબતમાં. - જ્યાં સુલેહનો બાંજ થવાની ધારતી હોય તે જગો, તેમજ જેના ઉપર આવી ખબર તેના વિરુદ્ધમાં મળી હોય તે રાખસ, એ બેહુ આવા માજસ્ટ્રેટની હુકમતમાં જોઈએ.

જો ડીસ્ટ્રીક્ટ માજસ્ટ્રેટ આગળ એવી કોઈ ખબર હોય, એટલે કે આવું કામ ચલાવવાની તે ઇચ્છા રાખતા હશે તો, તે સુલેહનો બાંજ થવાની જગો, या કરનાર માણસ, બેમાંથી એક (બેહુ નહિ) એવા ડીસ્ટ્રીક્ટ માજસ્ટ્રેટની હુકમતમાં હશે, તો ખસ ચરી.

આથી એમ જણાશે કે, ડીસ્ટ્રીક્ટ માજિસ્ટ્રેટને વિશેષ સવડતા મળેલી છે. કોઈ રબ્બા યા ૩૦૦ વર્ગના માજિસ્ટ્રેટને આ બાબતમાં આવો અધિકાર નથી. પણ તેને ઉપર પ્રમાણે સુલેહનો ભંગ થવાની ધારતી છે, એમ માનવાનું કારણ હોય તો, અને તેને એમ લાગે કે સદરહુ શખસને અટકાયતમાં રાખ્યા વગર આવો સુલેહનો ભંગ થતો અટકી શકે તેમ નથી, તો પોતાનાં કારણો દફતરમાં નોંધીને પછી તેને પકડવાને વારંટ કાઢવા અખત્યાર છે; અને પછી કારણની નકલ સાથે જે માજિસ્ટ્રેટને આ બાબતમાં અધિકાર હોય, તેના તરફ તેને મોકલી આપી શકે. યોગ્ય લાગે તો તે માજિસ્ટ્રેટ તપાસ પુરી થતાં સુધી તેને કેદમાં રાખી શકે છે.

કલમ ૧૦૭નો ઉપયોગ.—પોલીસને પોતાના કામ દરમ્યાનમાં મોહોરમ, ગણપતી, ખીબા મેળાઓ, પ્રસંગો વખતે, તેમજ ટોળી ટોળીની તકરારો વગેરે વખતે, દેવસ્થાનની, સીમાડાની, જમીનની કે બીજી કોઈ સ્થાવર કે જંગમ મિલકતના હકની યા ભોજવડાની તકરાર વખતે, તાત્કાલિક સુલેહનો ભંગ અટકાવવાની જરૂર જણાય, ત્યારે આ કલમ ઉપયોગી છે. પોલીસે અખત્યારવાળા માજિસ્ટ્રેટને હકીકતનો રીપોર્ટ આપી અરજ કરેથી કામ સારૂ થઈ શકે છે. આવા કોઈ રીપોર્ટમાં, સુલેહનો ભંગ થવાની હશે, તે જગા તથા કરનારનું નામ, એ જે જરૂરજ લખવાં. વળી એ પણ ચાલે શખસું કે, આગળ કોઈ પ્રસંગે સુલેહનો ભંગ થશે, એમ ન ચાલે; નજીકના ભવિષ્યકાળમાં, થોડા દિવસમાં, અઠવાડિયું, યા પંદર દિવસના અરસામાં હશે, તો નજીક મુદત ગણી શકારો. રીપોર્ટમાં પુરાતાં કારણો લખવાં જોઈએ, તથા એવી માન્યતા સારૂ શું પુરાવો છે તે પણ લખવું.

સારી ચાલથી ચાલવા બાબતમાં.—કલમ ૧૦૮, ૧૦૯, ૧૧૦ છે. તેમાં કલમ ૧૦૮ દંગાખોર લખાણો બાબતમાં છે.

સ.—દંગાખોર હકીકત યા મજકુર ફેલાવનારે તારણ આપવા બાબતમાં શું કાયદો છે ?

જ.—“જ્યારે જ્યારે કોઈ ચીફ પ્રેસીડેન્સી માજિસ્ટ્રેટને, જિલ્લા માજિસ્ટ્રેટને, અથવા આ અર્થે સ્થાનિક સરકારે વિશેષ રીતે અધિકાર આપેલા પ્રેસીડેન્સી માજિસ્ટ્રેટને અથવા પહેલા વર્ગના માજિસ્ટ્રેટને એવી ખબર મળે કે,—પોતાની હકુમતની સ્થાનિક હદમાં એવો કોઈ શખસ છે કે જે એવી હદની અંદર અથવા બહાર મ્હોડેથી અથવા લખીને,—

(અ) જે કોઈ પણ દંગાખોર મજકુર પ્રસિદ્ધ કરવાથી હિંદુસ્તાનના ફોજદારી કાયદાની કલમ ૧૨૪ અ મુજબ શિક્ષાને પાત્ર થવાય છે, તેવો મજકુર, અથવા.

(બ) જે કોઈ મજકુર પ્રસિદ્ધ કરવાથી હિંદુસ્તાનના ફોજદારી કાયદાની કલમ ૧૫૩ અ મુજબ શિક્ષાને પાત્ર થવાય છે, એવો મજકુર, અથવા.

(ક) કોઈ જડજ સંબંધી જે મજકુર હિંદુસ્તાનના ફોજદારી કાયદા મુજબ સાપરાધિ ધમકી જેવો અથવા આપર લેવા જેવો થાય, તે મજકુર,-

ફેલાવે છે, અથવા ફેલાવવાની કોશિસ કરે છે, અથવા ફેલાવવામાં કોઈ પણ રીતે મદદગાદી કરે છે, ત્યારે ત્યારે, એક વરસ કરતાં વતી ન હોય એવી જે મુદત સદરહુ માજિસ્ટ્રેટ મુકરર કરવાનું દુસ્ત ધારે તે મુદત સુધી સારી રીતે ચાલવા સાફ, જમીનો સાથે અથવા વગર જમીને, એક ખત કરી આપવાનો હુકમ સદરહુ શખસને શા સાફ નહિં કરવો જોઈએ, તેનું કારણ બતાવવાનું તે શખસને (આ કાયદામાં અ.ગળ હરાવેલી રીતે) ફરમાવવાને સદરહુ માજિસ્ટ્રેટ મુખત્યાર છે.

સને ૧૮૬૭ના પ્રેસ બાયત તથા બુકો નોંધવા બાયતના આકટમાં લખેલી કાનુનો મુજબ નોંધિલા, અથવા તેને અનુસરીને છાપેલા અથવા પ્રસિદ્ધ કરેલા કોઈ પણ લખાણના એડીટર, માલીક, છાપાવનાર અથવા પ્રસિદ્ધ કરનાર વિરુદ્ધ આ કલમની રૂએ કોઈ પણ કામ, ગવર્નર જનરલ ઇન કૌંસીલના, સ્થાનિક સરકારના, અથવા આ અર્થે ગવર્નર જનરલ ઇન કૌંસીલે અધિકાર આપેલા કોઈ અમલદારના હુકમ વગર અથવા તેના અધિકાર વગર ચલાવવું નહિ. ” (કલમ ૧૦૮).

નોટ — આ કલમમાં લખેલો ગુન્હો અગર બન્યો હોય, તો પછી પીનલકોડ પ્રમાણે કામ ચલાવવું પડે. ગુન્હો બને નહિં, તેના પૂર્વોપાય તરીકેજ આ કલમની યોજના કરવામાં આવી છે.

કેટલાક પોલીસ અમલદારો એમ ધારે છે કે આ કલમ પ્રમાણે કોઈ પણ શખસ ઉપર કામ ચલાવતાં પહેલાં સરકારની મંજૂરી-“સાંકશન” જોઈએ. પણ તે ભૂલ છે. આ કલમ પ્રમાણે જે પ્રકારના માણસો કલ્પેલા છે. એક તો, ગમે તે કોઈ શખસ; બીજે એવા પ્રકારનો કોઈ ખાસ શખસ કે જે કોઈ રજિસ્ટર કરેલા છાપાનો છાપનાર, પ્રસિદ્ધ કરનાર, એડીટર વગેરે હોય. પહેલા પ્રકારના માણસ સાફ “સાંકશન”ની જરૂર નથી. પણ રજિસ્ટર કરેલા કોઈ છાપાના એડીટર, લખનાર, છાપનારની બાયતમાં સાંકશનની જરૂર છે. એમ સમજવું.

પોલીસના કામને અંગે ખરી જરૂરની કલમો.—હવે ગુન્હો અટકાવવાની બાબતમાં, સારી ચાલથી ચાલવાના જમીન લેવાની બે કલમો ૧૦૯, ૧૧૦ બહુજ ઉપયોગની તે, પૈકી કલમ ૧૦૯ નીચે મુજબ છે.

લટકતા, બદચાલના શખસોના, જમીન બાબત.

સ.—લટકતા, અને ગુજરાનના યોગ્ય સાધન વગરના પાસે જમીન લેવાની બાબત શું કાયદો છે ?

“બ્યારે કોઈ પ્રેસીડન્સી માજસ્ટ્રેટને; જિલ્લા માજસ્ટ્રેટને, પેટા ટુકડી માજસ્ટ્રેટને, અથવા પહેલા વર્ગના માજસ્ટ્રેટને એવી ખબર મળે કે,—

(અ) કોઈ પણ શખસ સદરહુ માજસ્ટ્રેટની હકુમતની સ્થાનિક

હદમાં પોતાની હાજરી ધુપાવવાનો પૂર્વોપાય કરે છે, અને સદરહુ શખસ કાંઈ ગુન્હો કરવાના હેતુથી આવા ઉપાયો કરે છે એવું માનવાનું કારણ છે, અથવા

(બ) સદરહુ હદમાં એવો કોઈ શખસ છે કે જેની પાસે ગુજરાનનું કાંઈ પણ સાધન દેખાતું નથી, અથવા જે પોતાને વિશે કાંઈ ખાત્રી લાયક હકીકત કહી શકતો નથી,

ત્યારે એક વર્ષ કરતાં વધી ન હોય, એવી જે મુદત સદરહુ માજસ્ટ્રેટ મુકરર કરવાનું દુરસ્ત ધારે, તે મુદત સુધી સારી રીતે ચાલવા સાથે જમીનો સાથે, એક ખત કરી આપવાનો હુકમ સદરહુ શખસને શા સાથે નહીં કરવો જોઈએ, તેનું કારણ બતાવવાનું તે શખસને, આ કાયદામાં આગળ હરાવેલી રીતે, ફરમાવવાને સદરહુ માજસ્ટ્રેટ મુખ્યત્વાર છે.”

વિશેષ સમજૂતી.—સત્તા.—પ્રેસીડન્સી, ડીસ્ટ્રીક્ટ, સબડીવીઝન અને ૧ લા વર્ગના માજસ્ટ્રેટનેજ છે. મુદત—૧ વરસ સુધીની યા આજી જમીન—જમીન સાથે ખત. પોતાની હદમાં, પોલીસ અમલદારને કોઈ શખસ ઉપર કલ્લા પ્રમાણે (અ) અગર (બ) માં સમાય થઈ શકે તેવો મળી આવે તો આ કલમ પ્રમાણે કામ ચર થઈ શકે છે. એવા પોલીસ અમલદારની હદમાં તે રહેતો હોવો જોઈએ, એમ નથી. કાયદાના રાખ્દ માત્ર “એવો કોઈ પોતાની હદમાં મળી આવે” એમ સમજવા. લટકતી ગુન્હેમારની ટોળીઓ, જે આજે હીંચાં તે

હાથે ખીંચે દેખાણે, એમ બઠકે છે,—તે જ્યાં મળે ત્યાં એટલે જેની હકુમતમાં મળે, તે અમલદારને આ કલમ મુજબ કામ ચલાવવા હરકત નથી. ત્યાંનો રહેનાર નથી, એથી કાંઈ હરકત યા પ્રતિબંધ નથી.

કામ શરૂ કરવામાં—પોલીસનો રીપોર્ટ માત્ર બસ ગણાશે. તે રીપોર્ટમાં તપસીલવાર હકીકત લખતી જરૂરી છે, કેમકે માછરૂંદેને તેની માન્યતા સાથે વાળખી કરાંણે બતાવવાં પડે છે. તેનો વિવેક છુદ્ધિથી વિચાર કરતાં, તેને યોગ્ય લાગે તોજ કામ શરૂ કરે. યોગ્ય ન લાગે, તો તે ના પાડી શકે છે.

મુખ્ય બાબતો એ છે. એક તો,—પોતાની હકુમતની હદમાં એવો કોઈ રાખસ મળી આવે કે જે ગુન્હો કરવાના હેતુથી પોતાની હાજરી છુપાવવા પૂર્વોપાય કરતો જણાય તો; બીજું,—ગુજરાનનું યોગ્ય સાધન ન હોય, અથવા પોતાને વિશે સંતોષકારક હકીકત બતાવી શકતો ન હોય, તો.

આ બે બાબતોનો પુરાવો હોય, તો આ કલમ પ્રમાણે કામ ચલાવવા, પોલીસ અમલદાર રીપોર્ટ કરી શકે છે, અને તેમાં હકીકત બતાવી શકે છે.

પકડવાની બાબતમાં,—પકડવાની બાબતમાં કી પ્રા. કોઠની કલમ ૫૫નો ઉપયોગ થઈ શકે છે. થોડો તફાવત થાદ રાખવાનો છે, તે એજ કે,—

કલમ ૧૦૯ની (અ) રકમમાં,—અગર એવો રાખસ સંતાતો ફરે છે, તે કોઈ “કાગ્નીએબલ ગુન્હો” કરવા સાથે તેમ કરે છે, એમ જણાય તો, કલમ ૫૫ પ્રમાણે પકડી શકાય;

કલમ ૧૦૯ની (બ) રકમમાં,—કલમ ૫૫ પ્રમાણે પકડી શકાય.

આ ઉપરથી જણાશે કે,—કલમ ૧૦૯(અ)માં હરેક ગુન્હો બદલ ન પકડાએ.

કલમ ૫૫ પ્રમાણે હંમેશા પકડવો કે?—હવે એક સવાલ એ ઉભો થાય છે કે, કલમ ૧૦૯ પ્રમાણે કામ શરૂ કરતાં પહેલાં કલમ ૫૫ પ્રમાણે વગર વારંટ પકડી શકાતો હોય, તો હંમેશાજ કોઈ રાખસને પકડવો કે? આનો જવાબ એટલોજ કે,—સામાન્ય નિયમ એવો રાખવો કે હકીકતનો રીપોર્ટ કરી, પકડી પકડવાનું યા સમન્સથી બોલાવવાનું કામ માછરૂંદે કરે, તે બહેતર છે, પણ કેટલીક વાર બઠકતો, નાસતો. યા સંતાઈ કાગ્નીએબલ ગુન્હો કરવાની ધારણા રાખનારને તુરતાતુરત પકડવાની જરૂર પણ હોય, એમ બને. તેવે વખતે કલમ ૫૫નો ઉપયોગ પોલીસ અમલદારે કરવા કરી હરકત નથી. યાદ રાખવું કે કલમ ૫૫ પ્રમાણે પકડવો હોય, તો પણ ચાર્જીટ લરી ન શકાય. તથા “રીમંડ” લેવાય નહીં.

પૂરાવાને અંગે સમજૂતી—કલમ ૧૦૯ના કામમાં કેવો પુરાવો જોઈએ, તે બાબતમાં માત્ર દાખલા તરીકેજ આ નીચે સૂચનાઓ આપી છે. બાકી જેવો પ્રકાર, જેવી હકીકત, ને જેવો પ્રસંગ,—તે ઉપરજ પૂરાવાની બાબતનો

આધાર રહે છે.

૧. કેવા સંજોગમાં મળી આવ્યો? બરાબરો, સંતાયલો, ઠગાઈ કરતો, મોટી રાતે કાશ્વ વગર ભટકતો, કે,—અને ઉઝડે ચા વસ્તી વગરના ભાગમાં, કે શકે પડતી હકીકતોમાં મળ્યો કે કેમ?

૨. જડથો ત્યારે તેની પાસે કુંચીનો જુમખો, કાનસ, રેતરડી, ધર ફોડવાનાં જોબર, ગીરમીટ, એકું કાંઈ મળ્યું કે કેમ? જેથી તેની વૃત્તિ અને સ્થિતિનો ખ્યાલ આવે.

૩. જડથો, ત્યારે તેની વર્તણૂક કેવા પ્રકારની હતી? નાશી જવા, સંતાવા, વગેરે કાંઈ તબવીજ ચા કોશિસ કરી કે કેમ? પોતે પોતાની સ્થિતિ સમજાવવા કાંઈ ખોટી કોશિસ કરી કે કેમ? ને જવાબ જુદા, ઉડાકે રાક પડતા, એક બીજીથી વિરોધતાવાળા, એમ આવેલા કે કેમ?

૪. મળ્યો ત્યારે કોની સંજોગમાં. કેવી રીતે, કેવા સંજોગમાં? તેનું કૃત્ય સમજી શકાએ, તેવી ચાલ ચા વૃત્તિના સોબતીઓ સાથે કે કેમ?

૫. કાંઈ યત્ન, કાંઈ કૃત્ય, કાંઈ વૃત્તિ, પ્રથમ ચા હાલની વર્તણૂક કે, જેથી એમ સમજાએ કે હેતુ કાંઈ ગુન્હો કરવાનો હતો.

૬. કાંઈ દસ્તાવેજ પુરાવો,—કાગળ લખાણ, કાર જેથી ગુન્હાની વૃત્તિ જણાય.

૭. ગુજરાનના ચોખ્ખે સાધનની, અને પૂરતા ખર્ચના સાધનની, ગેરહાજરી.

૮. ખડાશી કાંઈ ધંધો, રોજગાર, કરવાનો હેખાવ, પણ તે જુદું છે, ચા અસંભવિત છે, એવું હેખાડનાર કાંઈ હકીકત.

૯. અતિશય દારૂ, ચા દૂરબંધન, જુગારીની ટોળીની સોબત, રંડીખાજ વગેરે બાબતો. આટલી હકીકતથી માત્ર નહિ, પણ બીજી હકીકતોની સાથે આવેલો ઉપયોગ થઈ શકે.

૧૦. પોતાના બળ અને સાધન કરતાં વિરોધ ખર્ચાણું. ભપકા ભરેલી છંદગી ની રહેણી આવક અને ખર્ચ વચ્ચે એવો ફેરો મોટો તફાવત, કે જેથી ગુન્હો ઉપર ગુજરાનો આધાર જણાઈ શકે, ચા તેવું બ્યાજબી અનુમાન લઈ શકાએ.

૧૧. ગુપ્ત નામ, ભેદી નામ, ટોંગી ચા ખોટું નામ, સંજ્ઞા, ધારણ કરેલું હોય. એકથી વધુ નામ રાખી, પ્રસંગ પ્રમાણે ઉપયોગ, અને તે સંબંધે ધૂર્તતા.

૧૨. ખોટી જગા ચા રહેઠાણ બતાવે,—વારંવાર વિના કાશ્વ રહેઠાણ બદલવાની સકમંદ હકીકત, ચા હીલચાલ. પુછતાં બ્યાજબી સમજાની સકમંદ ગેરહાજરી.

૧૩. અમુક જગાએ તેની હાજરીનું સંતોષકારક, ચા, બ્યાજબી કાશ્વ

ખતાવી ન શકું, ચા, જવાળ ન આપવો; ચા ખોટાં પહાનાં, ચા સખખો ખતાવવાનું.

૧૪ ઘડીકમાં આવડું, હાજર રહેવું, તુરતમાં ગેરહાજરી, ગેબ થવું, અને એમ થવાનું કાંઈ સખખ કારણ ખતાવી ન શકવું.

૧૫ એવી બીજી કોઈ શક પડતી, સંશય હપસ્થિત થતી, નહીં સમભય તેવી, રીતભાત, ધારણા, ઇરાદાસૂચક બાબત, જગેરે.

૧૬. પેસ્તરે શિક્ષા થઈ હોય, તો તે હાખલા; જમીન લેવાયો હોય, તો તેમ; હજી સુધર્યો નથી, અને તેવી બદલાલ હાલ પણ ચાલે છે, તેવી હકીકત.

આ શિવાય કેટલીક વિશેષ સમજૂતી આગળ આપવામાં આવશે, તેથી આ બાબત હપર વધારે અજવાળું પડશે.

ગુન્હો કરવાની ટેવ પડી છે, તેના જમીન.

હવે જે શખસોને ગુન્હો કરવાની હમેશ ટેવ છે, તેવા લોકોના જમીન લેવાડવાની બાબતમાં સમજૂત નીચે આપી છે. એ બાબત કલમ ૧૧૦ માં છે.

સ.—જેને ગુન્હો કરવાની ટેવ પડી છે, તેવા શખસો પાસેથી જમીન લેવા બાબતમાં શું નિયમ છે?

જ.—આ વિશે કાયદો નીચે પ્રમાણે છે. (કલમ ૧૧૦).—
“જ્યારે કોઈ પણ પ્રેસીડેન્સી માજસ્ટ્રેટને, જિલ્લા માજસ્ટ્રેટને, અથવા પેટા ટુકડી માજસ્ટ્રેટને, અથવા પેહેલા વર્ગના જે માજસ્ટ્રેટને સ્થાનિક સરકારે આ બાબત વિશેષ કરીને અધિકાર આપ્યો હોય, તે માજસ્ટ્રેટને એવી ખબર મળે કે, પોતાની હકુમતની સ્થાનિક હદમાં ફલાણા શખસને,—

(અ) અપહરણ કરવાની, ઘર ફેડવાની, અથવા ચોરી કરવાની ટેવ છે, અથવા

(બ) ફલાણી મિલકત ચોરીની છે એમ જાણીને ચોરીની મિલકત લેવાની ટેવ છે, અથવા

(ક) ચોરાનું સંરક્ષણ કરવાની અથવા તેઓને આશરો આપવાની અથવા ચોરીની મિલકતની જ્યવસ્થા કરવાના કામમાં

અથવા તે સંતાડવાના કામમાં મદદ કરવાની ટેવ છે, અથવા

(૬) બીગાડ કરવાની અથવા જખરાઈથી કઠાવવાનો ગુન્હો, હગવાનો ગુન્હો, શિકકો, ચલણી નોટો, અથવા સ્ટાંપ ખોટા બનાવવાનો ગુન્હો કરવાની અથવા તેમ કરવાની કોશિસ કરવાની ટેવ છે, અથવા

(૭) સુલેહનો ભંગ થાય એવા ગુન્હા કરવાની, અથવા ગુન્હા કરવાની કોશિસ કરવાની, અથવા એવા ગુન્હા કરવામાં મદદગારી કરવાની, ટેવ છે, અથવા

(૮) તારણ વગર છુટો મુકવામાં આવે તો લોકોને જોખમ પોહોંચવાનો સંભવ છે એટલો તે મરણી તથા ભયંકર છે.

ત્યારે ત્રણ વર્ષ કરતાં વતી ન હોય, એવી જે મુદત સદરહુ માછરૂંટ મુકરર કરવાનું હુકમત ધારે, તે મુદત સુધી સારી રીતે ચાલવા સાર. જમીનો સાથે, એક ખત કરી આપવાનો હુકમ સદરહુ શખસને શાં સાંઈ નહીં કરવો જોઈએ, તેનું કારણ બતાવવાને તે શખસને, આ કાયદામાં અગળ હરાવેલી રીતે, ફરમાવવાને સદરહુ માછરૂંટ મુખત્યાર છે.

વિશેષ સમજૂતી.—ગુન્હો કરવાની ટેવ હોએ—તેવો શખસ કાને કહેવો ? જેણે આગળ ગુન્હાઓ કર્યા છે, અને પ્રસંગ આવે ગુન્હા કરવા તૈયાર છે, તેવો શખસ ટેવવાળો કહેવાએ, એમ મુંબઈ હાઈકોર્ટ ઠરાવ્યું છે. એકાદ ગુન્હો કર્યો હોએ તો તેવો શખસનો આમાં કવચીતજ સમાસ થાએ પણ બે, ત્રણ, ચા વધારે ગુન્હાઓ પેરતર કર્યા હોએ, તેવા ગુન્હેગારનો આમાં સમાસ થઈ શકે છે.

નોટ.—સત્તા.—પ્રેસીન્ડી, ડીસ્ટ્રીક્ટ, પેટા ટુકડી.—અને જે ૧ લા વર્ગના માછરૂંટને આ કલમ પ્રમાણે કામ ચલાવવા ખાસ સત્તા આપેલી હોએ તેજ આજુ કામ સાંભળી શકે. એથી એમ કહે છે કે—હરેક ૧ લા વર્ગનો માછરૂંટ આજુ કામ સાંભળી શકે છે, એમ નથી. સરકારે આ અર્થે, તેને ખાસ સત્તા આપેલી હોએ, તેજ સાંભળી શકે.

૨ જા થા, ૩ જા, વર્ગના માછરૂંટને તો આ કામમાં કશી સત્તાજ નથી. હકુમત, નાંહાં તેવો શખસ મળી આવે ત્યાં કામ ચલાવી શકાએ. ત્યાંનો રહીશ નોંધએ, એવું કાંઈ નથી.

મદત.—ધણીમાં ધણી ૩ વરસ. (એક વરસથી વધારે સાર સેશન કોર્ટની મંજૂરી નેધએ).

નં-નીનખત.—નત મુચરકા ઉપરાંત, નમીન નેધએ.

કામ શરૂ કરવાની બાબતમાં—પોલીસનો રીપોર્ટ માત્ર બસ ગણાયો; તેમાં આ કલમમાં સમાસ થઈ શકે, તેવી હકીકત, કલમની જે રકમ પ્રમાણેની હોય, તેને અનુસરીને તપસીલવાર લખવી નેધએ. ચાહ રાખવું કે આ કલમમાં અ, બ, ૬, ૬, ૬, ૬, એમ છ રકમો છે.

સરહદ રીપોર્ટ વાંચી અખત્યારવાળા માછરટ્ટેને યોગ્ય દારણો જણાય, તોજ તે કામ શરૂ કરશે; નહીં તો, ના પાડી શકશે; માટે તપસીલ લખી શા સબબસર નમીન લેવાડવા અરજ કરવામાં આવી છે, તે સ્પષ્ટ બતાવવું પડે છે; તે સાથે પૂરાવો શું છે, તે બતાવવો પડે છે.

પકડવાની બાબતમાં—પકડવાની બાબતમાં કી. પ્રા. કો. કલમ ૫૫ નો ઉપયોગ કેટલેક દરજ્જે થઈ શકે છે કલમ ૧૧૦ માં બતાવેલી બધીજ બાબતો સાર કલમ ૫૫ પ્રમાણે પકડી શકાય નહિં. ત્યારે કઈ બાબતોમાં પકડી શકાય? એનો નિર્ણય એટલોજ કે,—

રકમ (અ) માં—હંમેશ અપહરણ કરનારો, ચા હંમેશ ઘર ફાડનાર, ચા હંમેશ ચોર હોય, —મતલબ તેવી ટેવ હોય તોજ, —૫૫ ને આધારે પકડાય.

રકમ (બ) માં—હંમેશ ચોરીની મિલકત, તેવી છે, એમ જાણીને રાખનારો હોય, —મતલબ એવી ટેવ હોય, તોજ. —

રકમ (ક) માં—કલમ ૫૫ પ્રમાણે પકડાયેજ નહીં.

રકમ (ડ) માં—હંમેશ જળરાધથી કઢાવવાની ટેવ હોય, —એટલાજ કામમાં કલમ ૫૫ મુજબ પકડાય બીજી કોઈ (૬) માં લખેલી બાબતમાં નહીં.

રકમ (ઈ) (એફ) માં—કલમ ૫૫ પ્રમાણે પકડાયેજ નહીં.

કેવા કામમાં પકડી શકાય, તે ઉપર બતાવ્યું છે. તે પછી પકડયાં પછી આવા કામમાં આર્-શીટ ભરવાની સત્તા નથી; એટલે કેસ તૈયાર કરી તખતો ભરી પોલીસ મોકલી ન શકે. પોલીસે તો ચોતાનો રીપોર્ટ મોકલવો; અને કલમ ૫૫ પ્રમાણે પકડાય તેવાં કામમાં કબી કોઈને પકડયો હોય તો નમીન ઉપર છાદીને, તે નમીનખત રીપોર્ટ સાથે સામેલ રાખી માછરટ્ટે જને અધિકાર છે, તેના તરફ મોકલવું. એજ મુજબ કલમ ૧૦૯ પ્રમાણેના કામમાં પછી કરવાનું છે.

નોંધ.—કલમ ૫૫ પ્રમાણે પકડયા પછી નમીન માંજવો. ને આપે તો

લેવા, એ બાબત તે કલમ નીચે આવળ આવેલી છે, તે ચાદ રાખવાની છે.

કલમ ૫૫ પ્રમાણે હંમેશ પકડવો કે?—સામાન્ય નિયમ તે એવાજ છે કે, રીપોર્ટ કરી માછસ્ટેટ તરફ મોકલવો બીજી તમામ વિધિ માછસ્ટેટ કરી લેશે. પણ કબી કલમ ૫૫ પ્રમાણે જે રકમોમાં ઉપર લખ્યા પ્રમાણે પોલીસ વગર વારંટ પકડી શકે છે, તેમાં પકડવાની ખાસ જરૂર હોય, તે પોલીસે પકડવા કાંઈ હરકત નથી. કામના સ્વરૂપ ઉપર આ બાબતનો આધાર છે.

પુરાવાને અંગે સમજીત ૧.—કલમ ૧૧૦ પ્રમાણેના કામમાં પુરાવો કેવો જોઈએ, તેના દાખલા તરીકે આ નીચે સમજીત આપી છે. દરેક કામની હકીગતના પ્રમાણમાં વધારે ઓછો પુરાવો લાવવો પડે છે.—

૧. પ્રથમ શિક્ષા થયાના દાખલાઓ. પ્રથમ ગમીન લેવા હુકમ થયા હોએ, તે તેના હુકમો.
૨. “હીસ્ટરી-શીટ”—યાને તેની ચાલચલણની રાખેલી નોંધ, યાને હકીગત પત્રક.
૩. છુટયા પછી સુધર્યો નથી, પણ બદચાલનું વર્તન છે, તેના દાખલાઓ, કયા ગુન્હાઓ બન્યા જેમાં તેની જડતી લેવાઈ, યા નામ તે અંગે નિકળ્યું, યા તેમાં સામેલગીરી જણાઈ, તે હકીગત.
૪. આડોશીપાડોશી. યા ગામવાળાઓમાં તેની બદવર્તનની સાખ અને છાપ છે, એવો પૂરાવો. (રેપ્યુટેશન).
૫. લોકોને ડરાવે છે, પૈસા કહડાવવાની ટેવ છે, મારફાડ કરી ધમકી આપી પૈસા મેળવે છે, અથવા અનેક પ્રકારે હિંમતી ગુમરા ચલાવે છે વગેરે.
૬. સુલેહમાં ખલેલ કરનારો હંમેશનો છે, બચંકર છે, ત્રાસદાયક અને જીલમી છે, ધારતી ઉપગમનાર મશહુર બદમાસ છે વગેરે.
૭. કલમ ૧૦૯ માં લખેલી સોળ બાબતોમાંથી જે હકીગત લાગુ પડતી હોએ, તે પુરાવો આ કામમાં પણ રજુ કરવો.
૮. બાળી મુકનારો, આગ લગાડનાર અને બીગાડ કરનાર

તરીકે મથકુર છે, યા તેમ હોવાનો તેના ઉપર વ્યાજખી શક છે, યા તેવી તેની વ્યાજ ગામ લોકમાં છે.

ઉપરની હકીગત શિવાએ જે રકમ પ્રમાણે તેના જમીન લેવાડવાના હોએ, તેને પુખ્તીકારક હકીગત કામના સંજોગ પ્રમાણે રજુ કરવી.

ખીજ પરચુરણ વાખતો.—આવાં કલમ ૧૦૯-૧૧૦ ના કામમાં લાવેલા શખસને “તોહોમનદાર” કહી શકાએ છે. એકવાર કેદમાંથી છુટયા પછી થોડી મુદત એટલે મહીના એ મહીનાની મુદત સુધી તુરત જમીનનો કેસ ન કરવો. તેને સુધરવાની તક આપવા થોડી મુદત જવા દેવી. પણ છુટયા પછી તુરતજ તેની અસલ બદકેલી અને ખરાબ વર્તનમાં દાખલ થયો છે, એવા મુસ્તકીન પુરાવો હોએ, તો કોઇ તેવા કામમાં તુરત જમીનનો કેસ થઇ શકે છે. કલમ ૧૦૯ તથા ૧૧૦ એટલે પ્રમાણે સાથેજ કામ ન ચાલે. ગમે તે એક કલમ પ્રમાણે ચાલી શકે તેમ ૧૦૯ પ્રમાણે શરૂ કરી પછીથી કલમ બદલી ૧૧૦ કરાએ નહીં. તુરંગમાં કોઇ શિક્ષા ભોગવતો હોએ, તેવા ઉપર શિક્ષા દરમ્યાન જમીનનો કેસ ચલાવાય નહીં. વળી ૧૦૯ પ્રમાણે, યા ૧૧૦ પ્રમાણે કામ મોડેલું નિષ્ફળ આવે, તો પછી તુરત ખીજું કામ મંડાએ નહીં. કોઇ ગુન્હાના કામમાંથી છોડી દેવામાં આવે, તો તુરત તેના ઉપર જમીનનો કેસ ન થઈ શકે.

પુરાવાનો બોજો આવા કામોમાં હંમેશ ફરીઆદ કરનારને માથે છે. વળી જમીનના કામમાં, જેવો પુરાવો ગુન્હાની સાબીતીમાં જોઇએ, તેટલો બધો સંપુર્ણ પુરાવો જોઇએ, તેવું કાંઇ નથી. આ કલમો પ્રમાણે માછરૂદને મજેલી સત્તાનો ઉપયોગ તેણે પોતાના ડહાપણ અને વિવેક યુધ્ધિથી કરવો છે; તેથી જહાં લોકોના હિતની ખાતર અને ગુન્હા થતા અટકાવવાની ખાતર, પોતાને થોડા લાગે, ત્યારે પોતાની માન્યતા થવાને અમુક અંશે પુરાવો રજુ થાએ, કે પછી થોડા લાગે, તો આ કલમોને આધારે જમીન લઇ શકે છે. યુરોપીઅન રાયતની વાખતમાં—“યુરોપીઅન વેઝન્ટી આક્ટ” અમલ પ્રમાણે કરી શકાતો હોએ ત્યાં ક. ૧૦૯-૧૧૦ નો ઉપયોગ ન થઇ શકે.

હીસ્ટરીશીટ, ચાને હકીગત પત્રકો—કેટલાએક વખતથી નામદાર સરકારે શેહેર અને ગામડાંઓમાં “હીસ્ટરી શીટ” તૈયાર કરી રાખવા હુકમ કરેલો છે. આવાં પત્રકોમાં ગુન્હેગારોની હકીગત અને કૃત્રીયત લખાએ છે. ગુટ, ડાકાઈટી, જળ્પરી યા ભારે રકમની ધરંદાડ ચોરી, ચોરીનો માલ જાણીને રાખવો, એવાં કામોમાં શિક્ષા થએલાના “હીસ્ટરી શીટ” રાખવાં જોઈએ. તેમજ કલમ ૧૦૮, યા ૧૧૦ પ્રમાણે જમીન લેવાયા હોય, તો એ “હીસ્ટરી શીટ” માં દાખલ કરવું. દંડાય સગ્ન ન થઈ હોએ, તે છતાં, દોર ચોરીનો ધંધો કરતો હોએ, ચોરીનો માલ જાણી રાખવાનો ધંધો કરતા હોએ, તો તેવાના “હીસ્ટરી શીટ” બનાવવાં. પ્રસંગે કાંઈ ચાલ સુધરેલી લાગતી હોએ તો તેવી રીમાઈ તેમાં લખવી. કી. પ્રો. કેડ કલમ ૫૬૨ મુજબ શિક્ષાનો દંડ બાદ જેના જમીન લઈ છુટકો કર્યો હોએ, તેવાની બાબતમાં “હીસ્ટરી શીટ” કરવાનું નથી.

પ્રત્યેક જલ્લાઓમાં આ કામ સારૂ ખાસ રીતે હોએ છે, તે મુજબ અમલ કરવો.

બીજી કેટલીક કલમો જે જમીનના કેસમાં કામની છે તે.—

આ કલમ ૧૦૬ તથા ૧૧૦ મુજબ જમીન લેવાની બાબતમાં તથા કામ ચલાવવાની રીતની બાબતમાં કેટલીક કલમો જાણવા જેવી છે, તે ટુંકમાં નીચે બતાવી છે.

કલમ. ૧૧૨.—માઈસ્ટ્રેટને પોલીસ રીપોર્ટ પછી જમીન માંગવાનું ચોગ્ય લાગે તો, જે રીપોર્ટ મળ્યો હોએ,—તેના સારાંશ બતાવી એક લેખીત હુકમ કરી શકે, તેમાં કેટલી રકમનું ખત, કેટલી મુદતનું, અને જમીન લેવાનો હોએ તો કેટલા, કેવી ભતના, અને કયા વર્ગના, એ બધું લખ્યું પડે. આ બધું નક્કી થાએ, તે પોલીસ રીપોર્ટની હકીગત ઉપરથીજ થાએ છે. કેમકે તે વખતે કાંઈ પુરાવો બીધો હોતો નથી.

એક વાર આટલી મુદતના, અને આટલી રકમના, જમીન, એમ આ હુકમમાં માઈસ્ટ્રેટ લખે કે પછી, તેથી વધારે મુદતના, વા વધુ રકમના જમીન લઈ શકે નહીં: ઓછાં કરી શકે, પણ વધારી શકે નહિ. તેમ અસલ હુકમ બીલકુલ ફરી જાએ, એવો સુધારો કરી ન શકે. આવા હુકમને નોટીસ પણ કહે છે.

કલમ ૧૧૩-૧૧૪. તોહોમતદાર કોર્ટમાં હાજર હોએ, તો તેને હુકમ માજસ્ટ્રેટ વાંચી બતાવે. હાજર ન હોએ તો સમન્સ કહાડી, તે સાથે કલમ ૧૧૨માં લખેલી નોટીસ યા હુકમની નકલ તેને મોકલી તેનો જમીન રા ખત કેમ લેવો નહીં, —તેનું કારણ બતાવવા કહેવું.

કલમ ૧૧૬. સુલેહના ભંગની બાબતમાં (૧૦૭ કલમ) કામ ચલાવવાનું હશે, તો તોહોમતદારને જાતે હાજર ન થવાં પણ વકીલ મારફતે હાજર થવા, માજસ્ટ્રેટને યોગ્ય લાગે તો, પરવાનગી આપી શકે.

કલમ ૧૧૭. આ કલમ પ્રમાણે પુરાવો લેવાય; તોહોમતદાર કોર્ટમાં હાજર થએથી પુરાવો લેવો શરૂ કરશે; સુલેહના ભંગ સારૂ આવું કામ ચલાવવાનું હોએ તો “સમન્સ કેસ” ની રીતે પુરાવો નોંધવો. સારી ચાલ બાબતનું હોએ તો, “વારંટ કેસ” પ્રમાણે લેવાય પણ “આજ” ફરમાવવો નહીં.

અમુક માણસને ગુન્હો કરવાની ટેવ છે, એમ સાબીત કરવામાં કહોંપકરણી પુરાવાથી તેની સામાન્ય ધજત કેવી છે, તે સાબીત કરવા હેવામાં આવશે; અથવા બીજી કોઈ રીતે સાબીતી આપવા હેવામાં આવશે. સામાન્ય ધજત—એટલે ગામમાં તથા તેની આજુ બાજુમાં તેની ચાલચલગત વિશે લોકોનો સામાન્ય, ચાલુ અભિપ્રાય.

એક કરતાં વધારે તોહોમતદારો,—જે, ત્રણ યા વધુ હોએ, તો, તપાસની એકત્ર હકીમતની બાબતમાં તેઓની સામેલગીરી હોએ, યા મદદગારી હોએ, તો માજસ્ટ્રેટની મરજ પ્રમાણે એકત્ર તપાસ યા જુદી જુદી ચાલી શકે છે.

કલમ ૧૧૮. ખત યા જમીન આપવા બાબત આ કલમ પ્રમાણે માજસ્ટ્રેટ હુકમ કરી શકે છે.

કલમ ૧૧૯. છોડી મુકવાનો ઠરાવ કરવાની આ કલમ છે.

કલમ ૧૨૨. અમુક જમીન રજુ કરેલા લાયક નથી, એમ તપાસમાં જણાએ, તો માજસ્ટ્રેટ તેને રદ કરે, યા કબૂલ ન કરે.

કલમ ૧૨૩. જમીન આપી ન શકે તો, તેને જેટલી મુદત (ખતમાં લખેલી હોય) તેટલી મુદ્દી કેદમાં માજસ્ટ્રેટ મોકલી શકે. સુલેહના ભંગના કેસમાં જમીનને અલાવે, સાદી કેદ અપાએ; સારી ચાલના દેસમાં જમીનને અલાવે, સાદી કેદ અપાએ; સારી ચાલના

કેસમાં જમીનને બસાવે, સાદી, ચાસખત મજૂરી સાથે, જેમ માલ્ટ્રેટને યોગ્ય હાથે તેમ અપાઈ શકે.

એક વરસની વધુ મુદતના જમીનની બાબતમાં આ કલમને આધારે કામ તપાસી સેશન્સ કોર્ટ, ચા મુંબઈ ટાઉનમાં હાઈ કોર્ટ, ત્રણ વરસની મુદત સુધી જમીન લેવાડવા હુકમકરી શકે.

કલમ ૧૨૪. ૧૨૫.—ડીસ્ટ્રીક્ટ માલ્ટ્રેટ મને તે કારણસર જમીનનો હુકમ રદ કરી શકે છે; તેમજ, ખત પશુ રદ કરી શકે છે.

વિશેષ ખાસ સમજૂતી—વળી કોઈ શખસના જમીન લેવાના, તે અમુક તારીખથી લેવાએ, એમ કોર્ટ હુકમ કરી શકે છે; તેથી જમીન લાવવાની બાબતમાં ચાર પાંચ યા આઠ દહાડાની મુદત માંગે તો મળી શકે છે. જમીન આપવાનો હુકમ અને તેનીજ સાથે સાથે કેદનો હુકમ ન થાએ, પણ જમીનનો હુકમ કર્યા બાદ અમુક મુદતમાં જમીન ન આપી શકે તો, પછી કેદનો હુકમ કલમ ૧૨૩ પ્રમાણે થઈ શકે; જમીન આપવાનો હુકમ કલમ ૧૧૮ પ્રમાણે કરી શકે છે. પ્રથમ કલમ ૧૧૮ પ્રમાણે હુકમ કર્યા બાદ, પછીથીજ કલમ ૧૨૩—પ્રમાણે હુકમ થઈ શકે.

રેગ્યુલેશન ૧૮૨૭ નો ૧૨મો—કોઈ શખસના કલમ ૧૦૯. ૧૧૦ મુજબ સારી ચાલના જમીન લેવા કોઈ અખત્યારવાળા માલ્ટ્રેટ હુકમ કર્યો હોય, અને તે જમીન આપી નહીં શકે, તો તેને ડિસ્ટ્રીક્ટ માલ્ટ્રેટ પાસે રેગ્યુલેશન ૧૨ સને ૧૮૨૭ના પ્રમાણે ઉભો કરવો. તે કાયદાને આધારે સદરહુ શખસે ગામને ચોરે હાજરી આપવી અને રાતે સૂઈ રહેવું, એવો હુકમ તે કરી શકશે. કેદમાં મોકલવાને બદલે, આ ઈલાજ હીક છે.

શકદાર ઉપર દેખરેખ—પોલીસ રેશન ઓફીસરની ઓફીસમાં મુખ્ય ચાર પત્રકો ગુન્હેગારોની બાબતમાં રાખવામાં આવે છે, તેમાં સળ થએલા શખસોના નામ (કોગ્નીઝેબલ કેસોમાં),—પોલીસ દેખરેખ હેઠળના શખસોનાં નામ,—કી. પ્રો. કો. ક. ૪૦૧ પ્રમાણે છુટેલા શિક્ષા પામેલાનાં નામ,—અને કી. પ્રો. કોડ. ક. ૫૬૫ પ્રમાણે જે શિક્ષા પામેલા શખસોને પોતાના રહેઠાણની બગર પોલીસને આપવાનો હુકમ થાય છે, તેનાં નામો હોય છે. આવાં પત્રકોથી ગુન્હા અટકાવવામાં તેમજ ખંડાવામાં કેટલીકવાર મદદ મળે છે. કેટલાક ભારી ગુન્હાઓમાં સળ

થએલાઓનાં નામ શકદારના લીસ્ટમાં દાખલ કરવા સરકારે રહો કરેલી છે, ને ઘણું કરી જેટલી મુદતની શિક્ષા થઈ તેટલી મુદત સુધી, તે રાખસ છુટયા પછી, શકદારના પત્રકમાં તેનું નામ દાખલ થાએ, યા ડિસ્ટ્રીક્ટ પોલીસ સુપરીન્ટેન્ડન્ટ ફરમાવે તેમ યાદી વતી મુદત સાડ દાખલ થાએ, ને તેઓનાજ હુકમથી કમી થાએ છે. શકદારની તે દરમ્યાન યોગ્ય ખર્ચ રાખી તેઓના ઉપર ચાંપતી દેખરેખ રાખવી પડે છે. આવો કોઈ શકદાર ખીન્ને ગામ જાય, ત્યારે તે બાબત દાખલો આપવો પડે છે, ને તે હદના પોલીસ અમલદારને ખર્ચ આપવી પડે છે. તેણે આવો શકદાર આવેથી તેના કૃત્યો તથા ચલણ ઉપર દેખરેખ રાખવી પડે છે. પાછો જાય, ત્યારે દાખલો આપવો પડે છે. આ વિશેમાં, દરેક ડિસ્ટ્રીક્ટ પોલીસ સુપરીન્ટેન્ડન્ટ પોતાના ડિસ્ટ્રીક્ટ સાડ સરકારની કરેલી રહોને અનુસરી, યોગ્ય હુકમ કરે છે.

અખીલ.—મુલેહનો લંગ ન થવા બાબતમાં કલમ ૧૦૭ના કામમાં અખીલ થઈ શકતી નથી. સારી ચાલથી ચાલવા બાબતમાં કલમ ૧૦૬-૧૧૦ના કામોમાં ડિસ્ટ્રીક્ટ માજિસ્ટ્રેટ તરફ અખીલ થઈ શકે છે.

કાયદા વિરુદ્ધ મંડળી વિખેરવા બાબતમાં.

સ.—કાયદા વિરુદ્ધ કોઈ મંડળી હોય, તો તેને વિખેરાઈ જવા કોણ હુકમ આપી શકે ?

જ.—પાંચ અગર વધારે રાખસોની કાયદા વિરુદ્ધ મંડળીને વિખેરાઈ જવાનો હુકમ કરવાને, કોઈ પણ માજિસ્ટ્રેટ અથવા જે અમલદારના હવાલામાં કોઈ પોલીસ થાણું હોય, તે અમલદાર મુખત્યાર છે. એવો હુકમ થતાંજ એવી મંડળીના દરેક અંગભૂતની એવી ફરજ છે કે, તેણે વિખેરાઈ જવું. (કલમ ૧૨૭).

સ.—કાયદા વિરુદ્ધ મંડળી, તે કેવી ?

જ.—પાંચ અગર જદે માણસોની મંડળી જેનો સામાન્ય હેતુ પીનલકોડ કલમ ૧૪૧ માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે હોય, તેને કાયદા વિરુદ્ધ મંડળી કહેવાય.

સ.—પાંચ અગર જાહે માણસની મંડળી જાહેર મુલેહમાં ખસેલ કરે તેવી છે, એમ આ પ્રમાણે વિખેરતાં પહેલાં કાના અલીપ્રાયથી નકી થાય ?

જ.—અમુક મંડળીની દેખીતી મનોવૃત્તિ, મંડળીની હીલચાલ, અને અમુક આખતના સંજોગો, એ ઉપર વિચાર કરી પોલીસને એમ લાગે કે લોકોની મુલેહશાંતિમાં ખસેલ થશે, તો તે અભિપ્રાય પુરતો ગણાશે.

વિશેષ સમજૂતી.—ઉપર પ્રમાણે હુકમ કર્યા છતાં ન વિખરાય, તો કોઇ માણસ્ટ્રેટ અથવા પોલીસ સ્ટેશન અમલદાર જોર વાપરી શકે છે. જરૂર હશે, તો કેદ કરી શકાય (કલમ ૧૨૮). મદદ માંગેથી દરેક મરદે આપવી જોઇએ. નજ વિખરાય, તો મોટામાં મોટી પદ્ધતિને જે માણસ્ટ્રેટ ત્યાં હાજર હોય તેણે લશ્કરી બળથી વિખેરવી, ને લશ્કરી અમલદારે તેની માગણી કમુલ કરી તે કામમાં મદદ કરવી; પણ એમ વિખેરતાં, અગ્રેસરોને પકડવા વિખેરેમાં બની શકે તેટલું ઓછું નુકસાન કરવું (કલમ ૧૨૯, ૧૩૦). કોઇ માણસ્ટ્રેટ ત્યાં હાજર ન હોય, ને લોકોની સલામતી ખાતર જરૂરજ લાગે, તો ક્રીમીશન-૩ મીલીટરી ઓફીસર પણ પોતે પોતાની મરજૂથી વિખેરી શકે (કલમ ૧૩૧). નામદાર મુબ્તિ સરકારે ઠરાવ્યું છે કે, આવા કામમાં છેવટના ઉપાય તરીકે બંદુક ફાડવાની જરૂર પડે, તો ત્યાં મળેલા લોકોને આવા માણસ્ટ્રેટ યા પોલીસ અમલદારે પોતાના આવા ધરાદાની પૂરેપૂરી ખબર સ્પષ્ટ રીતે આપવી, કે તેઓને યોગ્ય ચેતવણી મળે, ને પહોંજ બંદુક ફાડવી.

સ્થાવર મિલકત સંબંધે કોઇ તકરાર.

સ્થાવર મિલકતની તકરારમાં પોલીસને વધારે સંબંધ નથી. પણ પોતાની હદમાં એ સંબંધે કોઇ ગંભીર પ્રકારની તકરાર હોયકે જોધી મુલેહનો લાંબ ચલાવે તો સંભવ હોય, ત્યારે પોલીસ સ્ટેશન અમલદારે તેવો રીપોર્ટ હકૂમતવાળા માણસ્ટ્રેટને કરવો. તે ઉપરથી તે ખાતરી કરશે. અને એક લેખીત હુકમ કરી જેલ તકરારી બાબતના લાગતાવળગતા લોકોને ફરમાવી શકશે, કે અમુક મુદતમાં કબજો ના પુરાવો તેઓએ રજૂ કરવો. તે પછી તેઓને સાંભળી અને જરૂરજેગ પુરાવો લઈ તકરારી મિલકત કોના કબજામાં છે, તેનો નિર્ણય કરી એવા હુકમ કરી શકે કે જેનો

કબજે છે, તેણે કાયમ રાખવો, ને ઘોડાવાની ધબ્બા રાખનારે હીવાની કાઈમાં મદદ માગી હુકમ મેળવવો (કલમ ૧૪૫).

ગુન્હો અટકાવવાને પોલીસની સત્તા.

પોલીસે ક્રાંતીઝેબલ ગુન્હાઓ બનતા અટકાવવા હરેક રીતે પ્રયત્ન કરવો, અને ન થવા દેવા સાર તેઓ વચમાં પડી શકે. (કલમ ૧૪૯). એવી કોઈ ખબર હશે या મળે, તે પોતાના ઉપરીને આપવી. (કલમ ૧૫૦). વળી કોઈ ક્રાંતીઝેબલ ગુન્હો થવાના ધરિદાની તેઓને ખબર પડે, અને પકડ્યા શિવાય ગુન્હો અટકે તેમ નથી, એમ જણાય તો, વગર વારંટે તેવા શખસને તે ગુન્હો અટકાવવા પકડવા પોલીસને અધિકાર છે (કલમ ૧૫૧). સરકારી મકાન, મિલકત વગેરેને ઈજા થતી અટકાવી શકે (કલમ ૧૫૨).

તોલ અને માપની તપાસણી—પોતાની હદમાં ગમે તે જગામાં ખોટાં વજન તથા માપ કરવાનાં ઓબર રાખવામાં આવેલાં છે એમ કોઈ પોલીસ સ્ટેશન અમલદારને ખબર મળે, તો વગર વારંટે તેવી જગામાં પેસવાનો અધિકાર તેને છે. ખોટાં વજન, માપ મળી આવે તો તે જપ્ત કરી શકે, ને તેખાબતની તુરત અખત્યારવાળા માંજીસ્ટ્રેટને તેણે ખબર આપવી (કલમ ૧૫૩).

પ્રકરણ ૪ થું. (કી. પ્રો. કે. ૧૪ મો બાબ.)

ક્રાંતીઝેબલ ગુન્હાની પોલીસ તપાસ.

મ.—ક્રાંતીઝેબલ ગુન્હાની ફરીઆદ પોલીસે કેવી રીતે નોંધવી ?

જ.—આવા ગુન્હાની ખબર મોટેથી આપનારની હકીકત પોલીસ સ્ટેશન ઓફીસરે લખી લેવી જોઈએ, અને તેને વાંચી ખતાવી, તેની સર્વી લેવી. અને સ્થાનિક સરકાર ફરમાવે તે નમુનાની ચોપડીમાં તેનો સારાંશ દાખલ કરવો. (કલમ ૧૫૪).

વિશેષ સમજૂતી—આવી ખબરને “ફર્સ્ટ ઇનફોર્મેશન” કહેવાય છે. સામાન્ય રીતે પોલીસ અમલદારે તેને “ફરીઆદ” કહે

છે. પણ કાયદામાં “ફરીઆદની” વ્યાખ્યા પ્રમાણે માજિસ્ટ્રેટ આગળ કાંઈ ખર્ચર આપવામાં આવે તેનેજ “ફરીઆદ” કહેવાય.

૨૫૨ મોડેથી હકીકત આપવામાં આવે, તે પોલીસ સ્ટેશન અમલદારે લખીજ લેવી જોઈએ. પોલીસને સોગંદ આપવા અધિકાર નથી, તેથી સોગંદ ઉપર તો લખાએજ નહીં.

પોસ્ટ મારફતે યા તાર મારફતે કાંઈ ખર્ચર ગુન્હા બાબતની આપવામાં આવે, તો તેના ખરાપણાની ખાતરી થાય, તો નોંધી લેવાનું પોલીસ સ્ટેશન અમલદારની મુનસરી ઉપર છે. ખાતરી લાયક તેને ન લાગે, યા સહીની બાબતમાં સંશય હોય, તો તે નોંધી લેવા ના કહી શકે છે.

આ બાબતમાં સરકારે નમુનો નંબર ૧૪ નો ઠરાવ્યો છે, તે પ્રમાણે છાપેલી ફરીઆદ બુક “ફુલીફિટ” બેવડા ફારમની આવે છે, તે ઉપર ફરીઆદ લખી લેવી, ને ફરીઆદની સહી લેવી. દરેક પોલીસ સ્ટેશનને આવી ચોપડી હોય છે. લખીતવાર ફરીઆદ કોઈએ સમક્ષ આવીને આપી હોય, તો ચાલી શકે; તેને વિશેષ પુછવું ઘટે તો પુછીને તે નીચે લખી લઈ તેની સહી લેવી.

રેલ્વેની હદ યા ડીસ્ટ્રીક્ટની હદનો શક.—

ગુન્હો બન્યો, તે રેલ્વે હદમાં કે,—ડીસ્ટ્રીક્ટની હદમાં—એ વિષે સંશય હોય, તોપણ હાલ સરકારે એમ ઠરાવ્યું છે કે, જેને પહેલી ખર્ચર મળે તેણે ગુન્હો રજિસ્ટર કરવો, ને તપાસતાં માલમ પડે કે ગુન્હો બીજી હદમાં બન્યો છે, તો ફરીઆદની નકલ ત્યાં મોકલવી ત્યાં તેણે પણ રજિસ્ટર તે ઉપરથી કરવી. તપાસમાં ગુન્હો મળી આવેથી તેવા સ્ટેશનને બીજા સંબંધ ધરાવતા સ્ટેશનને ખર્ચર આપવી. અને તેણે ફરીઆદ કહાડી નાંખવી. ગુન્હો જડે નહિ, તો એક રજિસ્ટરમાં તેમ બતાવવું.

આમ ગોઠવણ થયાથી ફરીઆદ રજિસ્ટર થવામાં અથડા અથડી થઇને દેર થઈ શકતી નથી.

સ.—ફરીઆદ લખી લીધાબાદ શું વિધિ, કરવી જોઈએ?

જ.—ગુન્હો બન્યાનો જાહેર રીપોર્ટ અખત્યારવાળા માજિસ્ટ્રેટ તરફ સરકાર ઠરાવે તે અમલદાર મારફતે તે મોકલી આપવો જોઈએ, તે

તપાસ શરૂ કરવી. આ રીપોર્ટ જુદો નથી, પણ ફારમ નંબર ૧૪ જે ફરીઆદ લખી લેવાનું બેવડું ફારમ આવે છે, તેમાંથી એક ભાગ ફાડી માજિસ્ટ્રેટ તરફ મોકલી દેવો. તે પછી, તે ગુન્હાવાળી જગોએ ગુન્હાની તપાસ સાથે પોલીસ સ્ટેશન અમલદારે જવું જોઈએ. અથવા તે કામ સાથે લખીત હુકમ આપી કોઈ અમલદારને મોકલવો. (કલમ ૧૫૭).

સ.—આવાં કામમાં જાતે તે જગોએ ક્યારે ન જવું ?

જ.—તોહમતદારનું નામ કામ બતાવ્યું હોય, અને ગુન્હો હલકા પ્રકારનો હોય, તો તેણે ઉપર પ્રમાણે ગુન્હાવાળી જગોએ તપાસ કરવા જાતે જવું, યા કોઈને મોકલવો, એમ જરૂરનું નથી. (કલમ ૧૫૭) (અ).

સ.—તપાસ કરવાની જરૂર નથી એમ લાગે તો, પોલીસ અમલદારે શું કરવું ?

જ.—તપાસ ચલાવવા વાજબી યા પુરતા સબબો નથી એમ તેને લાગે, તો તેણે તપાસ ન કરવી. પણ ફરીઆદ તો લખીજ લેવી જોઈએ. તેમજ કલમ ૧૫૭ પ્રમાણેના જાહેર રીપોર્ટમાં તપાસ નહીં કરવાનાં ફારણો લખી જણાવવાં. (કલમ ૧૫૭ બ).

વિશેષ સમજૂતી —કલમ ૧૫૭(બ) પ્રમાણે અમુક સંજોગોમાં પોલીસ અમલદાર તપાસ ચલાવવાની ના પાડી શકે છે. આ કલમનો અર્થ બરાબર સમજીને અમલ થવા સાથે હાલમાં નીચે મુજબ ઠરાવ નિયમ દર્શાવે છે:—

૧. કાગનીએબલ ગુન્હાની ફરીઆદ આવે, એટલે રજિસ્ટર તો કરવીજ જોઈએ, રજિસ્ટર કરવાની ના પડાય નહિ. પોલીસ સ્ટેશન અમલદારની આ બાબતમાં જવાબદારી છે, એમ હવું છે.
૨. ખીલકુલ ખીન અગત્યના ગુન્હાઓ જે કે ધંધાદારી ગુન્હે-ગારોના કરેલા ન હોય તેવા, જેની પ્રથમથીજ જડવાની કશી આશાજ ન હોય, અને સાબીત થઈ શકે તેવા પણ ન હોય, યા—
૩. પાયા વગરની, નુકશાન કરવાના ધરિદારથી કરેલી, ભુલભરેલી માન્યતામાં કરેલી,—અને દેખીતી ખોટી કરેલી,—ફરીઆદો, જેમાં ગુન્હાનો પ્રકાર હલકો હોય, અને તે પ્રસંગ અને તે કારણ સાથેજ માત્ર મોટું સ્વરૂપ આપવામાં આવેલ હોય,

આવી જાતની ફરીઆદોમાં નીચેના પ્રકારોનો સમાસ થઇ શકે છે; એટલે,—

૪. પીનલ કોડ કલમ ૯૫માં સમાસ થાએ તેવા ગુન્હા, એટલે જે કૃત્યની વ્યાપ્ત એટલી તો ક્ષુલ્ક છે, કે સાધારણ અકલ-વાળો માણસ તે વિશે ફરીઆદ કરવી યોગ્ય ધારે નહીં, તેવા ગુન્હાઓ,—
૫. જે ગુન્હાઓનું સ્વરૂપ, ફરીઆદ ઉપરથી, યા જાતે જ્ઞેવાથી, દીવાની કોર્ટ લાયકના પ્રકારનું હોય, યા જેમાં વેચાણ, ગીરો, કબજા હક, ભાગલાગની હકીકત,—યા તકરારી દીવાની પ્રકારની હકીકત હોય, તેવા ગુન્હાઓ,—
૬. ખાસ સન્ના મળી હોય, તેવા પોલીસ પટેલો જે ગુન્હાઓનો નિકાલ કરી શકતા હોય, તેવા ગુન્હા,—જે હંમેશા ગુન્હો કરનારાઓએ નહીં કયો હોય, તે,—
૭. કોર્ટ પીન અગત્યનો ક્ષુલ્ક ગુન્હો, જેમાં નુકસાન પામેલો રાખસ તપાસ કરાવવા ધિંધા રાખતો ન હોય, તેવા ગુન્હાઓ—અગર તે ધંધાદારી ગુન્હેગારનું કૃત્ય ન હોય, અને જાહેર હિતની વ્યાપ્ત ન હોય તે—
૮. સાદી ઘર ફાટી યા પ્રવેશ, જેમાં કાંઈ માલ ગયો ન હોય, તે તપાસ કરવા સરખો કાંઈ રસ્તોજ ન હોય, તેવા ગુન્હાઓ—
૯. ખેતીવાડીની ઉપજની, ફળફૂલની, ખાધખોરાકાની, હલકા નજવી ચોરીઓ, જેમાં ગુન્હેગાર યા ચોરેલી મિલકતનો કશો પતો મળી શકે તેમ ન હોય,—યા ઓળખવું અશક્ય હોય, તેવા ગુન્હા,—
૧૦. સાધારણ મારામારીનાં કામો, જેમાં ચોરી વગેરે ગુન્હાઓ પછાડીથી વધારવામાં આવેલા હોય તેવો પુરો શક હોય, તેવા ગુન્હા,—

આ ઉપર બતાવેલા પ્રકારના ગુન્હાની ફરીઆદ આવે, તો પોલીસ સ્ટેશન અમલદારે લખી લઈ, તપાસ કરવા ના પાડવાનો તેને અખત્યાર સમજવો. માત્ર હકીકત ઉપર યોગ્ય વિવેકબુદ્ધિથી વિચાર કરી ના પાડવી.

અખત્યાર ના પાડવાનો તો છેજ, પણ ઉપયોગ ખોટો ન થતાં, વિચાર પૂર્વક કરવો. મુખ્ય હેતુ, અખતની વિના કારણ બરબાદી ન થાય એ છે.

આ બાબત બહુ કાળજીપૂર્વક ધ્યાનમાં રાખવાની છે.

બહેર રીપોર્ટ વિશેનાં સમજુત — કલમ ૧૫૭ પ્રમાણે મોકલવાનો બહેર રીપોર્ટ (ફરીઆદી ફારમ નંબર ૧૪નું અડધીકું) માછરેટ તરફ મોકલવાનું, તે ડિસ્ટ્રીક્ટ પોલીસ સુપરીન્ટેન્ડન્ટ, યા, વિભાગના આસીસ્ટન્ટ પોલીસ સુપરીન્ટેન્ડન્ટ, મારફતે મોકલવું જોઈએ. પણ આ પ્રમાણે કરવાનું ત કલમ ૧૫૭ના (અ) અને (બ) પ્રમાણે પ્રકાર હોએ, તેજ; બાકી તો તાત્કાલિક ખબર બીબીનફરી કામોમાં માછરેટને મળે, તે ખાતર પરભારા ત્યાંજ મોકલવાનું ધ્યાનમાં રાખવું. પોલીસ પટેલે રાફ રીપોર્ટ ગુન્હાનો કથો હોએ, તેની ખરી નકલ આવા રીપોર્ટ સાથે ટાંકાને મોકલવાનું છે.

સ—નોન-કોન્સીઝબલ” ગુન્હાની ફરીઆદ આવે, તો પોલીસે શું કરવું?

જ.—પોલીસ અખત્યાર બહારના ગુન્હાની ફરીઆદ આવે. તો પોલીસ સ્ટેશન અમલદારે “નોનકોન્સીઝબલ” ફરીઆદ યુક, જેને કેટલીક જગ્યાએ “વારંટી યુક” કહેવાય છે, તેમાં તેનો સારાંશ લખી લખને ફરીઆદીને માછરેટ પાસે જવા સમજુત કરવી. ઇન્ન થઈ હોએ, તો ફરીઆદીને રીપોર્ટ લખી ઇસ્પીટાલમાં દવા થવા મોકલવો. (કલમ ૧૫૫),

પોલીસે આવા કામમાં તપાસ કરવાની નથી. તેઓને તેનો અધીકાર નથી; પણ ૧ લા વર્ગ, યા, ૨ જ વર્ગનો કોઈ માછરેટ જેને ઇનસાફ કરવાની, યા કમીટ કરવાની તે કામમાં સત્તા હોએ, તેવા કોઈ માછરેટનો હુકમ હોએ, તો જેમ “કોન્સીઝબલ” ગુન્હાની તપાસ કરતો હોએ, તેમ આમાં પણ કરી શકે; માત્ર વગર વારંટે પકડી ન શકે.

સ—પોલીસ અખત્યારી એટલ ‘કોન્સીઝબલ’ ગુન્હાની ફરીઆદી યા હકીકત કોઈ માછરેટ, તપાસ સાફ પોલીસ સ્ટેશન અમલદાર પાસે મોકલી શકે?

જ.—હા. કલમ ૧૮૦ પ્રમાણે જે માછરેટને અધિકાર છે, તેણે કરેલા હુકમને આધારે આવી પરભારી મળેલી હકીકત ઉપરથી પોલીસે તપાસ કરવી જોઈએ. પોતાના ગુન્હા રજીસ્ટરમાં પોલીસે પોતાના અખત્યારથી એટલે, “મુઓ મોટુ”—લીધેલી ફરીઆદ સાથે તેને નોંધવી નહીં.

એમ એમ

પણ તેજ રજીસ્ટરમાં જુદા પાનામાં, —, —, એ રીતે નંબર આપી
૧ ૨

નોંધવી, ને તપાસ કરવી.

નોટ—કલમ ૧૫૭ પ્રમાણે જેમાં ફરીઆદ રજીસ્ટર કર્યા બાદ તપાસ ચલાવવાની પોલીસે તેજ કલમની રકમ (બ) પ્રમાણે ના પાડી હોય, તેમાં તપાસ કરવા માછસ્ટેટ કલમ ૧૫૬ના આધારે હુકમ આપી શકે છે.

સ.—પોલીસ તપાસમાં સાક્ષીઓને બોલાવવા કેવો અધિકાર છે ?

જ.—તે કામની હકાકતથી વાકેફ છે એમ જણાતું હોય, તેવો શખસ પોતાની થાણાની હદમાં યા પાસેના થાણાની હદમાં હોય, તેને લખીન હુકમ કરી બોલાવી શકે છે. અને આ પ્રમાણે સાક્ષી સાર બોલાવેથી તેવા શખસે હાજર થવું જોઈએ. પોતે ગુન્હેગાર હરે તેવા સવાલોના જવાબો શિવાય, બીજા બધા સવાલો પોલીસ સ્ટેશન અમલદાર તેને જે પુછે, તેના જવાબ દેવા બંધાયેલો છે. (કલમ ૧૬૦, ૧૬૧).

સ.—પોલીસ આગળ સાક્ષીએ આપેલી જુથાની લખી લેવી કે કેમ ?

જ.—તપાસ કરનાર પોલીસ અમલદારની મરજીમાં આવે. તો લખી લે, પણ તેમ કરવા તે કાંઈ બંધાયેલો નથી. (કલમ ૧૬૧).

સ.—એવો મજકુર લખી લે, તો સાક્ષીની સહી લેવી કે કેમ ?

જ.—ના સાક્ષીની સહી ન લેવી; પણ તે ઉપર પોલીસ અમલદારે પોતાની સહી કરવી. (કલમ ૧૬૨).

કલમ—૧૬૧-૧૬૨ ઉપર વિશેષ સમજૂતી.—કલમ ૧૬૦ પ્રમાણે માત્ર સાક્ષી તરીકેન કોઈને બોલાવી શકાય, તોહોમતદારને બોલાવવાની આ કલમ નથી.

વળી કલમ ૧૬૧ પ્રમાણે જુથાની લખી લેવા પોલીસ બંધાયેલા નથી. કોર્ટમાં મળેલા અનુભવથી એમ હરે છે કે બધી જુથાની તો લખી નહિજ લેવી, પણ અગત્યના કેસોમાં, જરૂરી થોડાક શખસોની જુથાની

પણ લખી લેવી, એ સલાહકારક છે, કેટલાક ડીસ્ટ્રીક્ટ પોલીસ સુપરીન્ટેન્ડન્ટ એમ ફરમાવે છે કે કોઈ પણ જુઆની લખી લેવીજ નહિ. પણ તેમ થવાથી વખતે કોઈ વાર હરકત પડે છે; તેથી જરૂર લાગે ત્યારે થોડાકની પણ લખવી ખરી. પોલીસ આગળ સાચું કહેવા કોઈ શખસ બંધાયલો નથી; એટલે એવી રીતે તેના ઉપર ખાસ બંધન નથી કે, જુડું કહેતો, તો તેના ઉપર પીનલ કોડ કલમ ૧૯૩ મુજબ કામ ચાલી શકે. પણ તેથી તેને ફાવે તેમ જુડું કહેવાની છુટ છે એમ કરતું નથી. હકીકત છુપાવે, યા ખોટી ખબર આપે તો, હકીકત ઉપરથી પુરાવો તેવો હોય તો તેવા શખસ ઉપર પીનલ કોડ કલમ ૨૦૨ યા ૨૦૩ મુજબ કામ ચાલી શકે એ વાત નિર્વિવાદે સિદ્ધ છે. ક. ૧૮૨ પણ ઉપયોગી પડે.

સ.—પોલીસ આગળ થએલી જુઆની પુરાવામાં શું ઉપયોગી છે ?

જ.—પુરાવામાં તે ગ્રાહ્ય નથી. તેથી તોહોમતદારની તરફેણમાં યા વિરૂદ્ધમાં, તેનો ઉપયોગ થઈ શકતો નથી; પણ જેની લેખી જુઆની પોલીસે લીધી હોય, એવા કોઈ સાક્ષીને ચાલતે કામે કોર્ટમાં તપાસવામાં આવે, ત્યારે તેની ઉલટ તપાસણી વખતે તેના ભરોસા ઉપર દોષ આજુવાની ખાતર, તે જુઆનીનો ઉપયોગ થઈ શકે છે, પણ વાજબી કારણ સર, કોર્ટ પરવાનગી આપે તોજ.

મરતી વખતની જુઆની પોલીસે લખી લીધી હોય, તેને આ રીતેનો બાધ લાગુ પડતો નથી. (કલમ ૧૬૨).

નોટ.—ઉલટ તપાસણી વખતે તોહોમતદારનો વકાલ આવી કોઈ લખીત જુઆની હોય, તેની માંગણી કરે છે, પણ તે દેખાડવીજ જોઈએ, એમ સાધારણ રૂઠું નથી. તે કોર્ટને અરજ કરે, ને કોર્ટ તે જુઆની પોતેજ વાંચી જુએ; ને કાંઈ ઉલટ સુલટ હકીકત હોય, યા ઇન્સાફની ખાતર આપવાનું કાંઈ તેવું યોગ્ય કારણ લાગે તો, તેવો હુકમ કરે; તો જુઆની અસલ નહિ, પણ નકલ આપી શકાય છે. લખીતવાર જુઆની ન હોય તો પછી આપવાનું કાંઈ રહેતું નથી.

સ.—કોઈ શખસની કબુલત, યા મજકૂર નોંધાવવો હોય, ત્યારે શું કાયદો છે ?

જ.—કોઇ પણ શખસ કોઇ મજદુર બહાર કરે, કે કાંઈ કમુલત કરે, તે હરકેઈ માહસ્ટ્રેટ નોંધી શકે છે. તેમજ,—તોહોમતદાર પકડાયા પહેલાં કે પછી, ને કામ ચાલવાનું શરૂ થયા અવલ, કોઇ શખસની સાક્ષી તરીકે પ્રતિજ્ઞા ઉપર કાંઈ હકીકત નોંધાવી લેવાની જરૂર હોય, તે એવા કારણથી કે સગપણ અગર મિત્રતાદિના કારણથી, કે બીજી કાંઈ તજવીજને લીધે તે કરે નહિં—તો તે આજ કલમ પ્રમાણે થાય છે,

કમુલત હોય, તો તે રાજી ખુશીથી આપવામાં આવી છે એ વિગે ખાત્રી કરવી પડે છે. અને તે મુજબનું “સર્ટિફિકેટ” તે માહસ્ટ્રેટ, તેવી લીમિટી કમુલત નીચે લખીને પોતાની સહી કરવી પડે છે. (કલમ ૧૬૪).

વિશેષ સમજૂતી.—ઉંચામાં ઉંચા વર્ગના જે માહસ્ટ્રેટ મળી શકે, તેની પાસે કમુલત લખી લેવાડવા લઈ જવો જોઈએ, એવો નિયમ છે. ડિસ્ટ્રીક્ટ માહસ્ટ્રેટ પાસે નહિં, પણ બનતાં સુધી સળ-ડીવીઝનલ માહસ્ટ્રેટ, યા કોઈ જલા વર્ગના માહસ્ટ્રેટ, પાસે કમુલત લેવાડવા તજવીજ કરવી. તેનું વજન સાફ પડશે; જે કે—કાયદામાં તો કોઈ પણ વર્ગના માહસ્ટ્રેટ પાસે લઈ જવાની છુટ છે.

દેશી રાજ્યના માહસ્ટ્રેટ રૂબરૂ કરેલા કમુલત પણ કાયદેસર રીતે નોંધી લીધી હોય, તો બ્રીટીશ રાજ્યની કોર્ટમાં રજુ થઈ શકે છે.

કમુલત નોંધવાની,—તે સવાલ જવાબના આકારમાં નોંધવાની છે. કમુલત નોંધતી વખતે પોલીસના અમલદારો અને માણસોને હાજર રાખવાં નહિં. તેઓને ત્યાંથી દૂર કરવાં. કમુલત સાફ મોકલેલા શખસ ઉપર કોઈ જખરજસ્તી યા જુલમ, માર વગેરે, ગુજર્યું નથી, તેની માહસ્ટ્રેટ ખાત્રી કરવી પડે છે; અને પોલીસે મોકલ્યા પછી તુરતાતુરત જુખાની નહીં નોંધતાં, કાંઈ વખત સુધી તેને બેસાડી, થરો અને શાંત પડવા દેવા પછીજ તેની જુખાની નોંધવી, કે સ્વખચ્છાથી અને રાજી ખુશીથી કમુલત કરી છે, એમ સર્ટિફિકેટ આપી શકાએ. આવી લીધેલી કમુલત પરભારી જે માહસ્ટ્રેટ પાસે ચોકસી ચાલવાની હોય, ત્યાં મોકલાશે.

સ.—પોલીસને પોતાની તપાસ હરમ્યાન ઝાડો યા જડતી લેવાની સત્તા છે ?

જ.—પોલીસ થાણા અમલદારને, પોતે કોઈ કાર્મીએબલ ગુન્હાની ચોક્કશી કરતો હોય, તે દરમ્યાન કોઈ મુદ્દાની ચીજ શોધવાની જરૂર પડે, તો પોતાની હદમાં તે સાફ પોતે જડતી લઈ શકે છે, પોતે જાતે કોઈ કોઈ કારણસર તેમ કરવા અશક્ત હોય, તો તાઆના ગમે તે અમલદારને લખીતવાર હુકમ આપી, તપસીલ બતાવીને, જડતી લેવાનો હુકમ કરી શકે (કલમ ૧૬૫). પોતાની હદની બહાર જડતી લેવાડવી હોય, તો પોતાની હદમાં પોતે, જડતી લઈ શકે તેવાં કામોમાં, બીજી હદમાં પણ ત્યાંના પોલીસ સ્ટેશન અમલદાર તરફ લખાણ કરી જડતી લેવાડી શકે છે. (કલમ ૧૬૬).

વિશેષ સમજૂતી.—આવી જડતી પંચ સમક્ષ કલમ ૧૦૩ પ્રમાણે બતાવેલા નિયમથી લેવી. પંચ વગેરે હાજર રાખવા. જડતી લેવાની જવાબદારી પોલીસ અમલદાર ઉપર છે, તેથી ચોખ્ખ કારણ લાગે તોજ લેવી. ફરીઆદીના કહેવાથી લેવીજ નોંધએ, એમ કોઈ નોંધન નથી. પોતાને વ્યાજબી થક થપજે, ચા વારંતવિક કારણ લાગે, તોજ લેવી. ચોક્કશી દરમ્યાન, પોસ્ટ ચા તારખાતામાંથી કોઈ કાગળો નોંધતા હશે તો કલમ ૯૫ કાયદામાં છે, તે મુજબ અમલ કરવા નોંધએ.

સ.—ચાવીસ કલાક ઉપરાંત પોલીસના કબજામાં કોઈ શખસને રાખવાની બાબતમાં શું નિયમ છે ?

જ.—આ બાબતમાં કાયદો નીચે પ્રમાણે છે:—

“જ્યારે જ્યારે આ બાબત પ્રમાણે કોઈ પણ તપાસ ૬૧મી કલમથી મુકરર ફરેલી ચોવીસ કલાકની મુદતમાં પુરી થઈ શકશે નહીં, એમ જણાય, અને તોહોમત અથવા આપેલી ખબર પાકા આધારવાળી છે એમ માનવાનાં સમ્બંધ હોય, ત્યારે ત્યારે પોલીસ-થાણું જે અમલદારના હવાલામાં હોય તે અમલદારે આ કાયદામાં આગળ ફરમાવેલા રોજનામાંમાં તે મુકદ્દમા સંબંધે ફરેલી નોંધની એક નકલ પાસેમાં પાસેના માજિસ્ટ્રેટને તાબડતોબ મોકલવી, અને તેજ વખતે કોઈ તોહોમતવાળો હોય તો તેને સદરહુ માજિસ્ટ્રેટની આગળ મોકલી દેવો. (કલમ ૧૬૭. ૧.)

* * * * *

ઉપર પ્રમાણે જે માજિસ્ટ્રેટ પાસે તોહોમતદારને મોકલવામાં આવ્યો હોય, તેને એ કેસનો ધનિસાફ કરવાનો અધિકાર હોય કે ન હોય, તોપણ

વખતોવખત તે માજીસ્ટ્રેટને યોગ્ય લાગે તેટલી મુદત સુધી તેવા શખસને પોલીસના તાબામાં રાખવાનો હુકમ કરી શકે; પણ એવી મુદત બધું મળી પંદર દિવસથી વધારે હોવી ન જોઈએ. આ પ્રમાણે મંજુરી આપનાર માજીસ્ટ્રેટ તેમ હુકમ કરવાનાં કારણો દફતરમાં નોંધવાં; અને આવો હુકમ કોઈ માજીસ્ટ્રેટ જે ડિસ્ટ્રીક્ટ માજીસ્ટ્રેટ, અથવા પેટા ટુકડી માજીસ્ટ્રેટ ન હોય તેણે કર્યો હોય, તો તેની નકલ, ઠરાવના કારણ સહ પોતાના તુરતના ઉપરી માજીસ્ટ્રેટ તરફ મોકલવી, એમ કલમ ૧૬૭ની રકમ (૨), (૩), (૪)માં ઠરાવ્યું છે.

કલમ ૧૬૭ ઉપર વિશેષ સમજૂતી—આ કલમ પોલીસને બહુ ઉપયોગી છે. ચોવીસ કલાક ઉપરાંત, કોઈ કામમાં તોહોમતદારને પોલીસના કચ્છામાં રાખવાની જરૂર લાગે, ત્યારે પોલીસ સ્ટેશન અમલ-લદારે વધુ વખત તેને પોતાના કચ્છામાં રાખવાનાં કારણો બતાવીને રીપોર્ટ કરવો; તે સાથે પોતાની તે કામની ડાએરીની નકલ, તથા તોહોમતદારને,— કોઈ માજીસ્ટ્રેટ નજીકમાં હોય, તેની પાસે મોકલી દેવાં જોઈએ, અને તે ૨૪ કલાકની મુદતની અંદરજ મોકલવાં. ત્યાંથી વ્યાજખી કારણો લાગેથી, તથા તોહોમતદારને પુછી તે કાંઈ હરકત બતાવે છે કે કેમ, તેના સખખો વગેરે ઉપર ધ્યાન આપી, યોગ્ય લાગે તેટલા દિવસ અટકાયતમાં રાખવાની મંજુરી આપે; અને તેમ હુકમ કરવાના કારણો તે નોંધી લેશે.

તેમ મુદત ન આપવી યોગ્ય લાગે તો અખત્યારવાળા માજીસ્ટ્રેટ તરફ તે કેદીને મોકલી દેશે; આ પોતાના તાબામાં રાખી લેશે.

યોગ્ય કારણ મુદત આપવાનાં ક્યાં ગણી શકાએ?—ચોરીના માલ યા ખીજે કાંઈ ગુન્હા સંબંધે માલ તે બતાવતો હોય, ને તેને લઈ જવાનો હોય; તેનાં પગલાંની તપાસ સાથે તેને કોઈ જગાએ લઈ જવાનો હોય; તેને ઓળખાવવા સાથે ગામોમાં ગામના યા ઘણા લોકોને દેખાડવા લઈ જવાનો હોય; અથવા, કોઈ જગાનું વર્ણન તે આપી શકતો ન હોય, તેવી જગા ગુન્હાહિત કૃત્યના સંબંધે તે બતાવવા તૈયાર હોય, ને ત્યાં લઈ જવો હોય; આવા કોઈ સખખો હશે, તો તેને વધુ તપાસ સાથે, પોલીસ અટકાયતમાં વધારે મુદત સાથે, માજીસ્ટ્રેટ

આપવાનું યોગ્ય ધારણેજ. એટલું યાદ રાખવું કે, ખાસ જરૂરી સમયો હશે, તોજ એવી વધુ અટકાયતની મંજૂરી મળે. નેટલી વખતે આવી મંજૂરી માંગવામાં આવે, તેટલી બધી વખતે તોહોમતદારને મંજૂરી આપનાર માજિસ્ટ્રેટ પાસે હાજર રાખવો પડે.

તોહોમતદારને કચ્છમાં રાખવાની અરજ ત્રીજા વર્ગના માજિસ્ટ્રેટને ન કરવી. જે કદાચ ઇનસાફ કરનાર માજિસ્ટ્રેટ ત્રીજા વર્ગનો હોય તો કચ્છમાં રાખવાની અરજ તેનાથી કંચા વર્ગના માજિસ્ટ્રેટને કરવી.

માજિસ્ટ્રેટ આગળ કચ્છત કરવા મોકલેલો તોહોમતદાર ત્યાં કચ્છત ન કરે અથવા ફરી જાય તો પોલીસ મુપ્રીન્ટેન્ડેન્સના લેખીત હુકમ વગર અટકાવમાં રાખવાની અરજ કરવી નહીં.

નોટ:—યાદ રાખવું કે કલમ ૫૫ પ્રમાણે પકડયો હોએ, તેને આ કલમ ૧૬૭ લાગુ નથી. તેથી તેવા કામમાં ૨૪ કલાકથી વધુ અટકાયત થઈ શકેજ નહીં.

સ.—કોઈ કામમાં તાબાના પોલીસ માજિસ્ટ્રેટ તપાસ કરી હોએ, તો શું નિયમ છે ?

જ.—પોતાના પોલીસ-સ્ટેશન અમલદારને લખીત રીપોર્ટથી હકીકત જાહેર કરવી. (કલમ ૧૬૮).

સ.—પોલીસ અમલદાર, તોહોમતદારને ક્યારે જામીન ઉપર છુટા કરી શકે ?

જ.—તોહોમતવાળાને કોઈ માજિસ્ટ્રેટ પાસે મોકલવાનું વ્યાજખી ચાએ તેટલો પુરતો પુરાવો અથવા એવા વાજખી આધારવાળો શક નથી, એમ આવી તપાસમાં પોલીસ-સ્ટેશન અમલદારને લાગે, તો તેને જે અધીકારવાળા માજિસ્ટ્રેટ પાસે જ્યારે હાજર થવાનું ફરમાવવામાં આવે, ત્યારે ત્યાં હાજર થવા બાબતમાં સદરહુ અમલદાર ફરમાવે તેવું ખત અને જામીન ખત આપે, તો તેને છુટા કરી શકાએ. (કલમ ૧૬૯).

સ.—જ્યારે તપાસમાં પુરાવો પુરતો મલકે પડે, તો શું કરવું ?

જ.—પુરતો પુરાવો અથવા વાજખી આધારવાળો શક છે, એમ આવી તપાસમાં, કોઈ પોલીસ સ્ટેશન અમલદારને જણાય તો,—

અધીકારવાળા માહિરેટ પાસે કેસ મોકલવો. આ સાર એક રીપોર્ટ જેને “ચાર્જ શીટ” કહેવાય છે, તે ભરવું પડે છે. (ફાઈનલ નમુનો નં. ૨૦).

“ચાર્જ શીટ” સાથે તોહોમતદાર કેદમાં હોય તો તોહોમતદારને હમિશ મોકલવો; જમીન ઉપર છુટો કર્યો હોય, તો જમીન ખત તે સાથે મોકલી દેવું; તે ઉપરાંત કંઈ મુદ્દાનાં હથિયાર, માલ વગેરે હોય, તે રીલ બંધ મોકલવાં; ફરીઆદી તથા સાક્ષીદારોના હાજર થવાના મુચરકા લખીલા હોય, તે મોકલવા. તેમજ કોઈ વૈધ્યકી સરટિફિકેટ હોય તો તે, તથા બ્યારે ૨૪ કલાક ઉપરાંત તોહોમતદારને અટકાવમાં રાખ્યો હોય, તો માહિરેટ તરફથી મળેલી મંજુરી પણ મોકલવી જોઈએ. વળી, તોહોમતદારને પ્રથમ શિક્ષા થઈ હોય, તો તેના દાખલા પણ મોકલવા. પંચના સાક્ષી હોય, તેના મુચરકા મોકલવાનાં નથી. ફક્ત તેનાં નામ “ચાર્જ શીટ”માં બતાવવાં.

(કલમ ૧૭૦ તથા ૩૬૧).

બારે ગુન્હાના કામોમાં,—“કેસ ડાએરી”ની નકલ મોકલવી, એમ મુખ્ય હાઇકોર્ટ સરક્યુલર હુકમથી ફરવેલું છે.

સાક્ષીઓના હાજર થવાના મુચરકા.—ફરીઆદી તથા સાક્ષીઓના કોર્ટમાં સાક્ષી આપવા હાજર થવાના મુચરકા લેવા, પણ કોર્ટમાં સાથે પોલીસ ન મોકલવી. મુચરકા આપવાની ના કહે તો, અટકાયતમાં મોકલી શકાય.

(કલમ ૧૭૧).

“ચાર્જ શીટ” વિષે સમજૂતી.—સરકારે નંબર ૨૦નું ઓપેલું ફારમ ફરવ્યું છે, તેને “ચાર્જ શીટ” અથવા કલમ ૧૭૦ પ્રમાણેના રીપોર્ટ કહે છે. તેમાં ફરીઆદી તથા તોહોમતદારનું નામ દાખ,—કેદમાં કે જમીન કે મુચરકા ઉપર,—ચોરાએલી માલની તપસીલ,—તે મોકલ્યો છે કે કેમ,—સાક્ષીઓનાં નામ અને તેઓની શા મુદ્દા ઉપર જુવાની છે,—ગુન્હાનો પ્રકાર કલમ, ને હુકમમાં બ્યાન, —કેદીને કયે દહાડે કયે વખતે પકડ્યો, તે વગેરે લખવું પડે છે.

પોલીસ તપાસમાં પુરાવો થયેથી આ ‘ચાર્જ શીટ’ ભરી મોકલવાનું છે. કોઈ વાર તોહોમતદારને ૨૪ કલાકની મુદત અંદર, અધુરી તપાસે માત્ર રીપોર્ટ સાથેજ મોકલવાની જરૂર પડે છે; તેવે વખતે તેમાં થોડી હકીગત આપવી પડે છે. ‘ચાર્જશીટ’ પાછળથી મોકલી શકાય.

તેમજ, -કોઈ વાર મળી આવે તેટલો પુરાવો બસ જણાયાથી ચાર્જશીટ સાથે તોહોમતદારને મોકલી, વધુ તપાસ જારી રાખવામાં આવે છે. વધુ સાક્ષી મળી આવેથી “પુરવણી ચાર્જશીટ” મોકલી, યા રીપોર્ટ સાથે હકીમત લખી, વધારાના સાક્ષીના મુચરકા મોકલવા હરકત નથી, એમ મુબઈ હાઈકોર્ટની કીમીનલ સરકયુલર મુકથી વહીવટ રાખવા હ્યું છે. ‘ચાર્જશીટ’ મોકલ્યું, તેથી વધુ તપાસ થવાની હશે, તો તે બંધ થઈ, એમ કાંઈ હરતું નથી.

જમીન લેવા બાબતમાં કાયદાના નિયમો.

જમીન લેવાની બાબતમાં કાયદાના નિયમો એવાં છે કે, -જે ગુન્હાઓની બાબતમાં જમીન લઈ શકાય એમ કાયદાએ ઠરાવેલું છે, એટલે કે જમીન લેવા લાયકના છે, એમ કીમીનલ પ્રેસીજર કોડના પરિશીષ્ટ બીજાનાં કોષ્ટક પાંચમાં બતાવેલ છે, તેવા ગુન્હાનું તોહોમત કોષ્ટકિપર હોય, ને તેને વગર વારંટ પોલીસે પકડયો હોય, તો તેમાં તેના જમીન લેવાજ નોંધ્યો; અને ચોગ્ય લાગે તો ગુન્હાના સ્વરૂપ ઉપર વિચાર કરી, તેનો જાત મુચરકા લઈ, તેને છુટો કરવો.

જે ગુન્હાઓમાં જમીન લઈ નહિં શકાય એમ સદરહુ કોષ્ટકમાં બતાવેલું છે, તેવા ગુન્હાનું તોહોમત કોષ્ટક ઉપર હોય, ને તેને વગર વારંટ પોલીસે પકડયો હોય, અને તેણે તે ગુન્હો કર્યો છે, એમ માનવાનાં વાજબી સબબ કબી જણાય, -તો, -સામાન્ય નિયમ તો એજ કે તેનો જમીન લેવાય નહિં, તેમજ મુચરકા ઉપર પણ છુટો કરાય નહિં. પણ આ રીતને અપવાદ એવો છે કે, -તોહોમતવાળાએ સદરહુ ગુન્હો કર્યો હોય એમ માનવાના વાજબી સબબો ન હોય, પરંતુ તેના તકસીર બાબતમાં વધારે ચોક્કશી કરવાના પુરતા સબબ છે એમ જણાય તો, તેવી ચોક્કશી થતાં સુધી તોહોમતવાળાને જમીન ઉપર અગર ચોગ્ય લાગે તો મુચરકા ઉપર, છોડી શકાએ. (કલમ ૪૯૫-૪૯૭)

પુરતી ચોક્કશી કર્યા બાદ તેણે ગુન્હો કર્યો જણાય ને તે જમીન

લેવા લાયક ન હોય, તો તેને ફરીથી પકડવા, કલમ ૫૪ કી. પ્રો. કોડ અમાણે કાંઈ હરકત નથી.

પોલીસ ડાયરીઓ બાબતમાં સમજૂતી.

“ડાયરી” યાને રોજનામું—એ પ્રકારનાં હોય છે. ૧. કેસ ડાયરી; ૨. સ્ટેશન ડાયરી.

કેસ ડાયરી.

સ.—ડાયરી રાખવાની બાબતમાં શું કાયદો છે ?

જ.—આ બાબતમાં કાયદો નીચે પ્રમાણે છે:—

“(૧)—આ બાબ મુજબ તપાસ કરનારા દરેક પોલીસ અમલદારે તે તપાસમાં ચલાવેલું પોતાનું કામ રોજરોજ એક રોજનામામાં લખવું. તે મધ્યે પોતાની પાસે ખચર ક્યારે આવી તે વખત, પોતે તપાસ ક્યારે કરવા માંડી તથા ક્યારે બંધ કરી તે વખત, જે જે જગ્યાએ પોતે જઈ આવ્યો હોય, તેઓનાં નામ, તથા પોતે કરેલી તપાસથી જે જે હકીગત માલુમ પડી હોય તેની વિગત, એટલી વાત લખવી.

(૨) પોતાની આગળ જે મુકદ્દમાની ચોકશી અથવા ઇન્સાફ ચાલતો હોય તે મુકદ્દમા બાબત પોલીસના રોજનામાં હોય, તે રોજનામ મંગાવવાનો, અને તે રોજનામાં તે મુકદ્દમામાં પુરાવા દાખલ નહિ, પણ તે ચોકશીમાં અથવા ઇન્સાફમાં પોતાને મદદ મળે એટલા સાફ વાપરવાનો, હરકોઈ ફોજદારી કોર્ટને અખત્યાર છે. તોહોમતવાળાને અથવા તેના મુખત્યારોને તે રોજનામાં મંગાવવાનો હક નથી, અથવા કોર્ટે તે જોવા લીધાં એટલાંજ સબખથી તે જોવાનો તોહોમતવાળાને અથવા તેના મુખત્યારોને હક નથી; પણ જે પોલીસ અમલદારે તે રોજનામાં લખ્યું હોય તેણે પોતાની ચાદ્દાસ્ત તાજી કરવા સાથે તે કામમાં લીધાં હોય અથવા તે પોલીસ અમલદારને ખોટો પાડવા સાથે કોર્ટે તે કામમાં લીધું હોય, તો સને ૧૮૭૧ ના હિંદુસ્તાનના પુરાવાના આક્ટની ૧૬૧ મી અથવા ૧૪૫મી, જેમ હોય તેમ, કલમના હરાવો લાગુ પડશે.”

ડાઝેરીની બાબતમાં વિશેષ સમજૂતી.—ઉપર પ્રમાણે દરરોજ ગુન્હાની તપાસનું રોજનામું રાખવામાં આવે, તેને “કેસ ડાઝેરી” કહેવાય. દરેક કામમાં તપાસ કરનાર અમલદારે આવી ડાઝેરી રાખવાની છે. તેમાં પોલીસ સ્ટેશન અમલદારને ગુન્હાની ખબર ક્યારે કંઈ વખતે પોહોંચી, ખબર આપનારનું નામદામ, ફરીઆદની ટુંકે હકીકત, ગુન્હાનો પ્રકાર, પોતે ક્યારે તપાસ શરૂ કરી ને પુરી કરી, કંઈ કંઈ જગોએ ગયા, શું શું તપાસ કરી, તેની ટુંકમાં હકીકત, સાક્ષીઓ તપાસ્યા હોય તો તેઓની ટુંકમાં હકીકત, જડતીઓ લીધી હોય તો ટુંકમાં હકીકત, તોહોમતદારો પકડાયા હોય, તો ક્યારે કંઈ વખતે પકડાયા વગેરે, ન પકડાયા હોય, તો તેઓને શોધી કાઢ્યા, પકડ્યા શું તજવીજ કરી, તે વગેરેની હકીકત ટુંકમાં પણ સંપૂર્ણ સમગ્રય તેમ રોજ કેસ ડાઝેરીમાં દાખલ કરવી. તેની એક નકલ બીજે દિવસે પોતાના ડીસ્ટ્રીક્ટ પોલીસ સુપરીન્ટેન્ડન્ટ તરફ, યા હુકમ તેમ થાએ તો આસીસ્ટન્ટ પોલીસ સુપરીન્ટેન્ડન્ટ તરફ મોકલવી. દરેક ગુન્હાના કેસની ડાઝેરી જુદીજ હોય છે, ને તેના ઉપર જુદો નંબર પડે. કેસની તપાસ પુરી થતાં સુધી આવી ડાઝેરી મોકલવાની હોય છે.

આવી ડાઝેરીઓ પોલીસના રક્ષણીય કાગળો ગણાય છે. તોહોમતદારને તે જોવાનો કશો હક નથી. પણ ઇનસાફના કામમાં મદદ મળે તે સારૂ કોર્ટ પોતે પોતાને સારૂ મંગાવી વાંચી શકે છે. ફક્ત તેટલા ઉપરથી તોહોમતદારને જોવાનો હક પ્રાપ્ત થતોજ નથી. માત્ર એકજ સંજોગમાં તોહોમતદાર તે જોઈ શકે; અને તે એજ કે—અગર પોલીસ અમલદારને જુબાનીમાં ખોટો પાડવા કોર્ટે તેનો ઉપયોગ કર્યો હોય, યા પોતાની યાદદાસ્ત તાલ કરવા તે પોલીસ અમલદાર ડાઝેરીનો ઉપયોગ કરે, તો પછી પુરાવાના કાયદાને આધારે, એ ડાઝેરી તોહોમતદાર જોઈ શકે છે. તેથી આ પ્રમાણે ઉપયોગ ન થવા સામે હુશિઆરી રાખવી. ડાઝેરી હાથમાં લઈ વાંચીને જવાબ આપવો નહિ. જરૂર હોય, તો ઘેરથી ટાંચણ (નોટ) કરીને પોલીસ અમલદારે જુબાની વખતે પાસે રાખવી. તેમાંથી જવાબ આપવાથી, તે ટાંચણ માત્ર જોવા દેવી પડે, પણ ડાઝેરી મળે નહિં.

સ્ટેશન ડાએરીમાં શુ. શુ. લખાય છે.—પરચુરણ કામકાળ, ફરણી,—“આઉટ પોસ્ટ” તપાસણી,—રેલ વગેરે બાબત, અકસ્માત યા આત્મહાતના કામોની તપાસ,—બાબ ૮ માં પ્રમાણે સારી ચાલ બાબતના કામોની તપાસ,—નોન કોમ્પીએબલ ગુન્હાઓની ફરીઆદો,—મટકતી યા ભયંકર ટોળા આવી ગઈ હોય તો તે,—મોટી નુકસાનકારક આગ, રેલ, સાક્ષીમાં યા બીજે ગયા આવ્યાની તથા એવી બીજી પરચુરણ કામગીરીઓ,—એ વગેરે હકીકત સ્ટેશન ડાએરીમાં આવે, તે પણ રોજ રોજ મોકલવી નેહએ.

વળી,— પોતાના હેડ ક્વાર્ટરમાંથી પોલીસ સ્ટેશન અમલદાર બહાર ગયો હોએ, યા બીજી કામગીરી ઉપર ગેરહાજર હોએ, ત્યારે હેડ ક્વાર્ટરમાં જે પોલીસ સીનીયર અમલદાર હોએ તેણે, બીજી પોસ્ટ સાથે એક રીપોર્ટ સબ ઇન્સ્પેક્ટર તરફ રોજ મોકલવો; તેમાં તેની ગેરહાજરીમાં કાંઈ કેસો આવ્યા હોએ તે,—તથા તે બાબતમાં શુ. શુ. તપાસ કરી તે હકીકત,—અને બીજી પરચુરણ હકીકત —લખી મોકલવી; અને તે, તથા સબ પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટરને જે લખવાનું બીજું કાંઈ હોએ તે,— મળીને “સ્ટેશન ડાએરી” ગણાશે.

આવી ડાએરીઓ ડીસ્ટ્રીક્ટ પોલીસ સુપરીન્ટેન્ડેન્ટ યા આસીસ્ટન્ટ પાસે પહોંચવા પછી, કેસની તથા બીજી બાબતોમાં યોગ્ય દેખરેખ તેઓ રાખી શકશે, તથા જરૂર હોએ તો ખુલાસો માંગી શકે, તેને સલાહ આપી શકે, ને કાયદેસર કામ થાએ છે કે કેમ, તે ઉપર નિગેહબાની રાખીશકશે.

“ફાઇનલ” એટલે છેવટનો તપાસનો રીપોર્ટ.

આખર રીપોર્ટ.—ગુન્હો બન્યો તેની પ્રથમ ખબર પોલીસ સ્ટેશન અમલદારને કલમ ૧૫૪થી અપાય, ને તે લખી લઈ તપાસ શરૂ થાય પછી પેહેલા ચૌદ દિવસમાં અગર કાંઈ કારણસર તપાસ પુરી ન થાએ તો, “ફાઇનલ રીપોર્ટ” નું નક્કી કરેલું ફારમ (નંબર ૧૯૫) બરી, સબ ઇન્સ્પેક્ટરે ડીસ્ટ્રીક્ટ પોલીસ સુપરીન્ટેન્ડેન્ટ તરફ મોકલી, જાહે મંજૂરી

પંદર દિવસની યા એક મહિનાની માંગવી. તપાસ કેવી રીતે કેટલી થઇ તે જોધને, તે અમલદાર મંજુરી આપશે. તે હકીગત કેસ ડાએરીમાં દાખલ કરી, આગળ તપાસ જારી રાખવી. ગુન્હો ન જડે, ને તે કામ તપાસ ઉપર રાખવાની જરૂર હોય તો, દર મહીને મુદત વિત્યા અંતે રીપોર્ટ કરી નવી મુદત માંગવી. છ માસ પુરા થતાં તે મુદતમાં આખર રીપોર્ટ કરી, ગુન્હો પડત ગુન્હાની ફાઇલ ઉપર રાખવા પરવાનગી માંગવી પડે. આવો હુકમ માજિસ્ટ્રેટ જેને તે કેસમાં હકુમત છે, તે આપે. તેથી તેવો રીપોર્ટ છેવટનો હોય, તો ડીસ્ટ્રીક્ટ સુપરીન્ટેન્ડેન્ટ મારફતે ત્યાં મોકલવો જોઇએ. તે માજિસ્ટ્રેટ વધુ તપાસ કરવા કહે, તો કરવી. પડત ગુન્હો રાખવા કહે તો તેમ અમલ કરવો.

જે કામમાં ગુન્હો શોધી કાઢી તોહોમતદારને પકડી ધનિસાફ ઉપર તુરત, યા પકડી, માજિસ્ટ્રેટ તરફ “ચાર્જ શીટ” સાથે મોકલવામાં આવે, તે વખતે નં. ૨૦નું ફારમ—“ચાર્જ રીપોર્ટ” ભરીને મોકલવાની બાબત કલમ ૧૭૦માં ઉપર આવી ગઇ છે, તે પણ એક જાતનો આખર રીપોર્ટજ છે.

પણ,—ગુન્હો ન મળે તો—તપાસ અંતે ગુન્હો બન્યો જણાય નહિ તો,—ટ્રેપ્યુક્ષિથી ખોટી ફરીઆદ જણાય તો,—મૂલ ભરેલી સમજુતથી ફરીઆદ કરી હોય તો,—તોહોમતદાર નાશી ગયો હોય ને પકડાયે નહિ તો, અથવા ગુન્હાનો કાંઇ પતોજ ન હોય પણ ગુન્હો બન્યો છે એ ખરું હોય તો,—એવાં કામોમાં જરૂર પ્રમાણે તપાસ કરી આખર હુકમ માંગવો પડે, યા ગુન્હો ન બન્યો હોય તેમ જણાય તો, ગુન્હામાંથી કમી કરવા કામ અખત્યારવાળા માજિસ્ટ્રેટ પાસે મોકલવું પડે છે. તે વખતે જે “આખર રીપોર્ટ” ભરવાનો તે નંબર ૧૯ નું ફારમ છે.

સમરી હુકમ.—આ ઉપરથી તે માજિસ્ટ્રેટ (ફર્સ્ટ ક્લાસથી ઓછા દરજ્જાનો ન હોઇ શકે) પોતે નિવેડાનો એક હુકમ જેને “સમરી” હુકમ કહે છે, તે સરકારે દરાવેલાં છાપેલાં ફારમમાં લખીને આપે છે. અને આવા રીપોર્ટ કરનાર સબ-પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર તરફ મોકલે છે. તે હુકમ ત્રણ પ્રકારના હોય છે. (મ)—એટલે ખરી; (બ)—

એટલે દ્વેષપ્રુદ્ધિથી કરેલી ખોટી; (ક)-એટલે ખરી નહીં, ને દ્વેષપ્રુદ્ધિથી કરેલી ખોટી નહીં,—એમ ત્રણ વર્ગના હુકમો પૈકી ગમે તે ચોખ્ખ જણાએ તે આપે છે. હવે ફરીઆદ ખરી અ પ્રમાણેની હરે તો પડત ગુન્હો રાખી તપાસ પ્રસંગે જારી રાખવી; ફરીઆદ અ પ્રમાણેની હરે—એટલે દ્વેષ-પ્રુદ્ધિથી ખોટી,—તો સુપરીન્ટેન્ડેન્ટની મંજૂરી લઈ ફરીઆદ કરનાર ઉપર, ઘણે ભાગે, કલમ ૧૮૨, યા ૨૧૧ પ્રમાણે—કોઈ ખીજા ફર્ટ ક્લાસ માજિસ્ટ્રેટ પાસે પોલીસે ફરીઆદ માંડવી પડે છે. પણ દરેક કામમાં પરીણામમાં સાખીત થશે એવો પુરાવો હોએ, તોજ આમ કરવું. પુરાવો ફેટલીક વાર નથી હોતો, તો પછી તેવો રીપોર્ટ કરી સુપરીન્ટેન્ડેન્ટને જાહેર કરી, તે વિશે જ્યાં કાંઈ કરવાનું નથી.

ગુન્હા રજિસ્ટરે શેરા મારવા, અને અ તથા ક વર્ગની આખતમાં કમી” નો શેરા મારવો પડે છે.

જે ગુન્હાના કામા ઇનસાફ સાફ માજિસ્ટ્રેટ તરફ મોકલાય છે, મતલબ જેનાં ચાર્જ—શીટ” ભરાયાં હોએ, તેવાં દરેક કામમાં આ પ્રકારે પૈકી ગમે તે એક પ્રકારનો હુકમ મળે છે, તેની વિધિ ઉપર મુજબજ છે.

જે કામમાં આવા “ચાર્જ શીટ” ભર્યા નથી હોતાં, મતલબ જેમાં ગુન્હો જડ્યો નથી યા તોહમતદારો હાથ આવ્યા નથી, તેમાં જે ચાલતી ચોકશો દરમ્યાન પોલીસે કોઇને જમીન ઉપર રાખ્યો હોએ, તો તે જમીનખત રદ કરવા, આવા રીપોર્ટમાં અરજ કરેથી, માજિસ્ટ્રેટ સમરી હુકમ આપતાં તેવું જમીનખત રદ કરી શકે છે. આવા આખર રીપોર્ટો કલમ ૧૭૩ને આધારે થવાને કાયદો છે.

પ્રકરણ ૫ મું.

અકસ્માત, આત્મઘાત તથા ખુનના કામમાં

“ઇનકવેસ્ટ.”

આ આખત પોલીસને બહુ ઉપયોગની છે, અને આવા આકસ્મિક મોત, આત્મઘાત, તથા ખુનના કામમાં ‘ઇનકવેસ્ટ’ ભરી તજવીજ

કરવાની જુદીજ પદ્ધત છે, તે ક્રી. પ્રો. કોડ. કલમ ૧૭૪માં આપેલી છે. તે નીચે મુજબ છે.

“(૧) જે અમલદારના હવાલામાં કોઈ પોલીસ-થાણું હોય તે અમલદારને, અથવા તે કારણુ સારૂં સ્થાનિક સરકારે નિમેલા બીજા દરેક પોલીસ-અમલદારને એવી ખબર મળે કે,—

(ખ) કોઈ શખસે આત્મઘાત કર્યો છે, અથવા

(બ) કોઈ શખસને કોઈ બીજા શખસે અથવા કોઈ જનવરે મારી નાંખ્યો છે, અથવા કોઈ શખસ સંઘાથી અથવા અકસ્માતથી મરણ પામ્યો છે; અથવા

(ક) કોઈ શખસ એવી રીતે મરણ પામ્યો છે કે જે ઉપરથી બીજા શખસે ગુન્હો કર્યાનો વ્યાજબી શક ઉત્પન્ન થાય છે,

એટલે તુરત તે અમલદારે પાસેમાં પાસેના જે માજિસ્ટ્રેટને “ઈન્કવેસ્ટ” ભરવાનો અધિકાર આપ્યો હોય, તે માજિસ્ટ્રેટને તે બાબત ખબર આપવી, અને સ્થાનિક સરકારે કરેલી કોઈ પણ કાનુની અથવા જલ્લા માજિસ્ટ્રેટના અથવા પેટા તુકડી માજિસ્ટ્રેટના કોઈ પણ સામાન્ય અથવા વિશેષ હુકમથી બીજી રીતે ફરમાવ્યું નહોત્યે તો જે જગાએ સદરહુ મરેલા શખસનું મુડકું હોય તે જગાએ જવું, અને ત્યાં પડોસમાંના બે અથવા વધારે આમરદાર રહેવાશીઓની સમક્ષ તપાસ કરીને મોતના દેખાઈતાં કારણોનો રીપોર્ટ તૈયાર કરવો, અને તેમાં તે મુડકાં ઉપર જે જખમ, ભાંગેલા અથવા, ચગદાયાની તથા તુકસાનની બીજી નિશાનીઓ માલમ પડે તેનું વર્ણન કરવું, તથા શી રીતે અથવા કેવાં (જે હોય તો) શસ્ત્રવડે અથવા હથિઆરવડે સદરહુ નિશાનીઓ કરેલી જણાય છે તે લખવું.

(૨) તે રીપોર્ટ પર તે પોલીસ—અમલદારે તથા બીજા શખસોએ અથવા તેઓમાંના જેટલાનો વિચાર તેમાં લખ્યા પ્રમાણે હોય તેટલા-ઓએ સહી કરવી, અને પછી તુરત તે રીપોર્ટ જલ્લા માજિસ્ટ્રેટની પાસે અથવા પેટા તુકડી માજિસ્ટ્રેટની પાસે મોકલી દેવો.

(૩) જ્યારે મોતના કારણુ સંબંધી કોઈ પણ શક હોય, અથવા બીજા કોઈ પણ કારણુસર પોલીસ અમલદાર તેમ કરવું યોગ્ય

ધારતો હોય, ત્યારે આ બાબત સ્થાનિક સરકાર જે જે કાનુનો ફરમાવે તે તે કાનુનોને અનુસરીને, તે પોલીસ અમલદારે તે મુડું પાસેમાં પાસેના સિવિલ સરજન પાસે તપાસવા સાફ અથવા આ બાબત સ્થાનિક સરકારે બીજા જે યોગ્ય વૈધકાય અમલદારને નિમ્નો હોય, તે શખસ પાસે તપાસવા સાફ મોકલી દેવું. પણ હવે તરફ જોતાં તથા કેટલે દૂર તે મુડું મોકલવું છે તેનો વિચાર કરતાં એમ જણાય કે, સદરહુ તપાસ નિશ્ચયોગી થઈ પડે એવી રીતે તે મુડું રસ્તે જતાં જતાં સડી જવાનો ભય નથી તો તે પ્રમાણે મોકલવું.

(૪) મદ્રાસ ઇલાકામાં તથા મુંબઈ ઇલાકામાં આ કલમ પ્રમાણે તપાસ કરવાનો અધિકાર ગામના મુખીને છે, અને પછી તે મુખીએ પાસેમાં પાસેના જે માજિસ્ટ્રેટને ‘ઇનકવેસ્ટ’ ભરવાનો અધિકાર મળ્યો હોય તે માજિસ્ટ્રેટને તે તપાસના પરીણામનો રીપોર્ટ કરવો.

(૫) હેઠળ લખેલા માજિસ્ટ્રેટને ઇનકવેસ્ટ ભરવાનો અધિકાર આપ્યો છે, એટલે, હરકોઈ જલ્લા માજિસ્ટ્રેટને, અથવા પેટા તુકડી માજિસ્ટ્રેટ, તથા જે માજિસ્ટ્રેટને આ બાબત સ્થાનિક સરકારે અથવા જલ્લા માજિસ્ટ્રેટ વિશેષે કરીને અધિકાર આપ્યો હોય, તે માજિસ્ટ્રેટ.”

ઉપર પ્રમાણે કાયદો છે. એ કારણ સાફ સાક્ષીઓ બોલાવવા બાબત તેમજ એવા સાક્ષીઓની સાચું બોલવાની ફરજ બાબત કાયદો અલગ, છે, તે આ છે.—

“(૧) કલમ ૧૭૪ મુજબ કામ અક્ષાવનારા પોલીસ અમલદારને સદરહુ તપાસ કરવા સાફ ઉપર કલ્લા પ્રમાણે બે અથવા વત્તા માણસોને અને તે કામની હકીકતથી બીજું જે માણસ વાકેફ જણાવું હોય તે માણસને, હુકમ લખીને બોલાવવાનો અખત્યાર છે. એ પ્રમાણે બોલાવેલો હરેક માણસ હાજર થવાને અને સવાલોના જવાબ દેતાં કાંઈ ફાજલગીરી ગુન્હાનું તોહમત પોતાની ઉપર આવી પડે, અથવા કાંઈ દંડ અથવા ગુન્હેગારી આવી પડે એવા સવાલો શિવાય બીજા સજ્જા સવાલોના ખરા જવાબ દેવાને બંધાએલો છે, એમ સમજવું.” (કલમ ૧૭૫ અમર ભાગ,)

વિશેષ સમજૂતી. (કલમ ૧૭૪-૧૭૫ બાબતમાં).—

“ઇન્કવેસ્ટ” એટલે કોઇ અકસ્માત મરણ યા ખુનની બાબતમાં મુદ્દા ઉપર કાયદા પ્રમાણે ચોક્કસી તથા પુછપાછ, તપાસ-એ મોતના દેખીતાં કારણ સંબંધી થાય છે, તેવા અધિકારવાળા અમલદારે કરેલી તપાસ.

કલમ ૧૭૪ પ્રમાણે આવી “ઇન્કવેસ્ટ” ભરવાનો અધિકાર મુબંઈ ધક્કાકામાં તમામ વર્ગના માજીસ્ટ્રેટને છે. પણ ઓનરરી માજીસ્ટ્રેટને ખાસ અખત્યાર આપ્યો ન હોય તો નહિ. ગામડામાં વીસેજ પોલીસ આફ્ટ કલમ ૧૧ ને આધારે પોલીસ પટેલને પણ આવો અખત્યાર છે, (જુઓ-આ ચોપડીનું પાનું ૨૪-૨૫).

આ કલમ પ્રમાણે જે જે વિધિ કરવાની તે નીચે પ્રમાણે છે.—
પોલીસ રેશન ઓફીસરને કોઇ અકસ્માત, અકુદરતી, મોત થયાની—
યા,—આત્મઘાત થયાની,—યા ખુન થયાની ખબર મળે, કે તેણે તાબડ-
તોબ અખત્યારવાળા માજીસ્ટ્રેટને આ વિશેષમાં લખીત ખબર આપવી.
અને પોતે જે જગાએ આવું મોત થયું હોય ત્યાં બનતી ઝડપથી એકદમ
જવું. કેટલાક જીલ્લામાં ડીસ્ટ્રિક્ટ માજીસ્ટ્રેટના સરકયુલર હુકમને
આધારે આવી “ઇન્કવેસ્ટ” માજીસ્ટ્રેટોએ ભરવાનું હયું છે. તેમ હોય
તો પોલીસ અમલદારે “ઇન્કવેસ્ટ” ન ભરતાં માત્ર માજીસ્ટ્રેટને મદદ
કરવી. પણ તેમ ન હોય તો પોલીસ અમલદારે પોતે ભરવી. એ કારણસર
કોઇ અથવા વધારે આખરદાર માણસો જે નજીકના રહીશ હોય, તેને પંચ
તરીકે બોલાવવા. કાયદા પ્રમાણે તેઓ આવવાને અને પંચ તરીકે કામ
કરવા બંધાએલા છે,—એમ કલમ ૧૭૫ થી હયું છે. પંચ મળ્યા બાદ
મુદ્દું જેવું, ને તેને હેરવી ફેરવીને તપાસવું. અને તે ઉપર પડેલા ધા,
અને નિશાણી, ધસારા,—તેની સ્થિતિ, લંબાઈ, પહોળાઈ, ઉંડાઈ વગેરેની
ચોખ્ખ તપાસ કરવી. આગળ પાછળ જમીનની સ્થિતિ, તથા ત્યાં
આગળ લોહી, શરૂ, યા કપડાં, યા બીજી ચીજો પડેલી હશે, યા મુકેલી કોઈ
મળી આવે, તેની સંપૂર્ણ રીતે તપાસ કરવી. અને મોતનું દેખીતું કારણ
જોધી કાઢવા પ્રયાસ કરવો. તેમજ વળી, મરનારને ઓળખાવવો.
ગામડાના યા શહેરના લોકોને એકઠા કરી મુદ્દું કોનું છે. તે નક્કી કરવું.
ઓળખાય નહિં તો ઓળખવા બાબતમાં કેટલીક હકીકત યાદ રાખવાની

છે. દેખાવ ઉપરથી સ્ત્રીની કે મરદની લાસ છે તે તો જણાશેજ. પહેરવાનાં કપડાં, સુંગત કરેલી હશે તો મુસલમાન વર્ગની મરદની, ડાખા જમણા નાક કાન વિધેલા હશે તેથી, માથાના વાળની પદ્ધતિથી, કપડાંથી, ગળામાં માળા યા બીજી ચીજોથી, છુંદણાના નિશાણથી, હાથની હથેલીમાં પગમાં યા તળીઆમાં, નિશાણી યા ડાઘ ઉપરથી,—ધર્મ બતાવનાર કોઈ નિશાણીરૂપે ડાઘ, ડાઘ વગેરેથી.—આમડીના રંગ, ડાઘ તથા દેખાવ ઉપરથી,—વગેરે તમામ તપાસથી, જાત, ધણી વાર નક્કી થવામાં મદદ મળશે. તેના શરીર ઉપરનાં કપડાં દાગીના વગેરે ઓળખાણુ નકી કરવા રાખી મુકવાં. અને શકે તો લાશનો “ફોટો” લેવાડવો,

ઉપર પ્રમાણે ઓળખાણુ વિષે તજવીજ કર્યા બાદ, શરીરના ધા, નિશાન, તથા શરીરના અવયવની કાંઈ એવ, ખેદંગાપણું વગેરે જોઈ લઈને, તે પછી શી રીતે મોત થયું હશે, તે વિષે જાણી શકે તેવા માણસોને બોલાવી પુછી તેની જુબાની લખી લેવી. આ પ્રમાણે બોલવવામાં આવે તે શખસ આવવાને, તથા સાચી હકીકત કહેવાને સાર અંધાયલો છે; એમ ક્યું છે. (કલમ ૧૭૫). એ સર્વ થઈ રહ્યા બાદ મોતના કારણુ વિષે વિચાર કરી પંચાતનામું તૈયાર કરવું. તે વાંચી સંભાળવી, તે અબીપ્રાય કમુલ હોય, તેટલા પંચોએ તે ઉપર સહી કરવી. ને પછી પોલીસ અમલદારે સહી કરવી. મોતનું કારણુ સંતોષકારક રીતે શોધી કાઢ્યું હોય, ને જરૂર ન જણાતી હોય, તો વૈદકીય તપાસ માટે મુઠું ન મોકલતાં, લાસને અવલ મજલ પહોંચાડવા રજા આપવી. કબી નધણી-આતું હોય, તો રૂલ મુજબ પોલીસ અમલદારે તેવી લાસની વ્યવસ્થા કરવી.

મોતના કારણુ વિષે નક્કી ન થઈ શકતું હોય, યા વહેમ પડતું કાંઈ લાગે. યા વૈદકીય અબીપ્રાયોથી મોતના કારણુ ઉપર વિશેષ અજવાળું પડશે એમ લાગે, યા બીજું વાસ્તવિક કારણુ હોય, તો લાસને સીવીલ સરજન યા સરકારે નિમેલા યોગ્ય વૈદકીય અમલદાર તરફ મોતના કારણુની તપાસ થવા “પોસ્ટ મોરટમ” એટલે શરીર ચીરી તપાસ થવા મોકલવી. તે વખતે રીપોર્ટમાં શા સાર “પોસ્ટ મોરટમ” કરાવવાની જરૂર છે તે કારણુ, તથા થએલા પંચનામાની નકલ, તથા તે કામની હકીકત,—તથા મળી આવેલી ચીજો, તથા મરણોત્તર ફોર્મ, સરકારે

ચોજેલું છે, તેમાં હકીકત ભરીને મોકલવું. મુઠ્ઠું કોઈ જવાબદાર કૉન્સ્ટેબલ યા હેડ કૉન્સ્ટેબલ જે હોંશીઆર હોય તે આગળ કોર્ટમાં સાક્ષીમાં કીક પડે તેવો હોય, તેના ચાર્જમાં સોંપીને મોકલવું ચારખોષ યા ખાટલા ઉપર, ઝાડનાં પાદડાં, -કોયલાની ભુકી, -ધાસ વગેરે પાથરીને મુઠ્ઠું મોકલવું. શરીર ઉપર હોય તે નિશાન જય નહિ, ને વધારે થાય નહિ, તેમ તજવીજથી મોકલવું, સડી ગએલું મુઠ્ઠું હોય, ને “પોસ્ટ મોરટમ” થઈ શકે તેમ ન હોય તો મોકલવું નહિ. તેમ હવા, ઉષ્ણતા, રસ્તાનો અંતર, એ વગેરે ઉપર વિચાર કરતાં “પોસ્ટ મોરટમ” થતાં સુધીમાં સડી જશે, ને તેથી થઈ શકશે નહીં, એમ લાગે તો ન મોકલવું. યાદ કાખવું કે શરીરના તમામ ભાગોમાં, જર્મીશયનો ભાગ સંપૂર્ણ મોડો સડે છે, તેથી પેટમાં ગર્ભ હોવાનો વેહેમ હોય ને ગુન્હાની આખત ને તે સાથે સંબંધ હોય, તો સહેજ સડવા માંડવું હોય, તો એ વૈધકીય રીતે તે ભાગની તપાસ થઈ શકે છે. મુઠ્ઠું લઈ જનાર કૉન્સ્ટેબલને જે સ્થિતિમાં તેને મુઠ્ઠું સોંપ્યું હોય, તેજ સ્થિતિમાં દાકતરને સોંપી દઈ, તેમ ક્યાંની પોલીસ લેવી, ને પછી “પોસ્ટ મોરટમ” થઈ હોય, તેની “નોટસ” તથા સર્ટિફિકેટ દાકતર આપશે, યા મોકલશે. હકીકતમાં ખુન જણાય તો, આ કૉન્સ્ટેબલને જુબાની આપવી પડશે, તેમાં આ બધું કહેવું પડે છે.

આ પ્રમાણે “ઇન્કવેસ્ટ” ચોક્કસી થઈ રહે પછી, તે કાગળો ડિસ્ક્રીક્ટ માઈસ્ટ્રેટ યા સમ ડિવીઝનલ માઈસ્ટ્રેટ પાસે મોકલવા પડે છે, અને પોતાના ઉપરી ડિસ્ક્રીક્ટ પોલીસ સુપરીન્ટેન્ડન્ટ યા આસીસન્ટની મારફતે મોકલવા પડે છે.

ખુનના કામમાં.—પ્રથમ તપાસ આજ રીતે ઇન્કવેસ્ટથી શરૂ થશે, ને તે આ કલમ ૧૭૪, ૧૭૫ પ્રમાણે થશે, એવા ખુનના કામમાં “ઇન્કવેસ્ટ” દરમ્યાન થએલી જુબાની વખતે સાચું બોલવાની સાક્ષી-એની ફરજ છે, તે પુરી થઈ કે પછી, તપાસ જે ચાલે, તે કીમીનલ પ્રોસીજર કોડના ૧૪ માં આખની બીજી કલમો પોલીસ ચોક્કસીને લગતી છે, તે પ્રમાણે ચાલવી જોઈએ. તેથી ઇન્કવેસ્ટનો તબક્કો પુરો થયા પછી સાક્ષી સાચું બોલવા બંધાયો નથી, તે ધ્યાનમાં રાખવું.

મુઠ્ઠાં ઉપર જે જખમ યા ધા પડ્યા હોય, તે મરનારે પોતે કરેલો

છે, કે બીજા કોઈએ, તે ધણું કરી દાકતરજ કહી શકે, કેમકે એ વૈદક શાસ્ત્રની બાબત છે. મુડું ઓળખાએ નહીં, તો “ફેટો” લેવાડવો પડે છે.

પંચાતનામાંનો નમુનો.—એવા કામમાં કલમ ૧૭૪ પ્રમાણે જે પંચાતનામું થાએ, તેનો નમુનો નીચે મુજબ છે:—(હકીકત મુજબ ફેરફાર થાએ છે).

પંચાતનામું.

હુમે નીચે લખેલા પંચો.—

	નામ.	ઉંમર.	જાત.	ધર્મો.	રહેવાનું ઠેકાણું.
૧.
૨.
૩.
૪.
૫.

એ રીતે ઉપર લખેલા પંચોએ, તમે (હિયાં જે અમલદારની સાથે રહી) ત્રણ જણ તપાસી હોએ, તેનો હુકો) સાથે રહી, એક લાસ, ચૌદર (હિંયાં જવાનું નામ, ગોહો, વગેરે સ્થળની હકીકત) આગળ જોઈ. (કુવામાંથી તળાવમાંથી વગેરે જે સમક્ષ કાઢવામાં આવી હોએ, તો જેમ હોએ તેમ લખવું) સદરહુ લાસનું માથું (દિશા વગેરે) તરફ છે, અને પગ (દિશા વગેરે) તરફ છે. એ લાસને સારી પેઠે તપાસી, તથા હેરવી ફેરવીને જોઈ, તો તે (મરદ, યા સ્ત્રી વગેરે જેમ હોએ તેમ લખવું. યાદ રાખવું કે સ્ત્રીની લાસ હોએ, તો તપાસમાં પંચમાં સ્ત્રી અવરજ જોઈએ) ની લાસ માલમ પડી છે, અને તે લાસ (અચુક સ્ત્રી યા મરદ, નામ વગેરે) ની છે, જેમ હમારા સમક્ષ મરનારના સગાજનોએ ઓળખી છે. એ લાસ તપાસતાં, તે ઉપર (હિયાં નિશાન કાંઈ જળરજસ્તીના, જોર જુલમના, અથવા બીજા નિશાન હોએ કે બીજા તેવી કાંઈ હકીકત હોય, યા હોએ, વગેરે, તે લખવું. યા હોય તે: તપસીલવાર, લંબાઈ, પોહોળાઈ, સ્થળ વગેરે લખવું) નીશાન છે. (ન હોએ, તો “નથી” લખવું) હિયાં બીજા કાંઈ હકીકત, લાસ ઉપર કપડાં, કાગીના, વગેરે હશે તો તે લખવું; (અને કાંઈ વિશેષ હકીકત લખવા સરખી હોએ, તો લખવી) (લાસના નસકોસમાંથી, મોહોમાંથી પાણી, યા લોહી, ફીસોડ, વગેરે નીકળેલું હોય, તો તે લખવું).

હાલ હમારી રૂબરૂ લેવાયલી જીભાનીઓથી, તથા લાસના જેવા, તથા આસનાની સ્થિતિ અને એકંદર હકીકત જાણી હમારો મત એવો થાય છે કે, (જિભા જે મત થયો હોય, એટલે મોતના અંતિમ સંબંધો જાણીતી રીતે મત મૂકી દેવા તે લખવો). અથવા શા અસ્થિ મોત થયું છે, તે કહી શકાય નથી, તેથી દાકતરી તપાસ વગેરે જેમ હમારો અભિપ્રાય છે, (જેમ હમારો).

તારીખ

માહે

સને

મુકામ.....

(દિવાં પંચોની સહીઓ)

* * *

* * *

મહારા રૂબરૂ. (સહી)

સખ પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર તાલુકો.....

નોંદ.—મુરદું જડે, તે જગતું પંચાતનામું, નિશાન, ઘસારા, ધાસમર્દિયા ધૂળમાં નિશાની વગેરેનું અલગ કરવું.

અકસ્માત મરણોમાં સાધારણ મરણો જુનથી, ઝેર ખાવાથી, ગળે ફાંસે ખાવાથી, નદી યા તળાવ, યા કુવામાં ડુબી જવાથી થાય છે.

દાકતરી તપાસથી પુરી હકીકત જાણવાનું બને છે. પણ કેટલાંક સામાન્ય ચિન્હો અને નિશાનીઓ દરેક કામમાં ખાસ હોય છે, તે જાણવી જોઈએ.

ઝેર ખાખતમાં—સોમલથી હોય, તે અગન, ગળામાં અતીરાય બળતરા, લાલ ડોળાઓ, ઝાડો, ઉલટી, પેટમાં બેમુમાર અગન અને ઘેંચેની હોય. વહ નાગમાં ઘણું કરી એજ નીશાન હોય છે. રૂદ્રીકન્યામાં—શરીરના રનાયુ-ઓનું વજતાવખત અકઠાઈ, ખેંચાઈ જવું, તાણુ, આંકડી, દાંત બંધ થવા વગેરે હોય છે. કવચિત ઉલટી હોય. અફીણમાં,—મુરતી, ગુંગ અવસ્થા, અવ-થવાનું થંડા પકડું, નાક તથા મોઢાંમાંથી ફીણ, ઉલટીમાં અફીણની ગંધ વગેરે હોય છે.

ધંતુરમાં,—ખીવાનો ભુજા શેરલામાં ખવાડવાથી, ચલમમાં પાવાથી—હાથથી કઠિપત વસ્તુ હવામાં પકડતો હોય, કાંતતો હોય, તેમ લાગે છે.

પાણીમાં ડુબવાથી મરણમાં—ઘોડામાં તથા નસોરામાંથી ફીણ. પેટમાં પાણી, રેતી, ધાણ, તણુજલાં હાથમાં પકડેલાં, યા નખ નીચે દબાવેલાં, હાથ અને પગ કચ્ચલી વળી જએલી આમડી સાથે, ભુરાસ, પકટા, છલ જડખા વગેરે દબાવેલી યા પકડે દબાવેલી, ઉદ્ધિ સંજોગવાથી,—વગેરે હોય; કમડાંની

રિયતિ, પહેરવાની ટમ, નજીકમાં કપડાં પહેલાં યા કામળ વગેરે વખતે મળેથી કેટલીક સૂચક હકીકત મળે છે.

મળે ફાંસો ખાંધાથી મરણમાં—ઝારીતું કદ, હીવાલ કેટલું ઘૂંટર, દોરડાંની લંબાઈ, ગાંઠ કેવા પ્રકારની, હાથની રિયતિ, જમીનમાં પડેલી કોથાઈ, નજીકમાં કાંઈ ખુરસી કે કોઈ કુલ વગેરે, થુંક ચરીર તથા કોઈ અન્ય વસ્તુ નીકળી પડેલું તે—સીધું કે કે મોઢાંના ખુણાઓમાંથી નીકળ્યું હોય, ઝારડો અંદરથી સાંકળ વાસેલા, બાંધ, કે શી રીતે, તે વગેરે તપાસવું તેથી કેટલીક અર્થસૂચક હકીકત મળી આવે છે.

સ.—પોલીસ અટકાયતમાં કોઈ શખસ હોય, ને મરી જાય તો શું થાય ?

જ.—પંચાતનામાંનો અધિકાર હોય તેવા નજીકના માણસદ્રેને ખબર આપવા. તેણે પંચાતનામું કરવું (કલમ ૧૭૬.) મુઝદુ દાટયું હોય ને તે કહડાવી જોવાની માણસદ્રેને જરૂર લાગે તો એજ કલમથી તેને તેવી સત્તા છે. મુંબઈ ઇલાકામાં સરકારે એવું દ્રવ્ય છે કે, આ વિષે ડીસ્ટ્રીક્ટ માણસદ્રેને રીપોર્ટ કરવો જોઈએ. વળી, સબજિસ્ટ્રારે, ડીસ્ટ્રીક્ટ પોલીસ સુપરીન્ટેન્ડન્ટને તુરત ખબર આપવી જોઈએ. ને તેણે ત્યાં જઈ તપાસ કરી પોતાનો રીપોર્ટ બનતી ઝડપથી ડીસ્ટ્રીક્ટ માણસદ્રે તરફ મોકલવો જોઈએ.

આવું પોલીસની અટકાયતમાં મરણ થાય, ત્યારે હંમેશાં મુઝદુ વૈદ્યકી અમલદાર પાસે તપાસાવવાની જરૂર છે એમ સમજવું, ઇસ્પીતાલમાં કોઈ કેદી મરી જાય, ને આસીસ્ટન્ટ સરજનથી ઉતરતા દરજ્જાનો ન હોય, તેવો અમલદાર સરટિફિકેટ આપે કે સ્વાભાવિક કુદરતી રીતે મોત થયું છે, તો પછી વધારે તપાસની જરૂર રહેતી નથી.

પ્રકરણ ૫ મું. (અ)

ચાકસી તથા ઇનસાફ કરવાની જગા.

હરેક ગુનાની ચાકસી અથવા ઇનસાફ ને કોર્ટની સ્થાનિક હકુમતમાં તે બન્યા હોય, તે કોર્ટ કાવો એવો સામાન્ય નિયમ છે (કલમ ૧૭૭). ને જલ્દીમાં કાંઈ કૃત્ય કર્યું હોય તેનું પવિત્રામ બીજા જલ્દીમાં થયું હોય, તો તે સબજથી ને

ગુન્હાનું તોહોમત આવે, તે બાબત ચોકશી બેમાંથી ગમે તે જલ્લામાં થઈ શકે (કલમ ૧૭૯). મદદગારીનો ગુન્હો થયો હોય, ત્યારે તે બાબતની ચોકશી જે હદમાં મદદગારી થઈ હોય, અથવા જ્યાં મદદગારી જેમાં કરી તે ગુન્હો થયો હોય, ત્યાં બેમાંથી ગમે ત્યાં થઈ શકે. ચોરી એક જલ્લામાં થાય, ને તેનો માલ રાખવાનો ગુન્હો બીજા જલ્લામાં થયો હોય, તો ચોરીનો માલ રાખવા બાબતનું કામ જે જલ્લામાંથી ગમે ત્યાં ચાલી શકે (કલમ ૧૮૦) હમ હોવા બાબત, ડાકાઘટીની ટોળીમાં હોવા બાબત, —અથવા પહેરામાંથી નાશી જવા બાબતની તપાસ (ગુન્હાની ચોકશી) જે કોર્ટની રચાનીક હદમાં તોહોમતવાળો રાખસ હોય, તે કરી શકે (કલમ ૧૮૧. ૧). સાપરાધ ખોટો ઉપયોગ અને સાપરાધ વિશ્વાસ-ઘાતના ગુન્હાનો ઈનસાફ, જે મિલકત સંબંધી ગુન્હો હોય, તે મિલકતનો કોઈ પણ ભાગ જે કોર્ટની હકુમતમાં તોહોમતવાળાએ લીધો હોય, રાખ્યો હોય, —અથવા જે કોર્ટની હદમાં તે ગુન્હો કર્યો હોય, ત્યાં ગમે ત્યાં થાય. તેમજ ચોરીના ગુન્હાની તપાસ, જે કોર્ટની હકુમતમાં ચોરી થઈ હોય, યા ચોરના કબજામાં હોય, યા ચોરેલી મિલકત જાણી રાખનારના કબજામાં હોય, તે કોર્ટની હકુમતમાં થાય. હરજી કરવા અથવા ફોસલાવવાના ગુન્હાની તપાસ, જ્યાં હરજી કર્યું તે કોર્ટની હદમાં યા તો. જ્યાં તેને લઈ ગયા હોય, યા સંતાડી યા અટકાવી રાખેલ હોય, તે હદમાં થઈ શકે (કલમ ૧૮૧. ૨, ૩, ૪). ગુન્હાનું સ્થળ નક્કી ન હોય, અથવા જુદા જુદા જલ્લામાં ગુન્હો થયો હોય, ચાલુ રહે તેવો ગુન્હો થયો હોય, —અથવા મલુક ફત્ત્ય મળીને ગુન્હો થયો હોય, તો આ કીસ્ટીકટો પેંકી ગમે તે હદમાં તે બાબતની ચોકસી થાય. (કલમ ૧૮૨). રેલ્વે, ટેલીગ્રાફ, પોસ્ટ ઓફીસ, અથવા હથિઆર, અથવા યુદ્ધ સામગ્રી સંબંધ ગુન્હાની બાબતમાં તેનો ઈનસાફ ઈલાકાના મુખ્ય શેહેરમાં કરવો જોઈએ, પણ તે ગુન્હો ત્યાં થયો હોય કે નહીં; પણ સઘળા શાહેદો ત્યાં માલમ પડવા જોઈએ. (કલમ ૧૮૪). વધારે માહિતી સાર કી. ગ્રા. કલમો ૧૭૭ થી ૧૮૯ સુધી, તે બુક જોવી.

સ.—કેટલાક ગુન્હાના કામો ચલાવવાની બાબતમાં અમુક અમલદારની ફરીઆદ, યા સાંકેશન વગર, તપાસ ચાલી શકતી નથી, તે કેવા ગુન્હાઓ ?

જ.—આ બાબત કી. ગ્રા. કો. કલમ ૧૮૫, ૧૮૬, ૧૮૭, ૧૮૮ ૧૮૯ માં વિગતવાર આપી છે, તે સાર આકટ જોવો.

પોલીસખાતાને સંબંધે પીનલકોડ કલમ ૧૮૨ મુજબ ખોટી ખબર આપ્યાનું કામ, કલમ ૨૧૧ (પીનલકોડ) મુજબ ખોટી ફરીઆદ કર્યાનું

કામ, પીનલકોડ કલમ ૧૯૩ મુજબ પ્રતિષ્ઠા ઉપર જુડી સાક્ષી આપ્યાનું કામ,—લાગતા વળગતા અમલદાર યા જે કોર્ટ આગળ કામ ચાલ્યું હોય તેની ફરીઆદ, યા તેના સાંકેશન વગર ચાલી શકતું નથી. તેમજ કરાર તોડવા બાબત, આપ્યર લેવા બાબત, લગ્ન વિરુદ્ધ ગુંડા બાબતનાં કામો, તે ગુંડાથી જે શખસને તુકસાન પોહોંચ્યું હોય તેની ફરીઆદ વગર કોર્ટ સાંભળશે નહીં. છીનાળાં યા પરણેલી સ્ત્રીને ફાસલાવી લઇ જવાના ગુંડાની ફરીઆદ, તે સ્ત્રીના ધણીની ફરીઆદ વગર, અથવા તે ધણી તરફથી જે શખસની સંભાળમાં સદરહુ સ્ત્રી તે ગુંડા વખતે હોય, તેની ફરીઆદ વગર કોર્ટ કોર્ટ સાંભળી શકે નહીં.

માજસ્ટ્રેટને ફરીઆદ કરવા બાબત

કોઇ માજસ્ટ્રેટને હકુમત ક્યારે પ્રાપ્ત થાય છે ને ફરીઆદ લેતી વખતે જુખાની વગેરે લેવાની બાબત કલમ ૧૮૦ થી ૨૦૫ સુધી છે. તેમાં પોલીસને જાણુવા જેવું ખાસ ન હોવાથી અત્રે આપવામાં આવ્યું નથી. કોઇની ફરીઆદ ઉપરથી,—પોલીસ રિપોર્ટ ઉપરથી—ખીજ કોઇથી જાણુવાથી અગર પોતેજ જાણુવાથી યા શક ઉપરથી,—એમ ત્રણ રીતે કોઇ ગુંડો સાંભળી શકે છે. પહેલા તથા ખીજ પ્રકારનો અધિકાર બધા માજસ્ટ્રેટને ધણું કરી હોય છે; ત્રીજા પ્રકારનો અધિકાર ધણું કરી ફર્સ્ટ ક્લાસ માજસ્ટ્રેટનેજ અપાય છે.

કેટલાક પ્રસંગે ફરીઆદના ખરાપણા વિષે શક જાએ, તો તેવો કારણસહ દરાવ લખી, પોલીસ-અમલદારને લખી તેની પ્રથમ ચોકશી કરાવાય છે, પોલીસ અખત્યારી, કે ખીજ અખત્યારી, ગમે તે ગુંડાની તપાસ આ રીતે કલમ ૨૦૨ પ્રમાણે કરાવવા માજસ્ટ્રેટ મુખત્યાર છે. આવો અખત્યાર, ૧ લા તથા ૨ જા વર્ગના માજસ્ટ્રેટનેજ આપવામાં આવે છે, એ પ્રમાણે હુકમ આવેથી પોલીસે તપાસ કરવીજ જોઇએ. પણ આવો અધિકાર વાપરી પોલીસ પાસે તપાસ કરાવવા જેમ બને તેમ ઓછું મોકલવું, એમ હતું છે.

જુદી જુદી જાતના મુકરદમા ચલાવવાની રીત.

માજસ્ટ્રેટ કોર્ટમાં મુકરદમો ચલાવવાની જુદી જુદી પદ્ધતિઓ કાયદાથી નિર્માણ થયેલી છે. સમન્સ કેસોમાં જુદી; વારંટ કેસોમાં જુદી; સમરી કેસોમાં જુદી; સેશન કોર્ટમાં કમીટ થતાં અવલ માજસ્ટ્રેટ કોર્ટમાં ચાકશી થાયે તેની રીત જુદી; અને સેશન કોર્ટમાં ઇન્સાફની રીત જુદી. આમ જુદા જુદા પ્રકારે કેસો ચલાવવા કર્યું છે.

સમન્સ કેસો.—એટલે એવા કેસો કે જે ગુન્હા સારૂ છ મહિનાથી જાહેર શિક્ષા થઈ શકતી નથી, તેમાં પદ્ધતિ નીચે મુજબ છે:—તોહોમતદાર કોર્ટ અંદર આવેથી તેને તોહોમતનો સારાંશ સમગ્રવી પુછવામાં આવે કે—તેને શિક્ષા કેમ ન કરવી તેનું કારણ બતાવવું.—રીતસર તોહોમતનામું કરવાનું નહિં (ક. ૨૪૨). કમુલ કરે તો તેના શબ્દ લખી લઈ સળ થાયે (ક. ૨૪૩). નહિં કમુલ કરે તો ફરીઆદીનો પુરાવો લે, પછી તોહોમતદારનો જવાબ લઈ બચાવનો પુરાવો લે. જરૂર પડે સમન્સ કાઢે (ક. ૨૪૪). પછી છોડી મુકે યા સાખીતીનો ઠરાવ કરી શિક્ષા કરે (કલમ ૨૪૫). ફરીઆદી ગેરહાજર હોયે તો કામ કાઢી નાંખે (ક. ૨૪૭). ફરીઆદી ફરીઆદ ખેંચી લે (ક. ૨૪૮).

વારંટ કેસો.—એટલે જેમાં છ મહિનાથી જાહેર સળ થાયે તેવા કેસોમાં પદ્ધતિ:— તોહોમતદાર કોર્ટમાં હાજર થયા બાદ ફરીઆદી તથા તેના સાક્ષીઓનો પુરાવો લે, જરૂર પ્રમાણે સમન્સથી બોલાવે; (ક. ૨૫૨). તોહોમતદારને ડીસચાર્જ કરે (છોડી દે); (કલમ ૨૫૩). તોહોમતનામું,— યા તો તેનો જવાબ લઈ સંબળાવે, અથવા પ્રથમ દર્શનિક પુરાવો હોયે ત્યારે થોડો પુરાવો નોંધ્યા પછી પણ ફરમાવે (ક. ૨૫૪). તેને તોહોમત વાંચી સંબળાવી કમુલે, તો શિક્ષા કરે (ક. ૨૫૫). ના કમુલ કરે, ને ઇનસાફ માંગે, તો ફરીઆદીના સાક્ષીને માંગે તો, તેની ઉલટ તપાસણી તોહોમતદાર કરી શકે; જે કાંઈ લખીતવાર બચાવ આપે તો લેવો. (ક. ૨૫૬). તોહોમતદારે બતાવેલા સાક્ષી બોલાવવા, યા ન જરૂર હોયે, તેની ના પાડવી (ક. ૨૫૭). ગુન્હાની ના સાખીતી થાયે તો છોડી દે, યા સાખીત થાયે તો શિક્ષા કરે (ક. ૨૫૮).

નોટ—“ડીસચાર્જ” અને **“એકવીટ”** આ બે શબ્દો તોહોમતદારને છોડી દેતાં વપરાયે છે, તેનો અર્થ નળયુગો નોંધ્યે. ‘ડીસચાર્જ’—માં છોડી દે, તોપણ વિશેષ પુરાવો મળે તો ફરી કામ ચાલી શકે; “એકવીટ” હોય તો નિર્દોષ ઠર્યો, ને ફરીથી તેજ આખત તેના ઉપર કામ ચાલી શકે નહિ.

સેશન્સ કેસની પદ્ધતિ.—માજસ્ટ્રેટ કોર્ટમાં પ્રથમ ચોકશી વિષે કી. પ્રો. કો. કલમો ૨૦૬ થી ૨૨૦ જેવી; સેશન કોર્ટમાં કામ ચાલવાની રીત કલમ ૨૬૮ થી ૩૦૯ જેવી. **સમરી ટ્રાયલ.**—એટલે સક્ષેમ ચોકશી સાર કલમ ૨૬૦ થી ૨૬૫ જેવી.

નળવી તથા તસ્દી આપે તેવી ફરીઆદો.

કેટલાક ગુન્હાઓની ફરીઆદ માજસ્ટ્રેટ પાસે થાય છે. તેમાંથી પ્રેસેસ નીકળ્યા પછી યા કામ ચાલ્યા પછી તોહોમતદારને છોડી મુકવામાં આવે, તે વખતે જો માજસ્ટ્રેટની આવી ખાતરી થાય કે તોહોમત આણેલું, તે નળયુગ અને માત્ર તસ્દી આપવા ખાતર હતું, તો ફરીઆદીને દંડ કેમ ન કરવો, તે વિશે તેને કારણ બતાવવા કહી, તેની હકીગત સાંભળીને, તેને, પચાસ રૂપીઆ સુધી દંડ કરવા માજસ્ટ્રેટને સત્તા છે. આવો દંડ ‘સમન્સ’ યા ‘વારંટ’ કેસ હોય, તોપણ ઉપર પ્રમાણે કરી શકે છે. (કલમ ૨૫૦). અને તોહોમતદારને તેમાંથી નુકસાની યા બદલો અપાવવા હુકમ કરી શકે છે.

એલાપી તોહોમતદારને માફી આપી સાક્ષી લેવા બાબત.

આ કલમ ૩૩૭મી છે, ને તેનો પોલીસને ઘણો ઉપયોગ કરવાનો પ્રસંગ આવે છે, તે કલમ નીચે મુજબ છે:—

(૧) જે ગુન્હાનો ઇન્સાફ સેશન કોર્ટથીજ અથવા હાઇ કોર્ટથીજ થઈ શકે તેવા કોઈ પણ ગુન્હાની બાબતમાં જુદા માજસ્ટ્રેટ, પ્રેસીડેન્સી માજસ્ટ્રેટ, ગુન્હાની ચોકશી કરનારો ૧લા વર્ગનો કોઈ પણ માજસ્ટ્રેટ, અથવા જુદા માજસ્ટ્રેટની મંજૂરીયત લઈને બીજો કોઈ પણ માજસ્ટ્રેટ, જે ગુન્હાની ચોકશી ચાલતી હોય તે ગુન્હામાં ફલાણો શખસ પ્રત્યક્ષ

અથવા પરોક્ષ રીતે સામેલ છે અથવા તે વ્યાપ્ત જાણીતો છે, એમ ધારવામાં આવતું હોય, તે શખસની સાહેદી લેવાના હેતુથી તેને, તે ગુન્હા સંબંધી તથા બીજા ને શખસ તે ગુન્હો કરવામાં મુખ્ય અથવા મદદગાર તરીકે સામેલ હોય, તે દરેક શખસ સંબંધી ને ને કદિયત તેના જાણ્યામાં હોય તે સધળી કદિયત પુરેપુરી તથા ખરેખરી તેણે જાહેર કરવી એવી શરતથી માફી આપવાનું વચન આપવાને મુખત્યાર છે.

(૨) આ કલમ પ્રમાણે માફી આપવા માંડી હોય તે કમુલ કરનાર દરેક શખસની તે મુકદ્દમામાં શાહેદ દાખલ જુગ્યાની લેવી.

(૩) સદરહુ શખસને જે જામીન ઉપર છોડયો ન હોય તો, પ્રસંગ પ્રમાણે સેશન કોર્ટ અથવા હાઈ કોર્ટ તે ઇન્સાફનું કામ પુરું કરે ત્યાં સુધી તેને પેહરામાં અટકાવી રાખવો.

(૪) પ્રેસીડેન્સી માજિસ્ટ્રેટ શિવાય બીજા ને માજિસ્ટ્રેટ આ કલમ પ્રમાણે માફી આપવાનું કહે તે માજિસ્ટ્રેટ તેમ કરવાનાં પોતાનાં કારણ દફતરમાં દાખલ કરવાં; અને જ્યારે કોઈ પણ માજિસ્ટ્રેટ એ પ્રમાણે માફી આપવાનું કહ્યું હોય અને ને શખસને તે આપવાનું કહ્યું હોય, તે શખસની જુગ્યાની લીધી હોય, ત્યારે તે મુકદ્દમાનો ઇન્સાફ તેણે જાતે કરવો નહીં, પછી ને ગુન્હો સદરહુ શખસે કર્યાનું જણાતું હોય તે ગુન્હાનો ઇન્સાફ કરવાનો અધિકાર તે માજિસ્ટ્રેટને હોય તોપણ.

નોટ.—માફી આપનાર માજિસ્ટ્રેટ “કમીટ” તો કરી શકે.

વિશેષ સમજૂતી—આવા માફી આપેલા મેલાપી તોહોમતદારને “ડીંગ્સ એવીડન્સ” અથવા “એમુવર”—કહેવાય છે. આવા કામોમાં એક કરતાં વધારે તોહોમતદારો ગુન્હો કરનાર તરીકે હોય છે. મુખ્ય વ્યાપ્ત તો એ છે કે તે ગુન્હો એવો હોવો જોઈએ કે જેનો ઇન્સાફ ફક્ત સેશન્સ કોર્ટ જ કરી શકે. એવા ગુન્હામાં જે નજરે જોનાર સાક્ષીનો, યા બીજા સીધો, પુરાવો હોય, તો કોઈને માફી અપાએ નહીં. પણ જ્યારે મજબુત પુરાવો ન હોય, ને તેથી ગુન્હો કરનાર શિક્ષામાંથી બચી જાય તેમ હશે, તો પછી આ કલમને આધારે કોઈ સહતોહોમતદાર યા મેલાપીને માફી અપાવવા તજવીજ કરવી પડે છે. અને ત્યાં સુધી મુખ્ય ગુન્હેમારને

મારી નહીંજ આપવી જોઈએ; જેનો ગુન્હામાં થોડો ભાગ હોયે પણ જે તમામ હકીમતનો જાણનાર હોયે, તેને મારી આપવી જોઈએ; વળી બનતાં સુધી એકજ મેલાપીને મારી મળે, પણ તેનાથી બધી હકીકત મળી ન શકે, તો એકાદ બીજાને પણ મારી આપી શકાશે. કેસનો ગંભીર પ્રકાર અને તોહોમતદારોની સંખ્યા તથા તેઓનાં કૃત્યો ઉપર સર્વે આધાર રહે છે.

મારી આપે તે ડિસ્ટ્રીક્ટ માજિસ્ટ્રેટ, પ્રેસીડન્સી માજિસ્ટ્રેટ યા એ કામની ચોકશી કરી શકે તેવો ફર્ટ કલાસ માજિસ્ટ્રેટ હોવો જોઈએ; પણ ડિસ્ટ્રીક્ટ માજિસ્ટ્રેટની મંજૂરીથી કોઈ પણ માજિસ્ટ્રેટ આપી શકે. પોલીસ અમલદાર મારી આપી શકે નહીં. તોહોમતદાર મારી માગે નહીં. પણ માજિસ્ટ્રેટ આપે અને તોહોમતદાર તે કમુલ રાખે; અને તે કામની તમામ હકીકત પુરેપુરી અને સાચી કહેવાની શરતેજ મારી અપાયે. આવી મારી લખીતવાર ફરાવ કરીને નોંધવી જોઈએ. તે પછી તેઓ સહતોહોમતદાર પ્રથમથીજ જામીન ઉપર ન હોયે, ને જે કેદમાં હોયે, તે સેશન કોર્ટ-માંથી કામનો આખર નિકાલ થતાં સુધી તેને કેદમાંજ રહેવું પડે. કાયદો આવો છે, એમ માજિસ્ટ્રેટ મારી આપતી વખતે તેને સમજાવી દ્યને છેવટ તેને છોડી દેવામાં આવશે એમ કેહે, તો તે ગભરાશે નહીં, ને બીજા તોહોમતદારને તે બિહવડાની ઉંધું ચતું સમજાવી ફરવી નહીં શકે. માટે આવી વખતે એવા પૂર્વોપાય કરી રાખવા પોલીસ અમલદારોએ હુશીઆરી રાખવી જોઈએ. સરમ ન રાખતાં ગુન્હા સંબંધી તમામ હકીકત ખરેખરી અને પુરેપુરી તે જાહેર કરે, તેમ યોગ્ય સમજીત તેને થવી જોઈએ.

આવી સાક્ષી તે કામમાં પુરાવા તરીકે વાપરી શકાશે. પણ પુરાવાના આકટની કલમ ૧૩૩ તથા ૧૧૪ ઉપર આધાર રાખી તેની ખરાબજાની પુછામાં બીજા સ્વતંત્ર પુરાવો જોઈએ. ગુન્હાના સ્વરૂપ ઉપર, અને તોહોમતદારની તેમાં સામેલગીરી એટલે હસ્તી,—એ બે બાબતોમાં પુછીકારક પુરાવો જોઈશે.

નાંદ.—આવી રીતે મારી આપેલો સાક્ષી મારીની શરત તોડે, યા જુદું બોલે યા પાછળથી ફરી જામે તો મારી રદ જશે. ને તે વખતે નહીં, પણ પાછળથી તેના ઉપર એજ ગુન્હા બદલ કામ ચાલી શકશે; અને તેની આપેલી જુબાની તેની વિરૂદ્ધ વાપરી શકાશે. પણ કસમ

ઉપર ખોટી જુખાની આખ્યાનું કામ તેની ઉપર ચલાવવાનું હોય તો હાથ કોર્ટની પરવાનગી જોઈએ. (કલમ, ૩૩૭ થી ૩૩૯).

કોઈ તોહોમતદારની જુખાની કોર્ટમાં લેવા વિશે.

આ વિશેમાં કલમ ૩૪૧ છે. તોહોમતદારની જુખાની સવાલ જવાબના આધારમાં કોર્ટ લેવી જોઈએ. એ જુખાની લેવાની કોર્ટની ફરજ છે, અને તેનું મિશન એ છે કે,—તેની વિરૂદ્ધ જે પુરાવા કોર્ટમાં મોકલવા હોય, તેનો ખુલાસો કરવાની તેને હંમેશા તક આપવી જોઈએ, એવા ધનસાફનો નિયમ છે. જવાબ આપવાની ના કહે, ચા જુદું બાલે તો તેને કાયદાનું બંધન નથી, કેમકે તોહોમતદારને કસમ અપાઈ શકતા નથી; પણ એમ ના કહેવા ઉપરથી, ચા જુદા જવાબ ઉપરથી, કોર્ટ પોતાને યોગ્ય લાગે, તે અનુમાન તેની વિરૂદ્ધમાં ઉઠાવી શકે. તોહોમતદારને પુછે, તે કોર્ટનું પુછે ફરીબાદી તેને પુછી ન શકે (કલમ ૩૪૨, ૩૪૪)

કયા ગુન્હાઓમાં માંડવાળ થઈ શકે.

કેટલાક ગુન્હાઓની કોર્ટમાં માંડવાળ થઈ શકે છે, તે તમામ ગુન્હાઓનું લીસ્ટ કાયદાની કલમ ૩૪૫માં આપેલું છે, તે જોવું. પણ પોલીસને ખાસ જાણવાજોગ, માંડવાળ થઈ શકે તેવા ગુન્હાઓ નીચે મુજબના છે:—

ધર્મ સંબંધી કોઈનું દિલ દુખાવવાના

દિશાથી સબ્જો ખોલવા ...	કલમ.—૨૬૮.
બચા કરવી	કલમ.—૩૨૩, ૩૩૪
કોઈ રાખસને ગેરવાજબી અટકાવ કરવો, ચા કેદ કરવી...	કલમ.—૩૪૧, ૩૪૨.
ફુપલો અથવા સાપશાહ બળ વાપરવું કાયદા વિરૂદ્ધ જખાણથી મજુરી કરાવવી	કલમ.—૩૪૪.
ખિઆદ, કોઈ ખાનગી રાખસને હાની હોય ત્યારે	કલમ.—૪૨૬, ૪૨૭.
સાપશાહ પ્રવેશ તથા ધરપ્રવેશ ...	કલમ.—૪૪૭, ૪૪૮.
છિનાળું-પણ્થેલી સીને ફાસલાવી લઈ જવી વગેરે	કલમ.—૪૬૭, ૪૬૮.
આબરૂ લેવી તથા તે સાફ છાપવું વગેરે સમાધાનીના અંગ સાફ વિરુદ્ધ,	કલમ.—૫૦૦, ૫૦૧, ૫૦૨.

સાપરાધ ધમકી કલમ.—૫૦૪, ૫૦૬.

મહાન્યાયા(કોર્ટની પરવાનગી લઈને) ન્યાયા.—૩૨૪, ૩૩૫, ૩૩૭, ૩૩૮.

આ પ્રમાણે ખીજા યોગક ગુન્હાઓ છે. તે સાર આકટ જોવો. અત્રે જરૂરીજ આપેલા છે—માંડી વાળવાથી તોહોમતદાર નિર્દોષ થયો—“એકવીટ” થયો, ગણાય છે.

કામ ચલાવવાનું મુલતવી રાખવાનો કોર્ટનો અધિકાર.

આ બાબતમાં કલમ ૩૪૪ છે, કોર્ટ શાહેદીની ગેરહાજરીને લીધે, અથવા ખીજા કોર્ટ યોગ્ય કારણને લીધે, કોર્ટ પણ ચોકશી અથવા ધનસાક્ષીનું કામ શરૂમાંજ યા વચમાં મુલતવી રાખવાનું જરૂર યા યોગ્ય લાગે તો કારણ બતાવી ‘લખીત’ હુકમ કરી યોગ્ય મુદત સુધી મુલતવી રાખી શકે; અને તોહોમતવાળો પહેરામાં હોય તો વારંટ કાઢી તેને અટકાયતમાં પાછો મોકલી શકે. તોહોમતવાળાએ કોર્ટ ગુન્હો કર્યો છે એવો વહેમ આવે તેવો પુરતો પુરાવો મળ્યો હોય, ને તેને પાછો અટકાયતમાં મોકલવાથી વધારે પુરાવો મળે તેમ છે એમ દેખાય, તો તે વાજબી સમજ્ય ગણાશે. આ પ્રમાણે એકી વખતે પંદર દિવસ કરતાં વધારે મુદત સુધી તેને પહેરામાં પાછો મોકલવો નહિ. એ પ્રમાણે પંદર દિવસ ગમે તેટલી વખત આપી શકાય.

“જજમેન્ટ” યાને ફેસલા વિશે.

ફાજલદારી કોર્ટના ફેસલામાં શુ નિયમ.—મુદ્દાનાં ‘પોઈન્ટો’—તે વિષે કોર્ટનો નિર્ણય,—તેનાં કારણો,—કાયદાની કલમ, તથા શિક્ષાનો દરાવ હોય તો તે,—છોડી મુકવાનો દરાવ હોય તો તેમ—એટલું ફેસલામાં લખવું જોઈએ. સદર ફેસલો ખુલ્લી કોર્ટમાં કહી યા વાંચી સંભળાવી, કોર્ટના અધ્યક્ષે તેના ઉપર તારીખ વગેરે લખી પોતાની સહી કરવી, તોહોમતદારની સમક્ષ ફેસલો આપવો પડે. માત્ર દંડની શિક્ષા હોય, અને જે તોહોમતદારની હાજરી ચાલતે કામે કોર્ટ માફ કરી હોય, તો તેનો વકીલ હાજર હોય, તો પણ ચાલે.

ફાંસીની શિક્ષા સેશન્સ કોર્ટ ફરમાવે ત્યારે તે હાઈ કોર્ટની મંજૂરીની

શરતે થઇ શકે. કામ મંજૂરી સાથે હાઈ કોર્ટમાં જાય, ને કેદીને સૂચના મળે છે કે તેને અપીલ કરવી હોય, તો સાત દિવસની મુદતમાં કરવી.

ફટકાની શિક્ષા.—ઓરતોને થઇ ન શકે; જે મરદોને મોત, સમુદ્રપાર, શાસનિક દાસત્વની, અથવા પાંચ વરસ કરતાં વધારે મુદતની કેદનો હુકમ થયો હોય, તેને ફટકાની શિક્ષા થઈ ન શકે; તેમજ પીસતાલીસ વરસ કરતાં વધુ ઉમ્મરના મરદોને પણ એ સજા ન થઇ શકે. (કલમ ૩૯૦ થી ૩૯૬).

અપીલોના હુક બાબત પોલીસે જાણવાજેગ બાબતો.

સેકન્ડ ક્લાસ તથા થર્ડ ક્લાસ માજિસ્ટ્રેટના ઠરાવ ઉપર અપીલ ડીસ્ટ્રીક્ટ માજિસ્ટ્રેટને થાય; ફર્સ્ટ ક્લાસ માજિસ્ટ્રેટના ઠરાવ ઉપર અપીલ સેશન્સ કોર્ટમાં થાય. ફર્સ્ટ ક્લાસ માજિસ્ટ્રેટ ફક્ત ૫૦ રૂપિયા દંડ ફરે, યા ફક્ત વધતામાં વધતી એક મહિનાની કેદની સજા કરે, તો અપીલ થઇ શકે નહિ. “સમરીટ્રાયલ” ની રીતે, જે ત્રણ મહિના કેદની ફક્ત સજા કરી હોય, યા ૨૦૦ રૂપિયા દંડની ફક્ત સજા કરી હોય તો અપીલ થઇ શકે નહિ—સેશન્સ જડજના ઠરાવ ઉપર અપીલ હાઈ કોર્ટમાં થાય. વિશેષ હકાગત સાથે આકટની કલમો ૪૦૪ થી ૪૩૧ સુધી જોવી.

‘એકવીટલ’ એટલે ચાર્જ ફરમાવી નિર્દોષ ઠરાવવામાં આવે તે ઉપર ફક્ત સરકારજ અપીલ કરી શકે (કલમ ૪૧૭). પોલીસને એમ લાગે કે નિર્દોષ ઠર્યો હોય તો તેવા કાઠ તોહોમતદાર વિરુદ્ધ અપીલ કરવી છે, તો પોતાના ડીસ્ટ્રીક્ટ પોલીસ સુપરીન્ટેન્ડેન્ટને પ્રથમ લખવું. તેહ ડીસ્ટ્રીક્ટ માજિસ્ટ્રેટને લખે. તે સરકારના “લીગલ રીમેમ્બર્સર” ને લખે. વાજબી લાગે ને અપીલ કરવાની જરૂર લાગે તો તે હાઈકોર્ટમાં સરકારી વકીલને લખી અપીલ કરાવી શકે. સરકારે એવું ઠરાવ્યું છે કે દરેક નિરદોષ ઠર્યાના ઠરાવ ઉપર અપીલ કરવાની નથી. ગેરવાજબી ઠરાવ હોય, તો તે ઉપર હમેશા અપીલ કરવી એમ નથી. પણ કોઈ કાયદા સંબંધી ગેરસમજૂત, યા હકાગત સંબંધી ગેરસમજૂત, યા ગેરવાજબીપણું, એવા પ્રકારનું થયું છે કે જેમાં પ્રજાહિતનો, સરકારી રાજ્યનીતિનો,

સરકારી મોહોટી આવક ને નુકસાન વગેરેની બાબતને લીધે ખાસ અપીલ કરવાની તેવા કોઈ કારણસર ખાસ જરૂર છે એમ હોય, તોજ અપીલ “એકવીટલ” ઉપર કરવાની છે.

વળી કોઈ કોર્ટના ઠરાવ ઉપર “રીવીઝન” કરાવવાની ઈચ્છા હોય, યા કોઈને છોડી મુકયો એટલે “ડિસચાર્જ” કર્યો હોય તેને કમીટ કરાવવાનો હોય, યા તેના ઉપર કામ ચલાવવા કામના કાગળો તપાસાવવા હોય, તો કી. પ્રો. કોડ કલમ ૪૩૫, ૪૩૬, ૪૩૭, ૪૩૮, ૪૩૯ પ્રમાણે વ્યવસ્થા થઈ શકે, તે સારૂ આકટ નોવો.

જે પોલીસ અમલદારે ચોકશી કરી હોય, તે કામ ચલાવી ન શકે.

આ વિશે કલમ ૪૯૫ છે કે, તેમાં એમ હતું છે, પોલીસ ચોકશી નજી કરી હોય, એટલે તે કામમાં પુરાવો એકઠો કરવામાં કાંઈ પણ ભાગ લીધો હોય, તેવો કોઈ પોલીસ અમલદાર “પ્રોસીક્યુશન” નું કામ ચલાવવા કોર્ટમાં ઉભો રહી શકે નહીં, કેસ “ડોમીઝેબલ” હોય કે, “નોન-ડોમીઝેબલ” હોય, તેથી કાંઈ આ નિયમમાં ફરક પડતો નથી.

વૈદકી તથા બીજા પૂરાવા બાબત વિશેષ નિયમો.

કોઈ સીવીલ સરજનની યા વૈદકી સાહેબની જીવ્યાની કોઈ માન્ય-સ્ટ્રેટો તોહોમતદાર સમક્ષ લઈ તે ઉપર કાયદામાં ઠરાવેલું સર્ટિફિકેટ લખી સહી કરી હોય, તો તેને ફરીથી સાક્ષીમાં બોલાવ્યા વગર તે તોહોમતદારના કામમાં સેશન્સ કોર્ટમાં દાખલ થઈ શકે છે. જરૂર પડે તો તેને બોલાવવો. (કલમ ૫૦૯).

તેમજ કાંઈ પદાર્થ અથવા વસ્તુની તપાસ યા પૃથક્કરણ કરી સરકારના “કેમીકલ એનેલાઈઝર” રીપોર્ટ કર્યો હોય, તેવો રીપોર્ટ, કોઈ ચોકશી યા ઈન્સાફના કામમાં કાયદેસર રીતે પુરાવામાં, તે અમલદારને બોલાવ્યા વગર, દાખલ થઈ શકે. (કલમ ૫૧૦).

નોંદ.—ઝેરની બાબતમાં, લોહીવાળાં ઓળર, હથીઆર, કપડાં, વગેરે બાબતમાં પુણવેલા આવા અભિપ્રાયોને આ ઠાણ લાગુ પડે છે.

સ.—કોઈ શખસને અગાઉ ગુન્હેા સાબીત થઈ શિક્ષા થઈ હોય, તો તે કેવી રીતે સાબીત કરવો ?

જ.—ચાર રીતે આવી સાબીતી આપી શકાય. ૧ જુ.,—શિક્ષા કરનાર કોર્ટનું દફતર જેના તાબામાં હોય, તેની સહી સાથેના ઇન્ટેખાબ આ દાખલો રજુ કરવો; અથવા, ૨ જુ.,—જે જેલમાં તેણે સજા ભોગવી હોય, ત્યાંના જેલરની સહી સાથેનું સર્ટીફિકેટ રજુ કરવું; અથવા, ૩ જુ.,—જે વારંટની રૂબરૂ તેણે શિક્ષા ભોગવી હોય, તે અસલ વારંટ મંગાવી રજુ કરવું; અથવા, ૪થું,—“ફીગર ઇમ્પ્રેશન” લઈ, પુરોમાં તેનું કાર્ડ મળે, અને તે શખસને સજા થઈ હતી એમ નિકળે તો, તે કાર્ડ રજુ કરવો.

આમાં લખેલી પેહેલી, બીજી, તથા ત્રીજી રીતમાંથી ગમે તે રીતે સાબીતી રજુ કરવામાં આવે, ત્યારે ઓળખાણનો પુરાવો—એટલે શિક્ષામાં ગયેલો જે શખસ હતો, તે આજ, તોહોમતદાર છે, એમ પુરાવો હંમેશા જોઈએ, (કલમ ૫૧૧).

પોલીસે પકડેલી મિલકતની વ્યવસ્થા.

નધણીયાતી, યા શક ઉપરથી પોલીસે જે મિલકત પોતાના કબજામાં કાઢી હોય, તે વિશે કોઈ માજિસ્ટ્રેટને રીપોર્ટથી જાહેર કરવું જોઈએ. માલીકને પાછી આપવા, અથવા તેવો કોઈ માલીક ન જણાય તો તે ક્યાં રાખવી તે ક્યાં રજુ કરવી તે વિશે તે હુકમ કરી શકશે. માલીક હશે, તો થોડા લાગે તે શરતે માજિસ્ટ્રેટ તેને તે આપી શકે છે; નહિં તો જાહેરનામાં છ મહીનાની મુદતનાં પ્રસિદ્ધ કરી, તે દરમિયાન જરૂર લાગે તો નાશ થતો અટકાવવા તે વેચી નાંખે, અને મુદત વિતે ડિસ્ટ્રીક્ટ માજિસ્ટ્રેટ, યા સબડીવીઝન માજિસ્ટ્રેટ, યા કોઈ પહેલા વર્ગના માજિસ્ટ્રેટનો હુકમ મેળવી વેચી નાંખી, સરકાર ખાલસા કરી શકે. (કલમ ૫૨૩, ૫૨૪, ૫૨૫).

પ્રથમ ગુન્હો કરનારને ખત ઉપર છોડવા બાબત, તથા

ગુન્હોગારોના પત્તા બહાર કરવાના હુકમ બાબત.

ચોરી, ઘરમાં ચોરી, સાપરાધ ખોટો ઉપયોગ, ઠગાઈ, અથવા જે ગુન્હા બાબતમાં બહુ તો બે વરસની શિક્ષા થઈ શકે, તેવા કોઈ કામની સાબીતી અમુક શખસ ઉપર થાય, અને ગુન્હો પહેલવહેલોજ હોય, તો તેની પ્રથમ સારી વર્તણૂક, ગુન્હાતું નહવું રૂપ, તેની અવસ્થા વગેરે ઉપર વિચાર કરી તેને સારી ચાલથી ચાલવાના ખત, યા જામીન સાથે ખત, ઉપર છોડવો યોગ્ય લાગે તો ઘણામાં ઘણું એક વરસની મુદતનું ખત, કોઈ ફર્સ્ટ ક્લાસ માઈસ્ટ્રેટ લઈ, તેને છોડી શકે. કોઈ બીજા, યા ત્રીજા વર્ગના માઈસ્ટ્રેટને એમ કરવું યોગ્ય લાગે તો અને સરકારે ખાસ તેવો અખત્યાર તેને આપ્યો હોય તો તેણે પોતાનો તેવો મત લખી કામના કાગળો કોઈ ફર્સ્ટ ક્લાસ અથવા સમ ડીવીઝન માઈસ્ટ્રેટ પાસે મોકલે, અને સાથે તોહોમતદારને મોકલે, યા જામીન ઉપર છોડે; અને તે યોગ્ય લાગે તેમ હુકમ કરે. (કલમ પદર).

નોટ.—હાલમાં આ કલમનો વધારે ઉપયોગ થવાની જરૂર છે, એમ સરકારે અભિપ્રાય આપ્યો છે; અને આ કલમ માત્ર નાની ઉમરના નાદાન માણસોનેજ સારૂ માત્ર છે, એવું કાંઈ નથી, એમ મુંબઈ હાઈકોર્ટના એક ફેસલને આધારે સરકારે જાહેર કર્યું છે.

અગાઉ ગુન્હો કર્યો હોય તેવા ગુન્હોગારે પતો બહાર કરવા બાબતમાં—કોઈ શખસ ઉપર પીનલ કોડ બાબ ૧૨માં પ્રમાણે સિક્કા તથા સરકારી સ્ટાંપ સંબંધી અથવા બાબ ૧૭ માં પ્રમાણે મિલકત સંબંધી, એવો ગુન્હો પ્રથમ સાબીત થયો હોય, કે જેમાં ૩ વરસ યા વધુ કેદની શિક્ષા થઈ શકતી હોય, અને તેવાજ પ્રકારના કોઈ ગુન્હાની ફરી સાબીતીનો ઠરાવ કોઈ હાઈકોર્ટ, શેશન્સ કોર્ટ, પ્રેસીડન્સી માઈસ્ટ્રેટ, જલ્લા માઈસ્ટ્રેટ, પેટા તુકડી માઈસ્ટ્રેટ, અથવા ૧ લા વર્ગનો કોઈ માઈસ્ટ્રેટ જેને આ બાબત સરકારે ખાસ અખત્યાર આપેલો હોય તે કરે, ત્યારે સમુદ્ર પારની, યા કેદની, શિક્ષા કરતી વખતે સદરહુ કોઈ કોર્ટ એવો પણ હુકમ કરી શકે છે કે, સદરહુ શિક્ષા જે તારીખે પુરી થાય તે તારીખથી વત્તામાં વત્તી પાંચ વરસની મુક્ત સુધી, તે હુકમ

આદ પોતાનું રહેવાનું ઠેકાણું તથા તેમાં કાંઈ ફેરફાર થાય, તો તે પોલીસને જાહેર કરે. (કલમ ૫૬૫). તેમાં ગફલત થાયે તો પીનલ કોડ કલમ ૧૭૨ પ્રમાણે તે શિક્ષાને પાત્ર થશે.

નોટ—દરેક પોલીસ સ્ટેશને આવા હુકમ થએલા રાખસોના કલમ ૫૬૫ પ્રમાણેના પત્રકો રાખવામાં આવે છે.

પ્રકરણ ૬ હું.

ઇન્ડીયન પીનલ કોડ. (હિન્દુસ્તાનનો ફોજદારી કાયદો).

વાખ્યાઓ.—પ્રથમ કટલીક હંમેશ જરૂરી વાખ્યા જાણવી જોઈએ તે નીચે પ્રમાણે:—શ્રીટિથ ઇન્ડિયા—કલમ ૧૫; જન્મ—કલમ ૧૯; સરકારી નોકર—કલમ ૨૧; જન્મ મિલકત—કલમ ૨૨; ગેરવાજબી લાલ—કલમ ૨૩; ગેરવાજબી હાની—કલમ ૨૩; બદ દયાનત—કલમ ૨૪; ખોટું બનાવવું—કલમ ૨૮; લેખ—કલમ ૨૯; કિંમતી દસ્તાવેજ—કલમ ૩૦; બુદ્ધિપૂર્વક—કલમ ૩૯; નુકસાન—કલમ ૪૪; શુદ્ધ બુદ્ધિ—કલમ ૫૨. વિશેષ કાયદો—સ્થાનિક કાયદો—કલમ ૪૧; કલમ ૪૨.

આ બધી વાખ્યાઓ પીનલ કોડમાંથી મોટે કરવી જોઈએ.

શિક્ષાના પ્રકારો.—પીનલ કોડ પ્રમાણે ગુન્હેગારોને જે શિક્ષા થઈ શકે છે તે આ છે: ૧. મોત. ૨. સમુદ્ર પાર (કાળાં પાણી). ૩. શાસનિક દાસત્વ. ૪. કેદ, સાદી એટલે આસાન, અને સખ્ત મજુરી સાથે. ૫. મિલકત સરકાર જાપત થવી. ૬. દંડ. ૭. વળી,—કેદની શિક્ષામાં બીજો એક પ્રકાર છે, તે “એકાંત કેદ” છે. (ક. ૭૩). અને ફટકાની શિક્ષા પણ સને ૧૮૬૪ ના આક્ટ ૪ થો—તથા સુધારા વધારાના આક્ટ ૩ ના સને ૧૮૯૫ નો,—તથા સને ૧૯૦૦ ના ૫ માં પ્રમાણે થઈ શકે છે.

દંડની શિક્ષા બાબતમાં પોલીસે જાણવાજોગ એ કે,—દંડ વસુલ ન થયો હોયે તો, ઠરાવ થયાની તારીખથી ૭ વરસ સુધી વસુલ થઈ શકે. વધારે તપસીલ સાફ કલમ ૭૦ જોવી.

વધારેલી શિક્ષા —શિક્ષા તથા સરકારી સ્ટાંપ સંબંધે ગુન્હો,—ચા. મિલકત વિરૂદ્ધ ગુન્હો,—જેને માટે ત્રણ વરસ या વધુ કેદની શિક્ષા થઈ શકે એવા કોઈ ગુન્હાનો તકસીરવાર કોઈ સખસ પ્રથમ ઠર્યો હોય, અને તેના ઉપર તેવાજ કોઈ ગુન્હાનું કામ સાળીત થાય, તો તે વખતે તેને જીવતાં સુધી સમુદ્ર પારની અથવા દસ વરસ સુધી કેદની શિક્ષા થઈ શકે છે. (કલમ ૭૫). પોલીસને આ કલમ ઉપયોગની છે. પ્રથમ આવા કોઈ ગુન્હાની સાળીતી વડી સરકાર या स्थानिक सरकारની હકુમત તળેની કોઈ દેશી રાજ્યની હદમાં આવેલી કોર્ટ કરી હોય, તોપણ આ કલમ પ્રમાણે અમલ થઈ શકે, એવા કાયદામાં સુધારો થયો છે.

સાધારણ અપવાદો.

‘સાધારણ અપવાદો’ માં એવાં કેટલાંક કૃત્યો છે, કે જે ગુન્હાહીન કૃત્યો છતાં, અમુક સંજોગોને લીધે તેને ગુન્હામાં ગણાતાં નથી. કાયદાની ભુલથી નહીં, પણ હકીગતની ભુલથી કરેલું કાંઈ કૃત્ય,—કલમ ૭૬; ઇન્સાફનું કામ કરતાં જરૂરે કરેલું કૃત્ય, અને કોર્ટેના હુકમ મુજબ કરેલું કૃત્ય—કલમ ૭૭-૭૮; કાયદાની ભુલથી નહીં, પણ હકીગતની ભુલથી રજા સમજી પોતે શુદ્ધ ખુદ્દિથી કરેલું કોઈ કૃત્ય—૭૯; કાંઈ કાયદેસર ઘટતી સંભાળ છતાં કામ કરતાં ઇતેફાક—હાનિ અટકાવવા ગુન્હાના ઇરાદા વગર કરેલું કૃત્ય—કલમ ૮૦-૮૧; એવાં કૃત્યો ગુન્હામાં ગણાતાં નથી.

નીચે લખેલા અપવાદો પોલીસને ખાસ જાણવા જેવા છે:—

સાત વરસથી ઓછી ઉંમરના બાળકે કરેલી કાંઈ પણ વસ્તુ ગુન્હામાં ગણાય નહીં (ક. ૮૨).

સાત વરસથી વધારે ને બાર વરસથી ઓછી ઉંમરનું બાળક જેની અકલ તે વખતે પોતાની ચાલ કેવી છે તથા તેથી શું પરિણામ થશે એ બાબત વિચાર કરી શકે તેટલી પુખ્ત થઈ નથી, તેણે કરેલી કાંઈ વસ્તુ ગુન્હામાં ગણાય નહીં (કલમ ૮૩).

દીવાના શખસનું કામ.—જે શખસ કાંઈ કામ કરતી વખતે દીવાનગીના સખબથી, હું કેવી રીતનું કામ કરું છું, અથવા જે કામ હું કરું છું તે ખોટું છે, અથવા કાયદાથી ઉલટું છે એવું જાણી શકતો નથી, તેનું કરેલું તેવું કામ ગુન્હામાં ગણાય નહીં (ક. ૮૪).

નોંદ.—ફક્ત ગાંડો છે, તેટલો બચાવ બસ થશે નહીં; પણ તે કૃત્ય કરતી વખતે ગાંડપણના સબબથી, તેનામાં સમજશક્તિની તે વખતે ગેરહાજરી હતી, એમ સાબીત થઈ જાય; કેમકે ગાંડો માણસ છતાં, અમુક વખતે સમજશક્તિ ધરાવી શકે છે.

મરજી વિરૂદ્ધ કેફમાં કીધેલું કામ.—જે શખસ કાંઈકામ કરતી વખતે, કેફના સબબથી, હું કેવી રીતનું કામ કરું છું એ, અથવા હું જે કામ કરું છું તે ખોટું છે અથવા કાયદાથી ઉલટું છે, એવું જાણી શકતો નથી, તેનું તે કામ ગુન્હો સમજવો નહિં; પણ જે વસ્તુથી તેને કેફ ચઢી તે વસ્તુ તે ન જાણે તેમ, અથવા તેની ખુશી ન છતાં તેને ખવાડી હોય તે જાણ. (કલમ ૮૫).

નોંદ.—રાજપ્રુશીથી યા જાણીને કેફ કરી હોય, તો ગુન્હો જ છે. અજાણપણામાં.—તે ન જાણે તેમ—યા તેની મરજી વિરૂદ્ધ—કેફ કરાવી હોય, તો જ ગુન્હો નથી.

હાલતથી કરેલાં કેટલાંક કૃત્ય.—ગુન્હામાં ગણાયે નહીં, તે વિશે કલમ ૮૭ થી ૯૧ જુઓ.

ધમકી યા હરથી કરેલું કૃત્ય.—ગુન્હામાં ગણાયે કે નહીં, તે વિશે કાયદો નીચે પ્રમાણે છે;—

જ,—"પુન તથા રાજ્યવિરૂદ્ધ જે ગુન્હાઓને માટે મોતની શિક્ષા ફરવેલી છે, તે ગુન્હાઓ શિવાય, જે કાંઈ કોઈ શખસને કાંઈ ધમકીને લીધે કરવું પડે, અને તે ધમકી એવી હોય કે જેથી, તે કામ કરતી વેળાએ, તે શખસના મનમાં કારણસર એવી દેહદેશત પેદા થાય, કે જે હું એ કામ નહીં કરીશ, તો માફ તાત્કાલિક મોત થશે, તો તે કામ ગુન્હો છે, એમ સમજવું નહીં; પણ તે કામ કરનાર શખસ પોતાની ખુશીથી અથવા પોતાને તાત્કાલિક મોત કરતાં કાંઈ ઓછી હાનીની કારણસર દેહદેશતથી, એવી હાલતમાં પોતે આવ્યો હોય કે, તેથી તેની ઉપર તે દાવ થયો હોય, એમ થવું ન જોઈએ.

ખુલાસો ૧૬૦.—જે શખસ પોતાની ખુશીથી અથવા મારવાની ધમકીના સબબથી, આ માણસો ડાકાઘટ છે એમ જાણીને, તે ડાકાઘટોની ટાળીમાં ભળે. અને પછી કાયદા મુજબ ગુન્હો હોય, એવી કાંઈ વસ્તુ તેના સોબતીઓના જોરથી તેને કરવી પડે, તો તેને આ અપવાદનો કાયદો મળી શકતો નથી.

ખુલાસો રજો.—કોઈ શખસને ડાકાઘટાની એક ટોળી પકડે, અને તેને તુરત મારી નાખવાની ધમકી દેખાડીને કાયદા મુજબ ગુન્હો હોય, એવી કાંઈ વસ્તુ તેની પાસે કરાવે; જેમકે કોઈ લુહાર પાસે તેનાં હથેલી-આર લેવડાવીને પોતે કોઈ ઘરમાં પેસીને તે લુટી લેવા સાર તે ઘરના આરણાં ઉઘડાવે, તો તેને આ અપવાદનો ફાયદો મળી શકે છે” (કલમ ૮૪).

નોટ.—ધમકી, જબરજસ્તી, યા ડર,—એ ક્યારે વાજબી બચાવ ગણાય છે ? ખુન, તથા રાજ્ય વિરુદ્ધ ગુન્હાઓમાં, જેમાં ફાંસીની શિક્ષા થઈ શકે, તેવા કોઈ કૃત્યને અંગે આવો બચાવ ચાલેજ નહીં. પણ બીજા કામોમાં—તાત્કાલિક મોતનો વાજબી ડર લાગે એવી ધમકી તે વખતે અપાઈ ગણાયે, તો બચાવ થાયે; પણ તેમાં અપવાદ એટલો છે કે પોતાની રાજી ખુશીથી એવી સ્થિતિમાં આવેલો ન જોઈએ, અથવા મોત નહીં, પણ કાંઈતેથી ઓછી હાની થશે એવી બીકને લીધે, તેવી સ્થિતિમાં આવી પડેલો હોવો ન જોઈએ. એ રીતે હોયે, તોજ આવો બચાવ વાજબી ગણાશે, નહીં તો કદી નહીં.

ગુજ હાનિનું કૃત્ય.—કોઈ હાનિ કોઈ કૃત્યથી થશે, યા થાયે, તે એવી ગુજવી હોયે કે, સાધારણ સમજ અને સ્વભાવનો કોઈ શખસ, તેવી બાબતમાં ફરીઆદ કરવી યોગ્ય ધારે નહીં તો તે હાનીના સમ્બંધથી તે વસ્તુ ગુન્હામાં ગણાયે નહી. (કલમ ૮૫),

નજીવી,—કીમત ન હોયે, તેવી ચીજની ચોરી, એ ગુન્હામાં ગણાશે નહીં. કોઈની દાખડીમાંથી તપખીરની ચપટી ચોરી, ટાંચણી, સાહીના ખડીઆમાંથી થોડી સાહી, નિર્ણ પાંદડાં, ચીથરાં જેની કીમત બહુ ગુજ હોયે, તે વગેરેની ચોરી ન ગણાય.

ખાનગી બચાવના હકો બાબત.

ખાનગી બચાવના હકો બે પ્રકારના હોયે છે. શરીરનો, તથા મિલકતનો. કોઈ પણ શખસને પોતાનું શરીર તેમજ બીજા કોઈનું, અને ખેતાની તેમજ બીજા કોઈની સ્થાવર યા જંગમ મિલકતનો ખાનગી બચાવ કરવાનો હક છે,

શરીરના ખાનગી બચાવમાં મોત નિપજવાય.—૧૬૫.—જો બચાવનો હક અમલમાં ન લેવાય, તો અમુક પ્રકારના હુમલાથી પરીણામે મોત થશે, એવો વાજબી ભય હોય તો; ૨૭૫, —ઉપર પ્રમાણેના પ્રકારનો હુમલો જેમાં મહાવ્યથા પરીણામે થશે, તેવો વાજબી ભય હોય તો; ૩૭૫, —અળાત્કાર સંભોગ કરવાના ઇરાદાથી હુમલો; ૪૪૫, —સૃષ્ટિક્રમ વિરુદ્ધ મૈથુનની ઇચ્છા પૂર્ણ કરવાના ઇરાદાથી હુમલો; ૫૫૫, —મનુષ્ય નયન યા હરણ કરવાના ઇરાદાથી હુમલો; ૬૬૫, —કોઈ શખસને ગેરવાજબી કેદ કરવા સાથે હુમલો, જેમાંથી એવો વાજબી ભય ઉપજે કે પોતાના છુટકારા સાથે સરકારી અધિકારીઓને અરજ કરવાનું બની નહીં શકે. આ પ્રમાણેના પ્રકારનો કોઈ હુમલો હોય તો, મોત સુધી હાનિ અથવા બીજી કોઈ હાનિ, હુમલો કરનાર ઉપર થઈ શકે છે. (કલમ ૧૦૦).

ઉપર પ્રમાણેનો કોઈ હુમલો ન હોય, તો પછી બીજા શરીર સંબંધી કોઈ ગુન્હાની બાબતમાં તેવો ગુન્હો કરનારને મોત શિવાયે બીજી કોઈ હાનિ, ખાનગી બચાવના હકમાં, કરી શકાય. (કલમ ૧૦૧).

આવો હક ક્યારે શરૂ કરાયે, ને ક્યારે અંત કરવો.—

ગુન્હો કરવાનું પ્રયત્ન થતાં અથવા ધમકી આપતાં, શરીરને ભય વાજબી રીતે ઉપજે કે, —આ હક શરૂ થાય; અને જ્યાં સુધી તેવી બીક જરૂરી રહે, ત્યાં સુધી હક જરૂરી રહે. (કલમ ૧૦૨).

મિલકતના ખાનગી બચાવના હકમાં મોત ક્યારે નિપજવાય.—

૧૬૫—અપહરણ; ૨૭૫, —રાતને વખતે ઘર ફેડવું; ૩૭૫, —કોઈ ઇમારત, તંબુ અથવા વહાણ માણસના ઘર દાખલ, યા મિલકત રાખવાના, ઘર દાખલ વપરાતું હોય, તેમાં કોઈ ઉપર આગથી બિગાડ કરવો; ૪૪૫, —ચોરી, બીગાડ અથવા ગૃહપ્રવેશ, —તે એવી હાલતમાં થાય કે તેથી વાજબી એવો ભય ઉત્પન્ન થાય કે જો ખાનગી બચાવનો હક અમલમાં નહીં લે, તો પરીણામે મોત અથવા મહાવ્યથા થશે. આવા પ્રકારની કોઈ હકીકત હોય ત્યારે મિલકતના ખાનગી બચાવવાના હકમાં મોત, યા બીજી કોઈ હાનિ ગુન્હેગારને કરી શકાય. (કલમ ૧૦૩). ઉપર બતાવેલા પ્રકાર ન હોય તો

તેમાં કોઈ ચોરી, અપહરણ, બીગાડ, અથવા સાપરાધ પ્રવેશના ગુન્હા સાફ યા ચલ્ન સાફ, મોત નહીં, પણ તેથી હલકી હાનિ ખાનગી બચાવના હકમાં થઈ શકે. (કલમ ૧૦૪).

આવો હક ક્યારે શરૂ ને ક્યારે અંત થાય.—૧જી,—ન્યાયી કાંઈ મિલકતને જોખમનો વાજખીબય ઉત્પન્ન થાય ત્યારથી બચાવનો હક શરૂ થાય; ૨જી,—ચોરીથી મિલકતનો ખાનગી બચાવનો હક, મિલકત લઈ ગુન્હેગાર નાસી જાય, અથવા સરકારી અધિકારીઓનો આસરો મળે, અથવા તે મિલકત પાછી હાથ લાગે, ત્યાં સુધી જરૂરી રહે છે; ૩જી,—અપહરણથી મિલકત બચાવવાનો હક, જ્યાં સુધી ગુન્હેગાર કોઈ શખસને મોત, વ્યથા, ગેરવાજખી અટકાવ, એમાંથી કાંઈ કરે,—યા—કોશિસ કરે અથવા જ્યાં સુધી તાત્કાલિક મોતનો અથવા તાત્કાલિક વ્યથાનો અથવા શરીર સંબંધી તાત્કાલિક અટકાવનો બય જરૂરી રહે, ત્યાં સુધી જરૂરી રહે છે; ૪જી,—સાપરાધ પ્રવેશ અથવા બીગાડથી મિલકતના ખાનગી બચાવનો હક, જ્યાં સુધી ગુન્હેગાર સાપરાધ પ્રવેશ અથવા બીગાડ કરવામાં જરૂરી રહે ત્યાં સુધી જરૂરી રહે છે, ૫જી,—રાતને વખતે ઘર ફેડવાથી મિલકતના ખાનગી બચાવનો હક, તે ઘર ફેડવાથી શરૂ થયેલો ગૃહપ્રવેશ જ્યાં સુધી જરૂરી રહે, ત્યાં સુધી જરૂરી રહે છે. (કલમ ૧૦૫.)

નોંટ.—કોઈ નાના બચ્ચાનું કરેલું હત્ય,—ગાંડા માણસે, યા કેફ કરેલા માણસે કરેલું હત્ય, જે કે ગુન્હાહીત ન ગણાય તોપણ, એવાં હત્યા સામે ખાનગી બચાવનો હક તો છેજ

ખાનગી બચાવને હક શામાં નથી.—આનીચે લખેલા કામમાં એવો હક નથી.

૧જી.—કોઈ સરકારી નોકરે હોદ્દાની રૂએ શુદ્ધ બુદ્ધિથી કરેલું કામ અથવા શરૂઆત, પછી તે કાયદા પ્રમાણે વાજખી હોય કે ન હોય, પણ જે તેથી મોત થવાની યા મહાવ્યથાની વાજખી ધાસ્તી ના ઉપજે તેમ હોય, તો ખાનગી બચાવ તે સામે થાય નહીં; પણ જે તે શખસ સરકારી નોકર છે, એવી તેને માન્યતા યા ખબર હોય તો; ૨જી,—ઉપર પ્રમાણે કોઈ સરકારી નોકરના હુકમથી કરે છે, અથવા કોશિસ કરે છે, એમ

કોઈને ખર્ચર યા માન્યતા હોય, યા તેવો હુકમ યા અખત્યાર દેખાડે તો —તેવાં કોઈ કૃત્ય સામે ખાનગી બચાવનો હક નથી; ૩ બું, —સરકારી અધિકારીઓનો આસરો મેળવી શકાય તેટલો વખત હોય, તો કોઈ કૃત્ય વિરૂદ્ધ ખાનગી બચાવનો હક નથી; ૪ થું, —કોઈ પણ કામમાં બચાવના કારણસર કરવાની જરૂર જોટલી હાની શિવાય વધારે હાની કરવાનો ખાનગી બચાવનો હક નથી. (કલમ ૯૯).

મદદગારી બાબત.

સ.—કોઈ શખસે મદદગારી કરી એમ ક્યારે સમજવું ?

જ.—કોઈ વસ્તુ સંબંધી નીચે લખ્યા પ્રમાણે જે માણસ કરે, તે માણસે તે વસ્તુ કરવામાં મદદગારી કરી એમ સમજવું:—

પહેલું.—તે વસ્તુ કરવાને કોઈ શખસને ઉશ્કેરે; બીજું,—તે કરવા સાર કોઈ શખસ સાથે મસલતમાં સામેલ થાય, જે તે મસલત મુજબ, તથા તે વસ્તુ કરવા માટે કોઈ કામ અથવા કાયદા વિરૂદ્ધ કરવામાં આવે તો; ત્રીજું,—કોઈ કામ અથવા કાયદા વિરૂદ્ધ કસુર કરીને તે વસ્તુ કરવામાં ધરિદાપૂર્વક સાહ્ય કરે.

નોંદ.—મુદ્દાની બાબતમાં ધરિદાપૂર્વક ખોટું સમજાવી યા હકીકત છુપાવી (તેની કાયદેસર ફરજ વિરૂદ્ધ) કોઈ કૃત્ય કરાવે, અથવા કરાવવા કોશિશ કરે, તેણે તેમાં ઉશ્કેરણી કરી એમ સમજવું. તેમજ કોઈ કૃત્ય થતાં પહેલાં, યા તે વખતે, તે કૃત્ય થવામાં સવલત મળે તેમ કોઈ કામ કરે તેણે તેમાં સાહ્ય કરી સમજવું. (કલમ ૧૦૭).

વિશેષ સમજૂતી.—ઉશ્કેરણી કરવામાં જતે હાજર રહેવું જોઈએ, એમ કોઈ જરૂરનું નથી. ત્રીજાની મારફતે, યા ટપાલમાં કાગળ મોકલી પણ ઉશ્કેરણી થઈ શકે.

મદદગારીના ગુન્હામાં ત્રણ બાબતો છે—ઉશ્કેરણી, મસલતમાં સામેલગીરી, અને ધરિદાપૂર્વક સાહ્ય કરવી. ત્રણમાંથી ગમે તે પ્રકારે મદદગારી થઈ શકે છે.

મસલતમાં સામેલગીરી યા ટાળીમાં હોવું.—એ અથવા વધારે માણસોનું એક સામાન્ય કામ સાર, યા હેતુ સાર, મંડળીરૂપ થવું, યા ટાળકી બનવી, તેને એકત્ર થવું કહેવાય; અને જે કાયદા વિરૂદ્ધ કોઈ કૃત્ય સાર એવું એકત્ર થવાનું બને, તો તેવું એકત્ર ટાળીમાં થવું તેને “કોન્સ્પીરસી” કહેવાય. આટલુંજ બસ નથી, પણ આવી “કોન્સ્પીરસી” ની ટાળી તરફથી કાંઈ કૃત્ય યા ગેરકાયદે પગલું તેના સામાન્ય કાયદા વિરૂદ્ધ હેતુના કામ સાર થાએ યા લેવાય, તો તે મદદગારી કહેવાએ. **ધરાદાપૂર્વક સાહ્ય**—એટલે કોઈ કૃત્ય થવામાં સેહેલાઈ, સવડતા મળે, એવું કાંઈ ગેરકાયદે કૃત્ય કરવું, યા કાયદેસર ફરજ છતાં ન કરવું.

સ.—‘મદદગાર’—એટલે શું ?

જ.—“જે શખસ કાંઈ ગુન્હો કરવામાં મદદગારી કરે અથવા જે કામ મદદગાર શખસના ધરાદા અથવા જ્ઞાનથી ગુન્હો કરવા જે કાયદા પ્રમાણે કોઈ શક્તિમાન શખસે કર્યું હોય, તો ગુન્હો થાય, એવું કોઈ કામ કરવામાં મદદગારી, તે શખસે ગુન્હામાં મદદગારી કરી એમ સમજવું.

ખુલાસો ૧ લો.—કાંઈ કામની કાયદાવિરૂદ્ધ કસુર કરવામાં મદદગારી કરવી, તે ગુન્હો થઈ શકે છે. પછી તે કામ કરવાની અગર તે મદદગારની ફરજ નહીં હોય, તો પણ.

ખુલાસો ૨ જો.—મદદગારીનો ગુન્હો થવામાં એવું કાંઈ જરૂર નથી કે, મદદગારી કરેલું કામ થવું જોઈએ, અથવા જે અસર તે ગુન્હો થવામાં જરૂર છે, તે અસર પેદા થવી જોઈએ.

ખુલાસો ૩ જો.—એવું કાંઈ જરૂર નથી કે, જે શખસને મદદગારી કરી હોય, તે શખસ કાંઈ ગુન્હો કરવાના કાયદા પ્રમાણે શક્તિમાન જોઈએ, અથવા તે શખસને કાંઈ પણ સાપરાધ ધરાદો અથવા જ્ઞાન જોઈએ.

ખુલાસો ૪ થો.—કોઈ ગુન્હામાં મદદગારી કરવી એ ગુન્હો છે. માટે મદદગારીમાં મદદગારી કરવી, તે પણ ગુન્હો છે, એમ સમજવું.

ખુલાસો ૫ મો.—મસલતથી મદદગારીનો ગુન્હો કરવામાં એવું કાંઈ જરૂર નથી, કે જે શખસ ગુન્હો કરે, તે ગુન્હેગારે તે ગુન્હા બાબત

મનસુખો કરવો જોઈએ. જે મસલત મુજબ તે ગુન્હો કરવામાં આવે, તે મસલતમાં તે સામેલ થયો, તો બસ છે. (કલમ ૧૦૮).

મદદગારીના ગુન્હામાં સજા વગેરે.—જે ગુન્હાની મદદગારી કરી હોય, તે ગુન્હો તે પરિણામે થાય,—તો કાયદામાં બીજી ખાસ સજા ન દરાવી હોય તો, મુખ્ય ગુન્હાની જે શિક્ષા હોય, તેજ શિક્ષા “મદદગાર” ને થઈ શકે છે (કલમ ૧૦૯). સરકારી નોકરે રસ્તે લેવાનો ગુન્હો પી. કો. ક. ૧૬૧ પ્રમાણે કર્યા હોય, તો આપનારે મદદગારી કરી એમ ગણી શિક્ષાને પાત્ર છે.

“મદદગારી” કરનાર શખસ મુખ્ય ગુન્હો કરતી વખતે ત્યાં હાજર હોય, તો તેને કલમ ૧૧૪ લાગે છે.

જામીન ખાખત.—મુખ્ય ગુન્હામાં જામીન લેવાય, તો મદદગારીમાં લેવાય; નહીં તો નહીં. વગર વારંટે મુખ્ય ગુન્હામાં પકડાય, તો મદદગારીમાં તેમજ થાય.

નોટ.—બ્રીટીશ હિંદુસ્તાનની બહાર ગુન્હો થયો હોય, તો પણ મદદગારી જે બ્રીટીશ હિંદુસ્તાનમાં થઈ હોય, તો તે મદદગારી બદલ શિક્ષા થઈ શકે. (કલમ ૧૦૮ બ) મદદગારી—એ મુખ્ય ગુન્હો છે. તેથી જે ગુન્હામાં મદદગારી કરી હોય, તે સાબીત ન થાય, તો પણ મદદગારી એ સ્વતંત્ર રીતે ગુન્હો હોઈને શિક્ષા તે સાથે થઈ શકે.

કોઈ પોલીસ અમલદાર ગુન્હો કબુલ કરાવવા કોઈને મારે ચા જબરજસ્તી કરે, તે વખતે બીજો કોઈ પોલીસનો માણસ હાજર હોય ને બોલે નહીં ને મુંગાજ ત્યાં ઉભો રહે, તો તેણે તે કામમાં મુંગા રહી પસંદગી આપી, તેથી “મદદગારી” નો ગુન્હો માર છે.

રાજ્ય વિરુદ્ધ ગુન્હાઓ.

રાજ્ય વિરુદ્ધ ગુન્હાઓ પીનલ કોડમાં કલમ ૧૨૧-૧૩૦ સુધીમાં આપેલા છે. તેમાં હાલમાં કેટલાક વખતથી “બેદીલી ઉત્પન્ન કરવી” એ બાબતની કલમ ૧૨૪ બ છે તેનો ઉપયોગ બહુ કરવો પડે છે. તેમજ એક કોમની વિરુદ્ધ બીજી કોમની દુશ્મનાઈ ચા વૈરભાવ ઉત્પન્ન થાય, તે બાબત કલમ ૧૫૩ બ છે, કલમ ૧૨૪ બના કામમાં પોલીસ વગર વારંટે પકડી શકતી નથી. વારંટજ નિકળે છે. અને તે જામીન નહીં

લઘુ શકાએ, તેવો ગુન્હો છે. નામદાર સરકારના હુકમથી ફરીઆદ મંડાએ; તે વગર કોઈ કોર્ટને તે ગુન્હો સાંભળવા અધિકાર નથી. (કો. પ્રો. કો. ક. ૧૮૬). સેશન્સ કોર્ટ, ચીફ પ્રેસીડેન્સી માજિસ્ટ્રેટ, અથવા ડીસ્ટ્રીક્ટ માજિસ્ટ્રેટ, અથવા કોઈ ૧લા વર્ગનો માજિસ્ટ્રેટ જેને સરકારે આ ગુન્હો સાંભળવાને ખાસ અખત્યાર આપ્યો હોય, તે શિવાએ બીજો કોઈ સાંભળી ન શકે.

કલમ ૧૫૩ અ નો ગુન્હો પોલીસ અખત્યારી નથી, જમીન લેવાય નહીં, માંડી વળાય નહીં. ને સરકારના હુકમ વગર કોઈ કોર્ટ સાંભળે નહીં. પ્રેસીડેન્સી માજિસ્ટ્રેટ અથવા ૧લા વર્ગનો કોઈ પણ માજિસ્ટ્રેટ આ ગુન્હો સાંભળી શકે છે.

લોકોની સમાધાની વિરૂદ્ધ ગુન્હાઓ.

અ.—કાયદા વિરૂદ્ધ મંડળી કેને કહેવી ?

જ.—“જે પાંચ અગર વધારે શખસોની એક મંડળી મળે, અને જે શખસો તે મંડળીમાં હોય, તેઓનો સામાન્ય હેતુ નીચે લખ્યા પ્રમાણે હોય, તો તે મંડળીને કાયદા વિરૂદ્ધ મંડળી કહેવી.

પેહેલો.—હિંદુસ્તાનની કાયદા કરનારી અથવા હકુમત કરનારી સરકારને અથવા કોઈ પ્રેસીડેન્સીની સરકારને અથવા કોઈ લેફ્ટેનન્ટ ગવર્નરને અથવા પોતાના હોદ્દાનો કોઈ કાયદેસર અખત્યાર અમલમાં લાવતાં કોઈ સરકારી નોકરને, સાપરાધ બળ કરીને, અથવા બળ દેખાડીને ડરાવવો; અથવા

બીજો.—કોઈ કાયદો કે કોઈ કાયદેસર હુકમ બજાતાં હરકત કરવી અથવા,

ત્રીજો.—કોઈ બિગાડ, અથવા સાપરાધ પ્રવેશ અથવા બીજો ગુન્હો કરવો; અથવા,

ચોથો.—કોઈ શખસની ઉપર સાપરાધ બળ કરીને અથવા તેને સાપરાધ બળ દેખાડીને, કોઈ મિલકતનો કબજો લેવો અથવા મેળવવો; અથવા, કોઈ શખસનો આવવા જવાનો હક, અથવા પાણી વાપરવાનો

હક અથવા બીજો જે નિરાકાર વસ્તુ સંબંધી હક તે શખસના કબજામાં કે ભોગવટામાં હોય, તે તેની પાસેથી લઈ લેવો, અથવા, કાંઈ હક કે ધારેલો હક અમલમાં લાવવો અથવા,

પાંચમો.—સાપરાધ બળ કરીને અથવા સાપરાધ બળ દેખાડીને, જે કામ કરવાની જે શખસની કાયદા પ્રમાણે ફરજ નહીં હોય તે કામ તે શખસ પાસે કરાવવું અથવા જે કરવાનો તેનો કાયદા પ્રમાણે હક હોય, તે કરવામાં તેની પાસે કસુર કરાવવી,

ખુલાસો.—જે મંડળી પ્રથમ મળતી વખતે કાયદા વિરૂદ્ધ ન હોય, તે પાછળથી કાયદા વિરૂદ્ધ મંડળી થઈ શકે. (કલમ ૧૪૧).

કાયદા વિરૂદ્ધ મંડળીનો અંગલુત.—જે હકીગતોને લીધે કોઈ મંડળી કાયદા વિરૂદ્ધ મંડળી થતી હોય તે હકીગતો નક્કી છતાં, જે માણસ ઇરાદાથી તે મંડળીમાં સામેલ થાય, અથવા તેમાં જરૂરી રહે, તે માણસને કાયદા વિરૂદ્ધ મંડળીનો અંગલુત સમજવો. (કલમ ૧૪૨).

વિશેષ સમજૂતી.—“કાયદા વિરૂદ્ધ મંડળી”ની બાબતમાં મુખ્ય ત્રણ બાબતો છે. ૧ જુ.—પાંચ માણસો અથવા તેથી વધારે સંખ્યા, તે મંડળીમાં જોઈએ; ૨ જુ.—તે મંડળીનો કોઈ સામાન્ય હેતુ જોઈએ,—પહેલાથી નક્કી કર્યો હોય, યા પછીથી; ૩ જુ.—તે સામાન્ય હેતુ કલમમાં બતાવ્યા પ્રમાણેની પાંચ બાબતો પૈકી એક કોઈ પણ બાબતમાં જોઈએ. એ પ્રમાણે જો હોય, તો તે મંડળીને “કાયદા વિરૂદ્ધ મંડળી” કહેવાય.

અમુક હકીગતોને લીધે ઉપર કહેલી પાંચ અંગર જાહે માણસોની મંડળી ગેરકાયદાની મંડળી છે એવી માહિતી છતાં,—અથવા એવી માહિતી અને ખબર છતાં એવી મંડળીમાં ઇરાદાપૂર્વક સામેલ થાય, અથવા એવી માહિતી મળવા છતાં ઇરાદાપૂર્વક તેમાં સામેલ રહે, તો તેવા દરેક શખસને “કાયદા વિરૂદ્ધ મંડળીનો અંગલુત” કહેવો.

નોંદ.—કાયદા વિરૂદ્ધ કોઈ મંડળીને વિખેરી નાંખવાની સત્તા પોલીસ-સ્ટેશન અમલદારને છે, તે બાબત કી. પ્રો. કો. ક. ૧૨૭ નીચે આ ચોપડીમાં આગળ હકીકત આપી છે, તે જાહે પાનું ૭૫, ૭૬ જોડું.

સ.—હંગામો કેને કહેવો ?

જ.—કોઈ કાયદા વિરુદ્ધ મંડળીનો સામાન્ય હેતુ પાર પાડવામાં તે કાયદા વિરુદ્ધ મંડળી અથવા તેનો કોઈ અંગભુત બળ અથવા બુલમ વાપરે, તો તે મંડળીના દરેક અંગભુતે હંગામાનો ગુન્હો કર્યો, એમ સમજવું. (કલમ ૧૪૬).

વિશેષ સમજૂતી.—ન્યાં સુધી પાંચ અગર નદે માણસની કોઈ મંડળી અમુક ગુન્હો કરવાના સામાન્ય હેતુથી ભેગી મળી છે, ત્યાં સુધી કલમ ૧૪૧ પ્રમાણે તે કાયદા વિરુદ્ધ મંડળી છે; ને તેમાં એવું બાણી સામેલ રહેનાર કલમ ૧૪૨ પ્રમાણે તેનો અંગભુત છે; અને તેવા દરેક અંગભુતને કલમ ૧૪૩ પ્રમાણે છ મહિના સુધી ગમે તે પ્રકારની કેદ, અથવા દંડ, અથવા એ બંને શિક્ષા થઈ શકશે.

એવી મંડળીએ પોતાનો સામાન્ય ગુન્હાહીત હેતુ પાર પાડવા ખાતર ન્યાં કે બળ, યા બુલમ વાપર્યું, કે તુરતજ હંગામાનો ગુન્હો થયો; મતલબ ગુન્હાનો પ્રકાર વધ્યો, અને કાયદામાં હંગામાને સાફ બે વરસ સુધી કેદ, યા દંડની, યા બેહુ શિક્ષા થઈ શકે છે (કલમ ૧૪૭). આ ગુન્હાઓમાં,—એક હકીગત ખાસ યાદ રાખવાની એ છે કે,—એવી કાયદા વિરુદ્ધ મંડળીના કોઈ શખસે એવો સામાન્ય હેતુ પાર પાડવા ખાતર કોઈ પણ ગુન્હો એ કામસર કર્યો હોય, અથવા તેવો ગુન્હો એ હેતુસર થયો એવો સંભવ હશે, એમ મંડળીના બીજાને બાણીતું હોય, ત્યારે તે મંડળીના દરેક આસામીની તે અંગે જવાબદારી છે; પછી ગુન્હો એકજ આસામીએ કર્યો હોય, તોપણ (કલમ ૧૪૮).

આ શિવાએ આ ગુન્હાના વધેલા પ્રકારો બાબત ખીજી કલમો છે, તે સાફ કાયદો બોલો.

બખેડો ક્યારે કહેવાય.—બે અથવા વધારે શખસો કોઈ નહેર જગ્યામાં મારામારી કરીને લોકોની મુલેકમાં ગડબડ કરે, ત્યારે તેઓએ ‘બખેડો’ કર્યો, એમ સમજવું. (કલમ ૧૫૯).

જમીન વગેરે બાબતમાં રીત.—ગેરકાયદે મંડળીના અંગભુત થવાનો ગુન્હો—કલમ ૧૪૩ માં,—વગર વારંટ પોલીસ પકડી શકે. જમીન લઈ શકાય. કોઈ પણ માણસે સાંભળી શકે. હંગામો—કલમ

૧૪૭ ના કામમાં,—એજ પ્રમાણે પકડાએ, તથા જમીન લેવાય, તથા સંબળાએ. બપેડાની—કલમ ૧૬૦ માં,—પોલીસ વગર વારંટે પકડી ન શકે, સમન્સ કેસ છે. જમીન લેવાય.

નોટ.—પીનલ કોડમાં ધણી જગાએ ગુન્હાઓની વ્યાખ્યાઓની કલમ જુદી છે, અને તેની શિક્ષાની કલમ જુદી છે. હમેશ શિક્ષાની કલમજ લખવી, યા ટાંકવી પડે છે.

લોકોની સમાધાની વિરુદ્ધના ગુન્હાઓ પીનલ કોડમાં બાબ ૮ માં, કલમ ૧૪૧ થી ૧૬૦ સુધી છે.

હંગામે અને બપેડા વચ્ચે ફરક—માણસોની સંખ્યા હંગામાના ગુન્હામાં થાય તો જાહે, ગેરકાયદે મંડળી, અને સામાન્ય તેના હેતુ સાર કોઈ અંગત હેતુ બળ અથવા જુલમ વાપરવું, એ છે. બપેડામાં—માણસો બે અથવા જાહે જોઈએ; જગ્યા જાહેર જોઈએ, અને જાહેર સુલેહમાં ગડબડ થવી જોઈએ.

સરકારી નોકરીના, યા તેઓ સંબંધી ગુન્હાઓ.

આ બાબતમાં પોલીસને ખાસ જાણવા જોગજ આ ચોપડીમાં આપેલું છે, તે નીચે પ્રમાણે.—લાંચ રશવત—કાયદેસર મેહેનતણા શિવાએ કોઈ રોકડ યા ખીજો અવેજ કોઈ સરકારી નોકર પોતાના હોદ્દાનું કામ બજાવતાં, કોઈ શખસ ઉપર તે કામમાં કોઈ મહેરબાની બતાવવા, અથવા ધિરાણ બતાવવા યા ન બતાવવા વગેરે સાર લે, તેને રશવત ગણી છે, ને તે બાબતમાં લેનારને સજા ફરી છે. આ વિષે કલમ ૧૬૧ તથા ૧૬૫ સુધી બધી જોવી. લાંચ આપનાર મદદગાર તરીકે રશવતના કામમાં ગુન્હેગાર ગણાય છે, ને તે પણ શિક્ષાને પાત્ર છે. તે છતાં, લેનાર ઉપર કામ એકલા ઉપર ધ્યાયદું ચાલે, ત્યારે આપનારને, તેનો મેલાપી છતાં, સાક્ષીદાર તરીકે તપાસી શકાય છે. પુરાવાના આકટની કલમ ૧૩૩ તથા ૧૧૪ પ્રમાણે આવા મેલાપીની જુવાનીને પુષ્ટિકારક ખીજ પુરાવાની જરૂર છે, એમ સાધારણ નિયમ છે; પણ લાંચ રશવતનાં કામોમાં મેલાપીને પુષ્ટિકારક પુરાવાથી ખરો બતાવવાજ જોઈએ, એમ નથી; તેના એકલાના કહેવા ઉપર પણ વજન રાખી શકાય, અથવા સહેજસાજ પુષ્ટિ હોય, તોય ચાલે. આ વિષે આ ચોપડીના

પુરાવાના આકટના પ્રકરણમાં કલમ ૧૩૩ નીચે હકીકત આપેલી છે, તે જોવાથી વિશેષ સમજણ પડી શકશે.

સરકારી નોકરોના કાયદેસર અખત્યારનો તિરસ્કાર.

પોલીસને જાણવાજોગ ખાસ ખાખતો સંક્ષેપ્તમાં નીચે પ્રમાણે છે:—
દરેક કલમ નીચે જામીન લેવાએ કે નહીં, ને સમન નીકળે કે વારંટ તે લખી જણાવ્યું છે. કલમો ૧૭૨ થી ૧૮૦ સુધીની આ ખાખતને લગતી છે, તેમાં વગર વારંટ પોલીસ કોઈ કામમાં પકડી શકે નહીં. ફરીઆદજ માંડવી જોઈએ.

કલમ.

સારાંશ હકીકત.

૧૭૨. કોઈ સરકારી નોકરનો સમન થા હુકમ ન પોહોચે, તે ઈરાદાથી નાસી જવું થા સંતાવું.

(સમન). (જામીન લેવાય).

૧૭૩. સમન્સ થા બીજો હુકમ પહોંચતો ઈરાદાથી અટકાવવો, અથવા જાહેર થતો અટકાવવો.

(સમન). (જામીન લેવાય).

૧૭૪. કોઈ સરકારી નોકર તરફથી સમન્સ થા હુકમ થવા છતાં, તે મુજબ ઈરાદાથી ઝેરહાજર થવું.

(સમન). (જામીન લેવાય).

૧૭૬. કોઈ સરકારી નોકરને કાયદેસર રીતે ખબર આપવા ફરજ છતાં તેણે ન આપવી તે.

(સમન). (જામીન લેવાય).

૧૭૭. ઈરાદાપૂર્વક ખોટી ખબર કપર પ્રમાણે હોય, ત્યારે આપે તો.

(સમન). (જામીન લેવાય).

૧૮૨. કોઈ સરકારી નોકર પાસે તેનો કાયદેસર અખત્યાર અમલમાં આણે તે સાર, અને બીજા સખસને તુકશાન કરવાના ઈરાદાથી ખોટી ખબર આપવી તે.

(સમન). (જામીન લેવાય).

૧૮૬. સરકારી કામમાં કોઈ સરકારી નોકરને અડચણ કરવી વગેરે.

(સમન). (જામીન લેવાય).

૧૮૭. કાયદાથી ફરજ છતાં, સરકારી નોકરને મદદ ન હોઈ કરવી તે (સમન). (નમીન લેવાય).

૧૮૮. કોઈ સરકારી નોકરને કાયદા મુજબ કરેલો હુકમ નહોતો માનવો તે. (સમન). (નમીન લેવાય).

કલમ ૧૮૨ પ્રમાણે ખોટી ખબર આપવી તે.—“કોઈ સરકારી નોકરથી પોતાના સરકારી હોદ્દાનો કાયદેસર અખત્યાર વાપરતાં કોઈ શખસને નુકસાન અથવા દુઃખ થાએ, અથવા સાચેસાચી હકીકત તે સરકારી નોકરના જાણ્યામાં આવી હોય, તો જે વસ્તુ તે સરકારી નોકરે ન કરવી જોઈએ અથવા જે વસ્તુ કરવામાં તેણે કસુર ન કરવી જોઈએ તે વસ્તુ તે કરે, અથવા તે કરવામાં કસુર કરે એવા ધરાદાથી, અથવા તે એમ કરશે એવો સંભવ છે એવું જાણ્યા છતાં, જે માણસ તે સરકારી નોકરને પોતે જે ખબરને ખોટી જાણતો હોએ અથવા ખોટી માનતો હોએ, એવી કોઈ ખબર આપે, તે માણસને છ મહિનાની મુદત સુધીની જેમાંથી ગમે તે પ્રકારની કેદની, અથવા એક હજાર રૂપિયા સુધીના દંડની, અથવા એ બંનેની શિક્ષા કરવામાં આવશે.”

વિશેષ સમજૂતી.—આ કલમ ૧૮૨ પોલીસને અતી ઉપયોગની છે. કોઈ ફાજદારી કામના સંબંધે પ્રથમ ૧૫૪ પ્રમાણે પોલીસ રેશન અમલદાર પાસે ફરીઆદ આવે, તે ઉપરથી ફી, પ્રો. કોડ ના ૧૪ માં બાબ પ્રમાણે પોલીસ તપાસ કરે, ને ગુંહો બનેલો ન જણાય તો, કલમ ૧૭૩ અન્વયે “ફાઈનલ રીપોર્ટ” કરી માજિસ્ટ્રેટ પાસે મોકલે છે. ત્યાંથી વર્ગ ૬ પ્રમાણે સમરી હુકમ મળે તો તેવા કામમાં ફરીઆદી ઉપર ફરીઆદ કરવા બાબતમાં આ કલમનો ઉપયોગ થાય છે. તેમજ બીજાં કેટલાંક ઉપસ્થિત થતાં કામોમાં કલમ ૧૮૨ નો ઉપયોગ થાય છે. તેથી એ કલમનો ખરો અર્થ પોલીસના મોટા દરજ્જાના અમલદારોએ સમજવો જરૂરનો છે. મુખ્ય બાબતો આ છે:—

૧ હું—તોહોમતદારે જેને ખબર આપી, તે સરકારી નોકર હતો;

૨ જુ—તોહોમતદારે જે ખબર આપી તે જુઠી હતી;

૩ જુ—તોહોમતદારે એવી ખબર આપી ત્યારે તે ખબરજુઠી છે, એમ તે જાણતો હતો, અગર એમ માનતો હતો.

૪થું—એમ ખબર આપવામાં તોહોમતદારનો ધરિદો એવો હતો કે—મજકુર સરકારી નોકર એવું કાંઈ કરે, યા ન કરે કે જે તેવી ખબર વગર તેમ નહીં કરતે; અથવા તેવી ખબર એવા ધરિદાથી આપી કે તેનો કાયદેસર અધિકાર બીજા કોઈ શખસને નુકસાન કરવામાં અથવા ત્રાસ આપવામાં વાપરે.

આટલા મુદ્દા આ કલમ ૧૮૨ ના કામમાં જરૂરના છે.

આ જગ્યાએ એના જેવીજ દેખાતી, પણ જુદા પ્રકારની, એવી રીતે વપરાતી કલમ ૨૧૧ પીનલ કોડની છે, તે ઉપર પણ અત્રેજ વિચાર કરવો સુગમતા બરેલું છે; તે આ છે,—જે “કોઈ માણસ કોઈ શખસને નુકસાન કરવાના ધરિદાથી તે શખસની ઉપર કાંઈ ફોજદારી કરે અથવાં કરાવે, અથવા કોઈ શખસની ઉપર કાંઈ ગુનોહ કર્યાનું ખોટું તોહોમત મુકે, અને તે એવું જાણીને કે તે શખસની ઉપર તે ફોજદારી કરના અથવા તે તોહોમત મુકવાનું કાંઈ વાજબી અથવા કાયદા મુજબ કારણ નથી, તો તે માણસને બે વરસની મુદત સુધીની બેમાંના ગમે તે પ્રકારની કેદની, અથવા દંડની, અથવા એ બંનેની શિક્ષા કરવામાં આવશે; અને અગર તે ફોજદારી કરે તે એવા કોઈ ગુન્હાનાં ખોટાં તોહોમત પરથી કરે કે તે ગુન્હાને માટે મોતની અથવા છવતાં સુધી સમુદ્ર પારની, અથવા સાત વર્ષ કે તેથી વધારે મુદતની કેદની શિક્ષા થઈ શકતી હોય, તો તે માણસને સાત વર્ષની મુદત સુધીની બેમાંના ગમે તે પ્રકારની કેદની શિક્ષા કરવામાં આવશે, અને વળી તે દંડને પણ લાયક થશે,”

વિશેષ સમજૂતી.—આ કલમ સંભાળ પૂર્વક વાંચવાથી જણાશે કે, તેમાં બે ભાગ છે. ૧ હું—નુકસાન કરવાના ધરિદાથી કોઈ શખસ ઉપર ફોજદારી પગલાં ભરવાં; અને ૨ જું,—કોઈ શખસની ઉપર કાંઈ ગુન્હો કર્યાનું ખોટું તોહોમત મુકવું. —હવે દરેક ભાગ છુટો લઈ વિચાર કરીએ, —તો પહેલો પ્રશ્ન એવો ઉઠે છે કે, ફોજદારી પગલાં ભરવાં, એટલે શું? ખુલાસો એટલોજ છે કે, પોલીસ આગળ ફોજદારી પગલાં ભરવાનાં તે કલમ ૧૫૪ કી. પ્રો. કોડ પ્રમાણે—એટલે

ફરીઆદ કોર્ટ પોલીસ અખત્યાર ગુન્હા સંબંધે કરીને; અને માજિસ્ટ્રેટ આગળ ફાજલદારી પગલાં ભરવાનાં તે કલમ ૧૯૦-૨૦૦ કી. પ્રો. કોડ પ્રમાણે, એટલે ત્યાં ફરીઆદ કરીને યા તે કલમો પ્રમાણે ખીજી વ્યવસ્થા થઈ હોય તે રીતે.

ખીજો પ્રશ્ન એવો ઉઠે છે કે,—ગુન્હાનું તો હોમત મુકવું, એટલે શું ? ખુલાસો એટલોજ છે કે,—પોલીસ આગળ કલમ ૧૫૫ કી. પ્રો. કોડ પ્રમાણે નોન-કોગ્નીઝેબલ ગુન્હાની ફરીઆદ કરીને; અને માજિસ્ટ્રેટ આગળ કલમ ૧૯૦-૨૦૦ કી. પ્રો. કોડ પ્રમાણે વ્યવસ્થા થઈને.

આટલું પ્રથમ સમજ્યા બાદ, આ કલમના મુખ્ય મુદ્દા કયા છે, તે જોઈએ, તો પુરાવાને અંગે મુદ્દાની બાબતો આટલી સાબીત કરવાની છે:—

૧.—નુકસાન કરવાના ઇરાદાથી તેમ કરવું જોઈએ;

૨.—તે ખોટું હોવું જોઈએ;

૩.—તે વ્યાજખી અને કાયદા મુજબ કારણ વગર,—કરેલું હોવું જોઈએ; એટલે,—દ્વેષબુદ્ધિથી કરેલું,—એટલે વાજખી અને યોગ્ય કારણ વગર.

આ બાબતમાં જુદી જુદી હાઈ કોર્ટોના અનેક ફેસલાઓ થયેલા છે, અને ખેલુ કલમો—૧૮૨ તથા ૨૧૧—ના અર્થ સમજાવવા તળવીજ થયેલી છે. તેમાં ખાસ પોલીસને જાણવા જોગ બે ફેસલા, આપણી મુખ્ય હાઈકોર્ટના છે. પ્રથમ ફેસલો—સરકાર—વિરુદ્ધ—જીજ્ઞાઈ ગોવિંદનો—ઈન્ડિયન લો રિપોર્ટસ વોલ્યુમ. ૨૨. પાનું ૫૯૬ મેં છે. તેમાં હકીગત એવી હતી કે અનોપ તળસીઆ અને બે ખીજાઓ ઉપર જીજ્ઞાઈ ગોવિંદ નામના શખસે ભર્યના ડિસ્ટ્રીક્ટ પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટરની રૂબરૂ ચોરીની ફરીઆદ કરીને ફાજલદારી શરૂ કરી,—એટલે માંડી. તેમાં પોલીસે તપાસ કરી. બે શખસોને પકડવામાં આવ્યા, ને એક જડતી લેવાઈ. તપાસની અંતે પોલીસને ખાતરી થઈ કે કેસ ખોટો છે, તેથી કાયદા મુજબ માજિસ્ટ્રેટને કલમ ૧૭૩ પ્રમાણેનો આખર નિકાલનો રિપોર્ટ મોકલ્યો; અને તેણે તે કામ ગુન્હામાંથી કમી થવા હુકમ કર્યો; અને ફરીઆદ દ્વેષબુદ્ધિથી ખોટી,—એમ ઠરાવ્યું. તે પછી જીજ્ઞાઈ (અસલ

ફરીઆદ કરનાર) ઉપર કલમ ૨૧૧ પ્રમાણે કામ ચલાવવામાં આવ્યું, અને તેને મી. સી. ફ્રેસેટ-સેશન્સ જડજ સાહેબે, -તકસીરવાર ઠરાવી શિક્ષા કરી. અપીલ ઉપર એ કામ મુંબઈ હાઈકોર્ટમાં ગયું, ત્યાં તમામ એ બાબત ઉપરના અગત્યના ફેસલાઓ તકરાર દરમ્યાનમાં રજુ કરવામાં આવ્યા. તેમાં ન્યાયમૂર્તિ મી. રાનડેએ ઠરાવ્યું કે,--કોઈ શખસ કોઈ કોઝનીઝબલ ગુન્હાની ફરીઆદ પોલીસ આગળ કરીને (ખોટું તોહોમત મુકીને) ફોજદારી કાયદાને ગતીમાં મુકે, તો તેણે કલમ ૨૧૧ ના પહેલા ભાગ પ્રમાણે ફોજદારી પગલાં ભર્યાં, એમ ગણવું.

આ પછી બીજો અગત્યનો ફેસલો, મુંબઈ હાઈકોર્ટમાં --સરકાર-વિરુદ્ધ--રામકૃષ્ણ યશવંત આદરકર. “બામ્હે લા રીપોર્ટ” વાલ્યુમ ૯ મું. પાનું ૩૩ મે છે. તેમાં ન્યાયમૂર્તિ મી. બીડીએ ઠરાવ્યું છે કે,-- કલમ ૧૮૨ એવા કામોમાં લાગુ પડે છે કે, જેમાં અમલદારોને કોઈ ખર્ચર આપવામાં આવી હોય, --તે એવા ધરાદાથી યા એવું જણવા છતાં કે, તે અમલદારે કરવું ન જોઈએ, યા કરવા ચુકવું ન જોઈએ, તેવું કોઈ કૃત્ય, તેવી ખર્ચરને લીધે તે કરશે, યા કરવામાં ચુકશે; અથવા પોતાનો કાયદે-સર અધિકાર બીજા કોઈને ઈજા થાયે યા ત્રાસ થાયે તેમ વાપરશે. આ ગુન્હો, કલમ ૨૧૧ પીનલ કોડમાં વર્ણવેલા ગુન્હાથી તદ્દન જુદોજ ગુન્હો છે; તે તો બીજા કોઈ શખસ ઉપર ફોજદારી કોર્ટોને ગતીમાં મુકવાના યત્નના સંબંધમાં છે. કલમ ૨૧૧ માં જે કૃત્યને શિક્ષાને પાત્ર ગણ્યું છે, તે એવું છે કે જેનાં પરિણામો બહુ ગંભીર થાયે, અને તેથી એવું કૃત્ય કરનાર કોઈ શખસની ઉપર ગંભીર વિચાર કરવા જેવું હોય છે. તેથી, એવા કામોમાં ફરીઆદ તર્ફ આટલું સાબીત કરવું બસ છે કે,--જે પગલુ લેવામાં આવ્યું, તેને માટે કોઈ વાજબી અથવા કાયદેસર પાયો ન હતો, અને તોહોમતદારને આ પ્રમાણે ખર્ચર હતી. પણ કલમ ૧૭૨ ના કોઈ કૃત્ય સાદે આથી કોઈક વધારે પુરાવાની જરૂર છે. એ કલમમાં ગુન્હાનો સમાસ કરવામાં,--ફરીઆદ તર્ફ એમ સાબીત થવું જરૂરનું છે કે,--એવી ખર્ચર આપવાને કોઈ વાજબી અને સંભવિત કારણ ન હતું એટલુંજ નહીં, પણ તે આપેલી ખર્ચર ખોટી હતી,--એવું તે ચોક્કસ બાબતો હતો, યા માનતો હતો.--

ઉપર પ્રમાણે આ બેહુ કલમોનો અર્થ કરેલો છે તેથી ખોટી ખબર વ્યાપ્તની ફરીઆદ માંડતાં કેટલાક પુરાવા સંબંધે વિચાર કરવાની જરૂર રહે છે. આ બધી વ્યાપ્તોનો એકંદર વિચાર કરતાં એક નિયમ ચોક્કસ કરી શકે છે કે—કોઈ માણસનું નામ દબને તેના ઉપર કોઈ શખસ તરફથી ફોજદારી માંડવામાં આવે, યા ખોટું તોહોમત મુકવામાં આવે,—તો ૨૧૧ કલમના પહેલા ભાગ પ્રમાણે ફરીઆદ માંડવી; અને તોહોમત ગંભીર પ્રકારનું હોય, તો કલમ ૨૧૧ મુજબ માંડવી જોઈએ. બીજી હરેક વ્યાપ્તોમાં, અને ખાસ કરીને, ગંભીર પ્રકારના ગુન્હાની વ્યાપ્ત જેમાં ન હોય, તેમાં,—અને અમુક શખસ, યા અમુક વ્યક્તિનું નામ તોહોમતદાર તરીકે, યા ગુન્હામાં સામેલ છે, એમ કહી દેવામાં આવ્યું ન હોય, તો કલમ ૧૮૨ પ્રમાણે ફરીઆદ માંડવી યોગ્ય છે. તે સાથે વળી, એ વ્યાપ્તની સાખીતી અર્થે પુરાવો કેવો અને કેટલો છે, તે જોવો, ને તે ઉપર વિચાર રાખવો. ઉપર કહ્યું છે તેમ, કલમ ૨૧૧ ના કામમાં, ફોજદારી માંડવા યા તોહોમત લાવવા વાજબી અને કાયદેસર કારણની, યા તેવા આધારની, ગેરહાજરી હતી,—એટલે તેવું કાંઈ હતું નહિ, એટલુંજ બતાવવાની જરૂર છે. પણ ૧૮૨ ના કામમાં તો તોહોમતદાર જણતો હતો યા માનતો હતો કે—એવી ખબર જુદી યા ખોટી છે,—એમ ચોક્કસ બતાવવું પડે છે આ બધી હકીકત ઉપર વિચાર કરીને ૧૮૨ યા ૨૧૧ નો પહેલો ભાગ, જે યોગ્ય લાગે તેનો ઉપયોગ કરવો. દરેક કામ તેના ચોક્કસ સંજોગો, કામની હકીકત, ગુન્હોના યા ખબર આપી હોય તેનો પ્રકાર, મળી શકતો પુરાવો,—એ વ્યાપ્તો ઉપર આધાર રાખે છે. પોલીસ અમલદારે તમામ હકીકતનો વિચાર કરી અમુક નિર્ણય ઉપર, પોતાની અક્ષમ અને વિવેકબુદ્ધિથી ઉપરના કાયદાનું વિવેચન ધ્યાનમાં રાખી, આવવાનું ઉચિત છે.

કી. પ્રો. કોડ કલમ ૧૭૩ પ્રમાણેનો ફાઇનલ યા આખર રીપોર્ટ મોકલ્યા બાદ, માજિસ્ટ્રેટ પોતાની મરજીથી ફરીઆદીને બોલાવી પોતાનો મુદ્દો સાખીત કરી આપવાની તક આપી શકે; યા ફરીઆદી તેવી અરજ કરે તોપણ તેવી તક આપે; તે છતાં પણ, સાખીત ન કરી શકે,—યા “આખર રીપોર્ટ” ઉપરજ આધાર રાખી માજિસ્ટ્રેટ ચોક્કસ નિર્ણય ઉપર

આવી પોતે “સમરી હુકમ” થ વર્ગનો જે આપે, તો પછી પોલીસે ફરીઆદી ઉપર કામ ચલાવવાનું રહે છે. બધાંજ કામોમાં પુરાવો સારો હોય એમ જાગ્યેજ બને છે. તેથી જેમાં પુરાવો સારો છે અને પરિણામે સાબીતી અશે એમ લાગતું હોય, તે કામમાંજ ફરીઆદ માંડવી યોગ્ય છે. બાકીના કામોમાં પોલીસ સુપરીન્ટેન્ડન્ટ સાહેબ હજુર તે મતલબનો રીપોર્ટ કરી જાહેર કરી દેવું જોઈએ છે કે, પોતાના ઉપર કશી જવાબદારી ન રહે પોલીસ તરફથી આ રીતે થ વર્ગની સમરી ઉપરથી, યા બીજા કામોમાં પોલીસને ખોટી ખબર કાંઈ આપી હોય, તેવા કામોમાં,—જે અમલદારને તે ફરીઆદ અગર ખોટી ખબર આપી હોય, તેની ફરીઆદથી કોર્ટમાં કામ ચાલી શકે છે; અથવા તેની મંજુરીથી તેના તાબાનો નોકર ફરીઆદ કરે, અથવા તેમના ઉપરીના હુકમથી ફરીઆદ માંડી શકાય (કી. પ્રો. કોડ કલમ ૧૮૫).

કલમ ૨૧૧ માં, બ્યારે માજિસ્ટ્રેટ કોર્ટને સંબંધે તે ગુન્હો બન્યો હોય,—મતલબ ફરીઆદ ત્યાં કરી હોય તેથી, યા કામ ત્યાં ચાલ્યું હોય તેથી,—માજિસ્ટ્રેટ કોર્ટમાં તે કામનો સંબંધ હોય, ત્યારે—તે કોર્ટના સાંકશન વગર, યા ફરીઆદ વગર, યા તેની ઉપરી કોર્ટના હુકમ વગર, ફરીઆદ ચાલી શકતી નથી. કલમ ૧૮૫ કી. પ્રો. કોડ(બ) ૨૬મ.

કોર્ટ સાંકશન આપે તે કલમ ૧૮૫ (કી. પ્રો. કોડ) પ્રમાણે આપે છે. ખોટી ફરીઆદનું કામ તેના ઉપર કેમ ન ચલાવવું, તેની કારણદર્શક નોટીસ પ્રથમ નીકળે, ને પછી પ્રથમ દર્શનીક પુરાવા કામ ચલાવવા જોગ લાગે, તોજ કોર્ટ સાંકશન આપે. આવી નોટીસ સામાવાળાની અરજથી નીકળે. પોતેજ નોટીસ કાઢ્યા વગર, કામ ચલાવવાની ઇચ્છા રાખે, તો કી. પ્રો. કો. કલમ ૪૭૬ પ્રમાણે અમલ કરે, અને તે કોર્ટની પોતાનીજ ફરીઆદ તરીકે ગણાયે.

જામીન વગેરે બાબતમાં—કલમ ૧૮૨ તથા ૨૧૧,—બેઠ પોલીસ અખત્યાર બહારના ગુન્હાઓ છે. બેઠ જામીન સેવા લાયક છે, કલમ ૧૮૨ માં પર્ફેક્ટ ‘સમન્સ’ નીકળે. કલમ ૨૧૧ માં,—પહેલો ‘વાઈટ’ નીકળે.

પ્રકરણ ૭મું.

ખોટો પુરાવો તથા ઇન્સાઈ વિરુદ્ધ ગુન્હાઓ.

સ.—ખોટો પુરાવો એટલે શું ?

જ.—“કાંઈ સોગંદથી અથવા કાયદાના ખાસ ઠરાવથી સાચું બોલવાને જે માણસ કાયદા મુજબ બંધાએલો હોય, અથવા કાંઈ પણ બાબત સંબંધી કાંઈ એકરાર કરવાને કાયદાથી બંધાએલો હોય, તે માણસ એવી કાંઈ વાત કહે કે ખોટી હોય, ને તે ખોટી છે એમ તે જાણતો કે માનતો હોય, અથવા ખરી છે એમ તે ન માનતો હોય, તો તે માણસે ખોટી શાહેદી આપી એમ સમજવું.”

ખુલાસો ૨ લો.—કાંઈ વાત મોહોડેથી કહી હોય, અથવા કાંઈ બીજી રીતે કહી હોય, તોપણ તેને આ કલમના અર્થ પ્રમાણેની વાત સમજવી.

ખુલાસો ૨ જે.—શાહેદી આપનાર શખસ પોતાના માનવા બાબત જે ખોટી વાત કહે, તેને પણ આ કલમના અર્થ પ્રમાણેની વાત સમજવી; અને જેમ જે વસ્તુ કોઈ શખસ જાણતો ન હોય, ને તે કહે કે હું જાણું છું, તેથી તે શખસ ખોટી શાહેદી આપ્યાનો ગુન્હેગાર થાય, તેમજ જે વસ્તુ તે માનતો નહીં હોય તે વિશે તે એમ કહે કે હું એ માનું છું, તો તેથી પણ તે શખસ ખોટી શાહેદી આપ્યાનો ગુન્હેગાર થઈ શકે છે” (પીનલ કોડ કલમ ૧૯૧).

નોંદ.—શિક્ષાની કલમ ૧૯૩ છે. આ તો માત્ર વ્યાખ્યાની કલમ છે.

સ.—ખોટો પુરાવો બનાવવો, તે શું ?

જ.—“જે કોઈ માણસ કોઈ બીના બનાવે, અથવા કાંઈ ચોપડી કે દફતર મધ્યે કાંઈ ખોટી વાત લખે, અથવા કાંઈ લેખ કરે, અને તેમાં કાંઈ ખોટી વાત લખે, એવા ઇરાદાથી કે કાંઈ ઇન્સાઈ મુકરદમામાં અથવા કોઈ સરકારી નોકરની આગળ તેના સરકારી ઓફિસથી કાયદા મુજબ આલેતા મુકરદમામાં અથવા કોઈ લવાઈની આગળ, તે બીના, ખોટી રકમ,

અથવા ખોટી વાત, પુરાવામાં રજુ થાએ, તથા તે રજુ થનારી બીના અથવા ખોટી રકમ, અથવા ખોટી વાતથી તે મુકરદમામાં પુરાવા ઉપરથી જે શખસ કાંઈ અબીપ્રાય બાંધનાર હોય, તે શખસના મનમાં તે મુકરદમાના ફેસલાને લગતી કાંઈ જરૂરની બાબત સંબંધી ખોટા અબીપ્રાય આવે, તો તે માણસે ખોટા પુરાવો બનાવ્યો એમ સમજવું.

વિશેષ સમજૂતી.—ખોટા પુરાવો આપવો, એ ગુન્હામાં અગત્યના મુદ્દાઓ જે સાબીત કરવાના તે આ છે:—

૧ થું.—કાયદા પ્રમાણે પ્રતિજ્ઞા યા કસમના બંધનથી, સાચું બોલવા તે બંધાયો હતો;

૨ થું.—અગર, કોઈ ખાસ કાયદા અનુસાર, તે સાચું બોલવા બંધાયો હતો;

૩ થું.—કહેલી યા જાહેર કરેલી હકીગત જુડી છે, એમ સાબીત થવું જોઈએ;

૪ થું.—તે હકીગત જુડી છે એમ તે જાણુતો હતો, અગર માનતો હતો, અગર સાચી માનતો ન હતો, અને ધરાદા-પૂર્વક તેમ છતાં બોલેલો હતો.

ધરાદાપૂર્વક બોલેલો—એ બાબત અગત્યની છે. એવો ધરાદા આગળ પાછળની હકીગતથી પુરવાર થઈ શકશે.

પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે તે સાચું બોલવા બંધાયેલો હતો, યા તેમ નહીં તો કોઈ કાયદાના બંધનને લીધે સાચું કહેવાની તેની ફરજ હતી, એમ સાબીત કરવું પડે. પ્રતિજ્ઞા કાયદાપૂર્વક અને અખસારવાળા અમલદારે આપી હતી, અને તેની જુબાની તેને કોઈ સમક્ષ વાંચી બતાવેલી હતી, એમ સાબીતી જોઈએ. તે હકીગત ખરી નથી, અને જુડી છે, એમ તેની માહિતી યા માન્યતા જોઈએ. અગત્યની બાબતમાં યા મુદ્દાની બાબતમાં જુડું બોલ્યો, એમ સાબીત કરવાની કાંઈ જરૂર નથી. હકીગત જુડી છે, એમ પણ સાબીત થવું જોઈએ. તોહોમતદારને કસમ અપાતા નથી, તેથી તે સાચું બોલવા બંધાયેલો નથી. તેથી તેના ઉપર આ કલમ પ્રમાણે કામ ચાલી શકે નહીં. વળી કલમ ૧૬૧ ફી. પ્રો.

કોડ પ્રમાણે કાંઈ સાક્ષીની જુઓની પોલીસ અમલદાર આગળ થઈ હોય, તેને આ કલમ લાગુ નથી, કેમકે પોલીસ આગળ સાચું કહેવું. એવું સાક્ષીને કાયદાથી બંધન નથી, તેમ કસમ ત્યાં અપાઈ શકતા નથી.

પણુ યાદ રાખવું કે—કલમ ૧૭૪ કી. પ્રો. કોડ પ્રમાણેની ચેકસી દરમ્યાન કોડની કલમ ૧૭૫ પ્રમાણે બોલાવેલા સાક્ષીઓ એવી તપાસ વખતે સાચું બોલવા કાયદાથી બંધાએલા છે, તેથી ત્યાં ધરિદાપૂર્વક જુહું બોલે તો આ કલમ લાગુ પડે, શિક્ષા કલમ ૧૯૩ પ્રમાણે થાય.

ખોટો પુરાવો બનાવવો.—આમાં સાબીત કરવાના મુદ્દા નીચે પ્રમાણે છે:—

૧જું,—તોહોમતદારે કાંઈ બીના, યા હકીકત, યા સંજોગ હસ્તીમાં આપ્યો;

૨જું.—તે એવા ધરિદાથી કે એ બીના, હકીકત યા સંજોગ પુરાવા તરીકે કોઈ ધનિસાદ્દી કામમાં પુરાવામાં રજુ થાય;

૩જું.—એવામાં દાખલ થઈને; પુરાવા ઉપરથી જે શખસ અબીપ્રાય બાંધનાર હોય, તે શખસના મનમાં તે મુકદ્દમાના ફેસલાને લગતી કાંઈ જરૂરી આવત સંબંધી ખોટો અબીપ્રાય આવે.

યાદ દાખવું કે—ગુન્હાનો ખોટો મુદ્દો એમ છે કે, કોર્ટને આડે રસ્તે દોરવી ધનિસાદ્દ ઉધા વાળવાનો ધરાદો હતો. અને તેવા ધરાદાથી કાંઈ બીના યા હકીકત હસ્તીમાં આણી એટલેજ છે. ધનિસાદ્દ આથી ખરેખર ઉધો વળ્યો, એમ બતાવી આપવાની કાંઈ જરૂર નથી.

આ કલમ ૧૯૨ નીચે આપેલાં દૃષ્ટાંતો બહુ સ્પષ્ટ છે, તેથી કલમનો હેતુ અને ઉદ્દેશ સમજાશે. કોઈ શખસ બીજા કોઈના ઘરમાં યા પેટીમાં ચોરેલો માલ મુકે, યા ખાડો ખોદી દાટે, એવા ધરાદાથી કે, તેની જડ-તીમાં ચોરેલો માલ જડે, ને શિક્ષામાં ગળ્ય,—એ વગેરેનો આ કલમમાં સમાસ થાય. શિક્ષાની કલમ ૧૯૩ છે.

વિરોધી જુઓનીઓ.—એક સાક્ષીએ એક જુઓની આપ્યા બાદ બીજો વખતે બીજી કોઈ જુઓની આપી હોય, અને એકથી બીજી વિરુદ્ધ હોય, તો ફક્ત તેટલાજ ઉપરથી તેને સજા થઈ શકતી નથી, પણુ

તે મુદ્દાની આખતમાં એટલી તો એક એકથી ઉલટી છે, કે કોઈ રીતે તે એનું સમાધાનપણું હોઈજ શકે નહિ,—એમ સાબીત કરવું પડે.

સાંકશન વિગેરે આખતમાં.—કોર્ટે આપેલી કોઈ સાક્ષી ખોટી છે, એમ બતાવી પ્રતિજ્ઞા ઉપર કે કાયદાના બંધન છતાં, ધરિદાપૂર્વક ખોટી જુગ્યાની આખ્યાનું કામ કોઈ શખસ ઉપર ચલાવવાનું હોય, ત્યારે તે કોર્ટનું સાંકશન, કામ ચલાવવા આખતમાં ક્રી. પ્રો. કો. કલમ ૧૮૫ પ્રમાણે જોઈએ, અથવા તેજ કોડની કલમ ૪૭૬ મુજબ તે કોર્ટે ફરીઆદ કરેલી હોવાં જોઈએ. એવું સાંકશન આપતાં પહેલાં, નોટીસ કાઢી તોહો-મતદારને તે વિરૂદ્ધ કારણ બતાવવાની તક મળવી જોઈએ.

જમીન વગેરે આખતમાં.—કલમ ૧૯૩ ના કામ બદલમાં,—પોલીસ અખત્યારી ગુન્હો નથી; જમીન હેવાય; પ્રથમ વારંટ નીકળે.

બનાવટી પુરાવાની આખતમાં શિક્ષાની કલમ ૧૯૩ જ છે.

નોંદ.—પ્રતિજ્ઞા ઉપર ખોટી જુગ્યાની આખ્યા આખતમાં બીજા બારે પ્રકારે સાદ આઠઠમાં કલમો લેવી.

જાણવાબેગ:—

બીજી કેટલીક કલમો ધનસાદ વિરૂદ્ધ ગુન્હાના પ્રકરણમાં જરૂરની છે, તે નીચે પ્રમાણે:—

કલમ ૨૦૧—ગુન્હોગારોને બચાવવાના ધરિદાથી, પુરાવો ઉડાવવો યા ખોટી ખબર આપવી,—તે છે. આ ગુન્હો પોલીસ અખત્યારી નથી. જમીન લઈ શકાય; પ્રથમ ‘વારંટ’ નીકળે.

કલમ ૨૦૨—ગુન્હાની ખબર આપવાની કાયદાથી ફરજ છતાં ખબર આપવામાં ધરિદાપૂર્વક કસુર કરવી.--

કલમ ૨૦૩—ગુન્હો થયો હોય, તે સંબંધી ખોટી ખબર આપવી તે.—

આ બેહુ કલમો ૨૦૨-૨૦૩ પોલીસને ઉપયોગી છે. હાલમાં પોલીસ અમલદારોમાં મોહોટ ભાગે એવી માન્યતા ફેલાઈ છે કે, ક્રી.પ્રો. કો. કલમ ૧૬૧ પ્રમાણે કોઈ સાક્ષીને પોલીસ ચોકશી દરમિયાન પૂછવામાં આવે, ને તે હકીકત ખોટી કહે. તો પછી પોલીસ નાહલાજ છે. લોકો પણ સામાન્ય રીતે એમજ માને છે, કે પોલીસ આગળ ગમે તેમ જુહું

ખોલી સકાએ છે, ને પોલીસનો કાંઈ ઇલાજ નથી. પણ એ બધી માન્યતા ભુલ ભરેલી છે. જુના કાયદામાં સાચું ખોલવાની ફરજ હતી, તે કાયદો જ્યારે સુધારી તેવી ફરજ દૂર કરી, ત્યારે કાયદાબાંધનારી સભાએ એવો ખુલાસો કર્યો હતો, કે પોલીસના હાથમાં કલમ ૨૦૨ તથા ૨૦૩ એ પ્રમાણેના ઇલાજો, જુદું ખોલનાર ઉપર છે. કલમ ૨૦૨માં તો ખાસ હકીકત એવી છે કે ખચર આપવાને બંધાએલો એવો કોઈ સખસ ખચર આપવામાં ઇરાદાપૂર્વક, કસુર કરે તોજ--ગુન્હો ગણાએ. ફી. પ્રો. કોડ કલમ પ્રમાણે જે વર્ગના લોકો ખચર આપવા બંધાએલા છે, યા બીજા કાયદાથી બંધાયેલા છે, તેઓનો સમાસ તેમાં થઈ શકે. પણ કલમ ૨૦૩નો સામાન્ય કલમ છે. તેમાં લખ્યા પ્રમાણે સાબીતી કરવા સરખો પુરાવો હોએ, તો એ કલમ પ્રમાણે પોલીસ આગળ જુદું ખોલનારને શિક્ષા થઈ શકે છે. તેમાં સાબીત કરવાના મુખ્ય મુદ્દા આ પ્રમાણે છે.—

- ૧.—ગુન્હો ખચર ખચેલો છે; ૨.—સાક્ષી ગણતો હતો, યા તેને માનવાનું કારણ હતું કે ગુન્હો ખચેલો છે; ૩.—તે ગુન્હાને લગતી હકીકત, બાબતો,—થોડી યા બધી તેને ખચર હતી; ૪.—તે છતાં તે વિશે પોલીસે પુછતાં, માહિતી સંબંધી ઇનકાર કર્યો, યા ખોટી બને ઉડાઉ હકીકત, યા અપૂર્ણ હકીકત બતાવી; ૫.—સાક્ષીદાર પોતે ગણતો હતો કે પોતાને ખચર છે, તે ન કહેતાં, ખોટું કહ્યું છે.

ઉપર પ્રમાણે પુરાવો હોએ, તો સાક્ષીદાર પોલીસ આગળ જુદું બોલ્યો, તેથી આ કલમમાં તેનો સમાસ થઈ શકશે. માત્ર તેવી બાબતો મળવી જોઈએ. ઉદાહરણ તરીકે,—કોઈ ખેતરમાં બે પાર્ટીઓ વચ્ચે ખુનખાર લડાઈ થઈ, ને કુહાડીઓ ઉછળી, પરિણામે એક બે માણસ મરણ પામ્યાં. જોડેના ખેતરમાં આગળ પાછળ માણસો ઉભેલાં છે, ને તેઓ આ સર્વે જુએ છે. રસ્તેથી જનાર ગાડાંવાળા યા વાટે જનાર કેટલાક આસામીઓ આ બધું જુએ છે. નજીકમાં એક છાપર છે, તેમાં રહેતા ત્રણ ચાર આસામીઓ પણ જુએ છે, તે છતાં, પોલીસ ચોકશી વખતે એ બંધા યા થોડા ઇનકાર કરે, ને કહે કે હમો ત્યાં ખેતરમાં યા રસ્તે હાજર ન હતા, ને હમે તો ગામમાંથી બહાર ન જતાં પોતપોતાના ઘરમાં હતા.

તેથી શું અન્યું તે જાણતા નથી, તો તેઓ ત્યાં નજીકમાં હતા, ને હકી-
ગત જોઈ શક્યા હતા, તેથી જાણકાર હતા, એટલું છતાં ધનિકાર ગયા,
એમ પુરાવો મેળવવામાં આવે, તો કલમ ૨૦૩ પ્રમાણે એવા જુદું
કહેનાર બધા શિક્ષામાં જશે.

જમીન વગેરે આબત.—પોલીસ અખત્યાર બહાર. જમીન
લેવાય; કલમ ૨૦૨ માં ‘સમન્સ’ ને કલમ ૨૦૩ માં ‘વારંટ’ નીકળે.

કલમ ૨૧૧.—ગુન્હાન કરવાના ઇરાદાથી ગુન્હાનું ખોટું તોહામત મુકે.
તે છે; તે સાથે કલમ ૧૮૨ નીચે આ ચોપડીમાં હકીકત લખાણથી દર્શાવેલી છે.

કલમ ૨૨૪.—કાયદા મુજબ પકડતાં, કોઈ રાખસ સામે થાય, या કાયદાસર
કેદમાંથી નાસી જાય,—તેને માટે છે; (પોલીસ અખત્યારી છે. જમીન લેવાય.)

કલમ ૨૨૫. અ.—સરકારી નોકર કોઈને પકડવામાં ગફલત કરે, નાસી
જવા દે, તો; (પોલીસ અખત્યાર બહારનો—જમીન લેવાય).

કલમ ૨૨૫. બ.—કાયદાસર પકડવામાં સામા થવું, કાયદાસર કેદ या અટ-
કાયતમાંથી નાસી જવું, વગેરે, જેનો મમાસ બીજી કોઈ કલમમાં ન થતો હોય,
તે બાબત માટે છે. પોલીસને હંમેશાં આ કલમ જરૂરી છે. (પોલીસ અખત્યારી
છે. જમીન લેવાય).

કલમ ૨૧૨.—ગુન્હેગારને છુપાવે, આશરો આપે, તેને માટે છે;

કલમ ૨૧૬.—કેદમાંથી નાઠેલાને— એજન— એજન—

કલમ ૨૧૬ —અપહરણ અને ડાકાઘટી કરનારને આશરો આપે, તેને સાથે છે.

જમીન આબતમાં.—કલમ ૨૧૨ તથા ૨૧૬ તથા ૨૧૬ અ પોલીસ
અખત્યારી છે. જમીન લેવાય.

પ્રકરણ ૮મું.

સિક્કા તથા સરકારી સ્ટાંપ સંબંધી ગુન્હાઓ.

પીનલ કોડમાં આ સિક્કા વિરૂદ્ધ ગુન્હાનું પ્રકરણ ૧૨મું છે, અને
પોલીસને તે બહુ અગત્યનું છે; અને તેથી એમાં સમજુતી બહુ બખાણથી
આપેલી છે. આ ૧૨માં બાબ પ્રમાણે જે ગુન્હા બદલ ત્રણ વરસ કેદની
या જાદે શિક્ષા થઈ શકે, એવા કોઈ પણ ગુન્હાનો તકસીરવાર કરેલ
અખસને, ફરીથી એજ બાબ પ્રમાણેના કોઈ એવાજ ગુન્હા સાથે તકસીર

વાર ઠરાવવામાં આવે, ત્યારે તેને પીનલ કોડ કલમ ૭૫ પ્રમાણે વધારેલી શિક્ષા કરવામાં આવે છે, તે વિશે આગળ કલમ ૮૫ નિચે આપેલું છે, તે અત્રે યાદ રાખવી જોઈએ છે.

સિક્કાની વ્યાખ્યા.—“સિક્કો એટલે જે ધાતુ ચાલુ સમયે નાણાં દાખલ વપરાતી હોય, તથા જે પર છાપ મારીને નાણાં દાખલ વાપરવા માટે તેહને કોઈ સંસ્થાનના અથવા ઉપરી સરકારના હુકમથી, બહાર પાડી હોય, તે ધાતુ.” (કલમ ૨૩૦).

રાણીના સિક્કો.—જે સિક્કા ઉપર છાપ મારીને તેને રાણીના હુકમથી, અથવા હિંદુસ્તાનની સરકારના, અથવા કોઈ પણ પ્રેસીડન્સીની સરકારના, અથવા રાણીના રાજ્ય માંહેલી કોઈ પણ સરકારના, હુકમથી નાણાં દાખલ વપરાવા માટે બહાર પાડ્યો હોય, તે સિક્કો, તે રાણીનો સિક્કો. (કલમ ૨૩૦).

કંઈ કંઈ ચીજો સિક્કો છે, અને કંઈ કંઈ નથી.—ફરકા—આદી રૂપીઓ એ સિક્કો ગણાય, એમ કાયદાથી ક્યું છે. કોરીઓ ને સિક્કો ગણવો નહીં. ત્રાંબાનો છાપ વગરનો કડકો સિક્કો નથી. બીલ્લાઓ અને ચાંદ સિક્કા નથી. જે સિક્કાને કંપનીનો રૂપીઓ કેહેવામાં આવે છે, તે રાણીનો સિક્કો છે. (કલમ ૨૩૦ નાં દૃષ્ટાંતો).

નોટ.—જોટું બનાવવું, એની વાખ્યા કલમ ૨૮ માં આપી છે; તે પ્રમાણે,—જે શખસ એક વસ્તુ બીજી વસ્તુના સરખી કરે, એવા ઇરાદાથી કે તે સરખાંપણથી ફરેબ કરવો, અથવા એવું બજારીને કે તેથી ફરેબ થશે એવો સંભવ છે, તે શખસે તે વસ્તુ જોટી બનાવી એમ સમજવું.”

તેના ખુલાસામાં બતાવ્યું છે કે નકલ બરાબર થવી જોઈએ, એમ જરૂરનું નથી. તેમજ,—બનાવટ કરે તે વસ્તુનું એવું સરખાંપણ હોય કે ફરેબ થાય, તો બનાવટ કરનારનો ઇરાદો ફરેબ કરવાનો હતો એવું અનુમાન, વિશ્વ પૂરાવાની ગેરહાજરીમાં, કરવામાં આવશે.

શિક્ષાની કલમો.—જે માણસ સિક્કો જોટો બનાવે, અથવા બજારીબુજને જોટો બનાવવાનો કાંઈ પણ ભાગ કરે તેને ૭ વર્ષ સુધીની

ગમે તે પ્રકારની કેદની શિક્ષા, તથા દંડ થશે. (કલમ ૨૩૧). અને રાણીનો સિક્કો બનાવે, તે જીવતાં સુધી સમુદ્રપારની, અથવા દસ વર્ષની મુદત સુધીની કેદની શિક્ષા, ઉપરાંત દંડ પણ થશે. (કલમ ૨૩૨).

ખીજી કલમો ગણવાન્નેગ સક્ષેપમાં નીચે આપેલી છે:-

કલમ.

હકીગત.

૨૩૩. સિક્કો બનાવવાનાં હથીઆર બનાવવાં અથવા વેચવાં તે વિશે.

૨૩૪. રાણીનો સિક્કો ખોટો બનાવવા સાથે હથીઆર અથવા સામાન પાસે રાખવો.

૨૩૫. સિક્કો ખોટો બનાવવાનાં કારણસર હથીઆર યા સામાન પાસે રાખવો. યા રાણીનો સિક્કો ખોટો બનાવવા સાથે એ પ્રમાણે કશું તે.

૨૩૬. બ્રીટીશ હિંદુસ્તાનની માંહે રહીને, બ્રીટીશ હિંદુસ્તાનની બહાર કાંઈ ખોટો સિક્કો બનાવવામાં મદદગારી કરવી.

૨૩૭, ૨૩૮. ખોટા સિક્કો યા રાણીનો સિક્કો (ખોટો) આ દેશમાં લાવવો, અથવા આ દેશમાંથી બહાર લઈ જવો.

૨૩૯, ૨૪૦. કોઈ સિક્કો, યા રાણીનો સિક્કો ખોટો છે, એમ બહાણીને રાખ્યો હોય તે ખીજીને દગલબાજીથી આપવો.

૨૪૨, ૨૪૩. કોઈ સિક્કો, અથવા રાણીનો સિક્કો કોઈ રાખસની પાસે આવતી જાય તે એમ બહાણું હોય કે આ સિક્કો ખોટો છે, તે છતાં પાસે રાખવો.

આ ગુન્હાઓ મુખ્ય છે, અને ધણીખરા બને છે. ખીજી કલમો માટે કાયદો જોવો. સરકારી સ્ટાંપ સંબંધી ગુન્હાઓની કલમો ૨૫૫ થી તે ૨૬૩ જ સુધી છે, પોલીસને તે કલમોનું કવચીતજ કામ પડે છે, તેથી જરૂર પડે, કાયદો જોવો.

ખોટા સિક્કોઓની બાબતમાં વિશેષ સમજૂતી — ખોટા સિક્કા પાડવાના ગુન્હાઓ ચાલુ જમાનામાં વધી પડ્યા છે; અને પ્રથમ બ્યારે અમુક જાત, જેવાકે ખીજીપુર તાલુકાના છપરબંદ લોકોજ, આવા ગુન્હાઓમાં ધણા ચાલાક તથા પ્રવીણ હતા, ત્યારે હાલ કેટલાંક વરસોથી કાઠીઆવાડ તથા ગુજરાતના કેટલાક સોનીઓ, લુવારો, તથા ખીજી રખડતા પરદેશી, પઠાણો, તથા સાંકુ, ફકીર વગેરે લોકો આવા ગુન્હાઓ કરતા જણાયા છે. તે પોલીસે આ બાબતમાં કેટલીક ખાસ હકીગત જણાવી તથા યાદ રાખવી જોઈએ છે. આ ચોપડી લખનારને મેતાની

લાંબી નોકરી દરમ્યાન ખોટા સિક્કાના ગુન્હા સંબંધી બાબતનો અસાધારણ અનુભવ મળેલો હોવાથી, તથા નામદાર સરકારે એ બાબત ખાસ તપાસ કેટલાક નામાંકિત યુરોપીયન અમલદારો પાસે કરાવેલી, તે સંબંધમાં, કર્તાએ ખાસ અભ્યાસ કરેલો હોવાથી, આ બાબતમાં અનુભવથી સિદ્ધ એવી કેટલીક અતિ ઉપયોગી સૂચના તે આપી શકે તેમ છે. તેથી હાલ ચાલતી રીતેનું પુરતું જ્ઞાન મળી શકશે, અને કામમાં બહુ મદદ મળી શકશે.

ખોટા સિક્કા બનાવવાની બાબતમાં, ગુન્હેગારો ધણું કરી રૂપિયા વધારે બનાવે છે. એઆની, પાવલી અને અડધા કવચીતજ બનાવે છે, કેમકે તેમાં વધારે લાભ નથી, ને મેહેનત તો તેટલીજ છે. પણ આવા નાનાં સિક્કાઓ પણ કોઇવાર બને છે ખરા.

ખોટા સિક્કા બનાવવાની બે રીતો.—આ ખોટા સિક્કા બનાવવામાં બે રીતનો ઉપયોગ થાય છે. એક તો—બીચું' યા “મોલ્ડ”થી બનાવે છે; બીજું,—“ડાઇ”—યાને છાપથી બનાવે છે. બીચું યા ‘મોલ્ડ’ની રીત સેહેલી અને ખાત્રીપૂર્વક છે, જ્યારે “ડાઇ”ની રીત મુશ્કેલી ભરેલી છે, અને ધારેલું પરિણામ લાવતાં અપૂર્ણતા રહી જાય છે તેવી છે. બીચું યા ‘મોલ્ડ’ મોટે ભાગે મટોડી, યા કવચિત રેતીનાં બનાવવામાં આવે છે. ગોપીચંદ અથવા બાલાપુ, અથવા ચીકણી મટોડીના ગાંગડાનો લુકો કરી ચાળી સાફ વસ્ત્ર ગાળ કરી, પછી તેમાં થોડું પાણી મેળવી, રેતી હોય તો સેહેજ ગાળેલો સરસ યા ગુંદર મેળવીને—તેનો જરજરેગ ધાડો લોચો પ્રથમ માફકસર ઘટ બનાવે. તે પછી તેના બે ચકતાં યાને “ડીસ્ક” બનાવે છે. તે પછી એક ચોખ્ખો સાફ અક્ષરોવાળો તથા છાપ સરસ રીતે ઉઠેલી હોય, તેવો રૂપિયા લઇને તેને કોપરેલ યા મીઠું તેલ, યા એરંડીયું સેહેજ લગાડીને, તે બે ચકતાંની વચમાં મુકે. પછી તે સિક્કાની આગળ પાછળ તેમજ ઉપર તળે ધીમે ધીમે દબાવીને એક નાની ઘડીઆળ જેટલું ઉંડું કામ બનાવે. પછી તેને ફેરવી ફેરવી જરજરેગ ડાબતાં ડાબતાં, ઓઠું પોતાને ફાવટ આવે, તેવું તૈયાર કરી તેમાં નિશાન ખસરીને, તેને કાર આગળથી એવી રીતે કાપીને બે અડધીયાં બનાવે કે બરાબર જોઇતી ચોકસાઇથી ગોઠવાય. પછી પેલો રૂપિયા તેમાંથી કાઢાડી

શે, અને તેમાં એક એવી ઝીણી ધીસો પાડે કે તેમાંથી જે ધાતુ ઓગાળીને રૂપીઆ બનાવવો હોય, તેનો રસ બરાબર રેડી શકાય. પછી તે ઓઢાને અંગારા યા ગરમ રાખમાં અમુક વખત રાખી મુકી સખત પાકું બનાવે, અથવા ઉપર ખૂબ ચીથરાં વીંટાળી તેને સળગાવીને પકવે, ને તે પછી ચપુની અણીથી તેને સાફસુફ કરી નાંખે. એ રીતે એ કામના અનુભવી અને ચાલાક માણસને હાથે બહુ થોડા વખતમાં આવું ઓઢું તૈયાર થઈ શકે છે. પછી છાણમાં તે ઓઢાને એવી રીતે ગોઠવે કે રસ રેડવાની બનાવેલી ધીસી ઉપરની બાજુ તરફ ગોઠવાઈ રહે. તે પછી તાંબુ, કાંસુ, કલાઈ, સીસું, અને જસત, એટલી ધાતુમાંથી ફાવટ આવે તેમ મેળવણી કરી તેના ગાળીને ઉનો રસ બનાવે; અને પછી કડછીથી, યા પળાથી, યા ચમચાથી, યા સીપોડીથી પેલા રસમાંથી જોઈતો જોઈતો રસ પેલી ધીસી વાટે સંભાળથી રેડે. એ કામના વાકેફમાર શખસોને અનુભવથી એવી હથોટી આવી જાય છે કે એક સિકંકો પાડવામાં આટલોજ રસ જોઈએ, એમ સેહેજ જાણી શકે છે, અને રેડતાં બરાબર તેમાં ઉતરી જાય, એમજ રેડી શકે છે. થોડીવાર રહેવા દીધા પછી તે સિકંકો બંધાઈ જાય છે, તે કાઢી લેતાં, તેના ઉપર ઝીણી રેતરડી, ચપુ કાનસ વગેરેથી કાપા વગેરેમાં સુધારા કરી લેવામાં આવે છે. ને સાફસુફ કર્યા પછી, એ રીતે રૂપીઆનો સિકંકો તૈયાર થઈ શકે છે. ધાતુની મેળવણી બાબતમાં, એવી ખૂબી અનુભવથી આવે છે કે રૂપાના જેવોજ દેખાવ તથા ખખ-કાવતાં તે બોદો ન બોલે, પણ તેનો રણુકો, ખરા રૂપીઆ જેવોજ થાય છે. આવા એક “મોલ્ડ” બાને બીબાં ઉપરથી દસવીસ રૂપીઆ સાધારણ રીતે પાડી શકે છે. વખતે સો રૂપીઆ સુધી પાડી શકે; અને બીબું સાફ મજબુત બન્યું હોય તો, -અને કામ બનાવનાર માણસ અનુભવી અને એ કામનો હુશિઆર કરવડો હોય તો તેથી વધારે રૂપીઆ પાડતાં પણ બગડે નહીં, ને ભાંગે પણ નહીં. પણ જરૂર હોય ત્યારે નવું તૈયાર કરતાં કાંઈ ખરચ પડતો નથી, ને ઝાઝી મેહેનત પણ નથી. અનુભવવાળા કરનારને માત્ર નાનાં છોકરાની રમત જેવું આ છે, અને તે છતાં તેનો ઉપયોગ આટલો બધો તેઓને લાભકારક છે.

આ રીત સામાન્ય છે; પણ આવાં ઓઠાં બનાવવાની જુદી જુદી કાવે તેવી રીત, ગુન્હેગારો પોતાની તીવ્ર મગજશક્તિથી ઉપજાવીને, ઓઠાં જુદી જુદી રીતે બનાવી શકે છે.

ખીજી રીત—‘ડાઘ’યાને છાપથી બનાવવાની છે.—પોતાને કાવટ આવે તેમ લોહાના, યા ત્રાંબાના, યા સીસાના કડકા ઉપર અને કવચીત સખત લાકડાના ચકતાં ઉપર ખરો સિક્કો દાખીને ઉતારી લે, ને પછી ઝીણું ટાંકણુથી કાતરી કાઢે છે. ને તેના ઉપરથી પણ ‘ડાઘ’ બનાવી ધાતુના કડકા લીસા બનાવીને ધા મારી યા ઠોકઠાક કરી, ખોટા રૂપીઆ બનાવી કહાડે છે. આ રીતથી બનાવતાં જોધતો ઘાટ આવતો નથી, અને તેમાં કોરમાં, યા, આંકામાં અપુર્ણતા રહી જાય છે, તે બહુ કોશીસ છતાં, જોધતી સફાઈથી હાથે સુધારી શકાતી નથી. કાનસ, ચપુ વગેરેથી સુધારી લેવાની હંમેશ જરૂર રહે છે. આવા પ્રકારે બનાવેલા રૂપીઆ વેહેલા પકડાઈ જાય છે. વળી એ રીત મુશ્કેલી અને મહેનત ભરેલો છે, અને તે છતાં, તેને અગે હંમેશ અપુર્ણતા રહેલી છે. લુહાર, સોની વગેરે જોએ આવા ‘ડાઘ’યા છાપા બનાવવામાં હોંશીઆર હોય છે, તેઓ આ રીત પોતાની હસ્તકૃત હોઈને પસંદ કરે છે. ‘ડાઘ’ એ જાતની થાય છે; ચીતરીને ખોદાય, ને ડાખીને પછી છાપ પડી રહે તે ખોદાય.

ખોટા સિક્કામાં શું ઓળખ તથા સામાન મળી આવે છે—ખોટા સિક્કા પાડનારની અથવા પાડવાની જગાની જડતી લેતાં જે ચીજો મળી આવે છે, તે આ મુજબ છે:—કાતરો, કાત, ચપુઓ, ચીપીઆઓ, ચીમટાઓ, કડકી, પળી, ચમચા, માટીનો વાડકો, કટોરો યા તેતું વાસણુ, ઝીણી ધસવાની રેતરડીઓ, કાનસો, નાના ખોટા સોયાઓ, સોયો, નળીઓ, અળસીનું તેલ યા કોપરેલ યા ઓરંડીયું, ગુંદર, સરસ, સુરમાની ધાતુ, કાંસુ, તાંબુ, જસત, કલાઈ, સીસું વગેરે, ધાતુના કડકા યા પતરાંઓ, કોયલાનો વાટેલો ઝીણો ભુકો, ચાળેલી રાખ, ધસવાની પથરી, યા પથર, આમડાંની નાની ધમણ, ભુંગળીઓ, કસોટીનો પથર, પારો, ગંધક, સુરો-ખાર, ઝીણી રેતી, ધસવાનું મીઠું, ચીથરાં, ખીલા, અણી તથા ઝીણી ધાર કાઢાડી ધસેલાં, માટી, રેતી, ગોપીચંદન, ચામડું વગેરે,

ખોટા સિક્કા ચલાવવાની રીત, પકડવાની રીત, જડતી વગેરે બાબત.—ખોટા સિક્કા બનાવવાને નિરાંતની જરૂર હોવાથી હંમેશા એકાંત જગા, એકાંત ઘર, જાંહાં ઝાઝો પગરવ ન હોય, —તેજ પસંદ કરવામાં આવે છે. પણ બીજા દેખીતા ધંધા સાથે આ કામ પણ કોઈ કરતો હોય, ત્યારે એકાંત જગાની જરૂર નથી. ભટકતા લોકો જે આવે ધંધા કરનાર હોય છે, તેઓ ભાડે ઘર લાંબો વખત રાખી રહે, અથવા નદી, તળાવ या પાણી નજીક હોય, તેવી જગા પસંદ કરી કોઈ ભાંગેલું બીસ્માર ખડેર, દેહેર, છાપરી या ઉજડ ધર્મશાળા, या છેવટ પીપળા या વડ या લીમડાનું મોહોટું છાયાવાળું ઝાડ નીચે જગા પસંદ કરે છે. સિક્કા બનાવનાર અહીં રહે છે, या અમુક કામ કરે છે, એવી બાતમી પોલીસને કવચીતજ મળી શકે છે. પણ સિક્કા બનાવ્યા બાદ તેને ચલાવવા પડે, તે દરમ્યાનમાં,—ચલાવવાનાં કૃત્ય અને ક્રમમાં પકડાઈ જાય છે. સિક્કા બનાવવાનું કામ કરનારને પોતાની મેહેનત અને જોખમનો યોગ્ય ફાયદો મેળવવામાં ભરોસાના માણુસોની વધારે જરૂર રહે છે, તેથી પોતાના મળતીયા, या સગાં,—ખાસ કરી ઝોરતો ને બચ્ચાંઓ, નાના છોકરાઓ, સાથે રાખે છે, તેઓ એ વિધામાં બહુ કુશળ અને ચાલાક હોય છે. પોતાના ગામની નજીક આવા લોકો ફાવતા નથી. તેથી દૂર પ્રદેશ હંમેશા પસંદ કરે છે. રૂપીઓ વટાવવાને બહાને ગામડીઆ અને બીન કુળવણીના અમણુ ઝોછી અકકલના ગમારોને પસંદ કરી, તેઓ પાસે પરચુરણ લઈ, પ્રથમ ખરો રૂપીઓ બતાવી, પછીથી ચાલાકીથી ખોટા બનાવટી રૂપીઓ સેરવી દે છે, या ચપળતાથી બદલી નાંખે છે. જે તે શખ્સ લઈ ખરો સમજી, ગામડાંના આવા લોકો, મરદ તથા ઝોરતો ચાલ્યાં જાય છે. વળી બજારમાં સોદો લેવા જતાં અવારનવાર દુકાનો ઉપર જઈ હાંશીઆરીથી બીડાબીડમાં રૂપીઆ ચલાવી દે છે. રૂપરંગમાં તથા ખખડાવતાં ખરા રૂપીઆના રણુકાનો આભાસ હોવાથી, અમણુ અને બીનવાકેફગાર દુકાનદારો, તેમજ ફેરીઆ તથા રસ્તા ઉપર એસી વેચનારાઓ સેહેજ છેતરાઈ જાય છે. એ રીતે વેપાર ચલાવતાં કબી કોઈ ઝોરત, या છોકરો પકડાઈ જાય, या વહેમ આવવાથી રૂપીઆની વધારે તજવીજ થાય, તો તેઓની સાચાના બજારમાં ફરતાં માણુસો હોય, તેની શોધ કરવી

જોઈએ. તે પછી તેઓથી પુછપાછ કરતાં તેઓના ઘર તે બતાવે નહિં, તો બીજી યોગ્ય પુછપાછમાં હેવટ ધર જડે છે. ને ત્યાં એકદમ જડતી લેવાથી, તેમજ, એવા શક યા વહેમવાળાને તથા તેના મળી આવેલા સોબતીના અંગની જડતી લેવાથી ખોટા રૂપીઆ બીજા પણુ મળી શકશે. અને ઘરોમાં ખોટા સિક્કા પાડવાનાં સાધનો ઉપર બતાવેલાં છે, તે ઘણું કરી જડશે. આજ રીતે ઘણા ગુન્હા આવા પ્રકારના પકડાએલા છે. વળી મેળાઓમાં, જત્રામાં આવા બનાવ બનવાની બહુ સારી તકો હોય છે, અને સોદો લઈ, તે પાછો કોઈ બાહને આપી, રૂપીઆની આપ લેવખતે, ચાલાકીથી ખોટા રૂપીઆ ચલાવી દે છે. ધર્મશાળા તથા દેવસ્થાનોમાં તથા એવી જગાએ ઉતરેલા પરદેશીઓને હંમેશ તપાસતાં, તથા તેઓનું ગુજરાન અને આજીવિકાના સાધનો ઉપર, તથા તેઓની હીલચાલ ઉપર અગર ઘટતી નજર રાખવામાં આવે, તો કેટલીકવાર વાજખી શક ઉપજે છે. ફક્ત બીખ માગવાનું માત્ર બહાનું તરીકે સાધન બતાવતા હોયે, તેવા લોકો ટપાલ મારફતે પોતાને દેશ ‘મનીઓરડો’ મોકલતા પકડાયાના દાખલાઓ બન્યા છે. અને તેવાઓની યા તેમની રહેવાની જગાની જડતી લેતાં, પોલીસ છેતરાઈ જાય છે. ગોપીચંદન યા માટીનો ભુકો, યા ચંદનના નાના મણુકા, યા માટી યા ચંદનનો તાજ મહાલ આકૃતિનું દેહેરાસર, -સીંગાસન, યા દેવના તેમાંથી બનાવેલાં બાવલાં દેખાય છે. તે અમારા હાથેવ છે. એમ બતાવીને તેની ગણાલ, અખીસ ચંદનપુલ વગેરેથી હંમેશ પુજા કરેલી દેખાડે છે. પણ, તે વિશેની ખારીક તપાસમાં આ બધું માત્ર બીખાં બનાવવાની માટી હોવાનો અનુભવ મળ્યો છે, માત્ર છેતરવા સાર અને બહેમ દૂર થવા સાર અનેક યુક્તિઓ રચાય છે. માટીનો ભુકો યા રેતી વગેરે જડે તો, તે મહાત્માની જડી બુટી છે, -કોઈ પવિત્ર તીર્થની મટોડી છે, ઔષધ છે, -વગેરે જવાબો તૈયાર રાખી મુકે છે. તેથી અનુભવ વગરના પોલીસ અમલદારો છેતરાઈ જાય છે. જડતી લેતાં સાવચેતીથી આ બધું ખારીકાઈથી જોવું, અને તપાસવું. ને ઉપસક ઉડાડ જવાબથી સંતોષ ન પકડતાં, તપાસમાં ઉંડા કાળજીપૂર્વક ઉતરવું. પોલા વાંસ, પોલા લાકડી, જેડી વગેરે ખાસ ખારીકાઈથી તપાસતાં આવી માટી, યા સીકકા જડી આવે છે. શરીરની જડતી લેતાં મોઢાંમાં ખાડામાં

સીકા રાખતાં, ગુદામાં રાખતાં, ઓરતો પોતાની છુપી જગામાં રાખતાં, ઓટલામાં, જટામાં, તથા ફડકાવાળાં કપડામાં રાખતાં, પણ માલમ પડયાં છે. ધરની ઝડતી લેતાં, ધરમાં રહેનારાઓને પહેલાં દૂર કરી, પુરતો નીગિહ્યાનીથી છુટા રાખવા; કેમકે એવા ખોટા સીકાના ઓઠાં વગેરે તૈયાર હોય, ત્યારે અંદર અંદર તેઓ બહારથી દેખાવની લડાલડી કરી, તેને ભાંગી તોડી નાંખે છે. ને તેઓ મુદ્દાની ચીજો હાથ આવે નહીં, તેમ હરેક બની શકતી તજવીજ કરે છે.

ગુદા ગુદા અમલદારો તથા દુકાનદારોની પુછપાછમાં, આવા લોકો પોતાની હસ્તી તથા ધંધા અને તેમ છુપાવવા ખાતર, તેમજ પાછળ પકડવાનાં સાધનો ન રહે, તે સાથે પોતાનાં નામ, રહેવાની જગો, પોતાની સાથેના માણસોની બાબતો,—તથા નિર્વાહના માર્ગ હેરફેર બતાવે છે. એકજ ટાળીના, સમુદના, અને ઘણીવાર સગાંઓ છતાં,—જાણે એક બીજાને ઓળખતાજ નથી—એમ બતાવે છે. તેથી આવી હકીકતની તપાસ રાખતાં, કાંઈ આ પ્રમાણેનું જણાય તો,—વિશેષ ધ્યાન અને બારીકાઈથી તપાસની જરૂર છે, એમ સમજવું. વળી,—જરા પણ બેઠમ યા સંશય આવે કે, ઉઘાડા પડી જવાનો, યા—ફસાઈ જવાનો વખત આવેલો છે, યા એવી કાંઈ ચક્રચાળ જોવામાં આવે કે—આવા બટકતા ગુન્હા કરનાર નાહાજ છે, એમ સમજે. ગુદે ગુદે વાટે તથા રસ્તેથી અમુક અંતરે મળવું, એમ નિશ્ચય ફેરવી, બનતી ઝડપથી જવાનાજ. દેશના અજાણ્યા તેથી, નિશ્ચાનીઓનો ઉપયોગ કરે છે; તે એવી રીતે કે રસ્તામાં વળવાની જગો આવે ત્યાં ઝાડમાં ખીસો યા કોઈ કોતરકામ, યા કાંઈ લુગડાનું ધધાણુ, યા પત્થરનો ઢગલો, યા એવું કાંઈ નક્કી કરેલું નિશાન કરી જાય છે કે, પાછળ આવનાર શખસને તે સંજ્ઞાથી સમજ પડે છે કે આ રસ્તે જવું. એમ આખે રસ્તે નિશાનો જોતો જોતો જાય છે, ને છેવટ કોઈ નિર્ભય જગે પાછા આવી મળે છે, અને પોતાનો ધંધો શરૂ કરે છે.

ફકીર, સાધુઓ વગેરે ઉપર આ કારણથી વિશેષ નજર રાખવા સરખું છે; ને થોડો અનુભવ અને યોગ્ય તર્કશક્તિની ખીલવણી સાથે આ હકીકત સુઝતી આવે છે.

ખરા ખોટા સિક્કાની પારખ,—ખનાવટી સિક્કા જ્યારે કદરૂપા અપૂર્ણ ખનાવટવાળા, ખેડા, ખોદા અવાજવાળા, યા કોઈરીતે કૃત્રિમ રૂપ સ્પષ્ટ હોય છે, ત્યારે તે ખનાવટી છે, એમ જાણવાને વાર લાગતી નથી, તેમ બહુ અક્ષલની જરૂર પડતી નથી. પણ બહુ હેંશઆરીથી કરેલા ખનાવટી સિક્કામાં એવો તો ઉસ્તાદી હાથ રહેલો હોય છે કે તે દોષરહિત, અને આગ્રેહુય રૂપ, રંગ ને અવાજમાં, જાણે ખરા સિક્કા જેવોજ હોય છે. તેથી તે ખનાવટી છે એમ જાણવામાં ખાસ માહીતી, ગુણદોષ બાબતની હોય, તોજ ચોકસ નિર્ણય થઈ શકે છે, તેથી આ પુસ્તક કર્તા પોતાના અનુભવ તથા ખાસ અભ્યાસ ઉપરાંત એ બાબતમાં ખોટા યુરોપિયન પોલીસ અમલદારોનાં અનુભવ સિદ્ધ પુસ્તકો ઉપરથી, નિચેની સૂચનાઓ રજૂ કરે છે, અને તેથી ખાસ જ્ઞાન એ બાબતનું યથાસ્થિત મળશે.

ખરા સિક્કાનું વર્ણન.	ખોટા ખનાવટી સિક્કાનું વર્ણન.
<p>૧. કિનારની જડાઈ, બધેબધે જડાઈ જુઓ, ત્યાંથી સરખીજ,</p> <p>૨. રંગ,ચળકતા રૂપેરી સફેત, તાજ જેવો, રૂપાનો સિક્કો છે, એમ દેખાતો, અને વપરાયલો છતાં બોળખાઈ આવે તેવો; ખરા સિક્કો દાટલો હોય યા બીજી રીતે ઠાકવાળો હોય, તો રંગનો પ્રકાર જ્યાં રહ્યો હોય, ત્યાં ઉપર પ્રમાણે.</p> <p>૩. ગોળ કોર ઉપરના દાંતા એક દરખા અને હાર દોર. કાપા યા દાંતા અણી જોતાં ૧૫૦, દાંતા સરખે અંતરે, બરાબર સાફ કાપેલા, વચ્ચે જગા બધે બધે એક સરખી, ઉંડાઈ સરખીજ.</p> <p>૪. વગાડતાં અવાજ સાફ, ઉંચો રજૂકો કરતો હંમેશ મુજબ.</p> <p>૫. ખરા સિક્કો બળતાં વળી ન જાય.</p>	<p>કિનારની જડાઈ સઘળે સરખી નહીં, પણ એકી વચી.</p> <p>રંગ કાળાસપર,કુરાય પડતો અસ્વચ્છ મિશ્રીત, રાખોડી રંગ, થંડો પડી ગએલો, અને ખરા સિક્કો રૂપાના ચળકાટ રહીત, ગંખો, ફીકો.</p> <p>ખેડોળ, વાંકાં, ત્રાંસા, નમતા, દાંતાની સંખ્યા એકબચી, વચેની જગા સરખે અંતરે નહીં પુરાઈ ગએલી, સરખી ઉંડાઈ નહીં, હારદોર નહીં, દાંતામાં કેટલાક વાંકાચુંકા, લાંગેલા, ખોડવાળા વગેરે.</p> <p>વગાડતાં રજૂકો સાફ નહીં, સહેજ બોહો યા તીન, જેથી માંદે હલકી ખાતુનું મિશ્રણનો લાસ આવે</p> <p>ખોટા સિક્કો વાળે યા જોરથી દાબે, તો વાંકો થાયે, વળી જાયે.</p>

ખરા સિક્કાનું વર્ણન.

૬. બેહુ બાબુ ઉપર છાપ, આગળ તથા પાછળથી ૨૫૪ તરી આવેલી, સરખી અને ૨૫૦૮ ઉપરેલી, અક્ષરો સાફ અને ખરાબર ઉપરેલા, બડાઇ સરખી, સિક્કાની કોરની અંદરની બાબુના મણકા સરખાં હદ અને દેખાવનાં. સને ૧૮૭૬ના તથા તે સુધીના સિક્કા ઉપર ઉમેળ અક્ષરે “વિક્ટોરીઆ ક્વીન” શબ્દ હોય; તે પછીના વરસોના સિક્કામાં “વિક્ટોરીઆ એમ-પ્રેસ” શબ્દ હોય; સને ૧૯૦૩ પછી “એડવર્ડ ૭ મો, કીંગ એન્ડ એમ્પ્રેસ” શબ્દો હોય; સને ૧૯૧૪ થી “જોર્જ ૫ થી ફ્રીડમ, કીંગ એમ્પ્રેસ” શબ્દો હોય.

૭. વજન તોળતાં સરખું જ હોય. ધસાયલો લિઠ્ઠો હોયે તોયે લગભગ તેજ હોયે. આ સાથે તેજ વરસના બીજા સિક્કા સાથે સોનીના ખરા કાંટામાં તોળી જોવું.

૮. ખરા સિક્કાની ધરતી ચા જમીનની રુપાઈ સાફસુફ, સરખી, અને દોષરહિત હંમેશા હોયે, ને ૨૫૦૮ રીતે લીસી હોયે.

ખોટા બનાવટી સિક્કાનું વર્ણન.

ખોટા બનાવટી સિક્કામાં છાપ સરખી ૨૫૦૮ ઉપરેલી ન હોયે, અક્ષરો સાફ સફાઈદાર ન હોયે, સરખા બધેથી ન હોયે, કાંઈ વાંકાચુકા હોયે, બડા પાતળા, ઝાંખા હોયે, મણકા નાના ખોટા, હુંદાયલા સમાંતરે ન હોયે, ખોટાખાંપણવાળા હોયે, ખરાબર ઉપરેલ બધેબધેથી ન હોયે, ‘ડાઈ’ ઉપરથી સિઠ્ઠો પાડયો હોયે, તો વખતે ઉમેળ અક્ષર ‘કોન’ ઉધો, પરેલો જણાય; આકૃતિમાં કાંઈક ન્યુનતા, બેડોળપણ હોયે.

વજન વધારે ઓછું હોયે.

ખોટા બનાવટી સિક્કાની જમીન ચા સપાટી (જે ઉપર છાપ મારવામાં આવે છે તે જમીન) ને દુરબીન ચા મોટું દેખાડનાર કાચ—“મેગ્નીફાઇંગ ગ્લાસ” થી સંભાળપૂર્વક તપાસતાં, બહુ ઝીણુંખારીક કાંણું કાંણું દેખારો. જાણે ઉપર ઝીણી ફાદલીઓ હોયે, તેમ દેખારો, કાંઈ પદાર્થ વજળી રહેલો. ઝીણા મસા જેવું, અથવા ખારીક તડ, ફાટ, ચીર, ખારીક ઢેકા વગેરે દેખારો. એક સરખી સાફ તકન નહીં જ હોયે. આમ હોયે તો બનાવટી સિક્કાની અકસીર નીચાની છે.

ખસ સિક્કાનું વર્ણન.	ઝોટા બનાવટી સિક્કાનું વર્ણન.
<p>૯. સિક્કાની કાર ઉપર હાથ ફેરવતાં, લીસી અને એક સરખી લાગશે.</p> <p>૧૦. એજ વસ્તુના બે સિક્કા વચ્ચે, સિક્કાને મુકવો. કીનાર ત્રણે સિક્કાની એક સરખી એક નીચે એક રહે તેમ મુકવી બધેથી સરખીજ લાગશે. દાંતા-ઝોમાં પણ કાંઈ ફેરક નહીં લાગે.</p> <p>૧૧. ખસ સિક્કો અંગુઠા તથા હાથની પહેલી આંગળી વચ્ચે પકડી, પાછલી બાજુ (રીવર્સ બાજુ) ની છાપના મધ્ય બિંદુમાંથી એક કઠપીત લીટી દોરીને, પછી સિક્કાને ચક્ર ફેરવવો; તો બીજી બાજુનું માથું બરાબર યોગ્ય જગે જોળાંબે મુકેલું જણાશે.</p>	<p>હાથ ફેરવતાં કાંઈક જમાએ તુટીતાટી યા ખડબચટી, અને આંગળાંને ખુચતી લાગશે. તેથી બનાવટી છે, એમ જણાશે.</p> <p>એ પ્રમાણે ત્રણ સિક્કા જોડે તપાસતાં, કિનારમાં, તથા દાંતામાં ફેરફાર જણાશે.</p> <p>બનાવટી સિક્કામાં આમ ઘણી વખતે બનતું નથી. ઝોટું, યા 'કાર્ડ' બરાબર ધ્યાન રાખી ન જોઈવ્યાથી ફેરફાર થઈ ગયો જણાશે.</p>

ઉપર અગીઆર પ્રકારે તપાસણી કરવાથી 'બનાવટી' સિક્કો પકડાઈ આવશે. ખરી ખાતરીની તપાસ તો ટંકશાળમાંજ થાએ છે, જ્યાં તેની “રેપેરીરીક ગ્રાવીટી” તથા “એસેપ” વિગેરે બાબતની તપાસ, એ કામના ખાસ કુશળ અમલદારો કરી શકે છે.

નોટ.—ચલણી નોટોની બનાવટ વિશેમાં.—‘ફોટોગ્રાફી’ની રીતથી ખોટી નોટો ચલણી નોટો જેવી બનાવવામાં આવે છે; અથવા કાગળ ઉપર તમામ લખાણ “ટ્રેસીંગ” કરી બરાબર ઉતારી લેવામાં આવે છે. ખોટી નોટની બાબતમાં રંગના ફેરફારથી પણ નોટ પકડી શકવાનું કોઈવાર અશક્ય છે. પણ એક સેહેસો અને સરસ રસ્તો એ છે કે જે કાગળ ઉપર તે નોટ બનાવી હોએ, તે સરકારી છાપનો “ગવર્મેન્ટ” પેપર—લીટીવાળો છે કે કેમ? સાદો કાગળ હશે તો તુરતજ માલમ પડી જશે, ને ખોટી નોટ છે, એમ ઘણે જાગે પકડાઈ જશે.

નોટ.—ખોટા સિક્કા સંબંધી ઉપરની માહિતીનો બહોળો આધાર, મહેરબાન એમ. કેનેડી સાહેબ ઈન્સ્પેક્ટર-જનરલ ઓફ પોલીસ, મુંબઈ ઇલાકા, એમની ચોપડી “કીમીનલ ક્લારીસ ઇન ધી બ્રાન્ચ પ્રેસીડન્સી,” તથા મહેરબાન એફ. એમ. વીન્સેટ સાહેબ (સી. આઇ. ડી. ખાતું) સીમલા, ઇંડીઆ, એમની ખાસ શોધગોતની કરેલી નોટો ઉપરથી, તથા મદ્રાસ પોલીસ ગેજટ સને ૧૯૦૬ માં આપેલી સૂચના ઉપર, રાખી, તે સાથે ગ્રંથકર્તાએ પોતાના ખાસ અભ્યાસ તથા અનુભવ ઉપરથી, આ હકીગત આપેલી છે, તેથી તે પોલીસ અમલદારોને ખાસ ઉપયોગી પડે તેવી છે.

જમીન વગેરે બાબતમાં,—સિક્કા સંબંધી તમામ કલમો ૨૩૧ થી તે ૨૫૪ સુધીમાં, ફરેકમાં પોલીસ વગર વારંટે પકડી શકે છે, એટલે પોલીસ અખત્યારી ગુન્હાઓ છે. જમીન લેવા.

સ્ટાંપ સંબંધી ગુન્હાઓ.—કલમ ૨૨૫થી તે ૨૬૩ અ સુધીમાં પોલીસથી વગર વારંટે પકડી શકાય છે.

કાટલાં તથા માપ સંબંધી ગુન્હા.

કી. પ્રો. કોડ. કલમ ૧૫૩ને આધારે કોઈ પોલીસ સ્ટેશન અમલદારને પોતાની હદમાં ખોટાં કાટલાં યા માપ પકડવા સારું કોઇ જગ્યામાં પેસવાનો અધિકાર છે, તે હકીગત આગળ આવી ગઇ છે. એ સંબંધી ગુન્હાઓ સક્ષેપમાં આ છે:—

કલમ.

હકીગત.

૨૬૪. તોળવાનું ખોટું ચંત્ર ફગલખાણથી વાપરવું તે.

(પોલીસ અખત્યારી નથી. જમીન લેવાય. સમન્સ નિકળે).

૨૬૫ ખોટું કાટલું અથવા માપ ફગલખાણથી વાપરવું.

(પોલીસ અખત્યારી નથી. જમીન લેવાય. સમન્સ નિકળે).

૨૬૬. ખોટા કાટલાં અથવા માપ પાસે રાખવાં.

(પોલીસ અખત્યારી નથી. જમીન લેવાય. સમન્સ નિકળે).

૨૬૭. ખોટાં કાટલાં અથવા માપ બનાવવાં અથવા વેચવાં.

(પોલીસ અખત્યારી નથી. જમીન લેવાય. સમન્સ નિકળે).

લોકોની તંદુરસ્તી, સલામતી, અનુકૂળતા, લજ્જા, નીતિ વગેરે વિરૂદ્ધ ગુન્હાઓ.

આ બાબતમાં કલમ ૨૬૮-૨૯૪ જ સુધી ગુન્હાઓ વર્ણવેલા છે. પણ પોલીસને જાણવા જોગ આટલાજ છે:—

કલમ ૨૭૨માં—વેચવાને ધરાદે ખાવાની અગર પીવાની વસ્તુમાં કાંઈ ભેળ કરવી, જેથી કાંઈ અવગુણ થાયે, તેને આ કલમ લાગુ છે; અને અવગુણકારક તેવી કાંઈ વસ્તુ વેચે તેને કલમ ૨૭૩ લાગુ છે. આ ગુન્હા પોલીસ અખત્યારી નથી. જામીન લેવાય. સમન્સ નિકળે છે. સાર્વજનિક ઝરા અથવા જળાશયનું પાણી મેલું કરે, યા બિગાડે તેને કલમ ૨૭૭ લાગુ છે. આ ગુન્હા પોલીસ અખત્યારી છે. જામીન લઈ શકાયે.

સરીઆમ રસ્તા ઉપર એફીકરાઈથી હાંકવું અથવા સ્વારી કરવી.—આ કલમ પોલીસને હંમેશા ઉપયોગી છે. તે આ છે.—“કોઈ સરીઆમ રસ્તા ઉપર જે શખસ કાંઈ ગાડી એવી એફીકરાઈ અથવા ગદ્દલત ભરેલી રીતે હાંકે અથવા સ્વારી કરે કે તેથી માણસની જીંદગી જોખમમાં આવે, અથવા કોઈ ખીજા શખસને વ્યથા અથવા નુકસાન થશે એવો સંભવ દેખાયે, તે શખસને છ મહીનાની મુદતની બેમાંના ગમે તે પ્રકારની કેદની, અથવા એક હજાર રૂપિયા સુધીના દંડની, અથવા એ બંનેની શિક્ષા કરવામાં આવશે” (કલમ ૨૭૯).

નોટ.—આ ગુન્હા પોલીસ અખત્યારી છે. જામીન લઈ શકાય.

કલમ ૨૭૯ ઉપર સમજાવતી.—પુરાવાના મુદ્દાઓ આ છે.—
૧જું,—તોહોમતદાર પોતે ગાડી હાંકતો હતો, યા ઘોડા ઉપર ચઢીને જતો હતો; ૨જું,—આ પ્રમાણે તે એફીકરાઈથી અને ઉદ્દતપણાથી કરતો હતો; એટલે—ઘોડો યા ગાડી અસાધારણ ઝડપથી, પુર વેગમાં જતી હતી. અથવા એટલી વધારે ઝડપથી જતી હતી કે—એ રસ્તામાં જે લોક હતા, તેની, અથવા હોવાનો સંભવ હોયે, તેઓની સલામતી ઉપર ધ્યાન નહીં રાખતાં, અને સલામતીમાં ખલેલ પહોંચે એટલી ઝડપ હતી; ૩જું,—ખુબ પાડવાની, યા ચેતવણી આપવાની બાબતમાં સામાન્ય નિયમો ઉપર

ધ્યાન અપાયું ન હતું; જ્યુ,--જે જગાએ તે હાંકતો હતો, યા ઘોડા ઉપર જતો હતો, તે સરીઆમ રસ્તો હતો; પમુ,--માણસની જીન્ડગીને જેખમ થયું, યા--થવાનો સંભવ હતો.

ગાડી-યા ઘોડો ખરેખર જે હાંકતો હોએ, તેને શિક્ષા થઈ શકે; માલીક પોતે હાંકતો ન હોય, તો તેને શિક્ષા થઈ ન શકે. વળી રસ્તામાં અમુક શખસો હતા, અને તેઓને ઇજા થવા સરખું હતું એમ સાબીતી ન હોએ તો હરકત નહીં. તે રસ્તો ખીજા લોકો વાપરે,--ત્યાંથી જાએ,--એવો સંભવ હતો,--એટલું સાબીત કરવું બસ છે, એવું કવીન એમ્પ્રેસ-વિરૂદ્ધ હોરમસજી નવરોજજી લોર્ડનો કેસ, ઇન્ડિયન લૉ રીપોર્ટ ૧૯ વાલ્યુમ, પાને ૭૧૫માં છે, તેથી દ્યું છે.

આજીવ્યાજીવના દુકાનદારો, રસ્તે જનાર લોકો, પેહેરાવાળા સિપા-ઇઓ વગેરેની જીવ્યાનીથી આ મુદ્દા સાબીત કરી શકાશે,

ખીલત્સ પુસ્તકો, ગાયનો વગેરે આબતમાં.

કોઈ ખીલત્સ પુસ્તક, કાગળ, ચોપાનીઈ, ચિત્ર, તસ્વીર, પ્રતિમા અથવા આકાર વેએ અથવા વેહેએ, અથવા સર્વે લોક જોએ, તેમ દેખાડે તેને શિક્ષાની કલમ ૨૯૨ છે. કોઈ દેવસ્થાન, મૂર્તિ, રથ ઉપર યા ધર્મ સંબંધી આબતમાં વપરાતી કોઈ પ્રતિમાને આ કલમ લાગુ નથી.

ઉપલી કલમમાં લખેલી ચીજ (જેને સાડ શિક્ષા ફરી છે) પોતાના કમળમાં રાખે તેને કલમ ૨૯૩ પ્રમાણે સજા થાએ.

કોઈ જાહેર જગોમાં અથવા તેની પાસે જે માણસ કાંઈ ખીલત્સ ગીત અથવા લાવણી અથવા શબ્દો ગાઈ યા બોલીને બીજાઓને દુઃખ આપે તેને સાડ શિક્ષાની કલમ ૨૯૩ છે.

નોટ --આ કલમો ૨૯૨, ૨૯૩, ૨૯૪. પોલીસ અખત્યારી છે; જામીન લેવાય.

સોરતીની આફીસ રાખવી.--તેને સાડ કલમ ૨૯૪ જ છે. પોલીસ અખત્યારી નથી. જામીન લઈ શકાએ; સમન્સ નીકળે સરકારની મંજૂરી વગર કામ ચાલી શકે નહીં.

ધર્મ સંબંધી ગુન્હાઓ વિષે.

- ધર્મ સંબંધી ગુન્હામાં કલમ. ૨૯૫, ૨૯૬, ૨૯૭ પોલીસ અખત્યારી છે. તે આ છે:—
૨૯૫. કોઈ જાતીના ધર્મને અપમાન કરવાના ઇરાદાથી કોઈ પુણના ઠેકાણુને અપમાન કરવું અથવા બ્રહ્મ કરવું. (જામીન લેવાય. પોલીસ અખત્યારી છે).
૨૯૬. કોઈ તેવી સંબંધી મંડળીને અડચણ કરવી. (જામીન લેવાય, પોલીસ અખત્યારી છે).
૨૯૭. કબરસ્તાન વગેરેમાં દીલ દુખવવાના ઇરાદાથી વગર રજાએ જવું. (જામીન લેવાય, પોલીસ અખત્યારી છે); ધર્મ સંબંધી
૨૯૮. —કોઈ શખસનું દીલ દુખવવાને ઇરાદે કોઈ શબ્દ બોલવા. (પોલીસ અખત્યારી નથી. જામીન લવાય. સમન્સ નકળે).

પ્રકરણ ૯ મું.

માણસના શરીર સંબંધી ગુન્હાઓ.

માણસના શરીર વિરૂદ્ધ ગુન્હાઓની બાબત પોલીસને બહુજ અગત્યની છે. પ્રથમ વિચાર મનુષ્યવધની બાબતમાં કરવાનો છે. કોઈ એક માણસનું બીજા કોઈ માણસને હાથે મરવું, એનું નામ સામાન્ય ભાષામાં મનુષ્યવધ છે. આવા મનુષ્યવધમાં જે મરણોનો “સામાન્ય અપવાદો” માં સમાસ થાય છે, તેવાં મરણો, સહોષ, એટલે ગુન્હામાં ગણાતાં નથી, ને તેને સાફ સજા થતી નથી. જે માણસો પોતે રાજપુત્રીથી જોગબંધી કરીને તલવારથી લડે છે, અને તેમાં રીતસર લેખતાં, એકને હાથે બીજાને મરે, તો તે મનુષ્યવધ તો છેજ. પણ સહોષ નથી, એટલે “સામાન્ય અપવાદો” ને આધારે ગુન્હામાં ગણાય નહીં. પણ જે મનુષ્ય વધ સહોષ ગણાય છે, એટલે જેમાં ગુન્હો ગણીને તેને સાફ કાયદાએ શિક્ષા ફરમાવી છે, તેવાં શિક્ષણીય મનુષ્યવધની બાબતનોજ આપણે હમણાં વિચાર કરીએ છીએ.

સ.—મનુષ્યવધ કેટલા પ્રકારનાં છે, અને ક્યાં ક્યાં, તે કહો.

જ.—ત્રણ પ્રકારના છે; ૧. સાદાં એટલે અપરાધ રહીત મનુષ્ય-વધ, જેનો કોઈ સામાન્ય અપવાદમાં સમાસ થવાથી ગુન્હામાં ગણાતાં નથી, તે તેથી કોઈને શિક્ષા થઈ શકતી નથી; ૨. શિક્ષણીય મનુષ્યવધ, જે કે ગુન્હામાં ગણાય છે, અને કાયદાએ તે સાર શિક્ષા કરાવી છે. આવાં શિક્ષણીય મનુષ્યવધની બાબત કલમ ૨૯૯, ૩૦૩, ૩૦૪ માં બતાવી છે,—તેનો સમાસ થાય છે; ૩.—ગફલત મોત થા મનુષ્ય-વધ—જે બાબત કલમ ૩૦૪ બ માં બતાવી છે.

સ.—શિક્ષણીય મનુષ્યવધ કેને કહેવું તે બતાવો.

જ.—“મોત આણુવાના ધરિદાયથી, અથવા જેથી મોત થવાનો સંભવ હોય એવું કાંઈ શરીરનું નુકસાન કરવાના ધરિદાયથી, કાંઈ કામ કરીને અથવા ફલાણું કામ કરેથી મોત થશે એવો સંભવ છે, એમ જાણ્યા છતાં તે કામ કરીને, જે માણસ મોત, આણુ, તે માણસે શિક્ષણીય મનુષ્યવધનો ગુન્હો કર્યો એમ સમજવું.

ખુલાસો ૧ લો—જે શખસને કાંઈ રોગ, વ્યાધિ, કે શરીરની અશક્તતા થઈ હોય એવા કોઈ શખસને જે માણસ શરીરનું નુકસાન કરે અને તેથી કરીને પેલા શખસનું મોત વેહેવું થાય, તો તે માણસે તે શખસનું મોત આણું એમ સમજવું.

ખુલાસો ૨ જો—જે ઠેકાણે કાંઈ શરીરના નુકસાનથી મોત થાય તે ઠેકાણે જે શખસે તે શરીરનું નુકસાન કર્યું હોય તેણે તે મોત આણું એમ સમજવું, પછી અગર બરાબર ધ્યાન કરેથી તથા હોંશીયાર હકીમની દવા કરેથી તે મોત થતું બચી શકત એમ હોય તોપણ.

ખુલાસો ૩ જો—માના પેટ મહિલાં બચ્ચાનું મોત આણું, તે મનુષ્યવધનો ગુન્હો નથી. પણ કોઈ જીવતાં બચ્ચાનો કાંઈ ભાગ બહાર નીકળ્યો હોય પછી તે બચ્ચાનો સ્વાસોસ્વાસ ન લેવાયો હોય અથવા તે પુરેપુરું જન્મ્યું ન હોય, તોપણ તે જીવતાં બચ્ચાનું મોત આણું, તે શિક્ષણીય મનુષ્યવધનો ગુન્હો થઈ શકે.” (પીનલ કોડ. કલમ ૨૯૯).

નોંદ.—આ બાબતમાં આગળ સમજાતી આપવામાં આવશે.

સ.—શિક્ષણીય મનુષ્યવધને ખુન ક્યારે ગણાય છે ?

જ.—કોઈ પણ શિક્ષણીય મનુષ્યવધને ખુનના ગુન્હા તરીકે ગણવાને નીચે મુજબની હકીકતની જરૂર છે:—

“નીચે બાતલ કરેલી બાબતો મુકી દધને બીજી સર્વે બાબતોમાં શિક્ષણીય મનુષ્યવધને ખુન સમજવું, પણ ક્યારે કે જો જે કામથી મોત થાય, તે કામ મોત આણવાના ધરિદાથી કર્યું હોય તો અથવા:—

૨ જ.—કોઈ શખસને જેથી તે શખસનું મોત થવાનો સંભવ તકસીરવાર માણસ જાણતો હોય એવું કાંઈ શરીરનું નુકસાન કરવાના ધરિદાથી તે કામ કર્યું હોય તો, અથવા—

૩ જ.—કોઈ શખસને કાંઈ શરીરનું નુકસાન કરવાના ધરિદાથી તે કામ કર્યું હોય, અને તે ધરિદો કરેલું શરીરનું નુકસાન એવી રીતનું હોય કે ચાલતા સ્થિતિમાં પ્રમાણે મોત કરવાને તે સમર્થ હોય તો, અથવા—

૪થી.—તે કામ એવું તુરત ભયંકર છે કે તેથી સોવસા મોત અથવા જેથી મોત થવાનો સંભવ છે એવું શરીરનું નુકસાન થશે એમ તે કામ કરનાર શખસ જાણતો હોય, અને મોત આણવાના અથવા ઉપલા પ્રકારના નુકસાનના જોખમમાં પડવાના કાંઈ કારણ વિના તે શખસ કામ કરે. તો—

અપવાદ ૧ લો.—બારે તથા આકસ્મિક ક્રોધ ઉત્પન્ન થવાથી જેની પોતાનો જીવ વશ રાખવાની શક્તિ ગઈ છે, એવી અવસ્થામાં છતાં કોઈ માણસ તે ક્રોધ ઉત્પન્ન કરનાર શખસનું મોત આણે, અથવા ભૂલથી કે ખતેરફાત ક્રોધ બીજા શખસનું મોત આણે, તો તે શિક્ષણીય મનુષ્યવધ ખૂન નથી.

ઉપલા અપવાદને નીચેની શરતો લાગુ પડે છે:—

પહેલી—કોઈ શખસને મારી નાંખવા અથવા કાંઈ હાની કરવા સારા બાહાના દાખલ તે ક્રોધ ગુન્હેગારે માંગે આણેલો અથવા ખુદિપૂર્વક ઉત્પન્ન કરેલો ન હોવો જોઈએ.

ખીજી—કાયદા મુજબ અથવા સરકારી નોકરીનો અખત્યાર અમલમાં લાવતાં કોઈ સરકારી નોકરે કરેલી કાંઈ વસ્તુથી તે કોઈ ઉત્પન્ન થએલો ન હોવો જોઈએ.

ત્રીજી—ખાનગી બચાવનો હક કાયદા મુજબ અમલમાં લાવતાં કરેલી કાંઈ વસ્તુથી તે કોઈ ઉત્પન્ન થએલો ન હોવો જોઈએ.

ખુલાસો—તે કોઈ એવો ભારે તથા આકસ્મિક હતો, કે તેથી તે ગુન્હો ખુન થઈ શકે નહીં, એ હકીકતની બાબત છે.

અપવાદ બીજો—કોઈ માણસ શુદ્ધ બુદ્ધિએ શરીર અથવા મિલ્લ-કતના ખાનગી બચાવનો હક અમલમાં લાવતાં કાયદાએ તેહને આપેલા અખત્યારની હદની બહાર જાય, અને આગળ વિચાર કર્યા વિના તથા તે બચાવ કરવામાં જરૂર કરતાં વધારે હાનિ કરવાના ધરાદા વગર જે શખ્સની સામાં તે બચાવનો હક અમલમાં લાવતો હોય તે શખ્સનું મોત આણે, તો તે શિક્ષણ મનુષ્યવધ ખુન નથી.

અપવાદ ત્રીજો—કોઈ માણસ સરકારી નોકર હોય, અથવા સરકારી ઇનસાફનો વધારો કરવાને કામ કરનાર કોઈ સરકારી નોકરને સાહાય કરતો હોય, તે માણસ કાયદાએ તેને આપેલા અખત્યારની હદની બહાર જાય, અને સરકારી નોકર દાખલ પોતાની ફરજ બરાબર રીતે બજાવવાને સાફ પોતે જે કામને શુદ્ધ બુદ્ધિએ કાયદેસર તથા જરૂર માનતો હોય, એવું કાંઈ કામ કરવાથી તે મોત આણે, પણ જે શખ્સનું મોત થાય, તે શખ્સની ઉપર તેહનો કાંઈ દેશ ભાવ ન હોય, તો તે શિક્ષણીય મનુષ્યવધ ખુન નથી.

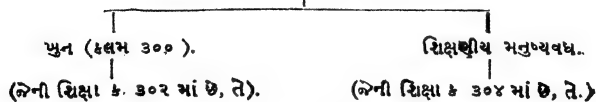
અપવાદ ઈયો—આગળ વિચાર કર્યા વિના, એકાએક ઝગરો થઈને ધણો કોઈ ચડ્યો હોય તેવામાં, એકાએક મારામારી થઈને શિક્ષણીય મનુષ્યવધ થાય, ને તે ગુન્હો કરનારે કાંઈ ગેરવાજબી ફાયદો લીધો ન હોય, અને તે ધાતકી રીતે અથવા નવાઈની રીતે ચાલ્યો ન હોય, તો તે શિક્ષણીય મનુષ્યવધ ખુન નથી.

ખુલાસો.—એવી બાબતોમાં કોઈ ઉત્પન્ન કરનાર કોણ અથવા પેહેલો હુમલો કરનાર કોણ, એ વાત કાંઈ જરૂરની નથી.

અપવાદ પમેા.—જે શખસનું મોત થયું હોય, તે શખસ અરાઠ વર્ષથી વધારે ઉમરનો છતાં, તેણે પોતાની રગ્નમંદીથી પોતાનું મોત થવા દીધું હોય, અથવા મોતનું જોખમ માથે લીધું હોય, તો તે ઠેકાણે શિક્ષણીય મનુષ્યવધ ખુન નથી. (પી. કો. ક. ૩૦૦).

કલમ ૨૯૯ તથા ૩૦૦ ઉપર સમજૂતી.—કલમ ૨૯૯ જે શિક્ષણીય મનુષ્યવધની વાખ્યા છે, તેથી એમ સમજવું કે, શિક્ષણીય—એટલે—શિક્ષા કરવા લાયક એટલે સદાપ એવું દરેક મનુષ્યવધનો તેમાં સમાસ થાય છે. તેમાં કહેલું શિક્ષણીય મનુષ્યવધ એક સામાન્ય શબ્દ છે. સેહેલા અને સમજાયે તેવા શબ્દમાં કહીએ, તો કલમ ૨૯૯ માં લખેલું શિક્ષણીય મનુષ્યવધ, એ, એક ઝાડરૂપે છે તેના બે ડાળાં છે, તેમાં એક મોટું ડાળું, અને બીજું ન્હાનું ડાળું. મોટું ડાળું—તે ખુન (૩૦૦મી કલમ); નાનું ડાળું—તે શિક્ષણીય મનુષ્યવધ, જેની શિક્ષા કલમ ૩૦૪માં લખી છે, તે છે, એજ વાત બીજી રીતે વર્ણવીએ, તો નીચે પ્રમાણે સમજવું:—

શિક્ષણીય મનુષ્યવધ (કલમ ૨૯૯).

આ ઉપરથી એમ સાફ સમજશે કે દરેક ખુન, એ શિક્ષણીય મનુષ્યવધ—તો છેજ. પણ દરેક શિક્ષણીય મનુષ્યવધ,—એ ખુન—નથી. અર્થાત્—ખુનનો ગુન્હો—એ શિક્ષણીય મનુષ્યવધનું ભારે ઉઘ સ્વરૂપ છે.

આટલું જાણ્યા પછી ઉઘ સ્વરૂપ કેવા પ્રકારનું, તે જાણવું જોઈએ. તેથી કલમ ૨૯૯ તથા કલમ ૩૦૦ ની સરખામણી આ નીચે કરવામાં આવે છે.—

કલમ ૨૬૯.
શિક્ષણીય મનુષ્ય વધનું સામાન્ય
સ્વરૂપ.

જે કૃત્યથી મોત નિપજ્યું તે કૃત્ય,—
(બ). મોત આણવાના ઇરાદાથી કર્યું
હોય;

(વ). મોત થવાનો સંભવ હોય,
એવું કાંઈ શરીરનું નુકસાન
કરવાના ઇરાદાથી કર્યું હોય;

(ક). તે કૃત્યથી મોત થવા સંભવ
છે, એવું બહુવા છતાં કર્યું હોય;

કલમ ૩૦૦
શિક્ષણીય મનુષ્યવધનું ઉચ્ચ
સ્વરૂપ.

જે કૃત્યથી મોત નિપજ્યું, તે કૃત્ય,—
(૧). મોત આણવાના ઇરાદાથી
કર્યું હોય;

(૨). જે રાખસને તે નુકસાન
કરવામાં આવે, તેનું મોત
થવા સંભવ છે, એવું તકલીફવાર
માણસ બાબતે હોય, તેહ
કાંઈ શરીરનું નુકસાન કરવાના
ઇરાદાથી કર્યું હોય;

(૩). કાંઈ રાખસને કાંઈ શરીરનું નુક-
સાન કરવાના ઇરાદાથી, અને તે
ઇરાદો કરેલો શરીરનું નુકસાન
એવી રીતનું હોય કે આલતા
સૃષ્ટિકર્મમાણે મોત કરવાને
તે સમર્થ હોય, એવું કૃત્ય
કર્યું હોય ત્યારે;

(૪). તે કામ એવું પુરત બચકર છે
કે જેથી સોજસા મોત,
અથવા નેધી મોત થવાનો સંભવ
છે, એવું શરીરનું નુકસાન
થશે, એમ તે કરનાર રાખસ
બાબતે હોય, ને એવું કૃત્ય કર્યું
હોય ત્યારે.

ઉપલાં કોષ્ટકમાં બેહુ કલમોની સરખામણી કીધી છે, તેથી શું
સમજાય છે ? એ ઉચ્ચ સ્વરૂપ (ખુન) અને સામાન્ય સ્વરૂપ (શિક્ષણીય
મનુષ્યવધ) વચ્ચે જે તફાવત છે, તે ઉપલા કોષ્ટકમાં મોટા કાળા અક્ષરથી
ખતાવેલો છે. સારાંશ એટલેજ છે કે,—

૧ જી.—જ્યાં ખુન નિપજવવાના ઇરાદાથીજ કાંઈ કૃત્ય કર્યું હોય, ને તેથી મોત નિપજે તો—ખુનજ છે.

૨ જી.—મોત નિપજવાનો માત્ર સંભવ હોય એવું કાંઈ શરીરનું નુકસાન કરવાના ઇરાદાથી કાંઈ કૃત્ય કર્યું હોય, અને મોત નિપજે, તો ખુન નથી. પણ તેથી ઉતરતા દરજ્જાનું—શિક્ષણીય મનુષ્યવધ ગણાયે;

પણ જો શખસને તેવું નુકસાન કરવામાં આવે, તેનું મોત થવા સંભવ છે એવું તકસીરવાર માણસ બહુતો હોય, તેવું કાંઈ શરીરનું નુકસાન કરવાના ઇરાદાથી કૃત્ય કર્યું હોય, ને તેથી મોત નીપજ્યું,—તો ખુન છે,

તેમજ—કોઈ શખસને કાંઈ શરીરનું નુકસાન કરવાના ઇરાદાથી, અને તે ઇરાદા કરેલો શરીરનું નુકસાન એવી રીતનું હોય કે ચાલતા સૃષ્ટિક્રમ પ્રમાણે મોત કરવાને સમર્થ હોય,—ને મોત નીપજ્યું,—તો ખુન છે.

નોટ.—દાખલા તરીકે—કોઈ શખસ બીજા કોઈને જોરથી એક સપાટો મારે છે. આવા શરીરના નુકસાનના ઇરાદાથી મારેલા સપાટાથી કોઈવાર મોત થવા સંભવ છે, પણ સાધારણ રીતે મોત નીપજતું નથી. એમ માત્ર સપાટો મારવાથી મોત નીપજે, તોપણ તે કૃત્ય ખુન નથી, પણ માત્ર તેથી ઉતરતા દરજ્જાનું શિક્ષણીય મનુષ્યવધ છે.

પણ—કોઈ શખસના શરીરના આંધામાં કાંઈ ખાસીયત જેમકે સુજેલી, મોહોટી થએલી તલ્લી, નાળુક અને નાતવાન શરીરનો આંધો,—અતી કાચી ઉમરને લીધે, એક સપાટો પણ તે ખમી શકે તેવું તેનું શરીર નથી, એવું તોહોમત-દાર બહુતો હોય, તે છતાં તેને તેવો જોરથી સપાટો મારે, ને તેથી તે શખસનું મોત નીપજે, તો તે ખુન છે.

તેમજ,—કોઈ શખસ મુઠ્ઠીથી, યા લાકડીથી કોઈ બીજા શખસના શરીરના નાળુક ભાગ ઉપર કોઈને એક સપાટો મારે, તેથી જો કે મોત થવા સંભવ છે, તોપણ ચાલતા

સૃષ્ટિક્રમ ઉપર વિચાર કરતાં તેવા સપાટાથી સાધારણ નિયમે મોત નિપજતું નથી. પણ જે સપાટો મારવામાં આવ્યો, તે તરવારથી મારવામાં આવે ને નાણુક ભાગ ઉપર મારવામાં આવે, તો ચાલતા સૃષ્ટિક્રમ ઉપર વિચાર કરતાં તેવા શસ્ત્રથી નાણુક ભાગ ઉપર સપાટો મારવામાં આવે તો મોત નિપજવવા બસ છે, તેથી એવાં શસ્ત્રથી એવી જગાએ સપાટો મારે અને તેથી મોત થાય, તો તે ખુન છે.

- ૩ જી.—આ ત્રીજા પ્રકારમાં, સવાલ એટલોજ છે. અમુક કૃત્ય કેવા જ્ઞાનથી અથવા સમજણથી કીધું ? સરીઆમ રસ્તા ઉપર જેસથી ઘોડો દોડાવવો,—સરીઆમ રસ્તા નજીક કોઈ નિશાન ઉપર બંદુક ફાડવી—એ દાખલા આમાં લેવા. આવા કૃત્યથી માણસ જાતની જીંદગીને ફેટલે દરજ્જે જેખમ છે, તેટલોજ સવાલ છે. જે તે એમ જાણતો હોય કે પરિણામે મોત થવા સંભવ છે, તો ખુનથી કિતરતા દરજ્જાનું શિક્ષણીય મનુષ્યવધ થશે. પણ તે કૃત્ય કરનાર એમ જાણતો હોય કે તેનું આવું કૃત્ય એટલુંતો તુરત ભયંકર છે, કે જેથી સો વસા મોત થશે,—યા, ધણુ કરીને મોત થયા વગર રહેજ નહીં,—એમ જાણતો હોય, ને તે કૃત્યથી મોત નિપજે, તો ખુન છે.

વધારે રૂપરૂપ શબ્દમાં સમજાવી.—ઉપરની તમામ બાબતની ટુકમાં સાદી અને સરળ ભાષામાં સમજાવી આટલીજ છે કે,—દરેક મનુષ્યવધમાં:—

- ૧ જી.—મોત નિપજવવાના ધરાદાથી કરેલાં કૃત્યો ખુન છે.
 ૨જી.—ધણુ કરી મોત નિપજશે એમ જાણી એવી ધજા કરવાના ધરાદાથી કરેલાં કૃત્યો ખુન છે.
 ૩જી.—ચાલતા સૃષ્ટિક્રમ પ્રમાણે મોત આણવા બસ છે, તેવી ધજા કરવાના ધરાદાથી કરેલાં કૃત્યો ખુન છે.
 ૪જી.—મોટે ભાગે સંભવ છે, યા સો વસા મોત નિપજશે એવાં જ્ઞાન યા ભાનથી કરેલાં કૃત્યો ખુન છે.

પમુ.—મોત નિપજવા સંભવ છે, એવી ઈગ્ન કરવાના ઇરાદાથી કરેલાં કૃત્યો—ખુનથી ઉતરતા દરજ્જાનું શિક્ષણીય મનુષ્યવધ છે.

૬૬.—મોત નિપજવા સંભવ છે, એવાં જ્ઞાન યા બાનથી કરેલાં કૃત્યો—ખુનથી ઉતરતા દરજ્જાનું શિક્ષણીય મનુષ્યવધ છે.

૬૭માં બોલીએ તો,—જાંહાં મોત નિપજવવાના ઇરાદો છે, અને મોત નિપજે—તો તે કૃત્ય—ખુનજ છે. જાંહાં ધણું કરી મોત નિપજે એવી ઈગ્ન કરવાના ઇરાદાથી કોઈ કરેલાં કૃત્યથી મોત નિપજે તો ખુનજ છે. મોટે ભાગે યા સો વસા મોત થશે, એવો જ્ઞાન યા બાનથી કરેલાં કોઈ કૃત્યથી મોત નિપજે, તો તે ખુનજ છે.

જે કૃત્ય એવી ઈગ્ન કરવાના ઇરાદાથી કર્યું હોએ કે પરિણામે મોત થવાનો માત્ર સંભવ હોએ, અને મોત નિપજે તો તે ખુન નથી, પણ તેથી ઉતરતા દરજ્જાનું શિક્ષણીય મનુષ્યવધ છે. તેમજ જે કૃત્ય એવા જ્ઞાન યા બાનથી કર્યું હોએ કે તેથી પરિણામે મોત નિપજવાનો સંભવ છે, અને મોત નિપજે તો તે ખુન નથી, પણ તેથી ઉતરતા દરજ્જાનું શિક્ષણીય મનુષ્ય વધ છે.

કલમ ૩૦૦માં લખેલા અપવાદો ઉપર વિવેચન.—આપણે ઉપરની સમજૂતીથી જાણ્યું કે કોઈ મનુષ્ય બીજાને મારીનાંખે, તો અમુક નરમ પ્રકારના સંજોગોમાં, તે માત્ર શિક્ષણીય મનુષ્યવધ (ખુનથી ઉતરતા દરજ્જાનું) થાએ. પણ તેમાં ગંભીર સંજોગોનો પ્રકાર હોએ, તો તે ખુનમાં ગણાએ. એજ કારણથી આપણે કહીએ છીએ કે ખુન—એ ઉચ્ચ સ્વરૂપ છે, અને તેથી ઉતરતા દરજ્જાનું શિક્ષણીય મનુષ્યવધ, એ નરમ સ્વરૂપ છે. ખુન હોએ, તો શિક્ષા કલમ ૩૦૨ પ્રમાણે થાએ. ઉતરતા દરજ્જાનું શિક્ષણીય મનુષ્યવધ હોએ તો શિક્ષા કલમ ૩૦૪ પ્રમાણે થાએ.

ખુનના ઉચ્ચ સ્વરૂપમાં,—એટલે કલમ ૩૦૦માં બતાવેલી વ્યાખ્યામાં અમુક શિક્ષણીય મનુષ્યવધનો સમાસ થાએ, તો તે ખુન છે, એમ આપણે કહ્યું. પણ આ સામાન્ય નિયમને પાંચ જુદા જુદા અપવાદો છે. અને તે કલમ ૩૦૦ ની વ્યાખ્યા નીચે, એટલે ખુનની વ્યાખ્યા નીચે આ ચોપડીને ખાતે ૧૫૯-૧૬૦ મેં બતાવેલા છે. એ અપવાદો વિશે વિચાર

કરવાનો રહ્યો, તે હવે કરીએ છીએ. સંક્ષેપ્તમાં કહીએ,--તો એ અપવાદો નીચે પ્રમાણેના છે:--

અપવાદ ૧જો.—ભારે તથા એકાએક આકસ્મિક ક્રોધ ઉપજે, ને તેથી મન ઉપર કબુ રહી ન શકે, ને તેથી કરેલું ખુન.

અપવાદ ૨જો.—શરીર થા મિલકતનો ખાનગી બચાવનો હક શુદ્ધ-યુક્તિથી બળવતાં, કાયદાની હદની બહાર જઈ પ્રથમ ધરાદો શિવાએ, અને જરૂર જોગથી વધારે ઇબ્ત કરવાનો ધરાદો ન હતાં, ખુન કહ્યું હોએ તો.

અપવાદ ૩જો.—કોઈ સરકારી નોકર પોતાની નોકરીનો અખત્યાર અમલમાં લાવતાં, તે અખત્યાની બહાર જઈ શુદ્ધ યુક્તિથી કામ કરતાં દેશભાગ વગર, ખુન કરે તો.

અપવાદ ૪ થો.—પ્રથમ વિચાર કર્યા વગર એકાએક ઝગડો થાએ, ને એકાએક ક્રોધ ચઢે તેના આવેશમાં કરેલું ખુન.

અપવાદ ૫ મો.—ખરાદ વરસ કરતાં મોટી ઉમરના શખસે કબુલાત આપી મોતનો ભય અને જોખમ માથે લીધું હોએ, ને ખુન થાય તો.

આ પાંચે બાબતો અપવાદ રૂપે ગણવાની છે. તેથી એમ હરે છે કે કોઈ પણ શિક્ષણીય મનુષ્યવંશમાં ભારે સંજોગો હોઈને તે ઉચ્ચ પ્રકારનું એટલે કલમ ૩૦૦ પ્રમાણેનું ખુન ગણાએ તેમ હોય તો પણ,--એ પ્રમાણે ખુન હતાં,--આ પાંચ અપવાદો પૈકી એક પણ અપવાદ તે ખુનને લાગુ પડતો હોય, તો ખુન હતા પણ તે ઉચ્ચ રિયતિમાંથી પાછું ઉતારીને, તેને નરમ પ્રકારનું શિક્ષણીય મનુષ્યવંશ ગણવું પડે, ને તેની શિક્ષા કલમ ૩૦૪ પ્રમાણે થાએ; ૩૦૨ પ્રમાણે નહીં. એટલે એમ સમજવું કે તમામ સંજોગો વચ્ચે ખુનનો ગુનહો હતાં,--તે બાબતનો સમાસ ઉપર બતાવેલા પાંચ પૈકી કોઈ અપવાદમાં થતો હોએ, તો તે ખુન નથી, પણ માત્ર કલમ ૩૦૪ પ્રમાણે શિક્ષા કરવા જોગ શિક્ષણીય મનુષ્યવંશ, ગણવું.

દાખલા તરીકે,--કોઈ બ્રાહ્મણે પોતાની બાવડીને કોઈ કોળી સાથે છીનાગું કરતાં, તે કૃત્યમાંજ નજરેનજર જોઈ. તેથી તે બ્રાહ્મણે પોતાની પાસે બંદુક હતી, તે કોળી ઉપર તાકીને ફેડી, એવા પુખ્ત ધરાદાથી કે તેને, ત્યાં ને ત્યાંજ, તાત્કાળ મારી નાંખવો. અને તેથી તે કોળી, ગોળી છાતીમાં વાગવાથી મરી ગયો. ધરાદાપૂર્વક આ કૃત્ય ખુન હોવાથી તેનો સમાસ કલમ ૩૦૦ માં થાએ છે; અને પ્રથમ નજરે જોતાં ખુન

છે. પણ આમાં એક અપવાદ લાગુ પડે છે; તે એ કે,—પોતાની ઓરતને નીચ જાતના માણસ સાથે ગરકર્મ કરવાના કૃત્યમાં તેણે નજરે નજર જોવાથી, પોતાના ગુસ્સાની લાગણીમાં, પોતાના મન ઉપરનો કાબુ રહી ન શક્યો. અર્થાત્,—ભારે અને એકાએક આકસ્મિક અસલ ક્રોધ તેને ત્યાંજ ઉપજ્યો; અને તેથી તેણે ખુન કર્યું. તેથી અપવાદ ૧ લો લાગુ પડી, તેને તેનો લાભ મળે. તેથી ખુન છતાં પણ, આ અપવાદને લીધે તેના ગુન્હાનો પ્રકાર ઓછો થઈને, માત્ર શિક્ષણીય મનુષ્યવધના ગુન્હા સાથે તેને કલમ ૩૦૪ પ્રમાણે શિક્ષા થશે. ૩૦૨ પ્રમાણે નહીં થાએ.

કલમ ૩૦૪ ઉપર વિવેચન.

કલમ ૩૦૪ આ પ્રમાણે છે:—“ખુનથી ઉતરતા દરજ્જાનો શિક્ષણીય મનુષ્યવધ જે માણસ કરે. તે માણસને, અગર જે કામથી મોત થયું હોએ તે કામ તેણે મોત આણવાના ધરાદાથી કર્યું. અથવા જેથી મોત થવાનો સંભવ હોએ એવું કાંઈ શરીરનું નુકશાન કરવાના ધરાદાથી કર્યું હોએ તો, છવતાં સુધી સમુદ્રપારની, અથવા દશ વર્ષની મુદત સુધીની એમાંના ગમે તે પ્રકારની કેદની શિક્ષા કરવામાં આવશે, અને વળી તે દંડને પણ લાયક થશે; અને અગર તે કામથી મોત થવાનો સંભવ છે એમ જાણીને, પણ મોત આણવાના અથવા જેથી મોત થવાનો સંભવ હોએ એવું કાંઈ શરીરનું નુકશાન કરવાના ધરાદા વગર, તે કામ તેણે કર્યું હોએ, તો તે માણસને દસ વર્ષની મુદત સુધીની એમાંના ગમે તે પ્રકારની કેદની, અથવા દંડની, અથવા એ બંનેની શિક્ષા કરવામાં આવશે.”

કલમ ૩૦૪ ઉપર વિશેષ સમજૂતી.—આ કલમ ૩૦૪ માત્ર શિક્ષાનીજ કલમ છે. એમાં કોઈ ગુન્હાની વાખ્યા નથી. જેમ ૩૦૨ કલમમાં ખુનની માત્ર શિક્ષાજ લખી છે, તેમ આ કલમમાં ખુનથી ઉતરતા દરજ્જાના શિક્ષણીય મનુષ્યવધની શિક્ષાજ લખી છે. ગુન્હાના સ્વરૂપ બાબતમાં તો કલમ ૨૯૯ તથા ૩૦૦, એજ જોવાની છે.

પણ આ કલમ ૩૦૪ માં જાણવાજોગ બાબત એ છે કે,—તેમાં એ વિભાગ પાડેલા છે. પ્રથમ ભાગમાં બતાવેલા પ્રકારનું શિક્ષણીય

મનુષ્યવધ હોએ, તો શિક્ષા થઈ શકે, તે જીવતાં સુધી સમુદ્રપારની, અથવા દસ વર્ષની મુદત સુધી ગમે તેટલી કેદ; તથા તે ઉપરાંત વળી દંડ પણ થશે. બીજા ભાગમાં,—ખતાવેલા પ્રકારનું શિક્ષણીય વધ હોએ, તો શિક્ષા દસ વર્ષની મુદત સુધીની કેદ ગમે તેટલી, અથવા ફક્ત દંડ-નીજ અથવા એ બન્ને શિક્ષા થઈ શકે છે.

એ એ પ્રકાર કયા કયા?—૨૯૯ કલમની વાખ્યામાં પેહેલી બે રકમો જ તથા ૧ આ ચોપડીને પાને ૧૬૨ માં આપેલા કેદકમાં ખતાવેલી છે, તેમ, એટલે મોત આણવાનાં ધરાદાથી કરેલું કોઈ કૃત્ય. અને મોત નિપજવા સંભવ છે, એવી ઈજા કરવાના ધરાદાથી કરેલું કોઈ કૃત્યમાં,—ન્યારે ખુનથી ઉતરતા દરજ્જાના શિક્ષણીય મનુષ્યવધના ગુન્હામાં ગણવા સરખી હકીકત હોએ ત્યારે કલમ ૩૦૪ પ્રમાણે જે શિક્ષા થાએ, તે એ કલમના પ્રથમ ભાગ પ્રમાણે થાએ અને તેજ કોષ્ટકમાં કલમ ૨૯૯ની રકમ ક પ્રમાણેનું—એટલે મોત નિપજવા સંભવ છે એવા જ્ઞાનથી ચાલાનથી કોઈ કૃત્ય કર્યું હોએ, ને ન્યારે તેને શિક્ષણીય મનુષ્યવધનો ઉતરતા દરજ્જાનો ગુન્હો ગણવા જેવી હકીકત હોએ, ત્યારે તેમાં શિક્ષા કલમ ૩૦૪ પ્રમાણે થાએ, તે એ કલમના પાછલા ભાગ પ્રમાણે થાએ.

કલમ ૩૦૨ ખુનની શિક્ષા.—જે માણસ ખુન કરે, તેને મોતની, અથવા જીવતાં સુધી સમુદ્રપારની, શિક્ષા કરવામાં આવશે, અને વળી તે દંડને પણ લાયક થશે.

ગફલતથી મોત બાબતમાં.

શિક્ષણીય મનુષ્યવધ,—પછી તે ખુન હોએ ચા ઉતરતા દરજ્જાનું શિક્ષણીય મનુષ્યવધ હોએ,—તે બધામાં ધરાદો ચા જ્ઞાનની હાજરીની અવશ્ય જરૂર હોએ છે. પણ જે કૃત્યમાં એ પ્રમાણે ધરાદો અને જ્ઞાન કોઈ ન હોએ, તેવાં પણ મનુષ્યવધ થાએ છે. તે ગફલતથી મોત કલમ ૩૦૪ જ માં લખ્યાં પ્રમાણેના હોએ છે. તે કલમ આ છે;—“શિક્ષણીય મનુષ્યવધ કરતાં ઉતરતા દરજ્જાનું હર કોઈ અવિચારનું અથવા ગફલતી બરેલું કામ કરીને કોઈ માણસ કોઈનું મોત લાવે, તો તેને ધણામાં ધણાં એ વરસ સુધી બેમાંનાં ગમે તે પ્રકારની કેદની શિક્ષા કરવી, અથવા દંડ કરવો, અથવા એ બેહુ શિક્ષા કરવી.”

કલમ ૩૦૪ મ; ગફલતથી મોત બાબત સમજાવતી.—જે કૃત્ય કરવામાં આવે, તેમાં કરનારનો ધરોહો, અને જ્ઞાન અથવા ભાન, એ બે બાબતની હસ્તીજ ન હોય—ગેરહાજર હોય, અને તોહમત-દારના કોઈ અવિચારના અથવા ગફલતના પરીણામે કોઈનું મોત નિપજે,—તેવાં ગફલતથી થએલાં મોતને આ કલમ લાગુ પડે છે. પણ એટલું તો જરૂરનું છે કે, જે મોત નિપજે તે તોહમતદારના પોતાના અવિચાર અથવા ગફલતના કૃત્યનું સીધુંજ પરીણામ હોવું જોઈએ; એટલે—તેના અવિચારી અને ગફલત ઉપરથીજ ઉપસ્થિત થતું, નજીકનું અને તેને લગતુંજ કાર્યસાધક પરીણામ એ હોવું જોઈએ. વચમાં બીજા કોઈની ગફલત નડવી ન જોઈએ.

દાખલા તરીકે,—કોઈ રેલ્વે ઉપર એન્જીન દ્રાઇવરે સીસેટી નહીં વગાડી, અને એન્જીન ચલાવ્યું, અને લાઇન ઉપર એક છોકરો કામ કરતો હતો, તે છુદાઇ મરી ગયો; એ દોસ્તો જંગલમાં જોડે શિકાર કરવા બહાર ગયા, ને છુટા પડ્યા ને શિકાર કરવા લાગ્યા. તેવામાં એક જંગલી જનવર જેવું કાંઈ જાહાડીમાં જોઇ, શિકાર છે કે કાંઈ બીજું છે, તેની ખાત્રી કરવાની રાહ ન જોતાં બંદુક ફેડી; ને તે પોતાના સોબતીને વાગવાથી, તે મરણ પામ્યો; કોઈ ઓચ્છવની ધામધુમની તૈયારી જેવામાં એક શપ્સનું ધ્યાન પુરું લાગી રહેલું હતું, ને પોતાની ગાડી હાંકતો હાંકતો રસ્તાની એક બાજુ ઉપર ઘણા લોકો હતા તે તરફ એફિકરાઇથી હાંકી ગયો, ને તેમ કરતાં એક છોકરું છુદી નાંખ્યું; કોઈ બોટના કંટ્રાક્ટ-દારે સલામત નહીં એવી બોટ વાપરવા દીધી, અને સલામતીમાં ખામી હોવાથી નદી ઓળંગતાં, ને બોટ ડુબી અને તે માંહેનાં કેટલાંક માણસો પાણીમાં ડુબી મુખ્યાં; કોઈ માણસ નાનું છોકરું ઉચકીને જતો હતો, ને તેને કોઈએ માર્યો; તેવામાં ઝપાટો ચુકીને છોકરાંના માથામાં વાગ્યો ને તે મરી ગયું. આ બધા દાખલામાં ધરોહો, કે જ્ઞાન યા ભાન, તદ્દન ગેરહાજર છે, અને જે મોત થાય છે, તે કરનારની ગફલત અને અવિચારનું તાત્કાળીક સિધું પરીણામ છે. તેથી તે બધાં ખુનનો સમાસ—**ગફલતથી મોત કલમ ૩૦૪ મ** માં થાય છે.

નોટ—અહંકાર દરમિયાન પોલીસ અમલદારો સાથે વિશેષ ખારીક સમજુતી અને વિવેચન, આ પછી પાને ૧૭૨મે આપ્યું છે, તે જોવાથી મહુ ઉપયોગી પડશે.

મનુષ્યવધ બાબતમાં કાગનીએમલ : ગુન્હા વિગેરેનું દીપણ— શિક્ષણીય મનુષ્યવધ વગેરે ગુન્હામાં પોલીસ અખત્યારી, જમીન લેવાય કે નહીં, વગેરે-તપસીલ આ પ્રમાણે છે:—

કલમ ૩૦૨ નો ગુન્હો. ખુન.—પોલીસ અખત્યારી છે. જમીન લેવાય નહીં.

કલમ ૩૦૪ નો ગુન્હો શિક્ષણીય મનુષ્યવધ,—પોલીસ અખત્યારી છે. જમીન લેવાય નહીં.

કલમ ૩૦૪ બ નો ગુન્હો. ગફલતથી મોત.—પોલીસ અખત્યારી છે. જમીન લઈ શકાય.

ખીજી જાણવાન્નેગ કલમ નીચે પ્રમાણે છે:—કાગનીએમલ હોય તો કલમ આગળ “કો. જમીન લેવાય તેમ હોય તો “જા.” ન લેવાય તેમ હોય, તો—“જા. ન.” એમ બતાવ્યું છે.

કલમ

હકીકત.

૩૦૩ જન્મ દીપના ગુન્હેગારે કરેલાં ખુનની શિક્ષાની કલમ છે. તેને શિક્ષા મોતની કરવામાં આવશે. (કો. જા. ન.)

૩૦૧ જે રાખસનું મોત આણવા ધાર્યું હોય, તેથી જુદાજ રાખસનું મોત (વાખ્યા છે) થાય તો જે શિક્ષણીય મનુષ્યવધ ખરો માણસ મરતે ને થતે, તેજ ગુન્હો કર્યો એમ સમજવું.

૩૦૫. કોઈ બાળક યા દીવાનાને આત્મઘાત કરવામાં મદદ કરવી તે બાબત. (કો. જા. ન.)

૩૦૬. આત્મઘાતમાં મદદગારી. (કો. જા. ન.)

૩૦૭. ખુનની કોશિસ. (કો. જા. ન.)

૩૦૮. શિક્ષણીય મનુષ્યવધ કરવાની કોશિસ. કો. જા.)

૩૦૯. આત્મઘાતની કોશિસ (કો. જા.)

૩૧૦. હા કોને મહેલો તે. (વાખ્યા)

૩૧૧. હગની શિક્ષા. (કો. જા. ન.)

૩૧૨. ગર્ભપાત કરવો. કોઈ ખીજ રાખસે, અથવા ગર્ભવંતી સ્ત્રીએ પોતે. (કાગનીએમલ નથી.) (જમીન લેવાય.)

૩૧૩. સ્ત્રીની રત્નમંદી સિવાય ગર્ભપાત કરવો (કાગનીઝેબલ નથી.) જા. ન.
૩૧૪. ગર્ભપાત કરવાના હથેલી કાંઈ કરેલાં કામથી મોત. (કાગની-ઝેબલ નથી.) જા. ન.

૩૧૫. કાઠબચ્ચું જીવતું જન્મતાં અટકાવવા, યા જન્મ્યા પછી મરી જાય તેટલું (કાગનીઝેબલ નથી.) જા. ન.

૩૧૬ જે કામ શિક્ષણીય મનુષ્યવધ થણાતું હોય એવાં કામથી કોઈ નહીં જન્મેલા બચ્ચાનું મોત આણું. (કાગનીઝેબલ નથી.) જા. ન.

૩૧૭. કોઈ ૧૨ વરસથી ઓછી ઉંમરના બચ્ચાને તેના માબાપે અથવા જે શાખસના હવાલામાં તે હોય તે શખસે ખુલ્લું મુકવું, યા તજી દેવું. (કો. જા.)

૩૧૮. મુકવું છાની રીતે વગે કરી દઈ જન્મ છુપાવવો. (કો. જા.)

ઉપરની કલમની કેટલીક સમજૂતી,—કલમ ૩૦૭ તથા ૩૦૮ આ ખાસ કોશિસની કલમો છે. બાકી કોઈ પણ ગુન્હાની કોશિસની સામાન્ય કલમ ૫૧૧ છે, પણ આ તો અંધી ખાસ કલમો છે. ખુતના ગુન્હા સાથે જે કાંઈ બનતું બેઠએ, તે બધા સંજોગ સંપૂર્ણ બને, પણ માત્ર છેવટનું પરિણામ એટલે મોત ન થાય—તેવા કામને કલમ ૩૦૭ લાગુ છે. તેજ રીતે કલમ ૩૦૮માં વિચાર કરવો.

કલમ ૩૦૮—આત્મઘાતની કોશિસ.—પોલીસને આ ગુન્હા સાથે ઘણું કામ પડે છે. આત્મઘાત કરવામાં હંમેશ મરનારનો કાંઈ હેતુ હોય છે, ને કાંઈ કારણ પછી ખરું કે કલ્પિત—પણ હોય તો ખરુંજ; દેવું, અસહ્ય માંદગી, વેદના, ભુખ, દુઃખ, નાઉમેદ, નાસ્તીપાસ્તી, કષ્ટપ્રકારની ધાસ્તી, બીક, કેટલીક વાર કલ્પનાથી ઉપમ્મવેલાં ધાર્મિક નિમિત્તો,—એમ અનેક કારણો હોય છે. આગળ પાછળની હકીકત, સગાં, પડોશીથી પુછપાછ, દોસ્તોથી પુછપાછ, કાગળ વગેરે,—થી આવા કામમાં બહુ અજવાળું પડે છે. જેણે મરવાની કોશિસ કાંધી તે જીવતો રહે, તોજ ગુન્હાની શિક્ષા તેને થઈ શકે; તેથી તે પોતે પણ પુછતાં કાંઈ અજવાળું પડે તેવી હકીકત કહેશેજ, તેથી તપાસમાં સુગમતા પડશે.

કલમ ૩૧૦—૩૧૧.—કાગના ગુન્હા હાલમાં થતા નથી.

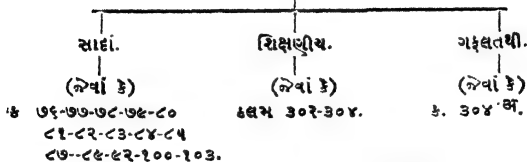
કલમ ૩૧૭.—કોઈ છોકરાંની જીંદગીને ખરેખર નુકસાન થયું, એમ બતાવતું જરૂરનું નથી. પણ એવી રીતે ખુલ્લું મુકેલું યા તજી દીધેલું હતું;

કે,—કાંઈ નુકસાનનું જોખમ, અથવા કાંઈ શારીરિક હાની જરૂર થવા સરખું હતું,—એટલુંજ હોય,—તો ખસ છે. તેને તદ્દન તથા દેવાનો ધરિદો હતો, એજ ગુન્હાનું ખરું સ્વરૂપ છે.

શિક્ષણીય મનુષ્યવધ, ખુન, વગેરે બાબતમાં ચહડતા દરજ્જાના પોલીસ અમલદારો સાડે વિવેચન.

મનુષ્યવધ ત્રણ પ્રકારનાં થાય છે, તે આ રીતે છે:—
મનુષ્યવધ.

હોએ છે.

સાદામાં—કાંઈ જવાબદાર નહીં, તેથી દોષરહિત ગણાય છે; ને તેની શિક્ષા હોતી નથી. શિક્ષણીયમાં બે પ્રકાર હોએ છે;—ખુન, તથા તેથી ઉતરતા દરજ્જાનું; અને ગફલતથી—એટલે કલમ ૩૦૪ અ પ્રમાણે. હરેક “કૃત્ય” એમાં કાયદા વિરૂદ્ધ કસુર એટલે “ઇલ્લીગલ ઓમીશન” કલમ ૩૨ પ્રમાણે સમાય છે.

ધરિદો.—એટલે કાંઈ ઇચ્છેલું પરિણામ બનવાની આશા,—એમ અર્થ થાએ છે; અને અમુક કૃત્ય કરતી વખતે, તાત્કાળીકનો,—તેજ વખતે શું ધરિદો હતો,—એવો અર્થ છે. ધરિદો અને જ્ઞાન (નોક્ષેજ) એ બેહુ બાબતો મન માંહેલી સ્થિતિની બાબત છે, અને તે કામના સંજોગ તથા આગળ પાછળના બનાવ અને હકીગતથીજ પુરવાર કરવાની હોએ છે.

ખુન અને ઉતરતા દરજ્જાના શિક્ષણીય મનુષ્યવધ.—આ બાબતમાં આ પ્રકરણમાં પાને ૧૬૨ મુકાબલો બતાવેલો છે, તે ઉપરથી હકીગત જણાઈ, એ બે વચ્ચે કેવો તફાવત છે, તે જણાશે. “શિક્ષણીય મનુષ્યવધ” નો પ્રકાર એવો હોએ કે તેનો સમાસ કલમ ૩૦૦ માં બતા-

વેલી રકમ ૧ લી, યા ૨ છ, યા ૩ છ, યા ૪ થીમાં થતો હોય, તો તે મનુષ્યવધની ગણતી “ખુન” માં થશે. તેમ ગણતી થાયે પછી, વળી અપવાદ ૧, યા ૨, યા ૩, યા ૪, યા ૫ માં સમાસ થાયે, તો ખુન છતાં, તે દરજ્જામાંથી ઉતરી પાછું “શિક્ષણીય મનુષ્યવધ” થયું. એટલે—

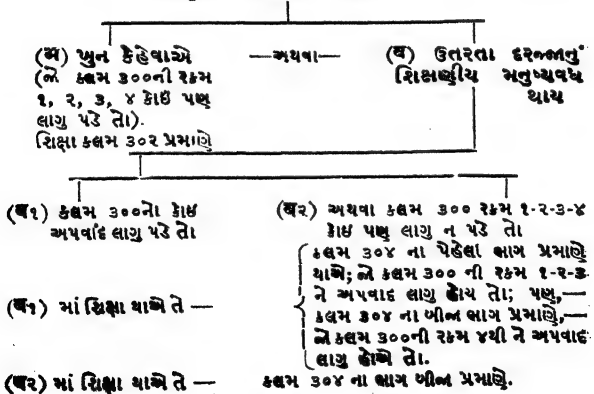
શિક્ષણીય મનુષ્યવધ—જે

કલમ ૩૦૦ની રકમ ૧, ૨, ૩, ૪ કોષમાં સમાય તો—ખુન. શિક્ષણીય
કલમ ૩૦૦ના અપવાદ ૧, ૨, ૩, ૪, ૫ માં પણ સમાય તો મનુષ્યવધ.

શિક્ષણીય મનુષ્યવધ, ત્રણપદ્ધતીનાં,—યા દરજ્જાનાં છે. ૧ છ—સર્વથી ઉચા દરજ્જાનું શિક્ષણીય મનુષ્યવધ—એટલે ખુન, જેની સજા કલમ ૩૦૨ પ્રમાણે થાય છે. ૨ છ—વચલા દરજ્જાનું શિક્ષણીય મનુષ્યવધ,—જેની સજા કલમ ૩૦૪ ના અગ્ર ભાગ પ્રમાણે સખત થાયે છે; ૩ છ—નાના દરજ્જાનું શિક્ષણીય મનુષ્યવધ—જેની સજા કલમ ૩૦૪ ના પછાત ભાગ પ્રમાણે હલકી થાયે છે.

આ નિયે કોપ્ટક આપેલું છે, તેથી એ ત્રણે પ્રકાર, તથા તેની શિક્ષાની કલમ વગેરેની સમજણ પડશે:—

શિક્ષણીય મનુષ્યવધ કલમ ૨૮૮.

ઉપરના કોષ્ટકની સમજૂતી.—ઉપલાં કોષ્ટક ઉપરથી તુરત સમજ પડશે કે ખુનની વાખ્યા કલમ ૩૦૦ માં જે ચાર “કલોઝીસ” યા ને રકમો કાયદામાં આપેલી છે, તેમાંથી ગમે તે એકમાં સમાસ થાય તેવી હકીકત હોય, તો ગુન્હો બન્યો તે ખુન સમજવું; ને તેને શિક્ષા કલમ ૩૦૨ પ્રમાણે થાય. સદરહુ “કલોઝીસ” પૈકી કોઈમાં સમાસ થતો હોય ને તેથી ખુનમાં ગણવા સરખું હોય, પણ તે સાથે ખુનની કલમમાં જે છેલ્લે પાંચ અપવાદો લખ્યા છે, તેમાંનો કોઈ લાગુ પડતો હોય, તો તે પાછું શિક્ષણીય મનુષ્યવધમાં ઉતરી ગયું. તેમાં કલમ ૩૦૦ ની રકમ (કલોઝ) ૧, યા ૨, યા ૩ પ્રમાણે હકીકત હોઈ ને વળી પાછી અપવાદ પ્રમાણે હોય, તો શિક્ષા થાય તે કલમ ૩૦૪ ના પહેલા ભાગ પ્રમાણે થાય. “કલોઝ” ૪થા પ્રમાણે ખુન છતાં, તેને કોઈ ખુનના અપવાદ લાગુ પડે તો શિક્ષા થવાની તે કલમ ૩૦૪ ના પાછલા ભાગ પ્રમાણે થાય.

કલમ ૩૦૦નો કોઈ “કલોઝ” લાગુ નજ પડતો હોય તો, પછી તેને જે શિક્ષા થવાની, તે કલમ ૩૦૪ના પાછલા ભાગ પ્રમાણે થાય.

ખુનના ગુન્હાની સાબીતી તથા તપાસ વિશે સુચનાઓ.

હવે ખુનના કામોમાં તપાસ કેવી રીતે કરવી તથા પુરાવો કરવાની કેવી રીત છે, તે ઉપર વિચાર કરીએ.

દરેક ગુન્હો પછી તે ખુન હોય કે બીજો કોઈ હોય, તેમાં સાબીતીની બાબતમાં બે મોટા પ્રકાર છે. એક તો એ કે ગુન્હો બન્યો તે—એટલે જેને “કોરપસ ડીલીક્ટાઈ” યાને, ગુન્હાનું સ્વરૂપ ઢેઢવાય છે, તેની પ્રથમ સાબીતી જોઈએ. આ સાબીત પહેલુંજ થવું જોઈએ, કેમકે અગર ગુન્હો બન્યોજ નથી, તો પછી શિક્ષા કોઈને કરવાની રહેતીજ નથી. એ પ્રમાણે “કોરપસ ડીલીક્ટાઈ” યાને ગુન્હાનું સ્વરૂપ સાબીત કર્યા પછી—બીજી બાબત સાબીત કરવાની તે “આઈડેન્ટીટી”—યા ને—ગુન્હેગાર કોણ, તે. દરેક ગુન્હામાં આ બે બાબતો સાબીત થયા વગર શિક્ષા થઈ શકે નહીં.

ખુનના ગુન્હામાં ઉપર પ્રમાણે ગુન્હાનું સ્વરૂપ સાબીત કરવામાં—
ત્રણ બાબતો મુખ્ય સાબીત કરવી જરૂરી છે. પેહેલી કે,—જે માણસનું ખુન થયું કેહેવામાં આવે છે, તેનું મોત; બીજી કે,—પ્રોસીક્યુશન કેહે છે, તે પ્રકારે યા સાધનથી તેનું મોત થયું છે; ત્રીજી કે,—તેનું મોત નિપજનવવામાં પ્રોસીક્યુશન કેહે છે તેવો ભાગ તોહોમતદારે લીધો છે, એટલે—જે કૃત્ય તોહોમતદારે કર્યું અને મોત નિપજનવ્યું,—એમ જે પ્રોસીક્યુશન તરફથી કેહેવામાં આવે છે, તેમ તેણે કર્યું છે.

ગુન્હાના સ્વરૂપની સાબીતીમાં,—મરનારનું મુઠડું પ્રથમ દરજ્જે જરૂરનું છે. જે મુઠડું જડે નહીં, તો સાબીતી નજ થાએ તેવું કંઈ નથી. પણ મુઠડાંની ગેરહાજરીમાં આગુબાગુની હકીગતનો પુરાવો બહુ પુરતો અને ખાતરી લાયક જોઈએ ને કોઈનું મરણ થયું, અને તે જે માણસનું કેહેવામાં આવે છે, તેનું જ મરણ થયું, એમાં શંક રહે નહીં. કેટલીક બાબતોમાં આ સાબીત થવું મુશ્કેલ નથી; અને મુઠડાં વગર, અગર ખુનનો ગુન્હો કદી સાબીત નજ થાએ એમ માની બેસીએ, તો હોશીઆર ગુન્હેગારો જેઓ કોઈ પ્રકારે મુઠડાંનો નાશ કરી હાથમાં ન આવે, યા ઓળખાએ નહીં એમ કરી મુકે, તેને તો કદી શિક્ષાજ ન થઈ શકે. તો પણ મુઠડાંની ગેરહાજરીમાં, ખુનની સાબીતી કરવી બહુ મુશ્કેલ છે, અને ઘણું ખર્ચ બચાંકરજ છે. એ એક ગંભીર પ્રકારનું સાહસ છે એમ સમજી, બહુ ખાતરી લાયક અને માન્યતા ઉપજાવનારી હકીગત ને અભાવે, આવું સાહસ ખેડવાથી દૂર રહેવું, એજ સલાહકારક છે. જેખમ વગરની કોઈ ચીજ, પોલીસ કામગીરીમાં નથી. પણ જેમ જેખમ વધારે ખેડવાનું હોએ, તેમ તેમ અંગે સંભાળ અને વિચારની વધુ જરૂર છે. અને તેથી પૂખ્ત વિચાર કરીને હરેક કામ કરવું.

હવે મુઠડું જડ્યું;—એમ સમજીએ, તો આગળ શું ? પ્રથમ તો કી. પ્રો. કોડ. કલમ ૧૭૪ પ્રમાણેની ચોકશી કરવાની ફરજ સમજવી. માજસ્ટ્રેટને તુર્ત ખબર આપી, પોલીસ અમલદારે જ્યાં મુઠડું હોએ, ત્યાં જાતે જઈ, સ્થાનિક ચોકશી કરવી; અને કલમ ૧૭૪ નીચે આ ચોપડીને પાને ૧૦૦માં “આઇડેન્ટીટી” યા ને મુઠડું ઓળખાવવા બાબતમાં એ જે વ્યવસ્થા અને તજવીજ બતાવી છે, તે પ્રગણાં તુરત લેવાં.—મુઠડું

ઝોળખાયા બાદ, ગુન્હાની જગાની તજવીજ કરવાની રહેશે.—જ્યાં મુઠ્ઠું પડેલું જડયું, ત્યાંજ ગુન્હો થયો, કે બીજી કોઈ જગાએ ખુન થયું,—તે તેને ત્યાંથી ખસેડેલો લાગે છે;—તેની તજવીજ કરવાની રહેશે. આ સારૂ આજીવન પડેલું લોહી તથા તેના ભોંય ઉપર પડેલા છાટા વગેરેની તપાસની જરૂર છે, તે કરવી. મુઠ્ઠું પડ્યું હોય, ત્યાંથી કેટલેક અંતર સુધી યોગરદમ જગાની બહુ બારીક અને સંભાળપૂર્વક તપાસ કરવી. છાંટા યા લોહીના ડાઘ, યા કોઈ કપડાં જડે તો, ગુન્હાની જગો નક્કી કરવાના અનુમાનમાં મદદગાર થઈ પડશે. મુઠ્ઠાં ઉપરનાં કપડાં, તેની પહેરવાની ટબ વિગેરેથી પણ—કેટલાંક અનુમાન નિકળી શકશે. આજીવન પગલાંની પણ ધણી બારીક તપાસ કરવી. તેથી ગુન્હાની તપાસના કામમાં બહુ મદદ મળશે.

મુઠ્ઠાંની સ્થિતિથી, તેના ઉપરના લોહીના સુકાઈ જવાથી યા વહેતું હોવાથી—ભયંકર અને કારી જખમો હોય તો તેમાંથી સ્વભાવિક નિકળતું જોઈએ તેટલું લોહી જમીન ઉપર કે લુગડાં ઉપર છે કે નથી, તે બાબતની તપાસથી કેટલો વખત અગાઉ મરણ થયેલું હોવું જોઈએ, તે ત્યાંજ મરણ થયું હશે કે બીજી કોઈ જગાએ, તેની વાજખી કલ્પના થઈ શકશે.

પંચાતનામું,—લીધેલો પુરાવો,—જગાની સ્થાનિક તપાસ, મુઠ્ઠાંની ઝોળખ, દાક્ટરને ત્યાં મુઠ્ઠું મોકલ્યું હોય, તો તેની તપાસ તથા પરિણામ,—એ વિગેરેથી તથા નજીકમાં જડેલાં કાંઈ શસ્ત્ર, ઝોળર, યા મરણનાં સાધનો—વિગેરેથી ખુનના ગુન્હાનું સ્વરૂપ—એટલે—“કોરપસ દીલીકટાઈ”ની સાબતી થઈ શકશે.

હવે બીજી બાબત અગત્યની રહી તે એ કે,—આ ખુન કોણે કરેલું હોવું જોઈએ? ધણે ભાગે ખુન જ્યારે ઈસિદાપૂર્વક અને પ્રથમ નક્કી વિચાર કરીને કરેલું હોય, ત્યારે નજરે જોનાર સાક્ષી ભાગ્યેજ હોય, છે; ખુન કરનાર શખસ યા શખસો પોતાને ફાવટ આવે તેવો વખત, તેવી જગા, અને તેવી સ્થાની,—પસંદ કરીને પછીજ પોતાનું ધારેલું કૃત્ય કરે છે, તે છતાં, પણ નહીં ધારેલાં સંજોગમાં કોઈ નજરે જોયે છે; એમ બની શકે. પણ તકરાર દરમ્યાન, યા મારામારી દરમ્યાન, યા તાત્કાળિકના ગુસ્સાના આવેશમાં, યા એવી કોઈ રીતે, ખુન થયું હોય, તો નજરે જોનાર જડી શકે છે.

પ્રથમ તપાસમાં એ ધ્યાનમાં રાખવું કે, ખુનનો ગુન્હો એ “ધન-ડીવીન્યુઅલ” ગુન્હો છે. એટલે માણસ વિરૂદ્ધ માણસનો એ ગુન્હો છે. ધણે મોહોટે ભાગે તે ધંધાદારી ગુન્હેગારનું કૃત્ય નથી હોતું; એવા ધંધાદારી ખુન કરનાર કવચિતજ હોય છે. તેથી જો એક માણસે બીજા માણસને માર્યો, તો,—તેમાં કાંઈ હેતુ હોવો જોઈએ, હેતુ વગર ખુન હોયજ નહીં. અનુભવ ઉપરથી જણાયું છે કે, આ નીચેના હેતુ હોય છે:—

૧.—જમીન સંબંધી, યા તેની ઉપજ સંબંધી કાંઈ તકરાર.

૨.—દાગીના, પૈસા, વગેરેનો લોભ.

૩.—કોઈ આરતની કાંઈ તકરાર, યા બાયડીની બાબતમાં, તથા તેને લીધે.

૪.—ધંધાદારી ખુન કરનારે કરેલું.

૫.—ધર્મ સંબંધી કાંઈ માન્યતા, વહેમ, યા ધર્મશુદ્ધિની ઉશ્કેરણી, યા ગાંડાઈમાં.

૬.—ભારે ગુન્હાનો પુરાવો ઉઠાવવા સાર કરેલું ખુન.

ગમે તે ખુન દાખલા તરીકે લઈએ, તોપણ એમ જણાશે કે ઉપર છ પ્રકાર યા હેતુ બતાવ્યા છે, તેમાં તેનો સમાવેશ જરૂર થશેજ થશે. આ હાલના જમાનામાં ખુનની બાબતમાં મુખ્ય હેતુ આરત સંબંધી હોય છે; તેથી ઉતરતે દરજ્જે,—દાગીના યા પૈસાનો લોભ હોય છે; તેથી ઉતરતે,—જમીન સંબંધી તકરાર હોય છે; ધણેજ મોહોટે ભાગે આટલીજ બાબતો હેતુ તરીકે હોય છે. બીજા બતાવેલી ત્રણ બાબતો કવચિતજ હોય છે.

આ હેતુની બાબત ધ્યાનમાં રાખી તપાસ શરૂ કરવી; મરનારની ઉંમર, તેની આલયલગત, તેને વિશે કાંઈ બદલાલની અફવા, તેના દોસ્ત-દારો, તેને ઘેર આવનાર જનારા, તેની વાંઢાપણાની, જીવાનીની, રંડાએલી, કુંવારી, વગેરે સ્થિતિની તપાસ કરવી. ગામમાં તથા આજીવ્યાજીવ તપાસ કરતાં આવી હકીકતો મળતાં મુશ્કેલો પડતી નથી. ગામના પટેલ, ચોકી-યાતો, લોકાથી અને ખાસ કરીને ગામના હજમોથી, આવી હકીકતોની બાતમી મળી શકે છે. હકીકત મેળવવામાં હજમનો ઉપયોગ બહુ સારો થઈ શકે છે, એમ જોને અનુભવ છે, તેઓ જાણે છે. તેઓ ઘેરઘેરના ફરનારા છે, અને સારા તથા નકારા સર્વમાં કામ કરનારા છે, સ્વભાવે બડબડાયા હોય છે. તેથી તેઓથી હકીકત સારી મળે છે.

દાગીના, યા પૈસાના લોભથી ખુન થયું જણાયે તો--મરનાર પાસે શું હતું, તેના ઘરમાં કે આંગ ઉપર હતું--છેલ્લો મરનારને જીવતો ક્યાં કોની સોખતમાં કાણે જોએલો, તે વખતે તેની પાસે દાગીના, પૈસા શું શું જોએલા, મુઠા પછી તે સલામત છે કે ઉપડી ગયું છે,--કોઈ કાઢાડી ગયું છે,--તે જોવું. ક્યાં વેચાયું છે, કે ગીરો મુકાયું છે,--કાણે તેમ ક્યું છે,--તે વગેરેની તપાસ કરી, જો દાગીના યા રકમ મળી આવે તો તેથી તપાસમાં બહુ મદદ મળે છે. તે કૃત્ય કરનાર શખસને કેવી સગવડ હતી, તે કાણે આમ ક્યું હોવું જોઈએ, તેની તપાસ કરવી.

જમીન સંબંધી તકરાર હોય,--તો તે આખતમાં પણ તેનાં સગાંઓથી, પાડોશીથી, ઓળખનારાઓથી, નોકર ચાકરો અને ખેડુતોથી,--ગામના પટેલ, તલાટી, મતાદારો, એવા લોકોથી ખબર પડી શકશે.

નજરે જોનાર હોય, તોપણ બીક યા દેહેશતથી બહાર પડતા નથી. મરનારની સ્થિતિ તેવી માહરી સ્થિતિ થશે--એમ કેટલીકવાર ડર રહે છે. નકામા વેર બાંધવું, નજરે ચડાવું,--નકામા કોર્ટમાં ધક્કા ખાવા,--રોજગારથી રજાવું,--એમ અનેક કારણોથી લોકો બહાર પડતા નથી; અને કાને હાથ મુકે છે. આપણા દેશમાં પોલીસને લોકો તરફથી ઘટતી મદદ તો નથીજ મળતી, પણ,--તેથી ઉલટું,--મુશ્કેલીઓ નડે તેવા પ્રકારે હંમેશાં બન્યાં કરે છે. તોહોમતદારો તથા તેઓના માણસો હરેક બનતા પ્રયત્નથી કોઈ બહાર વાત કેહે નહીં, તેમ પ્રયત્ન કરતા રહે છે; લાલચ, ધમકી,--વગેરેનો છુટથી ઉપયોગ કરે છે, તેથી ગુન્હો શોધવામાં અને પૂરાવામાં બહુ મુશ્કેલી નડે છે. તેનો ઉપાય, ઘટતી સમજશક્તિથી અને દિલાસા સાથે લોકોને મદદ કરવા સમજાવવા, એજ છે. કોઈ વખતે, આવા ભારે ગુન્હામાં, તોહોમતદારોની તરફેણમાં કોઈ પોલીસના માણસોને તથા પોલીસ પટેલને લાગણી રાખતાં જોવામાં આવે, ત્યારે તપાસ કરનાર પોલીસ અમલદારને અતિશય વધારે મુશ્કેલીનું કામ આવી પડે છે. એવી વિરુદ્ધ લાગણી, સમય સત્યકતા અને દીર્ઘ દૃષ્ટિથી દૂર કરી શકાશે.

મેલાખીની જીભાનીનો ઉપયોગ.--એક હકીમત યાદ રાખવાની છે કે, ખૂનનાં કામમાં જ્યાં એક કરતાં વધારે તોહોમતદારો હોય, ત્યારે સામેલગીરી હોઈ શકે--યા સામેલગીરી છે અને જણાય--તેવા કોઈ

મેલાપીને તેના ગુન્હાની માફી આપતાં, તે પોતાનું દીલખોલી સાચેસાચી હકીગત પુરેપુરી કહે, તે તેથી પુરાવો શોધવામાં અને મેળવવામાં બહુ સવળતા મળી શકે છે. આ માફી કોણ આપે--કેવી રીતે આપાએ,--તે બાબતમાં ફી. પ્રો. કોડની કલમ ૩૩૭ નીચે આ ચોષડીમાં પાને ૧૦૯ ૧૧૦માં હકીગત આપેલી છે તે વાંચી, તેના યોગ્ય ઉપયોગ કરવો.

ખુનના ગુન્હામાં લાણસો,--પૈસાનીલાલચે માત્ર-ખાંજ કાંઈ પણ સંબંધ વગર, બહુ થોડા માણસો આરોપી તરીકે જોખમ ખેડશે. બહુ મોટા ભાગે, મુખ્ય ખુન કરનારાના દોસ્તો, સગા સંબંધીઓ, તેના ભરોસાદાર નોકરો, વિગેરેજ હોય. આવા ચોર કૃત્યમાં સામેલગીરી કોની હોય? જેને કાંઈ સીધો યા આડકતરી રીતે લાભ હોય તેનીજ; અથવા-જેના ઉપર મુખ્ય ગુન્હેગારની જબરી સત્તા હોય,--વસાલો હોય,--અથવા કોઈ પ્રકારનો કામુ હોય, તેવાજ માણસોની સામેલગીરી હોય; આવી સામેલગીરી કોની હશે, તે વિશે બારીક તપાસ કરી, તેઓ સાથે વાતચિત કરતાં,--મળતાં હજતાં,--તેઓને યોગ્ય દિલાસો દેતાં,--ખાવાપીવાની અથવા દારૂ વગેરે નિશાની તેઓની આદત ઉપર વિચાર કરી, બાતમી મળી શકે તે સારૂ જરૂર પ્રમાણે પૈસા બગાડીને ખતથી મંડ્યા રહેવાથી, ઘણીવાર એમ જણાશે કે મેહેનત અફળ ગઈ નથી,

ખુનના પુરાવામાં ચોક્કસ રાખવાની અવશ્ય જરૂર.--સાખીતીને અંગે, મુડદું મોકલ્યું તેજ સ્થિતિમાં તેજ મુડદું દાકતરને સંપુરત કર્યું, એવી લઘ જનાર પોલીસની જુબાની ઉપરાંત, કપડાં, શસ્ત્ર, ઓળખ વગેરે હરેક ચીજને ક્યાંથી કોના કબજામાંથી મળી આવી, તેના હરેક પ્રકારના સંશયરહિત પુરાવાની ખાસ આવશ્યકતા હંમેશા સમજવી. જે કાંઈ કોર્ટ સમક્ષ રજુ કરવામાં આવે, તે હરેક પ્રકારે સંશયરહિત, વહેમ ન આવે, તેવુંજ જોઈએ. નહીં તો શકનો લાભ કેદીનેજ મળશે.

ખુનના ગુન્હાની કચ્છલત.--કેટલીક વાર તોહોમતવાળો ખુન કર્યાનું કચ્છલ કરે છે. તેવે પ્રસંગે ફી. પ્રો. કોડ. કલમ ૧૬૪ પ્રમાણે કચ્છલત લખાવી લેવાડવા, બનતાં સુધી ઉચામાં ઉંચા દરજ્જાના માણસો પાસે કેદીને મોકલવો. એ બાબત ફી. પ્રો. કોડ, કલમ ૧૬૪માં હકીકત આપેલી છે, તે આ ચોષડીમાં જોવી. પાછળથી આવી કચ્છલતો

પોલીસે જાવરજસ્તીથી યા લાલચથી કરાવી લીધી, એમ તોહોમતદાર કોર્ટોમાં કહે છે. તેથી કમુલત લેવડાવવામાં પાછા ન પડવું, પણ ધણું ખર્ચ તોહોમતદાર આગળ કમુલ કરશે નહીં એમ સમજી, તે કમુલતને કરી અગત્યની ન ગણતાં, તે ઉપરથી મળી આવે, તે પુરાવો રજુ કરવાનીજ માત્ર અગત્ય સમજવી. કોઈ વાર સેશન કોર્ટમાં પણ તોહોમતદાર ગુન્હો કમુલ કરે છે ને “પ્લી ઓફ ગીલ્ટી”—નોંધાવે છે, તોપણ હાલ કોર્ટોનો નિયમ સામાન્ય એવો હોયો છે કે, તે ઉપરથીજ સજા કરવી યોગ્ય ધારવામાં આવતું નથી. જો કે તેમ કરવા કાયદાથી હરકત નથી. અને તેની પુરી “ટ્રાયલ” ચાલે છે, તે ધ્યાનમાં રાખવું.

“ડાઇંગ ડેક્લેરેશન.”—મરતી વખતની જુખાની—હેલ્લે, એક વાત યાદ રાખવી કે, કાંઈ ખર્ચ ઉપરથી પોલીસ અમલદાર જાએ, ને માણસ જીવતો હોએ, તો તેને ત્યાંજ તુરત હકીગત પુછી, ખનતી ઝડપથી ઈસ્પીતાલમાં દવા સાર મોકલવો; ને મરી જાએ તેમ લાગે તો, યા દાકતરની સલાહ લઈ, તેમ લાગે તો—કોઈ માઈસ્ટ્રેટને જોલાવી તેની પાસે ખનતી ત્વરાથી તુરતાતુરત તેની મરતી વખતની જુખાની લેવાડી લેવી. તોહોમતદાર જણાયો હોએ, તો તેને ત્યાંજ હાજર રાખી અને જોળખાવી લખને, જુખાની લેવાડવી; તે ન જણાયો હોએ, તો એમ ને એમ હકીગત લખાવી લેવી. માઈસ્ટ્રેટ લખે, તો પ્રતિજ્ઞા ઉપર મરનારની જુખાની લખી શકશે. તે વખતસર ન આવી શકે તો દાકતરે તેને પુછ્યું હશે, તે, અગર છેવટ પોલીસ આગળ કહ્યું હશે, તે પણ ઉપયોગી પડશે. પુરાવાના આકટની કલમ ૩૨ મી આ ચોપડીમાં આગળ આપી છે, તે વાંચવી. તેથી પુરાવામાં શું ઉપયોગી કેવી રીતે પડશે, તે જણાશે. આવી મરતી વખતની જુખાની ફી. પ્રો. કોડની કલમ ૧૬૨ ની રકમ (૨) પ્રમાણે પોલીસ આગળ છતાં, પુરાવામાં આદ્ય છે, એમ ખાસ હતું છે. અલખત, પછીથી તે માણસનું મોત થાએ, તોજ આ જુખાની કામની છે. કપી લખીતવાર જુખાની ન હોએ, તો મુખ-જુખાની પણ ચાલશે; પણ લખીતવાર હોએ ને તેના શબ્દસહ લખી લીધી હોએ, તો બહુ ઠીક. તે વધારે ખાત્રીલાયક ગણી શકાશે.

આશા છે કે,—ઉપરનું ટુંક વિવેચન ખુનના ગુન્હાના કામમાં તપાસ સાર તથા પુરાવા સાર બહુ ઉપયોગી થઈ પડશે.

વ્યથા, મહાવ્યથા, વગેરે ગુન્હાઓ,

વ્યથાની વાખ્યા—જે માણસ કોઈ ચખસને કોઈ ચરીરનું દુઃખ, રોગ, અથવા અશક્તતા કરે, તેણે વ્યથા કરી એમ સમજવું. (વ્યાખ્યા કલમ ૩૧૯. શિક્ષાની કલમ ૩૨૩ છે).

મહાવ્યથાની વાખ્યા.—નીચે લખેલા પ્રકારની વ્યથાનેજ “મહા વ્યથા” એવું નામ આપેલું છે:—

પેહેલો.—પુરૂષત્વનો નાશ.

બીજો—બેમાંની કોઈ પણ આંખની જોવાની શક્તિ નથુ જવી.

ત્રીજો—બેમાંના કોઈ પણ કાનની સાંભળવાની શક્તિ નથુ જવી.

ચોથો.—કોઈ અવયવ અથવા સાંધા જવો.

પાંચમો.—કોઈ અવયવ અથવા સાંધાની શક્તિનો નાશ થવો, અથવા તેની નથુ ક્ષીણતા થવી.

છઠો.—કોઈ અથવા ચેહેરાની નથુ બદલિકલ થવી.

સાતમો.—કોઈ હાડકાનું અથવા દાંતનું ભાંગવું, અથવા ખસી જવું.

આઠમો —જે વ્યથાથી છ'દગી જોખમમાં આવે, અથવા જેથી વીસ દિવસની મુદત સુધી, વ્યથા થએલાં માણસને ચરીરનું ભારે દુઃખ ખમવું પડે, અથવા તે પોતાનો હંમેશનો ધર્મ કરવાને અશક્ત રહે, એવી કોઈ પણ વ્યથા.

પુદ્ધિપૂર્વક વ્યથા કરવી,—એટલે.—કોઈ શખસને વ્યથા કરવાના ઇરાદાએ, અથવા પોતાથી કોઈ શખસને વ્યથા થવાનો સંભવ છે, એવું જાણ્યાં છતાં, કોઈ કામ કરે, અને તે કામથી કોઈ શખસને વ્યથા કરે, તો—પુદ્ધિપૂર્વક વ્યથા કરી, એમ સમજવું. (કલમ ૩૨૧). આવીરીતે વ્યથા કરેલી અગર મહાવ્યથા હોએ,—તો પુદ્ધિપૂર્વક મહાવ્યથા કરી, એમ સમજવું. (વાખ્યા કલમ ૩૨૨) એને તેની શિક્ષાની કલમ ૩૨૫ છે.

ગુદા ગુદા પ્રકારની વ્યથા, મહાવ્યથા, વગેરે દેખાડનાર લીસ્ટ, આ નીચે આપ્યું છે:—

નોંદ.—(જેમાં જમીન લઈ શકાય, તેમાં કલમ નીચે “જ” અક્ષર લખ્યો છે; અને જમીન લેવાય નહીં, તેવા ગુન્હામાં “જ. ન.” એમ અક્ષરો લખ્યા છે).

પીનલ કોડ.કલમ ૩૨૫-૩૩૫] ૧૬૨

૩૨૩ ભ.	બુદ્ધિપૂર્વક ંયથા યોદ્ધીસ અખત્યારી નથી.	
૩૨૪ ભ.	ભયંકર રાત્ર અથવા સાધન વડે બુદ્ધિપૂર્વક ંયથા કરવી	વગર વારંટ પકડી શકાય.
૩૨૫ ભ.	બુદ્ધિપૂર્વક મહાંબથા કરવી.	એજ.
૩૨૬ ભ. ન.	ભયંકર રાત્ર અથવા સાધનવડે બુદ્ધિપૂર્વક મહાંબથા કરવી.	એજ.
૩૨૭ ભ. ન.	જખરાઇથી કાંઈ મિલકત અથવા કિંમતી દસ્તાવેજ કહડાવવા સાર અથવા કાંઈ ગુન્હો કરવો સહેલ થાએ એવું કાયદા વિરૂદ્ધ કામ કરાવવા સાર બુદ્ધિપૂર્વક ંયથા કરવી.	એજ.
૩૨૮ ભ. ન.	ંયથા કરવાના ઈરાદાથી બેહોંશ કરે એવી કાંઈ વસ્તુ ખવડાવવી.	વગર વારંટ પકડી શકાય.
૩૨૯ ભ. ન.	જખરદસ્તીથી કાંઈ મિલકત અથવા કિંમતી દસ્તાવેજ કહડાવવા, અથવા કાંઈ ગુન્હો કરવો સહેલ થાએ એવું કાયદા વિરૂદ્ધ કામ કરાવવા સાર બુદ્ધિપૂર્વક મહાંબથા કરવી.	એજ.
૩૩૦ ભ.	જખરદસ્તીથી કબુલાત કરાવવા અથવા કાંઈ ખખર મેળવવા કે મિલકત પાછી અપાવવા સાર બુદ્ધિપૂર્વક મહાંબથા કરવી.	એજ.
૩૩૧ ભ. ન.	જખરદસ્તીથી કબુલાત કરાવવા અથવા કાંઈ ખખર મેળવવા કે મિલકત પાછી અપાવવા સાર બુદ્ધિપૂર્વક મહાંબથા કરવી.	એજ.
૩૩૨ ભ. ન.	કાંઈ સરકારી નોકરને ડરાવીને તેનો અમલ કરતો બંધ રાખવાને બુદ્ધિપૂર્વક ંયથા કરવી.	એજ.
૩૩૩ ભ. ન.	કાંઈ સરકારી નોકરને ડરાવીને તેનો અમલ કરતો બંધ રાખવાને બુદ્ધિપૂર્વક મહાંબથા કરવી.	એજ.
૩૩૪ ભ. ન.	ભારે તથા આકસ્મિક ક્રોધ ઉત્પન્ન કરવાનો ઇરાદો કરનાર શિવાએ બીજને ંયથા કરવાનો ઈરાદો નહીં છતાં મહાંબથા કરવી.	એજ.

૩૩૬ બ.	જે કામથી માણસની જીંદગી નોખમમાં આવે, અથવા ખીનખોનાં શરીરની સલામતી નોખમમાં આવે, તે કામ કરવું.	એન.
૩૩૭ બ.	માણસની જીંદગી વગેરે નોખમમાં આવે એવું કામ કરીને મહાવ્યથા કરવી.	એન.
૩૩૮ બ.	માણસની જીંદગી વગેરે નોખમમાં આવે એવું કામ કરીને મહાવ્યથા કરવી.	એન.

પોલીસને સામાન્ય ઉપયોગી કલમે.—૩૨૪ મી કલમ બયંકર રાત્રિ અથવા સાધન વડે બુદ્ધિપૂર્વક વ્યથા, જે પોલીસ અખત્યારી છે. જાદી વ્યથા, અખત્યારી નથી. બયંકર ચત્ર થા સાધનમાં.—ખંદુક, તલવાર, છરી, ચપ્પુ, અથવા નાદી ડાંગ, યા કડીયાળી ડાંગ, અથવા અગ્ની યા તપાવેલો કાંઈ પદાર્થ, અથવા કાંઈ ઝેર યા કાટ ચઢે તેવી વસ્તુ, અથવા શરીરને નુકસાન કરે તેવી કાંઈ ખાવાની વસ્તુ, જે વિગેરેનો સમાસ થઈ શકે. એવી કરેલી કાંઈ બુદ્ધિપૂર્વક વ્યથા હોએ, તો આ કલમ લાગે. તે પોલીસ અખત્યારી છે.

કલમ ૩૨૫ પ્રમાણે મહાવ્યથા બાબતમાં,—આઠ જુદા જુદા પ્રકારે બતાવ્યા છે. પ્રકાર છઠ્ઠામાં—બદશિકલ ન્યુકની એટલે કાયમની થવી જરૂરની છે. પ્રકાર આઠમાં,—કોઈ શરીરના તાલકાં ઉપર, લમણા ઉપર, તદ્દલી ઉપર, અથવા એવી કોઈ જગાએ વ્યથા થએલી હોએ કે જેથી જીંદગી નોખમમાં આવે, તેનો સમાસ થાય છે; તેમજ બરાબર વીસ દિવસ યા વધારે ઇસ્પીટાલમાં હાય, અને શરીરને બારે દુઃખ તે દરમ્યાન વેઠવું પડે, તેમ હોય, અથવા તેટલો વખત તે પોતાનો ધંધો રોજગાર કરવા અશક્ત રહે, તેમ હોવું જોઈએ.

આ બધાં કામોમાં દાકતરના અભીપ્રાય ઉપરજ આધાર રહે છે. કોઈ થએલી વ્યથાથી ઇસ્પીટાલમાં કોઈને મોકલવામાં આવે, ત્યારે દાકતરને પુછી તે વ્યથા કેવા પ્રકારની છે, તેની ખાતરી પોલીસ અમલદારે કરતા રહેવું એ અવશ્ય જરૂરું છે. કલમ ૩૩૦ માં—પોલીસને જણવાજોગ બાબત એ છે કે, ગુન્હો કેબુલ કરાવવા અથવા કાંઈ મિલકત કઢાવવા યા ચોરીનો માલ કઢાવવા, કોઈને માર મારે તો, તે પોલીસ અમલદાર સબને પાત્ર છે. તેનાં દૃષ્ટાંતો એજ કલમ નીચે કાયદામાં છે, તે જોવાં. તેવાં કૃત્યથી મહાવ્યથા થાએ તો કલમ ૩૩૧ લાગુ પડે.

કલમ ૩૩૨.—માં સરકારી નોકરને પોતાની ફરજ કરતાં ડરાવવા યા અટકાવવા, બુદ્ધિપૂર્વક વ્યથા કરે, તેને આ કલમ લાગુ છે.

કલમ ૩૩૮.—જીંદગી નોખમાય, યા ખીનખોની શરીરની સલામતી નોખમાય એવું કાંઈ કૃત્ય કોઈ ચખસ બેફીકરાઈ અથવા અફસતથી કરે, ને કોઈને મહાવ્યથા કરે તો, તેને આ કલમ લાગુ છે.

ગેરવાજબી અટકાવ તથા ગેરવાજબી કેદ બાબત.

ગેરવાજબી અટકાવ:—“કોઈ શખસનો જેણી મેર જવાનો હક હોય, તેણી મેર જતો તે શખસ અટકે, તેવી રીતે જે માણસ તે શખસને બુદ્ધિપૂર્વક હરકત કરે, તે માણસે તે શખસને ગેરવાજબી અટકાવ કર્યો એમ સમજવું.”

અપવાદ.—જમીન અથવા પાણી ઉપર જવા આવવાનો કોઈ ખાનગી રસ્તો હોય, અને તે રસ્તો બંધ કરવાનો મારો કાયદા મુજબ હક છે, એમ જે શખસ શુદ્ધ બુદ્ધિએ માનતો હોય, તે શખસે તે રસ્તો બંધ કરવો, એ આ કલમના અર્થ પ્રમાણે ગુન્હો નથી.” (વાખ્યા કલમ ૩૩૯. શિક્ષાની કલમ ૩૪૧).

નોટ.—આ ગુન્હો પોલીસ અખત્યારી છે. જમીન લઈ ચકાએ છે.

ગેરવાજબી કેદ કોને કેહવાય તે.—કોઈ શખસ મુકરર કરેલી ચોતરફી હદની બહાર જતો અટકે એવી રીતે જે માણસ તે શખસને “ગેરવાજબી અટકાવ કરે તે માણસે તે શખસને ગેરવાજબી કેદ કર્યો, એમ સમજવું,” (વાખ્યા કલમ ૩૪૦. શિક્ષાની કલમ ૩૪૨ છે).

નોટ,—આ કલમ પોલીસને બહુ અગત્યની છે. કોઈ તુરંગ યા બંધ જગામાં અટકાવે, તોજ ગેરવાજબી કેદ થાયે,—એમ નથી. કોઈ શખસને બહાર બેસાડી રાખવો, એ પણ અમુક હદ પછી, ગેરકાયદે છે. શક ઉપરથી કોઈને લાવી બેસાડવો ને પછી જવા ન દેવો એ ગેરકાયદે છે. તેના મનમાં એવી દેહશત ઉપજે કે તેને ત્યાંથી રજા વગર જવાની છુટ નથી, ને જશે તો તેને પકડવામાં આવશે,—એમ તેના દીલમાં ડર હોયે, તો તે ગેરવાજબી કેદજ છે. યાદ રાખવું કે,—સાક્ષીઓને પોતાની છાવણીમાં રાતે સુવાડી રાખવા, સાથે પોલીસ મોકલી કોઈ સાથે તેઓ વાત ન કરે તેવો બંદોબસ્ત રાખવો વગેરે—ગેરકાયદે કેદજ છે; જેને ‘નજરકેદ’ એમ કહે છે તે ગેરકાયદે કેદજ છે. આ ચોપડીને પાને ૪૪, ૪૫ મેં આપેલી સમજુતી જુઓ, કોઈ શખસ છાપરા ઉપર ચઢેલો છે. ને બીજો શખસ ત્યાંથી ઉતરવાની સીડી ઉપાડી લે છે, ને તેને ઉતરતો અટકાવે છે, તો તે પણ ગેરકાયદે કેદજ છે. આ કલમમાં કામ કરવામાં દેવબુદ્ધિ હતી તેમ સાખીતીની જરૂર નથી.

નોંદ—આ ગુન્હો પોલીસ અખત્યારી છે જમીન લઈ શકાએ છે.

કલમ ૩૪૩ થી ૩૫૮ સુધીના ગુન્હાઓ “ગેરકાયદે કેદ” ના ગ્રુદા ગ્રુદા ગંભીર પ્રકારે છે. જરૂર પડે તો, કાયદાની ચોપડી જોવી,

સાપરાધ બળ તથા હુમલા બાબત.

કલમ ૩૪૬ માં “બળ”ની વાખ્યા છે કલમ ૩૫૦ માં “સાપરાધ બળ”ની —કલમ ૩૫૧ માં હુમલાની,—વાખ્યા છે. કલમ ૩૫૨ માં એ બેહુની શિક્ષા છે. પોલીસ કામમાં આ કલમો જરૂરની નથી.

કલમ ૩૫૩ માં,—કોઈ સરકારી નોકરને ડરાવી તેનું કામ કરતો બંધ રાખવા માર મારવો, બળ વાપરવું, એ બાબત છે. પોલીસ અખત્યારી ગુન્હો છે. જમીન લેવાઈ શકે. આ કલમ કેટલીક વખતે પોલીસને કામની છે.

કલમ ૩૫૪ માં,—કોઈ સ્ત્રીની લાજ લેવાના ઈરાદાથી તેની ઉપર હુમલો તથા સાપરાધ બળની બાબત છે. તે પોલીસ અખત્યારી છે. જમીન લેવાઈ શકે. બીજી કલમો પોલીસના કામમાં ઉપયોગી નથી

મનુષ્યહરણ, મનુષ્યનયન, ગુલામી તથા વેઠ બાબત.

મનુષ્યહરણ એ પ્રકારનાં છે.—૧. ગુ.—બ્રિટિશ હિંદુસ્તાનમાંથી બહાર; ૨ ગુ.—કાયદેસર વાલીના હવાલામાંથી.

બ્રિટિશ હિંદુસ્તાનમાંથી મનુષ્યહરણ કોને કહેવું?—“જે માણસ કોઈ શખ્સને તે શખ્સની રજમંદી શિવાએ અથવા તે શખ્સની વતી રજમંદી આપવાને જેનો કાયદા મુજબ અખત્યાર હોએ એવા કોઈ શખ્સની રજમંદી શિવાય, બ્રિટિશ ઇંડીઆની હદની બહાર લઈ જાએ, તે માણસે બ્રિટિશ ઇંડીઆમાંથી તે શખ્સનું હરણ કર્યું, એમ સમજવું. (કલમ ૩૬૦).

કાયદેસર વાલીના હવાલામાંથી મનુષ્યહરણ એટલે શું? —ચૈદ વરસથી ઓછી ઉમરના કોઈ છોકરાને, અથવા સોળ વરસથી ઓછી ઉમરની કોઈ છોકરીને, અથવા કોઈ દીવાના શખ્સને, તે બાળક અથવા દીવાના શખ્સના કાયદેસર વાલીના હવાલામાંથી, તે વાલીની રજમંદી શિવાય જે માણસ લઈ જાએ, અથવા ફોસલાવીને તેડી જાએ, તેણે તે બાળક, અથવા તે શખ્સનું, કાયદેસર વાલીના હવાલામાંથી હરણ કર્યું એમ સમજવું.

ખુલાસો.—આ કલમ મધ્યે ‘કાયદેસર વાલી’ એ શબ્દો લખ્યા છે, તે શબ્દો મધ્યે તે બાળક, અથવા તે બીજા રાખસને રાખવાનું અથવા તેની સંભાળ કરવાનું કામ કાયદા મુજબ જે રાખસને સોંપી દેવામાં આવે, એવા કોઈ પણ રાખસનો સમાવેશ થાય છે.

અપવાદ.—કોઈ રાખસ શુદ્ધ બુદ્ધિએ એમ માનતો હોય કે, લગ્નસંબંધ વિના ઉત્પન્ન થયેલાં કુલાલા બચ્ચાનો હું બાપ છું અથવા શુદ્ધ બુદ્ધિએ એમ માનતો હોય કે તે બચ્ચાને કાયદેસર હવાલામાં રાખવાનો મારો હક છે, અગર તે રાખસ કોઈ અનીતિના અથવા કોઈ કાયદા વિરૂદ્ધ કારણસર એવું ન કરે, તો તેના કામને આ કલમ લાગુ પડતી નથી. (કલમ ૩૬૧. શિક્ષાની કલમ ૩૬૩ છે. પોલીસ અખત્યારી છે. જમીન નહીં લેવાય).

મનુષ્યહરણના ગુન્હા બાબત સુચના.—આ ગુન્હો પોલીસને બહુ ઉપયોગી છે. હાલમાં આવા ગુન્હાઓ બહુ બને છે. ખ્રીષ્ટીય હિંદુસ્તાનની બહાર મનુષ્યહરણની બાબતમાં, ઉમ્મરનો કાંઈ સવાલ નથી; તેમાં ગમે તેટલી હોય; પરંતુ, કાયદેસર વાલીના હવાલામાંથી મનુષ્યહરણ થાય, ત્યારે છોકરો હોય તો ૧૪ વરસથી ઓછો, ને છોકરી હોય, તો ૧૬ વરસથી ઓછી ઉમ્મર જોઈએ. પરણેલા હોય કે કુંવારા,—તેથી કાંઈ ફરક પડતો નથી. ઉમ્મર બાબતમાં જન્માક્ષર યા તેવો લેખી ભરોસાદાર પુરાવો જોઈએ. તેમ જ ને ન હોય, તો દાકતરની તપાસથી પુરાવો કરવો. શરીર તપાસી, દાંત તપાસી, વગેરે ચિકિત્સાથી દાકતર ઉમ્મર કહી શકશે. અમુક વરસની અવધે, અમુક દાંત ઉગે છે, એમ વૈદકશાસ્ત્રનો નિયમ છે. પરણેલી છોકરીનો કાયદેસર વાલી તેનો ધણી છે, પણ આ કલમનો ખુલાસો કલમ નીચે છે, તે વાંચવાથી જણાશે કે “કાયદેસર વાલી” એમાં તે બાળક જેની દેખરેખ અને સંભાળ તથા કબજામાં વાળખી રીતે હોય, તેવાનો પણ સમાવેશ થાય છે. આ કામમાં, ધરિદો, અથવા દ્રેષપ્રુધિ, અથવા હેતુ વગેરે સાબીત કરવાની જરૂર નથી. તે બાળકની કબુલત, એ કાંઈ કામની બાબત નથી. અમુક વખત સુધી રાખી મુકવું,—એ કાંઈ જરૂરી બાબત નથી. વખત ગમે તેટલો ઓછો હોય, તો એ બસ છે. વાલીનું રક્ષણ છોડી દે, ત્યારે ફાસલાવનાર યા નસાડનાર ત્યાં હાજર હોવો જોઈએ, એવું પણ જરૂર નથી. ઘરથી દૂર બાળક રમતો હોય, ફરવા ગયો હોય, છોકરી બજારમાં, મેળામાં એમ ગમે ત્યાં ફરતી હોય, તોપણ તેના વાલીની સંભાળમાં જ, એમ સમજવું.

બીજા પ્રકારોમાં—કલમ ૩૬૫ માં છાની રીતે ગેરવાજબી કેટ કરવા હરણ, યા નયન—કલમ ૩૬૬ માં કોઈ સ્ત્રીના જુલમથી લગ્ન કરાવવા હરણ યા નયન, વગેરે પ્રકારો છે.

મનુષ્યનયન.—કોઈ રાખસને કોઈ જગેથી જવાને જે માણસ બળથી જરૂર પાડે, અથવા કોઈ ફરેથી દેલાજેથી લલચાવે, તે માણસે તે રાખસનું નયન કર્યું એમ સમજવું. (કલમ ૩૬૨).

કલમ ૩૬૯ માં કોઈ ૧૦ વર્ષથી ઓછી ઉમરના બચ્ચાને, શરીર ઉપરથી જન્મ મિલકત લઈ જવાને, નયન યા હરણ કરી લઈ જવાની બાબત છે. પોલીસ અખત્યારી ગુન્હો છે. જમીન ન લેવાય.

કલમ ૩૭૧ ગુલમ વેચવાનો ધંધો કરે તેને લાગુ છે. પોલીસ અખત્યારી છે. જમીન લેવાડો નથી.

કલમ ૩૭૨-૩૭૩.—જરૂરને સારૂ કોઈ બાળકને વેચવું, અથવા ખરીદવું, તે બાબત છે પોલીસ અખત્યારી ગુન્હો છે. જમીન ન લેવાય.

કલમ ૩૭૪—કાયદા વિરૂદ્ધ જબરાઈથી મનુરી, યા વેઠ કરાવવા બાબતની છે. પોલીસ અખત્યારી છે. જમીન લેવાય.

બલાત્કાર સંભોગ અને સૃષ્ટિક્રમ વિરૂદ્ધ ગુન્હાઓ.

સ.—“બલાત્કાર સંભોગ”—એટલે શું, તેની વ્યાખ્યા આપો.

જ.—“નીચે બાતલ કરેલી બાબત શિવાય બીજી સઘળી બાબતમાં, જે પુરૂષ નીચે બ્યાન કરેલી પાંચ હાલતોમાંની કોઈ પણ હાલતમાં કોઈ સ્ત્રીની સાથે સંગ કરે, તેણે બલાત્કારસંભોગ કર્યો એમ સમજવું.

પહેલી—તે સ્ત્રીની મરજી નહીં છતાં.

બીજી—તે સ્ત્રીની રજામંદી વગર.

ત્રીજી—તે સ્ત્રીને મોતનો અથવા વ્યથાનો ભય ઉત્પન્ન કરીને તેની રજામંદી લીધી હોય તો તે રજામંદી છતાં પણ.

ચોથી—તે પુરૂષ એમ જાણતો હોય કે હું એ સ્ત્રીનો વર નથી, અને તે સ્ત્રી જે બીજા પુરૂષની સાથે કાયદા મુજબ પરણેલી છે, અથવા પોતાને પરણેલી માને છે, તે પુરૂષ હું છું એમ માનીને તેણે પોતાની રજામંદી આપી છે, તો તે રજામંદી છતાં પણ.

પાંચમી--તે સ્ત્રી બાર વર્ષથી ઓછી ઉમ્મરની હોય તો, પછી તેહની રજમંદી હોએ કે નહીં તોપણ.

ખુલાસો--અળાત્કારસંભોગના ગુન્હામાં જે સંગ થયો જરૂર છે, તેમાં પ્રવેશ થયો તો બસ છે.

અપવાદ--કોઈ પુરૂષ પોતાની વહુની સાથે સંગ કરે, અને તે સ્ત્રી બાર વર્ષથી ઓછી ઉમ્મરની નહીં હોય, તો તે અળાત્કાર સંભોગ નહીં ગણાય." (કલમ ૩૭૫, શિક્ષાની કલમ ૩૭૬ મી છે).

સ.--સૃષ્ટિક્રમ વિરૂદ્ધ ગુન્હો એટલે શું ?

જ.--“જે માણસ બુદ્ધિપૂર્વક કોઈ પુરૂષ, સ્ત્રી, અથવા જનનવર સાથે સ્પૃષ્ટક્રમ વિરૂદ્ધ મૈથુન કરે, તે માણસને જીવતાં સુધી સમુદ્રપારની અથવા દશ વરસની મુદત સુધીની બેમાંના ગમે તે પ્રકારની કેદની, શિક્ષા કરવામાં આવશે; અને વળી તે દંડને પણ લાયક થશે.

ખુલાસો--“આ કલમમાં ખ્યાન કરેલા ગુન્હામાં જે મૈથુન થયું જરૂર છે, તેમાં પ્રવેશ થયો તે બસ છે.” (કલમ ૩૭૭)

અળાત્કાર સંભોગના ગુન્હા વિશે સમજાવતી.--આ ગુન્હો પોલીસ અખત્યારી છે. જમીન લેવાય નહીં. પણ જો કોઈ રાખસે પોતાની ઓરત સાથે સંભોગ કર્યો હોએ, તો પોલીસ અખત્યારી નથી. અને તેમાં અખત્યારવાળો માછરૂદ વારંટ કઢાડશે, ને તેમાં જમીન લેવા લાયક છે. પોતાની ઓરત સાથે સંભોગ કર્યો હોએ, ત્યારે કી. પ્રૌ. કોડની કલમ ૫૬૧ પ્રમાણે થીફ પ્રેસીડેન્સી માછરૂદ અથવા ડીસ્ટ્રીક્ટ માછરૂદ શિવાય બીજા કોઈ માછરૂદને કામ ચલાવવા યા ઇન્સાફ સાફ “કમીટ” કરવા સત્તા નથી. અને કોઈ કારણસર ડીસ્ટ્રીક્ટ માછરૂદ યા થીફ પ્રેસીડેન્સી માછરૂદ આવા કામમાં પોલીસ પાસે તપાસ કરાવવાની જરૂર ધારે ત્યારે તેવી તપાસ ફક્ત પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર અથવા તેનાથી ઉપરના રેકવાળા પોલીસ અમલદારોજ કરી શકે. તેથી ઉતરતા દરજ્જાના કોઈ એવી તપાસ કરી ન શકે તેમ તેમાં કોઈ લાગ પણ ના લઈ શકે, એમ કાયદો છે.

આ ગુન્હામાં મુખ્ય બાબતો કહી દેઈ છે, તે કલમથી ચોખી સમજાવ્યું પડે છે. પુગવાનો મુખ્ય આધાર તે ઓરત ઉપર રાખવો પડે છે; તેમજ વેધકીય પરીક્ષા જે થઈ હોએ, તેના પરીણામ ઉપર આધાર રહે છે; નહાની ઉમ્મરની છાંંરી હોએ તેનાં સંબંધમાં થએલા આવા ગુન્હાની સાબીતી બધારે સેહેલી છે. મોટી ઉમ્મરની ઓરતોની બાબતમાં સાબીતીને અંગે, તેની સાબી યા માઠી બદલાઈ વગેરે બંધુવાની જરૂર રહે છે. બદલાઈની ઓરત હોએ, તોપણ તેને કાયદાનું રક્ષણ તો.

છે; પણ તેના બાલવા ઉપર કેટલો બરોસો રહે છે, તથા તેણે પૈસા ઓછાવવાની તકરારમાં ફરીયાદ કરી છે કે શી રીતે, ચા ધણીવાર બને છે તેમ—તેના ધણીએ ચા પાડોશીએ આવું કૃત્ય જોઈ લીધાથી પોતાની આખર ટકાવી રાખવાની ખાતર ફરીઆદ કરવી પડે છે કે કેમ, તે બધા સવાલો રહે છે.

વળી તેની છાતી ઉપર, તેમજ તેના શરીર ઉપર જોરનાં નિશાન, નખો વિગેરેના નિશાનો, તથા જે બીજાના ઉપર તેણે કૃત્ય થયું કેહેવામાં આવતું હોય તે બીજાનું, આદર, આરતનાં પહેરેલાં કપડાં વગેરેની વેધકીય તપાસની જરૂર રહે છે. જેને ઇંગ્લેન્ડ વેદફી શાસ્ત્રમાં “રુપરમેટાઝ” કહે છે, તે સુક્ષ્મદર્શકશક્તિથી કાઢાં કાઢાં જડે છે, તે ઉપર બહુ આધાર છે; આરતને કાઢ ખરાબ ચેપીશઝ એવાં કૃત્ય પછી મરદને લાગેલો જણાય,—ચા તો મરદને રોગ, આરતને લાગેલો જણાય, એમ તપાસમાં કદાચ જણાય છે. મરદની ગુલેંદ્રી ઉપર ધસારા વગેરેના નિશાનોને સારૂ વેધકીય તપાસ જરૂરની છે. આડોશીપાડોશી ચા કાઢને નજરે દીકાનો પુરાવો હોય તો તે; નહીં તો પછી ફરવાળ બંધ હતા, આરત ભુમ પાડતી હતી, વગેરે પુરાવો જોવાની જરૂર છે.

સૃષ્ટિકર્મ વિરૂદ્ધ ગુન્હાઓમાં.—જ્યાં કાઢ જનવર સાથે તેણે કૃત્ય કર્યાનું તોહોમત હોય, ત્યારે મરદની ગુલેંદ્રી ઉપર કાંઈ તે જનવરનાં ઝીણા બાલ મળવા સંભવ છે.

પ્રકરણ ૧૦મું.

મિલકત વિરૂદ્ધ ગુન્હાઓ. (પીનલ કોડમાં બાબ ૧૭ મો).

આ ગુન્હાઓ બાબતમાં સામાન્ય રીતે પોલીસને હંમેશ તપાસ કરવી પડે છે. આ વિશે યાદ રાખવું કે આ મિલકત વિરૂદ્ધ ગુન્હાઓની બાબતમાં કલમ ૭૫ પ્રમાણે વધારાની શિક્ષા થઈ શકે છે તેની તપસીલ બાબતમાં આ ચોપડીનું પાનું ૧૧૮ જોવું. વારંવાર બનતો ગુન્હો “ચોરી”નો છે; જેની વ્યાખ્યા નીચે પ્રમાણે છે;—

ચોરીના ગુન્હાની વાખ્યા.—“જે માણસ કોઈ શખસના કબજામાંથી તે શખસની રજમંદી સિવાય કાંઈ જંગમ મિલકત બદ દયાનતથી લેવાનો ઇરાદો કરીને તે પ્રમાણે લેવા સારૂ તે મિલકતને ખસેડે, તે માણસે ચોરી કરી સમજવું.

ખુલાસો ૧ લો.—કાંઈ વસ્તુ જ્યાં સુધી જમીનમાં ચોહોટલી હોય ત્યાં સુધી તે જંગમ મિલકત નથી માટે તેની ચોરી થઈ શકે નહીં; પણ જમીનથી તે જુદી પાડવામાં આવે, કે પછી તેની ચોરી થઈ શકે.

ખુલાસો ૨ જો.—જે કામથી જુદું પાડવું થાય તે કામથી જે ખસેડવું થાય, તે ખસેડવું ચોરી થઈ શકે.

ખુલાસો ૩ જો.—કોઈ શખસ ખરેખર કાંઈ વસ્તુ ખસેડે ત્યારે, અને તેમજ તેનું ચલણ થવામાં અટકાવ કરનારી કાંઈ અડચણ દૂર કરે અથવા તે વસ્તુને કાંઈ બીજી વસ્તુથી જુદી પાડે, ત્યારે પણ તે શખસે તે વસ્તુ ખસેડી એમ સમજવું,

ખુલાસો ૪ થો.—કોઈ પણ શખસ કાંઈ પણ ઉપાયથી કોઈ જનનવરને ગતિમાન કરે, તો તેણે તે જનનવરને ખસેડવું, તથા તે જનનવરને ગતિ થયાથી, તે જનનવરે જે જે વસ્તુ ખસેડી હોય, તે તે વસ્તુ ખસેડી, એમ સમજવું.

ખુલાસો ૫ મો.—ઉપલાં લક્ષણમાં રજમંદી લખી છે તે સાફ રજમંદી હોય કે અર્થાત્ સમજાએ એવી રજમંદી હોય, અને તે કબજેદાર શખસ, અથવા તે કારણસર જેહને સાફ કે અર્થાત્ સમજાએ એવો અખત્યાર હોય, તેવો કોઈ પણ શખસ આપી શકે. (વાખ્યાની કલમ ૩૭૮. શિક્ષાની કલમ ૩૭૯).

ચોરીના ગુન્હા બાબતમાં કાયદાની સમજૂતી.—વાખ્યા. નિચે ૧૬ દષ્ટાંતો આપેલાં છે, તે વાંચવાથી કલમને પુરેપુરે અર્થ સમજાઈ શકાશે. આ ગુન્હામાં સાખીત કરવાના મુખ્ય તત્ત્વો પાંચ છે. ૧ છું—લેવા સાફ ખસેડવું; ૨ જું,—બદ્ધ ધ્યાનત; ૩ જું,—જંગમ મિલકત; ૪ થું,—પારકાના કબજામાંથી; ૫ મું—તેની રજમંદી શિવાયે. આ ગુન્હો ફક્ત જંગમ મિલકત સંબંધનો છે; તેથી સ્થાવર મિલકતની ચોરી થઈ શકતી નથી. હવે લેવું અથવા ખસેડવું—એ ઉપરથી એમ સમજવું કે, લઈ જવાના ધરાદારથી જરાપણ ખસેડવું, એ ‘લેવુંજ’ છે. અર્થ આવો છે કે—‘ખસેડવું’—એટલે એવી રીતે કરવું યા ખસેડવું, કે પ્રથમ જે જગ્યાએ તે ચીજ હતી, તે જગ્યા ઉપર તે ચીજનો કોઈ પણ હોઈ શકે નહીં; તેથી તેના માલિકને ન મળે તેમ ખસેડેલી હોય, આ લાંબી

કેટલેક દૂર લઇ જવી,--એવો કાંઈ સાંકડો અર્થ નથી. કોઈ ભામટો કોઈના ખીસામાંથી પાકીટ અગર એક ઈંચ પણ કાઢે,--આખું ન ખસેડી શકે,-- પેટીમાંથી લુગડાં વગેરે બહાર લાંબા કાઢી, કીંમત વગરનાં પડતાં મુકે અને લઇ ન જાએ તો--અથવા થોડો ભાગ બહાર કાઢેલો લટકે ને થોડો અંદર હોય તો,--લઇ જવાના ધરાદાથી આવું કરેલું કૃત્ય ગુન્હા બરેલુંજ છે. પછી બીજી હકીગત ઉપરથી ચોરી યા ચોરીની કોશીસમાં ગણાયે,-- એ જુદી આપત છે. વળી, કાંઈ જડતી લેતાં, આ પ્રમાણે કપડાં યા ચીજ સાં પડેલી જડે,--યા ફેંકી દીધેલી, યા તળેલી જડે, તો તે બધી ચીજો પંચનામું કરી પોલીસે કબજે લેવી જોઈએ. ખુલાસો ૩ જે તથા ૪ થો આ કલમ નીચે છે, તેથી જણાશે કે ખસેડવાનું કૃત્ય ઘણી રીતે બની શકે છે. વળી દષ્ટાંત (બ) અને (ક) પણ વાંચવાં.

બદ ધાનત.--ની વાખ્યા પીનલ કોડ કલમ ૨૪માં આપેલી છે. કોઈને ગેરવાજખી લાભ, યા ગેરવાજખી હાની થાયે, એવા ધરાદાથી જે કૃત્ય થાયે, તે બદ ધાનતથી ક્યું કહેવાયે.

મિલકત જંગમ હોવી જોઈએ; સ્થાવર કદી નહીં. તેની વાખ્યા પીનલ કોડ કલમ ૨૨માં છે. વળી ચોરીની વાખ્યાની નીચે આપેલા ખુલાસાથી જણાશે કે ઝાડ જમીનમાં દાટલું હોયે, તેને કાપી છુટું પાડે, યા પથરની ખાણમાંથી પથર કાપી છુટો પાડે, યા જમીનમાંથી માટી ખોદી ડાઢે, તો તેવી છુટી પાડેલી ચીજની ચોરી થઇ શકે, ને તે જંગમ મિલકતમાં ગણી શકાયે.

કબજામાંથી.--ચોરાએલી ચીજ કોઈના કબજામાં તો હોવીજ જોઈએ. એ જરૂરનું છે. વળી પીનલ કોડ કલમ ૨૭ પ્રમાણે કોઈની આરતના. યા કારકુનના, યા નોકરના, કબજામાં તેના ઘણી યા માલીક સાથે કોઈ મિલકત હોયે, તો કબજે ધણીનોજ ગણવો. વળી જેના કબજામાં તે ચીજ હોય, તેઓનો માલીક તેજ હોવો જોઈએ એવું કાંઈ જરૂરનું નથી. ચોરીના કામમાં કબજાનો માત્ર સવાલ છે, માલકીનો સવાલ નથી. ધર બંધ હોયે, તેમ તેનો માલીક બહાર ગામ ગયો હોયે, તોયે ધરમાંનો બધો માલ તેનાજ કબજામાં ગણાયે; વળી ગાડીબોઝ, બેંચ, સાથ, જનવરો, બકરાં, મરઘાં વગેરે લંબાણે ફરતાં ચરતાં હોયે, તોયે

ક્યજો તે તેના માલીકનો ગણવો. દુકંમાં કાંઈ ચીજ ફરી ન લેવાનું ધરાવતી તજ ન દીધી હોય, યા ફેંકી દીધી ન હોય, તે તેના માલીકના ક્યજમાંજ ગણવી જોઈએ. મીઠું જે અગરમાં પાકે, અને બધે પાણીમાં પાકતી માછલીઓ વગેરે માલીકની ચીજો ગણાય છે. જંગલી યા રખડતાં જાનવરો, કોઈના પાળેલાં ન હોય, તે કોઈના ક્યજમાં ન ગણાય.

રજમંદી શિવાયે,—જેના ક્યજમાં મિલકત હોય, તેની રજમંદી, એવો અર્થ છે, પછી તેવી રજ સ્પષ્ટ શબ્દોથી હોય, યા ગર્ભિત રીતે પણ હોય.

નોંદ.—નહીં જેવી કીંમતની ચીજની ચોરી ગુન્હામાં ન ગણવી. (કલમ ૯૫). કોઈ મુએલા બળદને દાટેલો હોય, ને તે કોઈ ખોદી કાઢી લઈ જાય,—માણસનું શરીર (મુએલું કે જીવતું),—એવાની ચોરી થઈ શકતી નથી; પણ કોઈ શિખવવાની ધરપીતાલમાં યા વૈદકની રકૂલમાં શરીરજ્ઞાન શિખવના સાડ ખાસ રાખ્યું હોય, તે તે લઈ જતું,—એ ચોરીજ છે. માંગનારે તેના દેણદારની મિલકત તેની રજ શિવાયે, યા કાયદાના અપાવ્યા શિવાયે લેવી, તે પણ ચોરીજ છે. કોઈ તકરારી ઝાડ યા એકત્ર માલકની બાબતમાં, શુદ્ધ બુદ્ધિએ કોઈ ભાગીઓ કાંઈ લઈ જાય, તે ખાસ વિરોધી હકીગતની ગેરહાજરીમાં,—ચોરી નથી. વળી, ભુખે મરવાથી, દુકાળથી, યા જરૂર પડવાથી ચોરી કરી, એ કાયદો કમુલ રાખતો નથી.

ચોરીના જુદા જુદાં સ્વરૂપ.—ચોરીના કાયદામાં જુદા જુદા પ્રકારો છે. રહેવાના ઘરમાં અથવા તાંબુ અથવા વહાણ જે માણસના રહેવામાં આવતું હોય, ત્યાં ચોરી,—તે સખ્ત પ્રકારની ચોરી કલમ ૩૮૦ પ્રમાણેની છે. શેઠના ક્યજ માંહેલી મિલકત ચાકરે અથવા મહેતાએ ચોરવી—એ પણ ગંભીર પ્રકારની ચોરી કલમ ૩૮૧ પ્રમાણેની છે. ચોરી કરવા સાડ મોત યા વ્યથા કરવાની તૈયારી કરીને ચોરી,—તે ગંભીર પ્રકારની ચોરી કલમ ૩૮૨ મુજબની છે.

જમીન વગેરે બાબતમાં,—આ ગુન્હા બધા પોલીસ અપત્યારી છે, ને જમીન ન લેવાય.

ચોરીની શોધ, અને તપાસમાં, પોલીસને જરૂરી મુચનાઓ.

ચોરીની પ્રથમ ફરીઆદ ક્રી. પ્રો. કોઠ કલમ ૧૫૪ પ્રમાણે લખી લઈ, કલમ ૧૫૭ પ્રમાણે જાહેર રીપોર્ટ અખત્યારવાળા માજિસ્ટ્રેટ તરફ મોકલી, તાત્કાળિક ગુન્હાવાળી જગોએ જઈ પ્રથમ સ્થાનિક તપાસ શરૂ કરવી. ફેટલીકવાર ખબર ઉપરથી તુરત તે ગુન્હાવાળી જગોએ જવા પછી, આ કામ ત્યાં પણ થાએ છે. ગુન્હો બન્યો છે કે કેમ? તેની ખત્રી કરવી. જગાની તપાસથી ગુન્હો કેવી રીતે બન્યો તે જોતાં, ફરીઆદીની હકીગતથી, તેના ધરના માણસોથી પુછપરછ વગેરે બાબતોથી, ખાત્રી થણે અંગે થઈ શકે છે કે ગુન્હો ખરેખર બન્યો છે કે કેમ. ગુન્હો શી રીતે બન્યો, માલ ક્યાં કેવી રીતે હતો, વગેરે જોયા બાદ તે જગોએ તથા આજુબાજુ પગલાં, સગડ વગેરે બહુ બારીકાઈથી જોવાં જરૂર પડતાં મસાલ વગેરેની મદદ લાધને જોવાં. પ્રથમથીજ સાવચેતી રાખવી જરૂરની છે કે ગુન્હાવાળી જગો ઉપર પગલાં વગેરેનો નાશ ન થાએ, યા વધારે લોકોની આવજનવથી નવાં ન પડે, ને ફેરફાર થવા ન પામે. જે જગોએથી ચોરી થઈ લાગે, ત્યાં આજુબાજુ જગો તપાસતાં ચોર કયે રસ્તે આવ્યા ને કયે રસ્તે ગયા ને ફેટલા હશે, તેનો ક્યાંસ તુરત આવશે. ચોરી થએલી જગાએ, યા ધરમાં યા નજીકમાં, ચોર પોતાના કાંઈ કપડાં, જોડા, તાળાં ભાંગવાના ઝોળરો, બજેલી દીવાસળી, મીણુબત્તીના કડકા યા તે સળમાવ્યાના ટપકાં વગેરે નાંખી ગયા હોએ, તેની તપાસ કરવી, કે જે તપાસમાં મદદગાર થઈ પડશે કાંઈ લુગડાં, ભાંગેલી પેટી, તાળાં, નકામા કાગળો, રસ્તામાં યા ખેતરમાં નાંખી ગયા હોય, તેા તેની તપાસ કરી રીતસર પંચાતનામું કરી હાથ કરવા. હવે કોણ ચોર હશે, એ સવાલની બાબતમાં, એટલું યાદ રાખવું કે ચોર ત્રણ પ્રકારના હોએ. ૧ લા.- ત્યાં નજીકના શકદાર, વગર સાધનના, યા ગુન્હા કરનારાઓ હોએ તે; ૨ જા.-બહારથી આવેલા, યા કેઈ ભટકતી ટાળીના; ૩ જા.-ધરનાં નોકરો, યા પાડોશીઓ, યા ધરનાં માણસો, જેમાં રાખેલી રાંડ વગેરેનો સમાસ થાએ છે. શકદારથી પુછપરછ, મોહોલામાં યા પર મોહોલામાં ચાલતી વાતો યા ગપોથી, એવા શકદાર અમુક હશે એમ જેને ખાનગી વાતમી મળી શકે, તેઓને તપાસ કરવા કહેવા યા ઉત્તેજન આપવાથી, રાંડ હશે

તો પુછપાછથી, - ફરીઆદી કોઈ ઉપર શક બતાવે તો, તે શું સમજથી, વગેરેની તપાસ કરેથી, - આ બાબતોથી તપાસ ચલાવવી. કોણ ધરમાં આવતું જતું, - અમુક જગાએ અમુક દાગીના યા માલ મુકતા હતા, તે કોણ જાણતું, - ચોરવાની કેવી તક યા સંધી કેને શી રીતે હતી, - તેની તપાસ અક્ષતથી કરવી. ચોરો ઘણું કરી જાણકાર માણસથી યા તેની મદદથી બનવા સંભવ છે; અને દરેક કામની બનેલી ખાસ હકીગતથી જાણારહે છે, કે શક ક્યાં હોઈ શકે. કોઈ બટકતા લોકો, યા ટોળી નજીકમાં આવેલી કે કેમ, તેઓ કાંઈ બાહાને માફીતી મેળવી ગએલા કે કેમ, તેની તપાસ કરવી. ચોરીના માલ રાખનારા મશહુર શખ્શો રહેતા હોએ, યા, તેવા જાણ્યા હોએ, તેઓ ઉપર યોગ્ય નજર રાખી, તેની હીલચાલ તપાસતા રહેવું. વખતસર, ચોરાએલા માલનું તપસીલવાર પત્રક નજીકનાં યા મોટા શહેરોમાં પોલીસ અમલદારો તરફ મોકલવું. આગળ પાછળની હકીગતથી જાણ માલ વેચવાની સવડ હોએ, ત્યાં જરૂર મોકલવાં. આ જમાનામાં રેલવે વગેરે સાધનોથી તેવી રીતની સવડ ચોરોને ઘણી હોઈ શકે છે. તેથી કાંઈ તેવા દેખીતા સંજોગ યા શક હોએ, તો તારથી ખબર આપવાં - શહેર હોએ તો સોનીથી, - ચોકશીથી, અગરો વગેરેમાં ખાનગી કપડાંથી પોલીસના માણસોથી, બાતમીદારોથી અને એવા વાકેફગાથી ખબર કહાડતા રહેવું. જરૂર પ્રમાણે, બ્યાજખી શક ઉપરથી જડતી વગેરે લેવી ને લેવાડવી. દારૂના પીદામાં, જુગારખાનામાં, વેસ્યાઓના મોહોલામાં વગેરે જગામાં યોગ્ય તપાસ રખાવવી. કોઈની સ્થિતિ, યા કપડાં લતાં, યા બીજા પૈસા ઉડાવવાની બાબતમાં વેહેમ પડતું લાગે, તો આમ ધૂમ પૈસા વાપરવા તેની સ્થિતિ પ્રથમ ન હતી, ને હવે શાથી સુધરી, તેની યોગ્ય તજવીજ કરવી. આ વગેરે હકીગત તપાસતાં ગુન્હો મળવાનો સંભવ છે. તપાસમાં ઉપલકપણું, યા ઢીલાપણું, કદી ન રાખવું. વિચારપૂર્વક હકીગતો મળે ને જોવામાં આવે તેથી કલ્પના દોડાવી મક્કમપણું, ચીવટપણું રાખીને તપાસ કરવી ને કરાવવી, ને એજ રસ્તે ધ્વજરખિયા હશે તો ગુન્હેગાર જડશે. કેટલીકવાર ગુન્હો થયા બાદ, બીજા ગુન્હો હિંમત રાખી તેજ ચોર કરે છે. ને પકડાઈ જાય છે. તેથી એવા ઘટતા બહોળાસ્ત અને પૂર્વીપાય કરીજ રાખવા કે, ચોરીના કૃત્યમાંજ ચોર સપડાઈ જાય.

ગુન્હો અને, તો તે હડાવી નાંખવો નહીં. તે નોંધવો ને તેની તપાસ કરી ફરીઆદ ખરી છે કે ખોટી તે શોધી કાઢાડવા, ને ખરી હશે તો ગુન્હેગારોને ગોતી કાઢાડવા હરેક બનતો ચલ કરવો. ઉરાડી દેવા યા ઢાંકી દેવા તજવીજ થશે તો ગુન્હેગારોની હિમત વધશે. અને પોલીસની લાચારી લોકોમાં ને ખાસ કરી ગુન્હેગારોમાં જાહેર થશે. છેવટે—જેમ શરીરના કોઈ સડેલા અવ્યવે સારૂ શરૂથી યોગ્ય ઉપચાર ન કરી ખેરીકરાઈ અને તિરસ્કાર દેખાડવાથી છેવટે આખું શરીર સડી જવા સંભવ છે, તેમ ગુન્હાફાળી સડો વૃદ્ધિ પામશે ને પરીણામે લોકોને તેમજ પોલીસને ચોરો અતીશય ત્રાસ આપશે. ને ઉપદ્રવ વધશે એમ સમજવું.

ઉપલી ટુંકી સુચનાઓ ઉપર ધ્યાન આપી આ કામ લેવાથી, પોલીસના કર્તવ્યને મદદ મળવા સરખું છે.

જખરાઈથી કહડાવવાનો ગુન્હો—કલમ ૩૮૩માં વાખ્યા છે, ને શિક્ષા ૩૮૪માં છે, આ ગુન્હો પોલીસ અખત્યારી નથી. જામીન લેવાય, તેવો છે. છતાં, તેની વાખ્યા જાણવી જોઈએ, કેમકે તે ઉપયોગી થયશે. વાખ્યા.—“જે માણસ ધરાદાથી કોઈ શખસને પોતાને અથવા બીજા કોઈને નુકસાન કરવાનો ભય ઉત્પન્ન કરે, અને તેમ કરીને તે ભય પામેલો શખસ કોઈ મિલકત, અથવા કિંમતી દસ્તાવેજ અથવા સહી કે મોહોર કરેલી જે વસ્તુનો કોઈ કિંમતી દસ્તાવેજ બનાવી શકાએ, એવી કોઈ વસ્તુ કોઈ શખસને આપે એમ બદધ્યાનતથી કરે, તો તે માણસે” જખરાઈથી કહડાવવાનો ગુન્હો “કર્યો એમ સમજવું.”

“ચોરી” તથા “જખરાઈથી કહડાવવું”—એ બે ગુન્હો વચ્ચે તફાવત.—ચોરીમાં “રત્નમંદીની” ગેરહાજરી હોય; જખરાઈથી કહડાવવામાં—રત્નમંદીથી—પોતે માલ કાઢાડી આપ્યો હોએ, પણ ધાસ્તીને લીધે પરિણામે રત્નમંદી ઉપજે છે.

સ.—અપહરણ એટલે શું, તે કહો.

જ.—કાયદામાં અપહરણની વાખ્યા નીચે પ્રમાણે છે:—(કલમ ૩૮૦—શિક્ષાની કલમ ૩૮૨).

સર્વે અપહરણમાં અગર તો ચોરી અથવા જખરાઈથી કહડાવવાનું હોય છે.

ચોરી ક્યારે અપહરણ થાય છે:—અગર કાંઈ ચોરી કરવા સાર અથવા ચોરી કરવામાં અથવા ચોરીથી મળેલી મિલકત લઈ જવામાં અથવા લઈ જવાની કોશિસ કરવામાં, તે ગુન્હેગાર તે મતલબસર, ખુદ્દિ-પૂર્વક કોઈ સખસનું મોત આણે, અથવા તેને વ્યથા કે ગેરવ્યાજબી અટકાવ કરવાની કોશિસ કરે, અથવા તાત્કાલિક મોત, તાત્કાલિક વ્યથા, કે તાત્કાલિક ગેરવ્યાજબી અટકાવ કરવાનો ભય ઉત્પન્ન કરે, અથવા ભય ઉત્પન્ન કરવાની કોશિસ કરે, તો તે ચોરી અપહરણ થાય છે, એમ સમજવું.

જખરાઈથી કહડાવવું તે ક્યારે અપહરણ થાય છે:—અગર જખરાઈથી કહડાવવાનો ગુન્હો કરતી વખતે તે ગુન્હો કરનાર ભય પમાડેલા શખસની આગળ હાજર હોય, અને તાત્કાલિક મોત અથવા તાત્કાલિક વ્યથા, અથવા તાત્કાલિક ગેરવ્યાજબી અટકાવ તે શખસને અથવા કોઈ બીજા શખસને કરવાનો ભય તે શખસને ઉત્પન્ન કરીને, તે જખરાઈથી કહડાવવાનો ગુન્હો કરે; અને એ પ્રમાણે ભય ઉત્પન્ન કરીને તે ભય પમાડેલા શખસનું મન એવું કરે કે તે શખસ તેજ વખતે અને તેજ દેકાણે જખરાઈથી કહડાવેલી વસ્તુ આપી દે, તો તે જખરાઈથી કહડાવવું અપહરણ થાય છે એમ સમજવું.

ખુલાસો,—અગર તે ગુન્હો કરનાર એટલો નજદીક હોય, કે તેથી તે બીજા શખસને તાત્કાલિક મોતનો, અથવા તાત્કાલિક ગેરવ્યાજબી અટકાવનો ભય ઉત્પન્ન થાયે, તો તે હાજર છે એમ સમજવું.

અપહરણના ગુન્હાના સ્વરૂપની સમજૂતી.—

નીચેના કોષ્ટકથી થયે:—

“ચોરી” ક્યારે અપહરણ થાય.

૧. ચોરી કરવા સાર, યા કરવામાં યા તેથી મળેલી મિલકત લઈ જવામાં, અથવા તેવી કોશિસમાં, તે મતલબસર થવું જોઈએ.
૨. ખુદ્દિપૂર્વક મોત કોઈનું આણે, અથવા વ્યથા કે ગેરવ્યાજબી અટકાવ કરે.
૩. અથવા મોત, વ્યથા કે, ગેરવ્યાજબી

“જખરાઈથી કહડાવવું” ક્યારે

અપહરણ થાય

૧. જખરાઈથી કહડાવવાનો ગુન્હો કરતી વખતે તે ગુન્હો કરનાર ભય પમાડેલા શખસની આગળ હાજર હોવો જોઈએ.
૨. અને તાત્કાલિક મોત, અથવા તાત્કાલિક વ્યથા, અથવા તાત્કાલિક ગેરવ્યાજબી અટકાવ તે શખસને અથવા

- અટકાવની કોશિસ થવી નહિએ.
૪. અથવા તાત્કાલિક મોત, તાત્કાલિક વ્યથા, કે તાત્કાલિક ગેરવ્યાજબી અટકાવનો ભય ઉત્પન્ન થવો નહિએ.
 ૫. અથવા એવો ભય ઉત્પન્ન થવાની કોશિસ થવી નહિએ.

કોઈ બીજા સખસને, કરવાનો ભય તે સખસને થવો નહિએ નેજાપરાઈથી દઢાવવાનો ગુન્હો કરે.

૩. એ રીતે ભય ઉત્પન્ન કરીને તે ભય પમાડેલા સખસનું મન એવું કરે કે- તેજ વખતે અને તેજ ઠેકાણે તે સખસ, નજાપરાઈથી દઢાવેલી વસ્તુ આપી દે.

જમીન વગેરે બાબતમાં, -શિક્ષાની કલમ ૩૯૨, પોલીસ અખત્યારી છે. જમીન ન લેવાય.

અપહરણની બાબતમાં વિશેષ સમજૂતી.—સૂર્ય અસ્ત થયા પછી તે સૂર્ય ઉદય થતાં સુધીમાં કરેલા અપહરણની શિક્ષાકલમ ૩૯૨માં જ છે. પુરાવાને અંગે જે હકીમતો હશે, તે, યા ઉપર બતાવેલા મુદ્દા સાબીત કરી તોહોમતદારની ઓળખ—“આઈડેનટીટી”—તથા માલની ઓળખનો પૂરાવો રજૂ કરવો રસ્તા છુટ કરતાં પેહેલાં તોહોમતદારો પોતે ખાત્રી કરી લે છે, કે તેઓ કૃત્ય કરતાં પકડાઈ નહીં જાય. કેટલાક ગુન્હેગારો હોંશીઆર હોય છે, તે પોતાના ઉપર યા ગામ ઉપર શંક ન આવે, માટે પારકી હદમાં છુટ કરે છે. આ ગુન્હામાં ઘણું ખર્ચ થાય, યા જાહેર ગુન્હેગારો હોય છે. વખત તથા જગા, તથા રસ્તે પોલીસની ફેરણી છે કે કેમ, તે વિશે પ્રથમ ખાત્રી કરે છે.

તપાસની બાબતમાં, પગલાં કેટલાં, ક્યાંથી આવ્યાં, ક્યાં ગયાં,—છુટ પેહેલાં તુરત, યા પછી. તે જગો નજીક કોઈ માણસો જોવામાં આવેલા કે કેમ,—કેવા, કઈ જાત જોવા હતી, કઈ ભાષા બોલતા,—અંદર અંદર કાંઈ બોલતા હતા કે કેમ, યા વાતચીત કરેલી કે કેમ,—કઈ બાબતો નાહા,—ગાડાંવાળાની કાંઈ સામેલગીરી છે કે કેમ, તેની તપાસ કરવી. તેના મોંહ તથા ચહેરાની ઓળખ શી રીતે થઈ, તે; જેમકે—રાત અજવાળી હતી, દીવો વગેરે હતું,—યા નજીક આવેલાં, વગેરે.

છુટ કરવામાં પાંચ સખસ યા જાહેર હોયે, તો “ડાકાઘટી”—“ડાકાઘટી” એ છુટના ગુન્હાનો મોટો પ્રકાર છે. ‘ડાકાઘટી’ની વાખ્યા કલમ ૩૯૧માં આપી છે, કે—“અગર પાંચ અથવા વધારે સખસો એકઠા મળીને અપહરણ કરતા અથવા કરવાની કોશિસ કરતા હોયે તે, તથા જે સખસ હાજર હોયે, અને તે અપહરણ અથવા કોશિસ કરવામાં સાલ્ય કરતા હોયે તે, એ બંને મળીને તેઓની સખ્યા પાંચ અથવા,

વધારે થાએ, તો એ પ્રમાણે હરણુ કરનાર, કોશિસ કરનાર, અથવા સાલુ કરનાર હરએક શખસે ‘ ડાકાઘટી ’ કરી એમ સમજવું.” (શિક્ષાની કલમ ૩૯૫,) (પોલીસ અખત્યારી છે. જમીન ન લેવા.)

એ પ્રમાણે પાંચ અગર જાદે માણુસો, સાથે ડાકાઘટી કરતાં દરમ્યાન, તેઓ પૈકી ગમે તે કોઇ ખુન કરે, તો તે બધા, “ખુન સાથ ડાકાઘટી”ના ગુન્હેગાર છે. (કલમ ૩૯૬), (પોલીસ અખત્યારી છે. જમીન ન લેવા.)

બીજી બાણુવાળેગ કલમો.—કલમ ૪૦૦ ડાકાઘટીની ટાળામાં હોવાની શિક્ષાની છે. કલમ ૪૦૧—ચોરેની ભટકતી ટાળામાં હોવાની શિક્ષાની છે. કલમ ૪૦૨—ડાકાઘટી સાડ એકઠા થવાની શિક્ષાની છે.

મિલકતના સાપરાધ ખોટા ઉપયોગ બાબત.

સ—બદધાનતથી મિલકતનો ખોટો ઉપયોગ કેને કહેવો ?

જ.—જે માણુસ બદધાનતથી કાંઈ પણ જગમ મિલકતનો ખોટો ઉપયોગ કરે, અથવા તે પોતાને કામે લગાડે, તે માણુસને એ વર્ષની મુદત સુધીની એમાંના ગમે તે પ્રકારની કેદની, અથવા દંડની, અથવા એ બન્નેની શિક્ષા થઈ શકે છે. (કલમ ૪૦૩.—પોલીસ અખત્યારી નહીં. જમીન લેવાય.)

નોટ.—વિશેષ માહીતી સાડ કલમ ૪૦૩ તથા તે નીચેના ખુલાસા વાંચવા.

સાપરાધ વિધાસઘાત.

સ.—“સાપરાધ વિધાસઘાત” એટલે શું ?

જ.—કાયદામાં વાખ્યા નીચે પ્રમાણે આપેલી છે. (વાખ્યાની કલમ ૪૦૫. શિક્ષાની કલમ ૪૦૬.) “જે માણુસને કોઈપણ રીતે કાંઈ મિલકત અથવા મિલકત પરનો અખત્યાર સોંપ્યો હોએ, તે માણુસ અગર બદધાનતથી તે મિલકતનો ખોટો ઉપયોગ કરે, અથવા તે પોતાને કામે લગાડે, અથવા તે સોંપણુ શી રીતે બજવવી એ વિશે કાયદાએ કાંઈ હુકમ ફરમાવ્યો હોએ, તે હુકમ તોડીને, અથવા તે સોંપણુ બજવવા વિષે તેણે સાડ અથવા અર્થાત્ સમગ્ર એવો કાંઈ કાયદેસર કરાર કર્યો હોએ તે કરાર તોડીને બદધાનતથી તે મિલકત વાપરે અથવા તેનો વગ કરે,

અથવા નાણીએને બીજા કોઈને તેમ કરવા દે, તે માણસે “ સાપરાધ વિશ્વાસઘાત કર્યો, એમ સમજવું ”.

નોંદ.—પોલીસ અખત્યારી નમીન ન લેવાય.

“ સાપરાધ વિશ્વાસઘાત ”ની સમજૂતી.—સ્થાવર મિલકત સંબંધે આ ગુન્હો થતો નથી. માત્ર જંતમ મિલકતનો સાપરાધ વિશ્વાસઘાત થઈ શકે પ્રથમ દરજ્જે—ભરોસાથી સોંપણુ—જાળીત કરવી; ને પછી,—તે મિલકત અને અખત્યારનો ખોટો ઉપયોગ—યા ને પોતાના કામમાં લગાડવું, યા કાયદા વિરૂદ્ધ કાંઈ વ્યવસ્થા કરી, યા બીજા કોઈને તેમ કરવા દીધું,—એમ સાબીત કરવું. મુખ્ય મુદ્દા નીચે પ્રમાણે છે:—૧જું,—અમુક મિલકત અમુક કામ સાથે અમુક શરતે સોંપેલી; ૨જું,—અમુક રીતે તે સોંપણુનો અમલ કરવા તે બંધાયેલા હતો, તે કોઈ કાયદાથી, યા ઉઘાડા યા ગર્ભિત કરારથી, યા કોઈ શરતોથી; ૩જું,—તેથી વિરૂદ્ધ તેનો ઉપયોગ થયો, યા નાણી બુજીને કોઈને તેમ કરવા દીધું; ૪જું,—આવે ઉપયોગ બદધ્યાનતથી થયો, અને મિલકતનો પોતાના કામમાં ઉપયોગ કર્યો, ખાઈ ગયો.

વિશ્વાસઘાતના બીજા પ્રકારો.—મેહેતા ચાકરે, વખારવાળાએ, સરાફે આડતીઆ, વગેરેએ કરેલો સાપરાધ વિશ્વાસઘાત—વિરોમાં કલમો ૪૦૭, ૪૦૮, ૪૦૯, કાયદામાં જુઓ.

ચોરીની મિલકત બાબત.

સ.—“ચોરીની મિલકત” કોને કેવી, તેની વાખ્યા આપો.

જ.—“જે મિલકતનો કબજો ચોરી, અથવા જબરદસ્તી કદાવવાથી, અથવા અપહરણથી, એકની પાસેથી બીજાની પાસે ગયો હોએ, તે મિલકત, તથા જે મિલકતનો સાપરાધ ખોટો ઉપયોગ થયો હોએ, અથવા જે બાબત સાપરાધ વિશ્વાસઘાત થયો હોએ, તે મિલકતનું નામ “ચોરીની મિલકત” પાડવું છે; પછી એકની પાસેથી બીજાની પાસે જવું, અથવા તે સાપરાધ ખોટો ઉપયોગ, અગર વિશ્વાસઘાત, બ્રિટીશ હિંદુસ્તાનમાં, અગર બહાર થયાં હોએ તોપણ; પણ અગર તે મિલકત જે શખસનો તેના કબજામાં લેવાનો કાયદા મુજબ હક હોએ તેવા કોઈ શખસના કબજામાં પાછળથી આવે, તો પછી તે ચોરીની મિલકત સમજવી નહીં.” (કલમ ૪૧૦).

નોટ.—ચોરીની મીલકત બદધ્યાનતથી રાખવી એ ગુન્હો છે. તેની શિક્ષા કલમ ૪૧૧માં છે; અને ચોરીની મિલકત સંતાડવામાં મદદ કરવી, યા વગે કરવી તે ગુન્હો કલમ ૪૧૪ મુજબ શિક્ષાપાત્ર છે. બહુ ગુન્હાઓ પોલીસ અખત્યારી છે, તે બેહુમાં નમીન ન લેવાય.

ચોરીની મિલકત બદધ્યાનતથી રાખવા, વગે કરવા, સંબંધે સમજૂતી.—ચોરીથી, જપરાધથી કઢાવવાથી, અપહરણથી, સાપરાધ ખોટ ઉપયોગથી, અને સાપરાધ વિશ્રાસઘાત—એ પાંચ પૈકી ગમે તે ગુન્હાના સંબંધે તે મિલકત હોએ,—તેને “ ચોરીની મિલકત ” કહે છે. કલમ ૪૧૧ યા ૪૧૪ને સંબંધે જે મુખ્ય મુદ્દા સાખીત કરવાના તે આ છે:—૧જી,—તે મિલકત કલમ ૪૧૦ના અર્થ પ્રમાણેની છે; ૨જી,—આવી કાંઈ મિલકત તોહોમતદારે રાખી, યા સંતાડી યા વગે કરી, જેમ હોએ તેમ; ૩જી,—આ પ્રમાણે તોહોમતદારે **બદધ્યાનતથી** કર્યું, અને એમ જાણુયા છતાં અથવા માનવાનું કારણુ છતાં, કે તે મિલકત ચોરીની છે.

બદધ્યાનતથી રાખી,—ચોરીની મિલકત છે એવું જાણુયા છતાં, અથવા માનવાનું કારણુ છતાં,—રાખી, એમ અવશ્ય સાખીત કરવું પડે; નહીં તો, મિલકત ચોરીની છતાં પણ આવા પુરાવાની ગેરહાજરીમાં તોહોમતદાર જરૂર છુટી જશે. બદધ્યાનતનો પુરાવો હકીગતથી સાખીત થાએ; જેમકે,—તેની વ્યાજખી કીમત કરતાં બહુ ઓછી કીમત આપી; રાતે યા જંગલમાં એકલાં છાની રીતે કોઇ ન જાણુ તેમ, લીધી; હીસાખની ચોપડી તોહોમતદાર રાખતો હોવા છતાં, આ બાબત કાંઈ દાખલો નહીં, યા વહેમ પડતી છેકછાક વગેરે—પોલીસે પુછતાં પ્રથમ ના કહી; જડતીમાં સંતાડેલી જડી, જે કે પહેલાં તે બાબતમાં ઇનકાર કરતો હતો,—વગેરે.

ચોરીનો માલ રાખનારા, એજ ચોરીના મોટા સ્થંભરૂપ છે. માલ રાખનાર જેમ વધારે, તેમ ગુન્હા વધે. ચોર પોતે તે વિશે કહે ને બતાવે, ચોરીની ભાગજાગની તકરારમાં ફાટફુટ થઈ વાત બહાર પડે,—માંગનાર, સેણુદાર, દેણુદાર, રાખેલી રાંડો, નોકર ગુમાસ્તા યા પડોશી ખબર આપે, અને કેટલીકવાર શક ઉપરથી જડતીમાં—ચોરીનો માલ મળે છે—ચોરી જતાં, વેચતાં, માળતાં, વગે કરતાં, દારૂતાં—એમ પકડાએ, યા દાગીનાં પોતે પ્રસંગે પહેર્યા હોએ, યા રાંડને પહેરાવ્યાં હોએ, તો પકડાઇ જાએ છે.

ઠગાઈ બાબત.

ઠગાઈનો ગુન્હો કલમ ૪૧૭ પ્રમાણેનો પોલીસ અખત્યારી નથી; પણ કલમ ૪૧૯ તથા ૪૨૦ મુજબની ઠગાઈ હોય, તો પોલીસ અખત્યારી ગુન્હો છે. ઠગાઈની વ્યાખ્યા કલમ ૪૧૫ માં આ રીતે છે:—

જ.—“જે માણસ, કોઈ શખસ સાથે ફરેબ કરીને, દગલબાજીથી અથવા બદધાનતથી એવું કરે કે જેની સાથે ફરેબ કર્યો હોય તે શખસ કોઈ શખસને કાંઈ મિલકત આપે, અથવા કોઈ શખસની પાસે કાંઈ મિલકત રહેવા હેવાની રજમંદી આપે, અથવા ફરેબ નહીં કર્યો હોય તો જે વસ્તુ તે શખસ કરે નહીં અથવા કરવામાં કસુર કરે નહીં, એવી કાંઈ વસ્તુ તે ફરેબ દીધેલા શખસને કરવાને અથવા તે કરવામાં કસુર કરવાને ઇરાદાથી લલચાવે, અને તે કામ અથવા કસુર એવી હોય, કે તેથી તે શખસને શરીર, મન, આબરૂ, કે મિલકતની તરફની કાંઈ નુકસાની કે હાની થાય, અથવા થશે, એવો સંભવ હોય, તો તે માણસે “ઠગાઈ” કરી એમ સમજવું.”

ખુદાસો.—કોઈ હકીમતને બદધાનતથી છુપાવવી, તે પણ આ કલમના અર્થ પ્રમાણેનો ફરેબ છે, એમ સમજવું.”

વેપ લઇને ઠગાઈ:—પોતે કોઈ બીજાને શખસ હોવાનો ઠાંગ કરીને, અથવા જાણીપણીને એક શખસને દેકાણે બીજાને શખસ મુકીને, અથવા પોતે અથવા કાંઈ બીજાને શખસ ખરેખર જે હોય, તેથી ગુનોજ શખસ છે, એવું બતાવીને, અગર કોઈ માણસ ઠગાઈ કરે, તો તેણે વેશ લઇને ઠગાઈ કરી, એમ સમજવું. (વાખ્યા કલમ ૪૧૬. શિક્ષા કલમ ૪૧૯.)

ઠગાઈ કરીને મિલકત અપાવવી.—કોઈ માણસ ઠગાઈ કરે, અને તેથી કરીને બદધાનતથી એમ કરે કે તે ફરેબ દીધેલા શખસ કોઈ મિલકત કોઈ શખસને આપે. અથવા કોઈ કિમતી દસ્તાવેજ અથવા સહી કે મોહોર કરેલી કોઈ વસ્તુ જેનો કિમતી દસ્તાવેજ બની શકે, તે આખી કે થોડી બણીબનાવે ફેરવે કે તેનો નાશ કરે, તો તે માણસને ૭ વર્ષની મુદત સુધીની જેમાંના ગમે તે પ્રકારની કેદની શિક્ષા કરવામાં આવશે, અને વળી તે દંડને પણ લાયક થશે (કલમ ૪૨૦)

નોંદ.—કલમ ૪૧૬-૪૨૦ પોલીસ અખત્યારી છે. જનીન લેવાયે

બિગાડના ગુન્હાઓ.

બિગાડના ગુન્હાઓમાં ફક્ત અગ્નિ વડે બિગાડ કલમ ૪૩૫, ૪૩૬ (આગ લગાડવી)નો પોલીસને ઉપયોગ પડે છે. વાખ્યા કલમ ૪૨૬માં છે. જરૂર પડે કાયદો જોવો.

સાપરાધ પ્રવેશ, ધર પ્રવેશ, ધરફાટી વગેરે ગુન્હાઓ,
આ આખતના ગુન્હાઓ પોલીસને બહુ જરૂરી અને હિમેશ
ઉપયોગના છે.

સ.—“સાપરાધ પ્રવેશ” એટલે શું ?

જ.—“જે શખ્સના કબજામાં કાંઈ મિલકત હોય તે શખ્સને
ધમકી દેવાના. તેનો તિરસ્કાર કરવાના, અથવા તેને દુઃખ આપવાના
ધરાદાથી, તે મિલકત મધે કે તે ઉપર જે માણસ પ્રવેશ કરે, અથવા તે
મિલકત મધે કે તે ઉપર કાયદા મુજબ પ્રવેશ કર્યા પછી તેવા કોઈ
શખ્સને ધમકી દેવાના, તેનો તિરસ્કાર કરવાના અથવા તેને દુઃખ
આપવાના ધરાદાથી, અથવા કાંઈ ગુન્હો કરવાના ધરાદાથી જે માણસ
કાયદા વિરૂદ્ધ ત્યાં રહે, તે માણસે સાપરાધ પ્રવેશ કર્યો એમ સમજવું”
(કલમ ૪૪૧ વાંચ્યા છે. શિક્ષાની કલમ ૪૪૭ છે.)

સ.—“ગૃહપ્રવેશની” વ્યાખ્યા કહો.

જ.—“કાંઈ ઇમારત, તંબુ, તથા વાહાણુ જે માણસને રહેવાના
ઠેકાણું દાખલ વપરાતું હોય, તેમાં, અથવા કાંઈ ઇમારત પૂર્ણસ્થાન
અથવા માલ રાખવાનાં ઠેકાણું દાખલ વપરાતી હોય તેમાં, પેસીને,
અથવા તે મધ્યે રહીને જે માણસ સાપરાધ પ્રવેશ કરે, તેણે “ગૃહ-
પ્રવેશ” કર્યો એમ સમજવું.

ખુલાસો—પેસવામાં તે સાપરાધ પ્રવેશ કરનારના શરીરના કાંઈ
પણુ ભાગનો પ્રવેશ થાય, તો ગૃહપ્રવેશ કરવામાં તેટલો પ્રવેશ બસ
છે” (કલમ ૪૪૨. શિક્ષાની કલમ ૪૪૮).

સ.—“ગુપ્ત ગૃહપ્રવેશ” ની વ્યાખ્યા કહો.

સ.—“કોઈ માણસ ગૃહપ્રવેશ કરે, અને તેણે આગળથી એવી
તદ્દખીર કરી હોય કે જે ઇમારત, તંબુ અથવા વાહાણુ તે પ્રવેશનું
સ્થાન હોય તે મધ્યે તે પ્રવેશ કરનારને જતો બંધ કરવાનો અથવા
તે મધ્યેથી તેને બહાર કાઢી મુકવાનો જેનો હક હોય, એવા કોઈ
શખ્સથી તે ગૃહપ્રવેશ છાનો રહે, તો તે માણસે “ગુપ્ત ગૃહપ્રવેશ”
કર્યો એમ સમજવું.” (કલમ ૪૪૩. શિક્ષાની કલમ ૪૫૩ છે.)

નોટ.—કેદની શિક્ષા થઈ શકતી હોય, એવો કોઈ ગુન્હો કરવા સાથે
“ગુપ્ત ગૃહપ્રવેશ” અથવા “ધર ફાટવું”—તેને કલમ ૪૫૪ લાગુ પડે છે.

સ.—“ રાતે ગુપ્ત ગૃહપ્રવેશ ” ઓટલે શું ?

જ.—સૂર્યનો અસ્ત થયા પછી, અને સૂર્યનો ઉદય થતાં પહેલાં જે માણસ ગુપ્ત ગૃહપ્રવેશ કરે, તેણે “ રાતે ગુપ્ત ગૃહપ્રવેશ ” કર્યો એમ કહેવાય. (કલમ ૪૪૪. શિક્ષાની કલમ ૪૫૬).

સ.—“ ઘર ફેડવું ” કેને કહેવાય ?

જ.—“ કોઈ શખસ ગૃહપ્રવેશ કરે, તે અગર તે ઘર મધ્યે અથવા તેલના કોઠા પણુ ભાગ મધ્યે પોતાનો પ્રવેશ નીચે ધ્યાન કરેલા છ પ્રકારોમાંના કોઈ પણુ પ્રકારે કરે, અથવા ત્યાં કાંઈ ગુન્હો કરવાના કારણસર તે ઘર મધ્યે અથવા તેના કોઈ પણુ ભાગ મધ્યે ગયા પછી, અથવા તે મધ્યે કાંઈ ગુન્હો કરી રહ્યા પછી, અગર તે શખસ તે ઘર મધ્યેથી અથવા તેના કોઈ પણુ ભાગ મધ્યેથી તે છ પ્રકારોમાંના કોઈ પણુ પ્રકારે બહાર નિકળે, તો તે શખસે “ ઘર ફેડવાનો ગુન્હો ” કર્યો એમ સમજવું. તે પ્રકારોની વિગત:—

પહેલો.—તે ગૃહપ્રવેશ કરવા સાફ પોતેજ જે રસ્તો કર્યો હોય, અથવા તે ગૃહપ્રવેશ મધ્યે મદદગારી કરનારા કોઈ માણસે જે રસ્તો કર્યો હોય, એવે કોઈ રસ્તે થઈને અગર તે માંહે પેસે, અથવા બહાર નિકળે, તો,

બીજો.—પોતે અથવા તે ગુન્હામાં મદદગારી કરનાર કોઈ માણસ એ શિવાય બીજા કોઈ શખસે માણસને પેસવા માટે કર્યો નહીં હોય, એવે કોઈ રસ્તે થઈને અગર તે માંહે પેસે અથવા બહાર નિકળે, અથવા કોઈ ભીંત અથવા ધમારત પર સીડીથી અથવા બીજી રીતે ચઢી જઈને જે રસ્તો હાથ લાગે એવે રસ્તે થઈને અગર માંહે પેસે અથવા બહાર નિકળે, તો.

ત્રીજો.—તે ગૃહપ્રવેશ કરવા માટે, તે ઘર મધ્યે રહેનારા માણસે જે સાધન વડે કાંઈ રસ્તો ઉઘાડવાનો ધરાદો રાખ્યો નહીં હોય એવાં કાંઈ સાધન વડે પોતે, અથવા તે ગૃહપ્રવેશમાં મદદગારી કરનારા કોઈ શખસે જે રસ્તો ઉઘાડ્યો હોય એવે કોઈ રસ્તે થઈને અગર તે માંહે પેસે અથવા બહાર નિકળે, તો.

ચોથો—તે ગૃહપ્રવેશ કરવા માટે, અથવા કાંઈ ગૃહપ્રવેશ કર્યા પછી તે ઘરમાંથી બહાર નિકળવા માટે, અગર તે કાંઈ કળ ઉઘાડીને માંહે જાય. અથવા બહાર નિકળેતો.

પાંચમો.—સાપરાધ બળ વાપરીને, અથવા હુમલો કરીને, અથવા કોઈ શખસને હુમલાનો ડર દેખાડીને, અગર તે માંહે જાય, અથવા બહાર નિકળે, તો.

છઠો.—જે રસ્તેથી કોઈ એ પ્રમાણે આવે જાય નહીં એટલા માટે તે બંધ કરેલો છે એમ તે જાણતો હોય, તથા જે રસ્તાને પોતેજ અથવા તે ગૃહપ્રવેશમાં મદદગારી કરનાર કોઈએ ઉઘાડેલો છે, એમ તે જાણતો હોય, એવે કોઈ રસ્તે યઇને અગર તે માંહે જાય, અથવા બહાર નિકળે, તો.

પુલાસો.—કાંઈ ઉપગૃહ અથવા ઇમારત કોઈ ઘરની સાથેજ ઉપ-ભાગમાં આવતી હોય, —અને તે ઉપગૃહ તથા ઘર એઓની વચ્ચે બીજા કયાં ન જતાં એકમાંથી બીજામાં જવાનો રસ્તો હોય, તો તે ઉપગૃહને તે ઘરનો આ કલમના અર્થ પ્રમાણેનો ભાગ સમજવો. (કલમ ૪૪૫ વાંચ્યો).

સ.—“રાતે ઘર ફેડવું” કેને કહેવાય છે ?

જ.—ઉપર પ્રમાણેની રીતે સૂર્યઅસ્ત થયા પછી, ને તે પાછો ડગે, તે દરમ્યાન “ઘર ફેડવાનો” ગુન્હો થાય તો, “રાતે ઘર ફેડવાનો ગુન્હો” થયો એમ સમજવું. (શિક્ષાની કલમ ૪૫૬).

ઘર ફેડવું વગેરે ગુન્હાઓ ઉપર સમજૂતી.—સાપરાધ પ્રવેશના ગુન્હામાં આખું શરીર દાખલ થવું જોઈએ, અને કોઈ બીજાના કબજામાં જે મિલકત હોય તે ઉપર અથવા તે માંહે પ્રવેશ કરવો, —અને તે એવા ઇરાદાથી કે, —તે કબજેદાર શખસને ધમકી દેવી, —તેનો તિરસ્કાર કરવો, —અથવા તેને દુઃખ આપવું, —અથવા કાંઈ ગુન્હો કરવો. **ગૃહ-પ્રવેશમાં,**—શરીરનો કોઈ પણ ભાગ દાખલ થાય, તો બસ છે. **ઘર ફેડીમાં,**—કોઈ ઘર યા તેના કોઈ ભાગમાં, જે છ રસ્તા કલમ ૪૪૫ની વાંચ્યામાં બતાવેલા છે, તે પૈકી ગમે તે રીતે, ગુન્હેગાર ગુન્હો કરવા માંહે પેસે યા ગુન્હો કરીને બહાર નિકળે, —તો બસ છે. દીવાલ ઉપરથી ચઢીને ઘરમાં ઉતરવું—એ પણ ઘર ફેડીજ છે.

ઘર ફેડીની તપાસ વિગેરે બાબત ઉપર સુચનાઓ.—ઘર ફેડીને ગુન્હો બહુ સાધારણ રીતે બને છે, અને પોલીસ અમલદારોને તેના

ગુન્હાની તપાસ હમેશા કરવાની આવે છે. સાંકળ, આગળા, ભુંગળ ઉઘાડીને ગુન્હેગારો બહારથી ભાગ્યેજ પેસી શકે છે; તેથી અમુક ઘરમાં પેસવા સારું “ ખાતર ” પાડવું જરૂરનું હોય છે. ઘણું કરી પાછલી દીવાલમાં, અથવા જ્યાં વસ્તીવાળો ભાગ ન હોય, ને ઉજડ જગા હોય, ત્યાં ગમે તે જગાએથી ખાતર પાડવામાં આવે છે. બારણા નજીક યા બારી નજીક પાડવાના બનાવ વધારે બને છે. ત્યાં માત્ર હાથ જાય તોટલુંજ ખાતર પાડવું પડે ને હાથ માંહે ધાલીને સાંકળ વગેરે ઉઘાડી નાખવાનું બની શકે, ને પછી અંદર જવા માર્ગ થઈ શકે છે. કોઈ વાર, ગુન્હેગાર મોહોટું ખાતર પાડી, તેમાંથી પોતાનું આખું શરીર દાખલ કરી દે છે, ને માંહે પેસે છે. પછી ગુન્હો કરીને પાછાં નીકળતાં કોઈ બારી યા બારણું ઉઘાડી તે રસ્તે, અંદરથી બહાર નીકળી જાય છે. ગુન્હો કરવાની ટેવવાળા ગુન્હેગારો જેવા કે વાઘરીઓ, કોળીઓ વગેરેની ખાતર પાડવાની પ્રથમ અમુક પદ્ધતિ હતી. હાલમાં પકાણો, મુસલમાનો, વાઘેરો, ચારણો અને બીજા અનેક જાત ગુન્હાઓ કરે છે. અને ખાતર પાડવાની બાબતમાં અમુક પદ્ધતિ હવે રહી નથી. ખાતરીઉં, ગણેશીઓ, ગીરમીટ અને એવાં બીજાં ઓળંગેથી ખાતર પાડવામાં આવે છે. લાંબા ખીલાઓ, નાહની નરાજો, વાંકા વાળેલાં અને બીજાં બાજુ અણીયાળાં, એવાં અનેક તરેહનાં ઓળંગોનો ઉપયોગ કરી, બગલીયાં, યા મોટાં ખાતર પાડી ગુન્હેગાર પોતાની પ્રાવણતા બતાવે છે.

ઘર ફોડી ગુન્હાની ખબર મળતાં, ત્યાં જઈ શી રીતે ઘર ફોડયું, તેની ઘણીજ બારીકાઈથી તપાસ કરવી; પટેલી ધુળ યા માટી ઉપર પમલાંની તપાસ સંભાળપૂર્વક કરવી. અમુક રીતે ખાતર પાડવાની સવડ કઈ તરફથી કેવી રીતે મળી તે જોવું. મોટું ખાતર પાડયું હોય ને તેમાંથી ગુન્હેગાર પેઠો એમ કહેવામાં આવે તો, તેમાંથી કોઈને પેસાડી જોઈ કેટલીક ખાતરી કરવી. હાથ ધાલી સાંકળ ઉઘાડી શકાય, એવું “ બગલીઉં ” ખાતર પાડયું હોય, તો હાથ ધલાવી લાંબામાં લાંબો હાથ ત્યાં પોહોંચે છે કે કેમ, સાંકળ ઉઘાડી શકે છે કે કેમ, તેની ખાતરી કરવી. જે બારણું, બારી વગેરે ઉઘાડયું ને અંદર રસ્તો કયો કહેવામાં આવતું હોય, તે રસ્તો થઈ શકે તેમ છે કે કેમ, તે વિષેની બારણું બંધ કરાવી, ઉઘાડવા કોશિસ કરી ખાતરી કરવી. ખાતર જોવાથી કયું ઓળંગ વાપરેલું, તે સમજાશે.

આ રીતે થવાથી કાંઈ બનાવટી હકીગત હશે તો જણાઈ આવશે. ખરું હશે, તો તે પશુ ખાત્રી થઈ શકશે. ખાતરનું પંચાતનામું કરી લેવું.

ચોરી અંદર થઈ હશે, તો ઘર ઉજડ હતું કે માંહે કોઈ હતું, તેઓ ક્યાં સુતાં હતાં, પેટી પેટારા વગેરે ક્યાં કેવી રીતે ભાંગવામાં આવ્યા, ને ચોરો કયે રસ્તે થઈને ગયા જણાય છે, તે વિશે તજવીજ કરવી. અંદર ગુન્હો કરતાં, પેસતાં યા નાસતી વખતે, કોઈએ જોયા, યા ઝોળખ્યા હોય, તો તેની તપાસ કરવી, પુછપાછમાં હકીગત હશે તે જણાશે.

આવી ગુન્હાવાળી જગ્યાની તપાસ દરમ્યાન, કોઈ બહુ આતુરતાથી યાં કાળજીથી તપાસ ઉપર ધ્યાન રાખતો હોય એમ જણાય, તો તેવો શખસ કદાચ ગુન્હો કરવામાં સામેલ હોય, એમ માનવાનું કારણ મળે છે. તેથી તેની હીલચાલ વગેરે ઉપર ઘટતી નિગાહ રાખવી પડે છે.

ગુન્હો બન્યો તે જગ્યાએ ગુન્હો થતાં પહેલાં કોઈ ખાસ રીતે આવેલા ગએલા હોય, ને ધરની ધપ્પારત, સગવડ વગેરે બાબતમાં માહિતી મેળવવા સાફ જ આવેલા જણાય, તો તે બાબત અગત્યની સમજવી; બીજા ભાંગવાને બહાને, કાંઈ ચીજ વેચવાને બહાને, ઘંટી ટાંકવાને બહાને, ખાંડવાને બહાને, એમ કોઈ આવી ગયું હોય ને તે બાબતની તપાસ કરતાં કાંઈ વહેમ જેવું લાગે, તો વધારે તપાસ જરૂરી રાખવી. ખાતરના ગુન્હામાં, ચોરીના વગેરે ગુન્હાઓમાં, વાકેફગાર માણસો વગર, યા તેવાની મદદ યા સચના વગર ગુન્હા બનાવવા મુશ્કેલ છે. માટે એ ઉપર વિચાર પૂર્વક તપાસ થવાની જરૂર રહે છે. આ શિવાય બીજી બાબતો, ચોરીના ગુન્હામાં તપાસને સંબંધે આપી છે, તે ઉપર વિચાર રાખી પોલીસ એકસી રાખતાં મદદ મળશે. કેદની શિક્ષા થઈ શકે તેવો ગુન્હો કરવા ધર ફાડયું હોય, તો કલમ ૪૫૭ લાગુ કરવી પડે છે, તે યાદ રાખવું.

જાગીન વગેરે બાબતમાં,—કલમ ૪૫૪, ૪૫૬, ૪૫૭. પોલીસ અખત્યારી છે જમીન લેવાય.

કલમ ૪૪૭, ૪૪૮. પોલીસ અખત્યારી છે. જમીન લેવાય.

રાતે ઘર ફાડવાનો ગુન્હો કરી ચોરી કરી હોય, ત્યારે કલમ ૪૫૭, ૩૮૦ મુજબે દિવસે તેમ કર્યું હોય, તો—કલમ ૪૫૪, ૩૮૦ મુજબે.

ગોટો હેખ બનાવવો વગેરે બાબતમાં કલમ. ૪૬૩, ૪૬૪, ૪૬૫, ૪૭૦ જોવી.

લગ્ન સંબંધી ગુન્હામાં.—‘બીગમી’—એટલે વર અથવા વહુની હયાતીમાં ફરી લગ્ન કરવું, તે સાથે કલમ ૪૯૪,—છિનાળું કલમ ૪૯૭,—પરણેલી સ્ત્રીને ફાસલાવી લઇ જવી, કલમ ૪૯૮ જોવી.

આબરૂ લેવા બાબતના ગુન્હામાં,—કલમ ૪૯૯-૫૦૦ જોવી, તીરસ્કાર સાથે.—કલમ ૫૦૪ જોવી.

નોંદ.—આ તથા બીજા ગુન્હાઓની બાબતમાં પોલીસને પોતાના નિત્યના કર્તવ્યમાં જરૂર ન હોવાથી, તે વિશે જરૂર પ્રમાણે કાયદો જોવો.

ગુન્હો કરવાની કેશીસ.—એને સાથે ખાસ કલમ ન હોય, ત્યારે ત્યાં કલમ ૫૧૧ મુકવી. જે ગુન્હાની કલમ હોય, એટલે જે ગુન્હો કરવાની કેશીસ કરી હોય, તે ગુન્હાની કલમ સાથે કલમ ૫૧૧ લખવી.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

પુરાવાનો કાયદો.—

પુરાવાનો કાયદો સમજવો મુશ્કેલ છે, અને તે સહેલાઈથી સમજી શકાય, તે સાથે કર્તાએ ઇંગ્લેન્ડમાં એક મોટી ચોપડી છપાવેલી છે. અંગ્રેજી ભાષાનું સાથે જ્ઞાન હોય, તેવા પોલીસ અમલદારે તે ચોપડી મેળવવી જોઈએ. પણ જોએને ઇંગ્લેન્ડનું જ્ઞાન નથી, તેઓને સાથે, સમજાય તેવી સહેલાઈ ભરેલી યોજના કરી, સામાન્ય રીતે જરૂરી બાબતો, આ પ્રકરણમાં સંક્ષિપ્ત રીતે આપી છે,

પુરાવાનો કાયદો—એટલે કોઈ પણ ઇનિસારી કામને અંગે, જે હકીગતોની સાબીતી આપીને અથવા હસ્તીનો પુરાવો આપીને, કોઈ હક યા જવાબદારીનો યોગ્ય નિર્ણય કરવાનું સહેલું થાય, તે સાથે જે રૂલો, યા, નિયમો કર્યા છે તે. એવા રૂલો નિયમ પ્રમાણે જે હકીગતોનો પુરાવો આપી શકાય છે, તે બે પ્રકારની છે. **મુદ્દાની હકીકત**, અને **લગતી હકીકત**. હવે—મુદ્દાની હકીકત કોહોને કેહેવી તે સમજવું જોઈએ. કોઈ કામને અંગે, કોઈ હક યા જવાબદારી છે કે નથી, અને છે તો,

કેટલી કેવા પ્રકારની તે જાણી શકાએ એવી જે હકીગત એકલી યા, બીજી હકીગતોને સંબંધ હોએ તેને—મુદ્દાની હકીગત કહેવી. દાખલા તરીકે—અ નામના કોઈ શખશે અ નામના કોઈ શખસનું ખુન કર્યું,— એમ તોહોમત આવેલું છે. આ મુકદ્દમામાં મુદ્દાની જે હકીગત છે, તે આ પ્રમાણે:—અ એ અ નું મરણ નિપજવ્યું; અ ને ધરાદો અ નું મરણ નિપજવાનો હતો; અ ને અ ના કૃત્યથી ભારે અને તુર્ત આકસ્મિક કોષ ઉપજા થયો હતો; અથવા તો,—અ એ જે કૃત્ય કર્યું અને જેથી અ નું મોત નિપજ્યું, તે વખતે દિવાનાપણાના સંબંધથી પોતે કેવું કૃત્ય કરે છે તે સમજી શકે, તેમ ન હતું. આ પ્રમાણે દરેક ફોજદારી ગુન્હાના કૃત્યમાં અમુક શખસની જવાબદારી છે યા નથી તેનો વિચાર કરવામાં મુખ્ય જરૂરી બાબતો—તે મુદ્દાની હકીગત કહેવાએ. એ મુદ્દાની હકીગતની હસ્તી યા ગેરહાજરી ખતાવનારી બીજી જે જે હકીગતો બની હોએ તેને—લગતી હકીગત કહેવાએ. દુનિયાના કાર્યક્રમ પ્રમાણે અમુક કૃત્ય યા અમુક ગુન્હો અને ત્યારે તે પેહેલાં તે વખતે અને તે પછી, તે ગુન્હા સંબંધે અનેક હકીગતો બને છે. પણ અગર એવી સર્વે બાબતોનો પુરાવો લેવામાં આવે તો હરએક કામમાં વિના કારણે અતી લંબાણ થઈ કામનો નિકાલ આવતાં બહુ વખત લાગે. તેથી કાયદાએ અમુક હદ દરાવી છે, અને જે હકીગત એવી લગતી હોએ કે નજીકનો સંબંધ ધરાવતી હોએ, ને દૂરની ન હોએ, તેટલીજ હકીગતને માત્ર લગતી ગણીને, તે પુરાવામાં આજી એટલે લઈ શકાએ, એમ દરાવ્યું છે.

મુદ્દાની હકીકત દષ્ટાંતમાં ઉપર ખતાવેલી છે તેમ મુખ્ય, તથા તે સાથે જેને લગતી હકીકત કાયદાએ ગણેલી છે, તેનો પુરાવો કાયદાથી આપી શકાય, એમ હવું છે. આ રીતે દરેક કામની તપાસને ચોક્કસ હદ કાયદાએ કરી દીધી છે.

લગતી હકીકત.—હવે આપણે “લગતી હકીકત” કઈ કઈ નજીકની ગણીને પુરાવામાં આજી યા લેવાય, એમ કાયદાથી હવું છે, તે જોઈએ. આ નીચે કોષ્ટક આપ્યું છે, તેથી કલમવાર તે બાબત સમજાશે.

કલમ

બાબત.

૬. જે હકીમત મુદ્દાની હકીમત સાથે એટલો નિકટ સંબંધ ધરાવતી હોય કે, તે એક જ બતાવતું અંગ હોય, એટલે એક બીજા સાથે એવી યુગ્માએલી હોય કે, એકનો વિચાર કરતે, તે સાથે બીજાનો વિચાર કરવો જ પડે—દૃષ્ટાંતને સાર કલમ (૬) જુઓ.
૭. જે હકીમતો એવી છે કે—મુદ્દાની હકીમતનો પ્રસંગ કિંવા કારણ, કિંવા ફળ હોય; અથવા અમુક સંજોગોમાં તે મુદ્દાની હકીમત બની એમ દેખાડતી હોય, અથવા તેને લીધે, તેમ બનવાની તક ઉત્પન્ન થઈ હોય, તેવી હકીમત.—દૃષ્ટાંતો સાર કલમ (૭) જુઓ.
૮. જે હકીમત એવી હોય કે,—કોય મુદ્દાની હકીમતનો હેતુ, તૈયારી, તથા તે સંબંધે પ્રથમની કિંવા પાછળની વર્તણૂકનો પુરાવો દેખાડતી હોય, તેવી; દૃષ્ટાંતો સાર કલમ (૮) જુઓ.
૯. જે હકીમત એવી હોય કે,—કોઈ મુદ્દાની હકીમતના ખુલાસા સાર જરૂરીની હોય, અથવા પ્રસ્તાવના રૂપે હોય, અથવા મુદ્દાની હકીમતોમાંથી નિકળતું કોઈ અનુમાન ખરું છે કે ખોટું છે એમ બતાવતી હોય,—યા જેથી કોઈ ચખસ યા ચીજની ઓળખ સામીત થતી હોય,—યા—મુદ્દાની હકીમત અમુક જગ્યાએ અમુક વખતે બની એમ બતાવતી હોય,—યા બેહુ બાજુનો સંબંધ બતાવતી હોય, તેવી હકીમત; દૃષ્ટાંત સાર કલમ (૯) જુઓ.
૧૦. જે હકીમત એવી હોય કે અમુક ગુન્હો કરવાને કોઈએ સંપ યા મસલત કરી છે, અને તેવી મસલત યા સંપના સામાન્ય હેતુ સંબંધે કોઈએકે કાંઈ કહ્યું હોય, યા કર્યું હોય, તેવી હકીમત. દૃષ્ટાંત સાર કલમ (૧૦) જુઓ.
૧૧. જે હકીમત બીજી રીતે લગતી ન હોય, પણ—મુદ્દાની કિંવા લગતી હકીમતથી તદત ઉલટી યા વિરુદ્ધ હોય યા તેવી હકીમત બન્યા યા નહીં બન્યાને બલો યા ઓછો સંભવ, યા અશક્યપણું, બતાવતી હોય તેવી. દૃષ્ટાંત સાર કલમ (૧૦) જુઓ.
૧૨. કોઈ નુકસાનના દાવામાં જે હકીમત ઉપરથી કોઈ નુકસાનીની રકમ મુકદ્દર કરી શકે, તેવી હકીમત. (દિવાની કોર્ટની બાબત છે.)
૧૩. હક યાને રીતજા બતાવી આપતી હોય તેવી, (દિવાની બાબત છે.)
૧૪. કાંઈ મુદ્દાની હકીમતને સંબંધે,— કાંઈ મનની ક્ષિયતે—જેમકે ઇરાદો જ્ઞાન, બાન, શુદ્ધબુદ્ધિ, ગફલત, બેફીકરાઈ, દુષ્કર્મ, એવું કાંઈ બતાવી આપે, યા,—ચરીરની કિંવા ચરીરના મુખ દુઃખની કોઈ દેખાડી આપતી હોય તેવી હકીમત—દૃષ્ટાંત સાર કલમ (૧૪) જુઓ.

૧૫ કોઈ કૃત્ય થયું, તે અકસ્માતથી થયું કે ઇરાદાપૂર્વક થયું, એ પોલીસે આપનાર હકીગત દર્શાવે સારું કલમ (૧૫) જુઓ.

૧૬. કામ કરવાના કાર્યક્રમ યા કરેલી પદ્ધત સાબીત કરે, તેવી હકીગત-દર્શાવે સારું કલમ (૧૬) જુઓ.

નોટ—૪૫૨ પ્રમાણેની જુદી જુદી હકીગતને નજીકની ભગતી હકીગત ગણી છે, ને તેવી હકીગત પુરાવામાં ગ્રાહ્ય ગણવામાં આવી છે. કલમ ૬, ૭, ૮, ૯, ૧૪ એ કલમો વારંવાર ઉપયોગમાં આવે છે.

આવી ભગતી હકીગત ઉપરાંત બીજી કેટલીક બાબતો ગ્રાહ્ય ગણી છે. તે નીચે આપેલી હકીગતથી જણાશે.

કલમ ૧૭માં અંગીકાર એટલે—“એડમીશન” બાબત છે. ઘણે દરજ્જે એ દિવાની કામોને ભગતી છે.

કબુલત. (કલમ ૨૪થી ૩૦).

પોલીસને ઘણી અગત્યની બાબત “કબુલત”ની છે. તે પુરાવામાં લેવાય, એમ ઇરાવ્યું છે; પણ અમુક બાબતો અને સંજોગો હોય, તોજ; “કબુલત” બાબતમાં જાણવાનોગ નીચે પ્રમાણે છે.

કલમ. ૨૪. લાલચ, ખીક, વચન થી કબુલત.—કાંઈ લાલચથી, ખીકથી અથવા વચનથી તોહોમતદારે કરેલી કબુલત,—અગર તેવી લાલચ, ખીક, યા વચન કોઈ તે કામને અંગે અધિકારવાળા માણસ તરફથી આપેલું હોય, અને તેથી તે તોહોમત બાબતમાં તેની એવી કબુલત કીધાથી કોઈ સંસાર વિષય સંબંધે કાંઈ ફાયદો થશે, અથવા કાંઈ ગેરફાયદો દૂર કરી શકાશે, યા કાંઈ નુકશાન દૂર કરી શકાશે, એવી સમજીત હોય તો એવી કબુલત ગ્રાહ્ય નથી. કોરટને આવો કાંઈ પ્રકાર લાગે, તો તે કબુલત વિચારમાં લેશે નહીં.

તે કામને અંગે અધિકારવાળો માણસ કોને કેવો ? કસોટી આટલીજ કે,—તે માણસને તે કામમાં વચમાં પડવાની કાંઈ સત્તા હતી કે કેમ,—અને તેને કાંઈ હિત અથવા સંબંધ અથવા એવો લાભ હતો, કે તેવી સત્તા બ્યાજબી રીતે તેને પ્રાપ્ત થાય ? આ અર્થ પ્રમાણે કોઈ પોલીસ અમલદાર, પોલીસ પટેલ, માજિસ્ટ્રેટ, જડજ, વહાજુનો માલીક, ફરીઆદી અથવા તેની ઓરત, તેનો વકીલ, તેમજ તોહોમતદારને પકડવા

અટકમાં રાખવા, તપાસવા, અથવા ફરીઆદનું કામ ચલાવવા જેને તે કામમાં સત્તા હોય, તે બધા એવે કામને અગે અધીકારવાળાજ ગણાય, તેમજ,—તોહોમતદારનો શેઠ યા શેઠાણી, જે તેઓની મીલકત વિરૂદ્ધ કાંઈ તેણે ગુન્હો કર્યો હોય,—તો અધીકારવાળાજ ગણવા.

કલમ. ૨૫. પોલીસ આગળ કચુલત.—પોલીસ અમલદાર આગળ કરેલી કચુલત પુરાવામાં આણ નથી.

કલમ ૨૬. પોલીસના પહેરામાં કરેલી કચુલત—પોલીસના હવાલામાં, કબજામાં, કાંઈ હોય, ને કચુલત કરે, તે ખુદ માજસ્ટ્રેટ રૂબરૂ જે થઈ નહોય, તો તે આણ નથી. માજસ્ટ્રેટ સમક્ષ હોય તો,—આણ છે. (કી. પ્રો. કોડ કલમ ૧૬૪ પ્રમાણે હકીગત હોય તો,—એટલે રાજપ્રમુશી કરેલી તેને લાગે, તો).

કલમ. ૨૭. પોલીસના પેહેરામાં હોયને કરેલી કચુલતથી કાંઈ મુદ્દો જડે તો.—પોલીસના પેહેરામાં છતાં, તેના કચુલત જવાબથી એટલે ખબરથી, કાંઈ મુદ્દાની ચીજ યા હકીગત જડે, તો તે ખબરમાંનો જેટલો ભાગ તે જડવાનું સાધનરૂપ હોય, તેટલીજ માત્ર,—પુરાવામાં આણ છે.

નોટ.—આ કલમથી જણાશે કે કલમ ૨૫-૨૬ની સામાન્ય રીતે આ અપવાદ રૂપે કલમ ૨૭ છે. આ કલમનો પોલીસને ધણો ઉપયોગ પડે છે. પોતાના પેહેરામાં યા કબજામાં છતાં, અમુક તોહોમતદાર પોતે કરેલા ગુન્હાની કાંઈ હકીગત જાહેર કરીને કાંઈ ચોરીનો માલ, મુડદું, મારવામાં વાપર્યા હોય તે મુદ્દાના શસ્ત્રો, યા ગુન્હામાં વાપર્યા હોય તે ઓળરો, લોહીવાળા કપડાં, વગેરે કાંઈ તે કામને અગે મુદ્દાની ચીજની ખબર આપે, અને પોતે કહાડી આપે,—ખતાવે,—યા તેની ખબરથી પોલીસ કાઢાડે તો,—તેવા સંજોગમાં, જેટલી ખબર યા હકીકત આ મુદ્દાની ચીજની શોધનેજ લગતી હોય, એટલે તે જડવાને લગતી હોય, તેટલીજ ખબર પુરાવામાં આણ છે; પછી તે કચુલત હોય યા નહોય.

યાદ રાખવું તે આખી જુઆની આણ છે, એમ નથી. મુદ્દાની ચીજ જડી, તેને જેટલી તુર્ત તાલુક ધરાવતી હોય, તેટલીજ માત્ર પુરાવામાં લેવાય; વધારે કબી નહીં,

થતી હોએ, તેટલેજ દરજ્જે, કરનારને પણ હોવી જોઈએ. આ પ્રમાણેની શરતો પ્રમાણે બધું હોએ, તો તેની કમુક્ત બીજા સહતોહામતદાર વિરુદ્ધ, વાપરી શકાએ છે. તેથી આવો પુરાવો બહુ નબળા પ્રકારની સાબીતી ગણવી; અને તેટલુંજ, કદી બસ ગણાશે નહીં. બીજી વધારે હકીગતનો સ્વતંત્ર પુરાવો હશે, તોજ કાયદો થશે.

મરતી વખતની જુબાની.

મરતી વખતની જુબાની—“ હાઈંગ ડેક્લેરેશન ”.—ખુનતા કામમાં યા તેવાં બીજાં કામમાં, કોઈ રાખસના જીવતાં તેની જુબાની લેવાઈ હોએ, યા તેણે કાંઈ મજકુર કલ્હા હોએ, તે તેના મોતના કારણની બાબતમાં હોએ, યા તેનું મોત પરીણામે થયું, સંબંધી હકીગત બાબત હોએ, તો તે કલમ ૩૨ પ્રમાણે પુરાવામાં આવે છે. એ બાબતમાં યાદ રાખવાનું, નીચે મુજબ છે:—

૧જી—એવી જુબાની લખીતવાર હોએ, યા માત્ર મોઢાની પણ હોઈ શકે; અને તે માજસ્ટ્રેટ રૂમરૂ, યા કોઈ પોલીસ અમલદાર રૂમરૂ, યા કોઈ બીજા રાખસ રૂમરૂ હોઈ શકે. બોલી ન શકતો હોય, તો સમજી શકાય, તેવી સ્પષ્ટ નિરાની યા સંજ્ઞાથી કહે, તે પણ ચાલી શકે, કસમ ઉપર હોય. યા ન હોએ, તોએ ચાલે.

૨જી—તેના મોતના કારણસંબંધેજ હોએ; અથવા જે હકીગત ઉપરથી તેનું મરણ થયું, તે બાબતમાં પણ હોઈ શકે.

૩જી—જુબાની આપનાર માણસ પછીથી મરી ગયેલો હોવો જોઈએ; તોજ વપરાએ; કમી એવી જુબાની આપ્યા પછી તે જીવતો રહે, તો મરતી વખતની જુબાની તરીકે કલમ ૩૨ પ્રમાણે તેનો ઉપયોગ થઈ નહીં શકે પણ કલમ ૧૫૭ પ્રમાણે તેની જુબાનીને ખરાપણની પુછી આપવામાં ઉપયોગી પડી શકે.

૪જી—જુબાની આપતી વખતે, તે મરી જશે. એમ પોતે આશ્વા રાખતો હોય. એમ સાબીત કરવું જરૂરનું નથી.

૫ જી.—લખી લીધેલી જુબાની હોય તો સવાલ જવાબના આકારમાં લખેલી જોઈએ. સૂચક સવાલો થયા હોએ, ને હા, -હા, -હા, -એમ તે કહી ગયો હોએ, તે નહીં ચાલે. ખનતાં મુખી મરનારનાજ રાખદો જવાબમાં લખવા જોઈએ. તેની જતમાહીતીનીજ બાબત જોઈએ.

૬જી.—સાક્ષીદાર કોઈ કહી શકે ને કાયદાથી હાખજ થઈ શકે તેવોજ

મળકાર જોઈએ. કાર્ણાપકરણી, સાંભળેલી બાબતો, એવું કાંઈ ન જોઈએ.

૭૩.—આવી મરતી વખતની જુથાની તોહોમતદારની તરફેણમાં, તેમજ વિરૂદ્ધ ગમે તેમ વાપરી શકાય.

૮૩.—તેની જુથાનીના ભરોસાપણા ઉપર દોષ આણવા છુટ છે.

૯૩.—તે જુથાની સંપૂર્ણ જોઈએ; થોડી જુથાની આપી હોય, ને મરનાર તે સંબંધી કાંઈ ખુલાસાએ વધવટ કરવાનો હોય તેટલામાં તે મરી જાય, તો જુથાની અપૂર્ણ યા અધુરી ગણી, કામ ભાગશે નહીં.

આ બાબત પોલીસ અમલદારને બહુ કામની છે. મરતી વખતની જુથાની બનતાં સુધી કોઈ માહિતરેટ પાસે કસમ ઉપર લેવાડવી, ને તોહોમતદાર પકડાયો હોય, તો તેને ત્યાં રૂબરૂ દાખર રાખી ‘ઓળખ’ કરાવી લેવી. તેટલો વખત ક્યાં ન હોય, તો દાકતર આગળ, કોઈ ખીજ આગળ, યા પોલીસ આગળ કરેલી જુથાની પણ ચાલશે. ફી. પ્રો. કોડ. ૧૬૨ ની રકમ ૨ જીથી આમ કરવાની છુટ છે; અને પુરાવામાં ગણાશે.

“એકરૂપટ” — વૈદ્યક વિધાના ખાસ નજીકાર તરીકે, પુરાવામાં દાકતરની જુથાની લેવાય છે. તેમજ “શીંગર ઇમ્પ્રેશન” — અંગુઠાની છાપથી સાબીતી લેવાય છે. (કલમ ૪૫).

અંગુઠાની છાપની સરખામણી બાબત કલમ ૭૩ છે.

હસ્તાક્ષર મેળવવાં વગેરે બાબત કલમ ૭૩ છે.

ફોજદારી કામમાં ચાલચલગતનો પુરાવો

આ વિશેમાં કલમો ૫૩, તથા ૫૪ છે. કોઈ પણ ફોજદારી કામમાં તોહોમતદાર સારી ચાલચલગત અને સારી વર્તણૂકનો છે, એમ તે સાબીત કરી શકે. (કલમ ૫૩) — તે નહારી ચાલનો છે, એમ સામાન્ય નિયમે લગતી હકીકત ગણી પુરાવામાં ગ્રાહ્ય નથી. (કલમ ૫૪). પણ તેની સારી ચાલનો પુરાવો તેણે આપ્યો હોય, તો પછી તેના જવાબમાં અને રહીઆ તરીકે, તે નહારી ચાલનો છે, એમ સાબીત કરી શકાય છે.

અમુક શખસની ખરાબ ચાલજ બધાં “મુદ્દાની બાબત” છે, (જેમકે સારી ચાલ બાબત જામીન લેવાડવા વિગેરેમાં) ત્યાં તો તેવો પુરાવો ગ્રાહ્ય છે. અને આ કલમથી બાધ નથી.

પુરાવાનો બોલો.

ખ્રીષ્ટીય કાયદાનો એવો સ્થાપિત નિયમ છે કે, દરેક શખસ, તેના ઉપર તોહોમત સાબીત થતાં સુધી, નિરપરાધી છે એમ સમજવાનું છે. એવું તોહોમત સાબીત કરવાને પુરાવાના કાયદાને અનુસરીને આજ એવો પુરાવો રજુ કરવો પડે, ને તે પુરાવો રજુ કરવાની ફરજ કોહોની, તેને લગતી વિગેરે બાબતમાં કલમો ૧૦૧ થી ૧૧૪ છે,

સ.— હરેક ફોજદારી કામમાં પુરાવો આપવાનો બોલો કેને શીર સમજવો?

જ.—જેને પોતાનો કેસ સાબીત કરવો હોય તેને શીર; કોઈ બાબતથી પુરાવો ન આપવામાં આવે તો જે નિષ્કળ થાય, તેને શીર સમજવો. વળી, અમુક ગુન્હાક્રિત કૃત્યનો સમાસ અમુક અપવાદમાં થાય છે, એવું બતાવવાની જેની ઇચ્છા હોય, તેણે તેમ બતાવવું જોઈએ. વળી અમુક બાબતની માહિતી યા જ્ઞાન ખાસ કરી અમુક શખસને છે એમ હોય, તો તે બાબત તેણે સાબીત કરવી પડે. (કલમ ૧૦૧, ૧૦૨, ૧૦૩, ૧૦૫, ૧૦૬).

ખ્રીષ્ટ બાબતો આ પ્રકરણમાં કાયદામાં છે, તેની પોલીસને જરૂર નથી. કેટલીક બાબતનું કોઈ અનુમાન પણ કરી શકે છે, અને માણસજાતની સામાન્ય રીતભાત, દુનિયામાં બનતા બનાવોનો કુદરતી નિયમ, એ વિગેરે ઉપર વિચાર કરીને, અમુક બાબતમાં અનુમાન કાઢી શકે, જેમકે, મેલાપીની જુવાની ને મુખ્ય બાબતોમાં ખરાપણાની પુષ્ટિ ન હોય, તો માન્ય કરવા લાયકની ન ગણવી; અમુક ચોરી થયા પછી તુરત ચોરીનો માલ અમુક શખસના કબજામાં મળે, તે પોતાના એવા કબજા બાબત સંતોષકારક ખુલાસો ન કરે, તો તેજ ચોર છે, યા તો ચોરીનો માલ જાણુવા છતાં રાખનારો છે, એમ અનુમાન થઈ શકે. (ક. ૧૧૪).

સાક્ષીઓની સાક્ષી આપવાની યોગ્યતા,

સાહેદી આપવાને કોણ લાયક છે?—“સર્વે કોઈ શખસ સાહેદી આપવાને શક્ત છે એમ સમજવું; પરંતું કોર્ટની નજરમાં એમ આવે કે કાચી ઉમ્મરને લીધે, અથવા અતિશય જઘણીને લીધે, અથવા શરીરના કિવા મનના કાંઈ રોગને લીધે, અથવા એવા પ્રકારના બીજા કોઈ કારણને લીધે, તેને જે સવાલ પુછવામાં આવે, તે તે સમજી શકતા

નથી, અથવા તે સવાલોના સમજણવાળા જવાબ આપી શકતા નથી, તો તે શખસો શાહેદી આપવા શકત છે, એમ સમજવું નહીં.

પ્રશ્નાસો.—દિવાનો માણસ શાહેદી આપવાને અશક્ત નથી; પરંતુ તેને સવાલ પુછવામાં આવે, તે જો દિવાનાપણાના સમ્બંધથી તે સમજી શકતો ન હોય, તો, તે અશક્ત છે” (કલમ ૧૧૮).

મુગો માણસ પોતાની સાક્ષી જે રીતે સમજવી શકાય તેમ આપે; જેમકે ઉઘાડી કોર્ટમાં લખીને, યા નિશાની બતાવીને. (કલમ ૧૧૯).

કોઇ શખસ વિરૂદ્ધ ફોજદારી કામ ચાલતું હોય, ત્યારે તેનો ધણી યા ધણીઆણી સાક્ષી આપવા લાયક ગણવાં. (કલમ ૧૨૦).

કલમ ૧૨૩—રાજ્ય પ્રકરણ સંબંધી કાંઈ માહિતી પ્રસિદ્ધ ન કરેલાં એવાં દફતરથી કોઈ શખસને મળી હોય, તો તેને તે બાબત જુબાની આપવા દેવાશે નહીં.

કલમ ૧૨૪—જનહર હિતને ખલેલ થાય, એવી કોઈ બાબત ભરસા ઉપર કોઈ સરકારી અમલદારને મળી હોય, તો તેમ તેને લાગેથી, તેવી હકીમત ઉઘાડી પાડવાને તેને ફરજ પાડી ન શકાય.

સ,—પોલીસને પોતાના બાનમીદારનું નામ આપવાની ફરજ પાડી શકાય કે ?

જ.—નહીં. ગુન્હો કર્યા સંબંધી જેની મારફતે યા ગુન્હાને સંબંધે કોઈ તરફથી બાતમી પોલીસને મળી હોય, તેવા કોઇ બાતમીદારનું નામ આપવાની તેને ફરજ પાડી શકાતી નથી. (કલમ ૧૨૨).

સ.—કોઇ જવાબ આપવાથી પોતે દોષીત ઠરે તેવું હોય, ત્યારે સાક્ષીદારને તેવા સવાલનો જવાબ આપવા ફરજ પડાય કે ?

જ.—મુકરદમાની બાબતને લગતી કોઇ મુદ્દાની બાબત ઉપર એવો સવાલ પુછયો હોય, તો તેણે જવાબ આપવોજ પડશે. માત્ર એટલું જ ઠર્યું છે કે, આ પ્રમાણે ફરજ પાડવાથી આપેલા જવાબથી તેને કેદ પકડવો યા તેના ઉપર ફોજદારી ચલાવવી અથવા એવાં કોઈ કામમાં તેની વિરૂદ્ધ સાબીત કરવું, એમ ઉપયોગ થઇ નહીં શકે; પણ તેવા જવાબથી પ્રતિષ્ઠા ઉપર ખોટી જુબાની આપ્યાનું કામ ચાલવા સરખું હશે, તો ચાલી શકશે.

(કલમ ૧૩૨).

સ.—મેલાપીની એટલે સહતોહોમતદારની જુખાની બાબતમાં શું કાયદો છે ?

જ.—મેલાપીને કોઈ તોહોમતદાર વિરૂદ્ધ લાયક સાક્ષી ગણવો, અને તેની પુષ્ટિમાં પુરાવો ન લેતાં ફક્ત તેનીજ જુખાની ઉપર શિક્ષાનો દરાવ કરવામાં આવે તો, તે ગેરકાયદે નથી. (કલમ ૧૩૩).

નોટ.—મેલાપીને ક્રી. પ્રો. કોડ કલમ ૩૩૭ પ્રમાણે મારી આપીને સાક્ષીદાર તરીકે લઈ શકાય છે. તે વિશે આ ચોપડીમાં પાને ૧૦૯ ૧૧૦માં હકીગત આપી છે. મેલાપીની જુખાની સાક્ષીદાર તરીકે લેવાના કેટલાક રસ્તા દરેલા છે; ૧ લો,—મારી આપીને; ૨ જો.—શિક્ષાનો દરાવ તેના ઉપર થયો હોય, ને પછીથી બીજા સહતોહોમતદાર ઉપર તે કેસ ચાલે ત્યારે તેની સાક્ષી એવા પછીના કામમાં લેવાય; ૩ જો.—મેલાપી તરીકે પકડાઈ પછી તેને “ડીસ્ચાર્જ” કરી છોડયો હોય, તોપણ લેવાય; ૪ થો.—ગુન્હો એક હોય, પણ કેસ જુદા જુદા ચાલે તો તેના ઉપરના તોહોમતનો નિકાલ થતાં પેહેલાં પણ, બીજા કેસમાં જુખાની લેવાય; ૫ મો.—મેલાપી છતાં, જેને હજુ ગુન્હો સાથે તોહોમતદાર તરીકે પકડયો નહોતો, યા ઇન્સાફ ઉપર મુકયો ન હોય તો, આ પ્રમાણેની ગમે તે કોઈ રીતે મેલાપીની જુખાની પ્રતિજ્ઞા ઉપર લઈ શકાય.

તેની જુખાનીના ઉપયોગની બાબતમાં,—કાયદાથી આવી જુખાની અગર તે પુરી ભરોસાદાર લાગતી હોય, સવ્યાધીની ખાત્રી થતી હોય, જુખાનીમાં કાંઈ સરાહગત યા જુદાણું નથી અને તેની કીમતની કસોટી તેટલાથીજ થઈ શકે છે, એમ જણાવું હોય, તો તેટલાજ ઉપરથી શિક્ષાનો દરાવ કોઈ કોર્ટ કરે તો ગેરકાયદે નથી.

પણ,—હાઈ કોર્ટના અસંખ્ય ફેસલાઓને આધારે એવું કહે છે કે, આ કલમ ૧૩૩ સાથે પુરાવાના આકટની કલમ ૧૨૪ મી પણ વિચારમાં લેવી જોઈએ. તેમાં એમ છે કે, ફનીઆના ચાલુ ક્રમ પ્રમાણે એવું અનુમાન કોર્ટ કરી શકે, કે ચોખ્ખું અને મુદ્દાની બાબતોમાં બીજી પુષ્ટિ ન હોય, તો મેલાપીની જુખાની ભરોસા પાત્ર ગણવી નહીં.

તેથી હાલપણની રૂલ જેને કાયદાનો આધાર છે, તે આવી ફરી છે કે, મેલાપીની જુખાની સામાન્ય રીતે દુષિત અને રંગેલી તરીકે ગણીને, તેની

ગુપ્તાનીની પુષ્ટિમાં, મુદ્દાની બાબતમાં, બીજા સ્વતંત્ર પુરાવાની અવશ્ય જરૂર છે. અને જ્યાં સુધી ગુન્હો બન્યો તે બાબતમાં, તેમજ અમુક તોહોમતદારનો તે સાથે સંબંધ છે,—એ બે બાબતોમાં વધુ પુરાવા ન હોય, ત્યાં સુધી શિક્ષાનો દરાવ થઈ ન શકે. લાલચને લીધે, યા ધર્ષા, દ્રેષ, દુશ્મનાઈ, વગેરે અનેક કારણોને લીધે મેલાપીને ગુરુ બોલવાની ઇચ્છા હમેશા રહે છે, એમ ગણીને, કોઈને ગેરઠન્સાદ ન થવાને ખાતર આ સામયેતીનો નિયમ ઠર્યો છે.

પરંતુ, જે કામ કાંઈ ઉતરતા પ્રકારનું છે;—જેવું કે લાંચ રૂશવતનો કેસ,—તેમાં મેલાપીની ગુપ્તાનીને આવી પુષ્ટિની જરૂર ગણાતી નથી. કેમકે આપનાર યા મદદ કરનાર પોતાની સામેલગીરી બતાવવાથી પોતાને માથે શિક્ષાનું જોખમ હારી લે છે. તેથી તેને પુષ્ટિની જરૂર ગણી નથી. આ પ્રમાણે મુંબઈ હાઈ કોર્ટ ઘણાં કેસલામાં દરાવ્યું છે.

સાક્ષીની સંખ્યા.—આટલા, અથવા અમુક સંખ્યા સાક્ષીની હોય, તોજ ગુન્હાની સાબીતી થાય એવું નથી. બરોસાને સંપૂર્ણ રીતે પાત્ર એવો એકજ ફક્ત સાક્ષી હોય, તો પણ સાબીતીનો દરાવ, કોર્ટને ગોચ્ય લાગે તો, કરી શકે. (ક. ૧૩૪).

સાક્ષીઓની તપાસણી બાબત.

સ.—કોઈ કેસમાં, સાક્ષીઓની તપાસણીનો કંમ વગેરે શી રીતે છે ?

જ.—જે પક્ષકારે, કોઈ શખસને પોતાના શાહેદ તરીકે બોલાવ્યો હોય, તે સાક્ષીને તપાસે, તેને “**મુખ્ય તપાસણી**” કહેવાય. તે સર્વેથી પેહેલી થાય. તે પછી,—તેની વિરૂદ્ધ પક્ષવાળો તેની ઇચ્છા હોય તો તેને તપાસે. તેને,—“**ઉલટ-તપાસણી**” કહેવાય; ને તે પછી જરૂર લાગે તો, બોલાવનાર પક્ષ ફરીથી તેને તપાસે તે,—“**ફરી તપાસણી**” કહેવાય.

હરેક તપાસણીમાં લગતા સવાલજ પુછાયે; પણ “**મુખ્ય તપાસણી**”માં જે બાબતો ઉપર સવાલો પુછ્યા હોય, તેટલીજ બાબત ઉપર “**ઉલટ તપાસણી**”માં પુછવું, એવું કાંઈ નથી. ગમે તેટલી બાબતો ઉપર પુછાયે, પણ માત્ર તે લગતી બાબત જોઈએ.

“ફરી તપાસણી”નો હેતુ એવો છે કે “ઉલટ તપાસણી”માં પુછેલા સવાલથી અપાએલા જવાબનો યોગ્ય ખુલાસો કરવો. નવી હકીગત તેમાં પુછાએ નહીં. અગર પુછવાની જરૂર હોએ, તો કોર્ટની પરવાનગીથીજ તેમ શકે; અને એવી બાબતો ઉપર “ઉલટ-તપાસણી” કરવાનો સામા પક્ષને હક છે. (કલમ ૧૩૭, ૧૩૮)

સ.—“સૂચક સવાલ”—કોને કેહેવાય ?

જ.—સવાલ પુછનાર જે જવાબની “આશા રાખતો હોય, તેવા જવાબ સૂચવનાર સવાલને” સૂચક સવાલ કેહેવાય. (કલમ ૧૪૧).

સ—સૂચક સવાલ ક્યારે પુછી શકાએ, ને ક્યારે ન પુછાએ?

જ.—“સૂચક સવાલ”—ઉલટ-તપાસણીમાં પુછવા હક છે. ‘મુખ્ય તપાસણી’ માં સામા પક્ષવાળા હરકત કરે તો પુછાએ નહીં; તેમ ‘ફરી-તપાસણી’માં પણ પુછાએ નહીં. પણ જે બાબતો માત્ર પ્રસ્તાવના રૂપે છે, અથવા જે પૂરતી રીતે સાબીત થઇ છે એમ કોર્ટને લાગે, તે બાબતમાં ‘મુખ્યતપાસણી’માં સૂચક સવાલ પુછાએ (કલમ ૧૪૨, ૧૪૩)

નોટ.—કાયદામાં એવી છુટ છે કે “સૂચક સવાલો” ઉલટ તપાસણીમાં પુછાય. પણ તેથી કોઈ એમ કરતું નથી કે જે જવાબો જોઈતા હોએ, તે સાક્ષીના મ્હોમાંજ મુકવા; અને જ્યારે કોઈ સાક્ષી પોતાની જુબાની આપવાની દબથી તથા રીતભાતથી એમ બતાવી આપે, કે સામા બાબુની ઇચ્છા અનુસાર જવાબ આપવા તે બહુ ઇતેમ્મર છે, ત્યારે એવા “સૂચક સવાલ” પુછવા કોઈ રીતે યોગ્ય નથી. તેથી તેમ હકીગત હોએ, ત્યારે કોર્ટને તેવી અરજ કરેથી, હકીગત ઉપર વિચાર થઇ “સૂચક સવાલો” અમુક તૈયાર રૂપમાં પુછવા નહીં દે, એમ બનશે.

એવો સાક્ષી કોઈ એવા ‘સૂચક સવાલ’નો જવાબ આપશે, અને સામા પક્ષની તરફેણમાં જવાબ આપવાની અતિ આતુરતા અને ઉત્કંઠા જણાવે, તો કોર્ટ તેની તે રીતે આપેલી જુબાની ઉપર ભરોંસો બહુ ઓછો રાખશે. આવા જવાબથી સંતોષકારક સાબીતી કદી ગણાશે નહીં.

સવાલો પુછતાં ધુન્કવું, ધાંટા પાડવા વિગેરે બાબત.—કેટલીક વાર સાક્ષીએને સામા પક્ષવાળો વકીલ સવાલ પુછતાં જોરથી બરાડા યા ધાંટા પાડી,—યા ધુન્કીયાં કરી,—યા ગુસ્સાનો આવેશ બતાવી,—યા તડકાવી,

સવાલો પુછે છે. નયજો સાક્ષી, યા અબણ ગામડીયો, યા સીધો સાદો માણસ જે કોર્ટના કામથી અગ્નણ છે, તે આ રીતે કારણ વગર ગભરાઈ નાએ છે, તે જવાબમાં ઘોઠાજો કરે છે. આવી વખતે ‘પ્રાસીક્યુશન’ ચલાવનારની ફરજ એ છે કે સાક્ષીને સાર કોર્ટનું રક્ષણ માંગવું; કોર્ટ તેવું જાણશે, તો જરૂર રક્ષણ આપશેજ. સાક્ષીદાર કોર્ટમાં સાક્ષી આપવા આવે છે, તેમાં તે માત્ર જાહેર ફરજ ના હિતમાંજ આવે છે એમ સમજવું. તેથી તેની પ્રત્યે અધિષ્ટિત યા ગેરવાજખી વર્તણૂક કોઈ વિચારવંત કોર્ટ કમ્બલ કદી રાખશેજ નહીં. એક કાયદાના નામાંકિત પુસ્તક કર્તાના શબ્દમાં કહીએ તો,—“**આઉપીટીંગ**” યા ધુરકયું, ડ્યાવવું,—એ એવા પ્રકારનો ગુન્હો છે, કે અગર તે ગુન્હામાં કોર્ટ પોતે “મેલાપી” ન થાએ, તો કોઈ પણ વકીલ તેવો કરી શકેજ નહીં.

સ—પોતાના સાક્ષીની, તેને બોલાવનાર પક્ષ ‘ઉલટ-તપાસણી’ કબી કરી શકે ?

જ.—સામાન્ય રીતે થઈ ન શકે; પણ તે કબી ઉપરા ઉપરી વિરૂદ્ધ જવાબ આપીને, પોતાની વિરૂદ્ધ વલણ દેખાડે, યા પોલીસમાં જુયાની આપ્યા પછી કોર્ટમાં ફરી જઈ, વિરૂદ્ધ જવાબો આપી વિરૂદ્ધ વલણ દેખાડે, તો કોર્ટની પરવાનગીથી તેને ‘સામે સાક્ષી’ ગણી, તેને ‘ઉલટ-સવાલ’ પુછી શકીએ (કલમ ૧૫૪). એ પ્રમાણે પરવાનગી આપ્યા પછી ‘ઉલટ-તપાસણી’માં તેના ભરોસા ઉપર દોષ આજુવાના સવાલો પણ પુછી શકાએ.

નોટ.—એક જે સવાલોના જવાબ સામા આપવાથી તેને ‘વિરૂદ્ધસાક્ષી’—‘**હોસ્ટાઇલ-વીટનેસ**’ ગણાએ નહીં પણ વધારે જવાબો પછી તેની વલણ વિરૂદ્ધ છે, એમ પુરતી રીતે દેખાએ, તોજ આમ પરવાનગી મળશે. તે વગર કોર્ટ પરવાનગી નહીં આપે.

લખીતવાર આગળની કોઈ જુયાની ઉપર ‘ઉલટ-તપાસણી.’—કેસને લગતી બાબતમાં કોઈ સાક્ષીએ આગળ લખીત જુયાની આપી હોએ, યા આપેલી જુયાની લખી લેવામાં આવી હોય, તો તે જુયાની તેને બનાવ્યા વગર, અને સાખીત કર્યા વગર, તે ઉપર તેની ‘ઉલટ-તપાસણી’ થઈ શકશે; પણ અમર તેને તે લખાણને આધારે જુઠો પાડવાની ધારણા હોય ત્યારે, તે લખાણ કરતાં અવધ જે ભાગથી તેને

જુદો પાડવાની ધારણા રાખી હોય, તે તેને વાંચી બતાવવા નોંધાયે.
(કલમ ૧૪૫). તેનું ધ્યાન તે ઉપર ખેંચવું નોંધાયે, એ જરૂરનું છે.

નોંદ.—કી. પ્રો. કોડ. કલમ ૧૭૨ મુજબની કાયરી, સામાન્ય રીતે, પક્ષકાર બેઈ શકે નહીં. પણ કોઈ પોલીસ અમલદારને જુદો પાડવા તેના ઉપયોગ કોર્ટ કરે, તો આ કલમ પ્રમાણે તેને બતાવવી બેઈએ.

સ.—‘ઉલટ-તપાસણીમાં’માં ‘સૂચક સવાલો’ શિવાયે, બીજા કેવા સવાલો પુછાય ?

જ.—નીચે મુજબના સવાલો પુછી શકાયે;—

૧જી.—શાહેદ મચકુર સાચું બોલે છે કે નહીં, તેની પરીક્ષા લેવા બાબત;

૨જી.—તે કાણુ છે, તથા તેની સંસારમાં કેવી સ્થિતી છે, અથવા

૩જી.—તેની ચાલચલગતને હાનિ લગાડી તેના ઉપરનો ભરોસો નબળો પાડવા બાબત; આવા સવાલોના જવાબ ઉપરથી પ્રત્યક્ષ કિંવા પરંપરા સંબંધે શાહેદ મજકુર ગુન્હામાં આવે એવું થતું હોય, અથવા જવાબ મજકુર તેને દ્રવ્ય દંડને કિંવા કાયદો તોડવાની ગુન્હેગારીને પાત્ર કરતો હોય, અથવા તે ઉપરથી પ્રત્યક્ષ કિંવા પરંપરા સંબંધે તે દ્રવ્યદંડને કિંવા કાયદો તોડવાની ગુન્હેગારીને પાત્ર થાય, એવું થતું હોય, તોપણ સવાલ મજકુર પુછી શકાયે છે. (કલમ ૧૪૫).

નોંદ—આવા સવાલો કેસને લગતી મુદ્દાની બાબતોમાં હોય, તો કલમ ૧૩૨ પ્રમાણે જવાબ દેવાની તેને ફરજ પડાયે. તેમજ આવાં સવાલો, બહુ દૂર વખતના બનાવ બાબત હોય, અથવા બાબત બહુજ નજીવી હોય, તો, યા સાક્ષીની જુબાનીની અગત્યતા ઉપર વિચાર કરતાં, તે પુછવા કેવા બ્યાજબી નથી, એમ લાગે, તો કોર્ટ પુછવા નહીં દે. (કલમ ૧૪૬).

આવા સવાલોના જવાબ અપાઈ મયા બાદ તેના વિરૂદ્ધ સામાન્ય રીતે પુરાવા અપાઈ ન શકે, પણ પક્ષપાત જણાય તો, યા પેરતર સભ ચયાં છતાં ના કહે, તો તેની વિરૂદ્ધ પુરાવા અપાયે, તે વિશે કલમ ૧૫૩ બેવી.

સ.—શાહેદના ભરૂસા ઉપર દોષ આણવાનો હેતુ હોય, તો કેવા સવાલ પુછી શકાયે ?

જ.—સામા પક્ષવાળા, અગર કોર્ટની પરવાનગીથી જે પક્ષે તેને બોલાવ્યો હોય, તે નીચે પ્રમાણે દોષ લાવવા સવાલો પુછી શકે છે:—

“(૧) જે શખસો એવી શહેદી આપે છે કે શહેદ મજકુરને હમે પીછાનીએ છીએ, તે ઉપરથી હમે તેને ભરોસાને પાત્ર માનતા નથી. તેવા શખસોના પુરાવાથી.

(૨) પુરાવો આપવાને શહેદ મજકુરને રૂસ્વત આપવામાં આવી છે, અથવા આપવા માંડેલું; તે કબુલ કરવામાં આવ્યું છે, અથવા તેને હર કાંઈ બીજી અયોગ્ય લાલચ મળી છે, એવું સાબીત કર્યાથી,

(૩) શહેદ મજકુરની શહેદીના જે ભાગવિરુદ્ધ પુરાવો આપી શકાતો હોએ, તે ભાગ, પેસ્તર તેની કહેલી અથવા લખેલી હકીકતથી વિરુદ્ધ છે, એવું સાબીત કર્યાથી,

(૪) જ્યારે કોઈ શખસના ઉપર બળાત્કાર સંભોગ કર્યાને માટે, અથવા બળાત્કારે સ્ત્રીગમન કરવાની કોશિસને માટે, ફોજદારી મુકદ્દમે આલતો હોય, ત્યારે ફરીઆદ કરનાર ઓરત બહુ કરીને બદ્યલણની છે, એવો પુરાવો આપી શકાય છે (કલમ ૧૫૫).

કલમ ૧૫૬—કોઈ સાક્ષી લખતી જુબાની આપે, ત્યારે, તેની પુષ્ટિ સાડ બીજી હકીકત બની હોએ, તે વિશે સવાલો પુછાએ.

કલમ ૧૫૭—કોઈ સાક્ષીએ જુબાની આપી હોએ, તેજ બાબત તેણે આગળ કાંઈ જુબાની આપી હોએ, તો તેના ખરાપણની પુષ્ટિમાં આગલી જુબાની રજુ કરી શકાએ. મરતી વખતની જુબાની કલમ ૩૨ પ્રમાણે લેવાયા બાદ, તે શખસ જીવે, તો તેની આગલી જુબાનીએ રીતે પુષ્ટિ સાડ સાબીત કરી પુરાવામાં લખલ થઈ શકાએ છે.

ફી. પ્રો. કોડ કલમ ૧૬૨માં ફરમાવ્યું છે કે પોલીસ આગળ જાહેરી જુબાની પુરાવા તરીકે ન વાપરી શકાએ, તે કાયદાને તો આ કલમ લાગુ નથી.

સ.—યાદદાસ્ત તાજ કરવા બાબતમાં શું કાયદાના નિયમો છે?

જ.—કોઈ શખસની શહેદી થતી વખતે, જે બાબત ઉપર તેને સવાલ પુછવામાં આવે, તેવે વખતે, તે બાબતમાં પોતે કાંઈ લખાણ તે વખતે કરેલું હોએ તો તે,—અથવા એટલી તુરત મુદતમાં તે પછી કર્યું હોએ, કે તે બાબત તેની યાદદાસ્તમાં તાજ હતી એમ કાર્ટને લાગે, તો તે—લખાણ જોઈ, પોતાની યાદદાસ્ત તાજ કરી શકે છે. આગર કોઈ બીજાએ એટલા વખતમાં કાંઈ તેવું લખાણ કર્યું હોએ, અને સાક્ષીદારે વાંચ્યું ત્યારે તે ખરું છે એમ જાણતો હોએ, તો તે ઉપરથી પણ યાદદાસ્ત

તાણ કરી શકે છે;—એવા લખાણની નકલ ઉપરથી પણ યાદદાસ્ત તાણ કરી શકે;—જો અસલ લખાણ રજુ ન થઈ શકવા આપતમાં કોર્ટને સતોપકારક ખુલાસો થાયે તો. (કલમ ૧૫૯).

ઉપર પ્રમાણે યાદદાસ્ત તાણ કરવા કોઈ લખાણ વાપર્યું હોયે તે, સામી આગુવાળા માંગે, તો બતાવવું જોઈયે, અને તે ઉપર તે ‘ઉલટ—તપાસણી’ કરી શકે. (કલમ ૧૬૧).

નોંધ.—પોલીસ અમલદાર પોતાની યાદદાસ્ત તાણ કરવા ખાતર જો પોલીસ ડાએરી, યા કેસનાં પોતાના પોલીસ ટીપણી કોર્ટમાં જુએ તો તે સામી આગુવાળાને જોવાનો હક થાયે છે. તેથી પોતાની યાદદાસ્ત તાણ કરવા તે કોર્ટમાં વાપરવાંજ નહીં. પણ ઘેરથી વાંચી યાદ રાખવું, યા પેનસીલથી જરૂર જોગ ટાંચણ પોતે સમજે તેટલી અને તેવી, કરી લેતા આવવું. અલખત, તે ટાંચણ પણ કોર્ટમાં વાંચવામાં લેવાય, તો સામી આગુને જોવાનો હક છે.

કલમ ૧૬૫.—જડજ, યા માણસ્ટ્રેટને, કોઈ લગતો યા ન લગતો, ગમે તે સવાલ, ગમે તે વખતે, સાચું શોધી કહાડવા સાડ પુછવાનો હક છે. કોઈ આગુવાળા તેવા હકની આપતમાં હરકત કરી શકે નહીં.

“ડીમીનર.”—સાક્ષીદારના હાવભાવ.—સાક્ષી આપતાં સાક્ષીદારના મોઢાની શિકલ,—અણધારેલા સવાલથી ગભરાવું,—જવાબમાં ઢીલ કરવી,—વગેરે સાક્ષીની રીતભાતની અકુદરતી અને વિચિત્ર રીતભાતથી તેની સાક્ષીના સાચાપણા ઉપર યા ખોટાપણા ઉપર વિચાર થઇ શકે છે. અને કી. પ્રો. કોડ. કલમ ૩૬૩ માં આવે “ડીમીનર”— યા રીતભાત જોઇ જરૂર લાગે તો તે સાક્ષીની જુથાની નીચે કોર્ટ તેવી ટીકા નોંધી શકે છે.

પ્રકરણ ૧૨ મું

દફતર તપાસણી આપત.

પોલીસ સબ ઇન્સ્પેક્ટરોની આંશીસમાં જે જે દફતરો રાખવામાં આવે છે, તે તપાસવા આપત પદ્ધતિ, સંક્ષેપ્ત રીતે આ જગ્યાએ આપવી જોઈય છે.

ગુન્હા રજીસ્ટર.—સરકારના ઠરાવેલા નમુના પ્રમાણે આ “ગુન્હા રજીસ્ટર,” જેને—“કાઠમ-રજીસ્ટર,” પણ કહેવાય છે, તે રાખવામાં આવે છે. અને તેના કોષ્ટકો એવી રીતે ચોજેલાં હોય છે કે,—અમુક ગુન્હાની ફરીઆદ થાએ, ત્યારથી તપાસ થઈને છેવટ તે બાબત શું પરિણામ આવ્યું, તે બધું તેમાંજ નાણી શકાય છે. આ ગુન્હા રજીસ્ટર માથે “કાઠમીઝેબલ”—એટલે પોલીસ અખત્યારી ગુન્હાઓ બાબતનુંજ હોએ છે. એ રજીસ્ટરમાં કોઈ “નોન કાઠમીઝેબલ” ગુન્હા નોંધાયજ નહીં. આમ છે, તેથી તેને “કાઠમીઝેબલ ગુન્હાનું રજીસ્ટર” કહેવું વધારે બધે બેસતું અને ઉચિત છે. જે ગુન્હાઓની ફરીઆદ પોલીસ પાસે ફી. પ્રો. કો. ક. ૧૫૪ મુજબ નોંધાય છે, અને જે ઉપરથી પોલીસ પોતાનાજ અખત્યારથી—“સુઓ મોડુ”—તેવા કાઠમીઝેબલ કામમાં કાયદા મુજબ તપાસ ચલાવે છે, તે ગુન્હાઓ તેમાં નોંધાય. ડીસ્ટ્રીક્ટ પોલીસ સુપરીન્ટેન્ડન્ટ પોતે પણ તાલુકાવાર આવું રજીસ્ટર રાખે છે.

જે કાઠમીઝેબલ ગુન્હાઓની હકીકત માજિસ્ટ્રેટ પાસે પરભારી જાય, તે ત્યાંથી કાયદેસર તપાસ માટે પોલીસ પાસે આવે, તેવા ગુન્હાઓ, એજ રજીસ્ટરમાં બીજા ભાગમાં દાખલ કરવામાં આવે, તેમ હુકમ છે. અને માજિસ્ટ્રેટ તરફથી તપાસ માટે તે આવેલા, એમ સમજવા સારું એમ એમ એમ

સંજ્ઞા માટે —, —, —, એ રીતે તેના નંબરના કોષ્ટકમાં લખવું.

૧ ૨ ૩

આ ઉપરથી એટલું તો સ્પષ્ટ છે કે, “નોન કાઠમીઝેબલ” ગુન્હાની ફરીઆદ આ ગુન્હા રજીસ્ટરે દાખલ થઈ શકતી નથી. તેને માટે જુદુંજ રજીસ્ટર યા બુક છે. કલમ ૧૫૫ (ફી. પ્રો. કોડ) પ્રમાણે આવેલી ફરીઆદ તેમાં દાખલ થાએ છે.

ગુન્હા રજીસ્ટરનો મુકાબલો કરવાની રીત:—આ કાઠમીઝેબલ ગુન્હા રજીસ્ટરનો મુકાબલો કરતી વખતે પાસે હાજર રાખવાની ઓપડીઓ તથા કાગળો આ છે:—કલમ ૧૫૪ પ્રમાણેની ફરીઆદ બુક (ફોર્મ નં. ૧૪); ગુન્હા રજીસ્ટર; કેસ ડાએરી; કેદી પકડયાના કલમ ૬૨ પ્રમાણેના રીપોર્ટનું રજીસ્ટર; મુદામાલનું રજીસ્ટર; આ

શિવાય કેટલાક તુમરો ને ચોકશીના કાગળોની જરૂર પડે છે; અને તે કયા કયા, તે બાબત આપણે આ તપાસણીની તપસીલ આપતાં બોલીશું. ગુન્દા રજીસ્ટર તથા બીજી બુકો જ્યાં સીક્કા તથા સહીની જરૂર છે, ત્યાં બરાબર છે કે કેમ તે તપાસવું. અનુક્રમ નંબર લખ્યા; પછી કોષ્ટક ૨ થી ૭એ ફરીઆદ ફોર્મ નં. ૧૪ માંથી લખાએ છે, તેથી તે મુકાબલ કરતાં મળતાં આવે; પછી કલમ ૬૨ ઉપરથી ૮ બરતું. જમીન ઉપર યા કેદમાં જેમ હોય તેમ બતાવવું, તે હીયાં; અને ૨૪ કલાકથી જનદે અટકમાં રાખવા મંજૂરી મળી હોએ, તો તેવો શેરો ત્યાં લખાએ; કોષ્ટક ૯થી ૧૨ હકીકત ઉપરથી લખાય; કોષ્ટક ૧૩ માં કમીટ કર્યો તો કયાં અને કયારે, —યા કલમ ૧૭૩ પ્રમાણે રીપોર્ટ કર્યો હોએ તો તે સાથે તે રીપોર્ટ કઢાવી મુકાબલો કરવો; ચાદ દિવસ પછીની તપાસ સાથે વખતો વખત પોલીસ હજુરથી મંજૂરી મળી હોએ, તે દેખાડી છે કે કેમ, તેની હીયાંજ ખાતરી કરવી. કોષ્ટક ૧૪, ૧૫ લાલ શાહીથી આખર નિકાલની બાબતમાં— કલાસ વારી, સમરી હુકમ, શું શિક્ષા, —યા છોડી મુક્યો હોએ તો તે,— તથા કમી કરવા હુકમ થયો હોએ તો—કમી—વર્ગ ક—વિગેરે જેમ હોએ તેમ લખાએ છે. શિક્ષા થઇ હોએ તો તોહામતદારોની સંખ્યા વિગેરે લખાએ. જે પડત ગુન્દામાં રાખવા હુકમ થયો હશે તો તેમ લખાએ. આ સાથે મુકાબલામાં ઉપર કહેલા કાગળો, કેસ ડાએરીઓ વિગેરે ઉપરાંત, ફાઇનલ રીપોર્ટો, સમરી હુકમો વિગેરે, તથા પોલીસ હજુર ઓફીસથી કેસની તપાસ બાબતમાં જે મંજૂરી વખતોવખત મેળવી હોય,—તે વિગેરેનો મુકાબલો થાય. મુદ્દામાલ જે કેસમાં આવેલો હોએ, તે મુદ્દામાલ રજીસ્ટરમાં ચઢેલો છે કે કેમ, તથા માજીસ્ટ્રેટને ત્યાં મોકલ્યો હોએ, ત્યાં તેવા શેરાઓ થઇ તારીખ સાથે અમલદારની સહી થઇ છે કે કેમ તેની ખાતરી કરવી જોઇએ.

આ શિવાય સ્ટોક એકાઉન્ટ બુકો પદ્ધતિસર રાખેલી છે કે કેમ, તે જોઈ “ડેડસ્ટોક” તપાસવો. રોજમેળ, વાઉચરો, બીલો મેળવીને તસલ-માત સિલક તપાસવી. ઝેરના પડીકાનો રોજમેળ જોઇ, પડીકાની સિલક મેળવવી. સ્ટેશન ડાએરી બુક કાળજીથી તપાસવી. આવકજવક બુકો,—

‘એ’ તથા ‘બી’નાં પત્રકો વિગેરે જોવાં. કંટીનન્ટ ખરચ વિગેરેનાં હિસાબ રીતસર છે કે કેમ, તે જોવાં. ગોળી બહાર પત્રકો તથા મુદતી પત્રકોની કાપલો તપાસવી. કેદી બધાંના હિસાબ વિગેરે બરાબર તપાસવા. આ પ્રમાણે દફતરો ધણાંજ કાળજીથી તપાસવાં. આ માત્ર બહુજ દુકંમાં સમજીત એક ધોરણ દેખાડવાના હેતુથી આપી છે.

“આઉટ પોસ્ટ”માં,—“પેટ્રોલ” ખુકો તપાસવી. પોલીસ પટેલની ખુકો મંગાવીને, તે “બીટ”—હદની પેટ્રોલ ખુક, તથા પટેલની સહી, તથા કાન્સ્ટેબલ જે પેટ્રોલ કરનાર હોય, તેની સહીની તારીખો મેળવવી. ઝેરનાં પડીકાનો હિસાબ તથા પડીકાં કવચીત સીલકે હશે, તો તે રૂબરૂ જોવાં. ફરીઆદખુક જોવી. પેટ્રોલ—એટલે ફેરણી ખુકોમાં પોલીસ કાન્સ્ટેબલે શું શું કામગીરી બતાવી છે, તે જોઈ, સામાન્ય ચાલુ લખાણ માત્ર લખીને ચોપડી ભરતો જણાય તો, તે વિશે તેને ખુલાસા પુછી તેને ચોખ્ખું સમજીત હવે પછીને સારૂ આપવી. આ ફેરણી ખુકોને વિશે એમ સમજવું કે “આઉટ પોસ્ટ”માં નોંધરી કરનારની કામગીરી તથા કરેલી નોંધરી તથા હાજરી બાબતની, એક જાતની ડાએરીજ છે. કાન્સ્ટેબલોનું કાયદાનું જ્ઞાન કેવું છે, તે તપાસવું; તે સારૂ સવાલો પુછવા.

પ્રકરણ ૧૩મું.

પરચુરણ આકટોના બાબતમાં.

રેલવે આકટ. સને ૧૮૯૦નો હોમો.

વાખ્યા.—“રેલવે”—આ સંજ્ઞામાં ઉતારા અથવા માલ સાર્વજનિક રીતે લઈ જવાની રેલવે અથવા રેલવેનો કોઈ પણ ભાગ એવો સમજવો. અને તેમાં રેલવેને લગતી જમીનની હદ બતાવનારી વાડ માંહેની અથવા બીજી હદ નિશાન-માંની સઘળી જમીન, રેલવેના કારણે સારૂ બાંધેલાં સઘળાં સ્ટેશનો, વખારો, કારખાનાં, આફીસો રેલવે ટ્રાફિકના કારણે સારૂ જગાસય ઉપર વપરાતી તરો, વાહાણ, મહવા, ગ્રામ જે જે રેલવેનો વહીવટ ચલાવનારના તાબામાં હોય, તેને સમાસ થાય છે.

રેલવેનો નોકર.—જે સંસ્થામાં રેલવેનું કામ કરવાના સંબંધમાં રેલવે આડમીનિસ્ટ્રેશને આકરીમાં સમિતો કોઈ પણ માણસનો સમાવે થાએ છે.

કલમ ૬ પ્રમાણે સત્તા —અકસ્માત થયા પછી મશિનત કરવા સાથે વગેરે કામ સાથે રેલવે પાસેની કોઈ પણ જમીન ઉપર થોડો વખત માટે પ્રવેશ કરવાની સત્તા છે.

રેલવે ઉપર અકસ્માત બાબત રીપોર્ટ વિષેમાં.—નીચે પ્રમાણે અકસ્માતો થાએ, એટલે.—

- (અ) જે અકસ્માતથી માણસના જીવની હાની થઈ હશે અથવા ઇંડિયન પીનલકોડમાં બ્યાખ્યા કર્યા પ્રમાણે મહાવ્યથા થઈ હશે, અથવા બારે નુકસાન થયું હશે તેવો અકસ્માત;
 - (બ) જે ટ્રેનો પૈકી એક ઉતારની ટ્રેન હોય એવી ટ્રેનોનું સામસામું અથડાવું તે;
 - (ક) ઉતાર લઈ જનારી ટ્રેનોનું અથવા તેના કોઈ પણ ભાગનું રેલ ઉપરથી નીચે ઉતરી આવવું તે;
 - (દ) જે જાતના અકસ્માતથી હંમેશાં માણસના જીવની હાની થતી હોય અથવા ઉપર કહેલા પ્રકારની મહાવ્યથા થતી હોય, અથવા માલને બારે નુકસાન થતું હોય, એવો અકસ્માત;
 - (ઈ) અવર્નર-જનરલ-ઈન-કાઉન્સિલ આ અર્થે ઇડીઆ ગેઝીટમાં જાહેર બખર છપાવી પ્રસિદ્ધ કરે તેવા બીજા કોઈ પ્રકારનો કોઈ પણ અકસ્માત.
- ત્યારે રેલવે એડમીનિસ્ટ્રેશને નકામી ઢીલ ન કરતાં, તે અકસ્માત બાબતની નોટીસ સ્થાનિક સરકારને, તથા તે રેલવે સાથે નિમાયલા ઇન્સ્પેક્ટરને મોકલવી જોઈએ; અને જ્યાં અકસ્માત બન્યો હશે, ત્યાંથી છેક નજીક હશે, તે સ્ટેશન માસ્તરે, અથવા તે ભાગ, જે રેલવેના નોકરને સ્વાધીન હશે તેણે, જે જીલ્લામાં તે અકસ્માત હોય તે જીલ્લાના માજિસ્ટ્રેટને, તથા જે પોલીસ થાણાની હદમાં બનાવ બન્યો, તેને, અથવા સરકાર ખાસ કરી નિમે, તે અમલદારને, એવી નોટીસ નકામી ઢીલ ન કરતાં આપવી જોઈએ. (કલમ ૮૩)

નોટ.—આ નોટીસના નમુના બાબતમાં, તથા તેમાં શી શી હકીકત બતાવવી, તે બાબતમાં,—કેવા અકસ્માતની તાબડોતબ બખર તારથી આપવી તે બાબતમાં,—અને તે વખતે રેલવેના નોકરો, ઇન્સ્પેક્ટરો, ને માજિસ્ટ્રેટની શી ફરજો છે, તે ઠરાવવા કલમ ૮૪ પ્રમાણે અવર્નર-જનરલ-ઈન-કાઉન્સિલને સત્તા છે.

પત્રક મોકલવા બાબતમાં,—વડી અરકાર ઠરાવે તે નમુના પ્રમાણે અને તે મુજબ, પોતાની રેલવે ઉપર બનેલા અકસ્માતનું પત્રક, પછી તેથી માણસના શરીરને ઇજા થઈ હોયે ચા નહીં હોયે, તોપણ મોકલવું પડશે. (કલમ ૮૪, ૮૫).

આ અકસ્માતમાં ઇજા થયેલા કોઈ શખસે કોઈ ઇજા બાબત નુકસાનીનો દાવો કર્યો હોયે, ત્યારે તેની વેધકી તપાસ કરવાનો હુકમ કરવા બાબતમાં, અને કોને આવો અધિકાર છે, તે બાબતમાં કલમ ૮૬ જેવી.

રેલવેના નોકરોએ કરેલા ગુન્હાઓ.

કલમ.

બાબત.

૧૦૦. છાકટાપણું. રેલવેનો નોકર કામ ઉપર કેફી અવસ્થામાં હોયે, તો તેને પચાસ રૂપીઆ સુધીના દંડની શિક્ષા થશે; અને કોઈ કબી એવે પ્રસંગે કામ અયોગ્ય થીતે કર્યાને લીધે રેલવે ઉપરના અથવા તે ઉપર સુસાદરી કરનારા કોઈ શખસની સલામતીને જોખમ પોહોંચવા સંભવ હોયે, તે પ્રસંગે એક વર્ષની મુદત સુધીની કેદ, અથવા દંડ, અથવા બેઠુની શિક્ષાને પાત્ર થશે.

૧૦૧. રેલવે આકટને અનુસરીને પ્રસિદ્ધ અને જાહેર કરેલી સામાન્ય કાનુન માન્ય ન કરીને, અથવા આવી કાનુનને અનુસરતી બીજી કાનુનોની તેને નોટીસ મળી હશે, તે પ્રમાણે કરવા બંધાયેલા ચાકરીની શરતથી છતાં, હુકમ નહીં માન્ય કરીને,—અથવા કોઈ પણ અવિચારનું અથવા ગફલતનું કામ અથવા કસુર કરીને,—કોઈ પણ માણસની સલામતી જોખમમાં નાંખશે, તો તેને બે વર્ષની મુદત સુધીની કેદ, અથવા પાંચસે રૂપીઆ સુધી દંડ, અથવા એ બંનેની શિક્ષા થશે.

૧૦૨. ગાડીમાં રેલમાં ઠરાવ્યા મુજબ પૂરેપૂરા ઉતાવળો હોવા છતાં,—કોઈ રેલવે નોકર તે ઉપરાંત ઉતાવળોને તે ખાનામાં જોરજુલમથી દાખલ કરશે, કોશિસ કરશે, ચા દાખલ કરાવશે, તેને વીસ રૂપીઆ સુધી દંડની શિક્ષા થશે.

૧૦૩. સ્ટેશન મારતર અથવા રેલ પ્રમાણેના કોઈ રેલવે નોકર અકસ્માતની નોટીસ નહીં આપે તો, પચાસ રૂપીઆ સુધી દંડ થશે.

૧૦૪. “શિલ્ડિંગ સ્ટોક” સાર્વજનિક રસ્તાની સપાટી ઉપર ઉછું રહેવા દઈ, ચા “લેવલ ક્રોસિંગ” બંધ કરીને લોકોને ત્યાંથી જવા આવવા દેશે નહીં, તેને વીસ રૂપીઆ સુધી દંડ થશે.

૧૦૫. ખોટાં પત્રકો (આ આકટ પ્રમાણેના) જાણી જોઈ સહી કરી મોકલે, તો તેને પાંચસે રૂપીઆ સુધી દંડની અથવા એક વર્ષ સુધી કેદ, ચા બેઠુની શિક્ષા થશે.

બીબી ગુન્હાઓ, પોલીસને બચવાબેગ.—નીચે પ્રમાણે છે:—

કલમ.

બાબત.

૧૦૬. માલની ખોટી તપસીશ મુદ્દાની બાબતમાં આપે તો તેવી ખોટી તપસીશ આપનારને, અને તે માલના ધણીને દરેક મજબૂત બદલ થા તેના ભાગ બદલ દસ રૂપીઆ સુધી દંડ થશે, અને તે ઉપરાંત જે ચાર્જ (દર) આપવા તે પાત્ર હશે, તે પણ.
૧૦૭. રેલવે ઉપર બચકારક કે દુઃખકારક માલ ગેરકાયદે આણે, તો તેને પાંચસે રૂપીઆ સુધી દંડ થશે.
૧૦૮. ટ્રેનમાં નિવેદન કરવાનાં સાધનોને નકામી છડ કરે તો પચાસ રૂપીઆ સુધી દંડ થશે.
૧૦૯. કોઈ “રીઝર્વ” ખાનામાં પેસવું, પુરં ભરાયલું ખાનામાં પેસવું,—અને કોઈ “રીઝર્વ” ન હોય, યા પુરં રૂબ મુજબ ભરાયું ન હોય, તેવા ખાનામાં પેસતાં કોઈને અટકાવવું,—એમ કરે તેને, વીસ રૂપીઆ સુધી દંડ થશે.
૧૧૦. બીબી તંબાકુ પીવા સાથે પાસ રાખેલાં ખાનાં શિવાય, બીબી કોઈ ખાનામાં બીબી ઉતાડ્યો હોય તો તેની સંમતિ વગર બીબી, યા તંબાકુ પીએ, તેને વીસ રૂપીઆ સુધી દંડ થશે.
૧૧૧. સાર્વજનિક નોટીસો બગાડે તેને, યા ઇરાદાપૂર્વક ભુલ્લી નાંખે, યા બદલે, તેને પચાસ રૂપીઆ સુધી દંડ થશે.
૧૧૨. રેલવેને છોતરવાના ઇરાદાથી ચોગ્ય પાસ અથવા ટિકીટ વગર અથવા વાપરેલી ટિકીટથી ફગલબાજીથી કોઈ મુસાફરી કરે, અથવા તેવી કોચિસ કરે, તેને મુસાફરીના એક વારના ભાડા ઉપરાંત, સો રૂપીઆ સુધી દંડ થશે.
૧૧૩. પાસ અથવા ટિકીટ શિવાય, અથવા અપૂર્ણ પાસ અથવા ટિકીટ છે, અથવા જેટલા અંતર સુધી જવાનો અધિકાર હોય, તે કરતાં આગળ મુસાફરી કોઈ કરે, તો તેને, અથવા ટિકીટ લીધી હોય, તેથી ઉપલી ક્લાસમાં મુસાફરી કરી હોય તો,—તે બાબત તેની જવાબદારી વિશે કલમ ૧૧૩ નેવી.
૧૧૪. રીટર્ન ટિકીટનું અડધીયું બીબીને આપશે, વેચશે, યા કોશીસ કરશે, ને બીબી કોઈ તે લેશે, તેને રૂપીઆ પચાસ સુધી દંડ; વળી,—તેનું અડધીયું વેચાણ લેનાર તે વડે પ્રવાસ કરે યા કોશીસ કરે તો,—એકવારનું ભાડું લેવામાં આવશે.

૧૧૬. પાસ અથવા ટીકીટમાં ભણીયુલ ફેરફાર કરે યા વિરૂધ્ધ કરે, તેને—
પચાસ રૂપિયા સુધી દંડ થશે.
૧૧૭. સંસ્કર્ષીક યા ચેપી રોમ વાળો માણસ રેલવે ઉપર પ્રવેશ કરે યા તેમાં મુસાફરી કરે, તેને વીસ રૂપિયા સુધી દંડ, ને બાહું ખોટું ખોટું થશે, ને રેલવેનો કોઈ નોકર તેને રેલવે ઉપરથી કાઢાડી મુકી શકશે.
૧૧૮. ચાલતી ગાડીમાં પેસવું, ઉતરવું, અથવા તેવી કોશિસ કરવી, નિમેષી ચિવાય બીજી રીતે ઉતરવું, ચાલતી ગાડીએ બારણું ઉઘાડવું—વગેરે બાબતમાં તેમ કરનારને વીસ રૂપિયા સુધી દંડ થશે રેલવે નોકરે મનાઈ કર્યા છતાં, ગાડીના છાપરાં, પગથીયાં, અને પગ મુકવાનાં પાટીયાં, યા એનજીન ઉપર, યા ઉતાર સાડ નહીં થોળેલી રીતે મુસાફરી હઠથી કરે, તેને પચાસ રૂપિયા સુધી દંડ થશે.
૧૧૯. સ્ત્રીઓ સાડ જુદી રાખેલી ગાડીમાં ઓરડીમાં કે બીજી જગ્યામાં, એવી બબર છતાં, કાયદેસર કારણ વગર પેસે અથવા મનાઈ કર્યા છતાં મારે રહે, તો તેવા ચાખસને સો રૂપિયા સુધી દંડ; વળી બાહું ખોટું થશે, ને બહાર કાઢાડી મુકવામાં આવશે.
૧૨૦. રેલવે ઉપર અગર ગાડીમાં કોઈ માણસ કેશી અવસ્થામાં હોએ,—કાંઈ અપકારક કૃત્ય કરે,—કાંઈ નિર્લજ્જપણાનું કૃત્ય કરે,—યા,—બિભત્સ બોલે, યા, ગાળો દે,—અથવા ઈરાદાપૂર્વક કોઈ ઉતારના મુખમાં હરકત કરે, અથવા દીવો હોલવે, તેને પચાસ રૂપિયા સુધી દંડ, ઉપરાંત બાહું ખોટું થશે, ને કોઈ રેલવે નોકર તેને બહાર કાઢાડી મુકશે.
૧૨૧. રેલવેના નોકરોને તેના કામમાં ભણીનેઈને હરકત કરે અથવા અટકાવે, તેને, સો રૂપિયા સુધી દંડ થશે.
૧૨૨. રેલવે ઉપર ગેરકાયદે પ્રવેશ બદલ વીસ રૂપિયા સુધી દંડ થશે. તેને બહાર કાઢાડી મુકવામાં આવશે. જવાની ના કહે તો પચાસ રૂપિયા સુધી દંડ થશે.
૧૨૪. દરવાજા ઉઘાડવા યા બંધ કરવા બાબત, એનજીન આવે છે તેમ જાણવા છતાં દરવાજા ઉઘાડે, જગા ઓળંગી જાય, દરવાજાની ગેરહાજરીમાં દરવાજા ઉઘાડી પાડન વગેરે ત્યાંથી લઈ જાય ને ટુરન્ટ દરવાજાને બંધ ન કરે, તેને પચાસ રૂપિયા સુધી દંડ થશે.
૧૨૫. થોમ્સ વાડ છતાં ઠોરો અતિક્રમણ કરશે, તે બાબત છે. કલમ જુઓ.
૧૨૬. રેલવે ટ્રેનમાં મુસાફરી કરનાર અથવા તે ઉપર હોય, એવા કોઈ

માણસની સલામતીને નોખમમાં નાખવાના ઈરાદાથી અથવા નોખમ પહોંચવ નો સંભવ છે એમ નાણીને કોઈ ગેરકાયદે નીચે પ્રમાણે કરે, તેને જીવતાં સુધી સમુદ્ર પારની અથવા દસ વર્ષ સુધીની કેદની શિક્ષા થશે:—

(અ).—કાંઈ લાકડું, પથર, અથવા બીજી વસ્તુ, અથવા પદાર્થ, તે રેલવે ઉપર અથવા વચ્ચે મુકશે, યા ફેંકશે,—

(બ).—રેલ સ્લીપર, અથવા બીજી વસ્તુ યા પદાર્થ કોઈ રેલવેની માલકીની ઉપાડી લેશે, કાઢી નાંખશે, દીલો કરશે, ખસેડશે,—

(ક).—કોઈ પણ રેલવેના હરકોઈ સાંધા અથવા બીજાં ચંત્ર ફેરવશે, ચલાવશે, ઉપાડશે, અથવા વાળશે,—

(ડ).—કોઈ પણ રેલવે ઉપર, યા નજીક હરકોઈ સીગ્નલ અથવા દીલો કરશે, અથવા ખતાવશે, અથવા સંતાડે અથવા કહાડી નાંખે,—

(ઈ).—અથવા રેલવે સંબંધી બીજાં કાંઈ કૃત્ય અથવા ચીજ કરશે, કરાવશે, અથવા કરવાની કોશિસ કરશે,—

૧૨૭. રેલવેમાં મુસાફરી કરનાર માણસોને, તેની સલામતી નોખમમાં નાંખવાના ઈરાદાથી અથવા તેવો સંભવ છે એમ નાણીને, કાંઈ લાકડું, પથર અથવા બીજી કાંઈ વસ્તુ યા પદાર્થ ગેરકાયદેસર રીતે ગાડી તરફ, યા સામા નાંખશે, પડાવશે, અથવા તેને જીવતાં સુધી સમુદ્ર પારની અથવા દસ વર્ષ સુધીની કેદની શિક્ષા થશે.

૧૨૮. નાણીનેઈ ગેરકાયદે કૃત્ય કરી,—મુર યા ગફલત કરી, રેલવે ટ્રેનમાં મુસાફરી કરનાર યા રેલવે ઉપર કોઈ માણસની સલામતી નોખમમાં નાંખશે, યા નાંખાવશે, અથવા “રેલ્વે સ્ટોક” ને કરશે, યા કરાવશે, યા કોશિસ કરશે, તેને બે વર્ષ સુધીની મુદતની કેદ થશે.

૧૨૯. અવિચાર અથવા ગફલતનું કાંઈ કૃત્ય કરીને, ઉપર મુજબ કરશે, તેને એક વર્ષની મુદત સુધી કેદની, અથવા દંડની, અથવા બંને શિક્ષા થશે.

સ.—ફેલવે મુસાફરી કરનારની સલામતીને જોખમમાં નાંખનાર ઉપલી ચાર કલમો પેકીનું એટલે ૧૨૬, ૧૧૭, ૧૨૮, ૧૨૯ મુજબનું કાંઈ કૃત્ય, કોઈ બાર વરસની અંદરનો સગીર કરે, તો તે બાબતમાં શું કાયદો છે ?

જ.—આ વિશે ઇન્ડિઅન પીનલકોડમાં કલમ ૮૨ તથા ૮૩ માં ગમે તેવું લખ્યું હોય, તોપણ, તેવાં કૃત્ય રેલ્વેના સંબંધમાં ગુન્હા છે, એમ સમજવું. ને કોર્ટને ગુન્હો સાબીત લાગે તો ફટકા મારવાનો હુકમ કરી શકે છે; અથવા કોર્ટ ઠરાવે, તે મુદતમાં તે સગીર, સદરહુ કૃત્ય અથવા કસુર યા તકસીર ફરીથી નહીં કરે, એવો મુચરકો કોર્ટ ફરમાવે તેટલી ગુન્હેગારીની રકમનો, તે સગીરનો આપ અગર પાલન કરનાર લખી આપે, એમ હુકમ કરવા કોર્ટ મુખત્યાર છે. (કલમ ૧૩૦ પેટા કલમ ૧).

કામ ચલાવવાની રીત વિષે.

સ.—ફેલવે આકટ પ્રમાણેના કયા કયા ગુન્હા સાફ, પોલીસ વગર વારંટે પકડી શકે છે ?

જ.—કલમો ૧૦૦, ૧૦૧, ૧૧૮, ૧૨૦, ૧૨૧, ૧૨૬, ૧૨૭, ૧૨૮, ૧૨૯ તથા ૧૩૦ની પેટા કલમ (૧) જે ઉપલા પ્રશ્નમાં બતાવેલી છે, એટલી કલમો પ્રમાણેના ગુન્હામાં પોલીસ વગર વારંટે પકડી શકે છે, અથવા બીજા લેખી હુકમ વગર પકડી શકે છે. રેલ્વેનો કોઈ પણ નોકર પણ પકડી શકે છે. તેમજ મદદ કરવા અગર પોલીસ અમલદાર યા નોકરે કોઈ બીજા માણસને બેલાવ્યો હશે, તો પકડવાનો અધિકાર તેને પણ છે.

પછી પકડેલા શખસનો ઇન્સાફ, યા તે સાફ કમીટ કરવા, જે માજિસ્ટ્રેટને સત્તા હોય, તેની પાસે બનતી તાકીદે તેને લઈ જવો. (૧૩૧ રકમ ૧).

વળી,—ઉપર બતાવેલી કલમો શિવાયના કોઈ ગુન્હા બાબતમાં,—અથવા કલમ ૧૧૩ મુજબ જસ્તી હાંસલ તથા બીજા રકમ આપવાની ના પાડે યા ચુકે તે બાબતમાં,—અગર એવો કોઈ શખસ નાશી જશે એમ માનવાનું કારણ હોય, અથવા તેનું નામ તથા

ઠંકાણું ખખર નહિ હોય, અને તેવા શખસને પુછતાં તે નામ ઠંકાણું આપવાની ના કહે,—યા બતાવેલું નામ, ઠંકાણું, ખાટું છે એમ માનવાનું કારણ હોય તો,—રેલ્વેના કોઈ પણ નોકરો, યા પોલીસ અમલદારને,— યા મદદ કરવા તેહએ કોઈને બોલાવ્યો હોય, તેને,—વારંટ યા બીજે કોઈ લેખી હુકમ—તે ગુન્હેગારને પકડવા અપ્ત્યાર છે (૧૩૨ રકમ ૧).

(૨), (૩). પકડેલો શખસ હુકમ થાયે ત્યારે માણસ્ટ્રેટ રૂબરૂ હાજર થવા બદલ જમીન આપે એટલે,—અથવા તેનું ખર્ચ નામ તથા ઠંકાણું જણાવ્યું હોય તો, એ પ્રમાણે હાજર થવાનો જમીન શિવાય મુચરકો લખી આપે, એટલે તેને છોડી દેવો. (૧૩૨. રકમ ૨). તેમ ન થાયે તો એવા માણસ્ટ્રેટ પાસે બનતી તાકીદે લઈ જવો. (૧૩૨. રકમ ૩).

સ—આ આકટ મુજબ ક્યા માણસ્ટ્રેટોને હુકમત છે ?

જ.—પ્રેસીડેન્સી માણસ્ટ્રેટ તથા જેનો બીજા વર્ગના માણસ્ટ્રેટથી એાછો અધિકાર ન હોય, તેણે આવા ગુન્હાનો ઇનસાફ કરવો. (કલમ ૧૩૩).

ઇનસાફ કરવાની જગા બાબતમાં,—આ આકટ મુજબનો ગુન્હેગાર શખસ તે જે હદમાં હશે, તે જગાએ, અથવા સ્થાનિક સરકાર આ આબનમાં જે જગા વિશે જાહેરનામું પ્રસિધ્ધ કરશે, તે જગાએ, અથવા વિદ્યમાન કાજે જે કોઈ પણ કાયદો અમલમાં હશે, તે તેનો ઇનસાફ જે બીજી જગાએ કરી શકાય તેમ ઠ્યું હોય, તે જગામાં,— યા તે બીજી જગામાં,—આવા ગુન્હેગારનો ઇનસાફ થઈ શકે છે. (કલમ ૧૩૪. રકમ ૧).

સરકારી નોકર.—ઇન્ડિયન પિનલ કોડ, બાબતના કારણુ સાફ રેલવેનો પ્રત્યેક નોકર સરકારી નોકર છે, એમ સમજવું. (કલમ ૧૩૭. રકમ ૧ લી).

રેલ્વેના નોકરે અટકાવી રાખેલો રેલ્વેના સામાન.—આવો નોકર બરતરફ, સસપેંડ, અગર મરી જાય, નાસી જાય, અથવા પોતાની મેળે ગેરહાજર થાય, તે વખતે સદરહુ નોકરના તાબામાં હોયે એવું સ્ટેશન, ઘર, આશીસ, એપડી, કાગળીઆંચો તથા બીજા પદાર્થો, તેને લખીત નોટીસ રેલ્વે તરફથી મળ્યા પછી સોંપી દેવામાં, તે નોકર, યા

તેની સ્ત્રી, વિધવા, તથા તેના કુટુંબ યા વારસ પૈકી કોઈના પાડશો અથવા ગદ્ગલત કરશે, તો—રેલ્વેની અરજ ઉપરથી કોઇ પહેલા વર્ગનો માછરોટ એવો હુકમ કરેથી,—અમુક પોલીસ અમલદાર યોગ્ય મદદ સહીત તે ઇમારતમાં પ્રવેશ કરે, કોઇ માંહે હોએ તેને બહાર કાઢે, ઇમારત, કાગળો, ચોપડીઓ વિગેરે તમામ ચીજનો કબજો લે, ને રેલ્વે એડમીનીસ્ટ્રેશન કહે, તેને સ્વાધીન કરી શકે છે. (કલમ ૧૩૮).

રેલ્વે પોલીસ અમલદારની સામાન્ય ફરજ.—પોલીસ અમલદાર તરીકેની પોતાની કાયદાસર ફરજ તો છેજ. તે શિવાય,—રેલ્વે ઉપર આવતા, ઉતરતા, જતા ઉતારાઓ તથા તમાશગીરો ઉપર, તથા તેની હિલચાલ, કૃતિ, વર્તણૂક ઉપર નજર રાખી, કોઇ વહેમ પડતો, યા શક પડતું કોઈ હોય, ત્યારે યોગ્ય પુછપાછ કરવી. ને ગુન્હા ન બને તે સાર, તેમજ ગુન્હેગારો ગુન્હો કરી, યા ચોરાએલો માલ લઈ નાશી નહીં બાંચે તેવી બાબતમાં ઘટતી તજવીજ રાખવી.

રેલ્વે તથા જીલ્લા પોલીસની હુકમત બાબતમાં રૂલો.

રેલ્વે પોલીસ યા જીલ્લા પોલીસ તથા મુંબઈની શેડર પોલીસની હુકમત બાબત, અને તેઓએ સાથે મળીને વધારે સંજીન પ્રકારનું કામ કરવા બાબતમાં મુંબઈ સરકારે નંબર—૬૨૭૪ તા. ૮ નવેમ્બર ૧૯૦૯ નો હુકમ કાઢાડી કેટલીક રૂલો કરી છે, તેની સંક્ષેપ્ત મતલબ નીચે મુજબ છે.—

૧. રેલ્વેની ઉપર તથા નીચે જે રસ્તો હોય, તે ઘણી વખતે રેલ્વેની મિલકત હોતી નથી. તેમ હોએ તો, તેના સંબંધની ફરજ સાધારણ રીતે જીલ્લા પોલીસે બજાવવાની હોએ છે.

૨. જે બાબતોમાં જીલ્લા પોલીસની મદદની જરૂર જણાય તે બાબતોમાં, રેલ્વે પોલીસ થાણા અમલદારે સંબંધ રાખનાર જીલ્લા પોલીસ થાણા ઉપર ખબરની એક નકલ મોકલી મદદ માંગવી, અને તેણે તે પ્રમાણે મદદ આપવા જરૂર આ બાબતની નોંધ બેઠું અમલદારોએ, ને લીધેલાં પગલાં વિગેરે, બાબત પોતાની રિપોર્ટ ડાએરીમાં લખવી.

૩. સ્ટેશન થાર્ડની બહાર થએલા ગુન્હાઓ જીલ્લા પોલીસે નોંધી લેવા.

૪. ચાલતી ગાડીમાં માણસની જાત કે મિલકત વિરૂદ્ધ કાળીએબલ ગુન્હાની બાબતોમાં રીપોર્ટ પ્રથમ રેલ્વે પોલીસ થાણા ઉપર કરવામાં આવેલો હોએ તે બાબતમાં ત્યાં એક્ટમ નોંધ થવી જોઈએ, અને જીલ્લા પોલીસ થાણાને નકલ મોકલી ખબર આપવી.

૫. હાલની તકરાર હોએ, ચા તે વિશે શક પડતું હોએ, ત્યારે આ બુકને પાને ૭૮માં ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે અમલ બહુ પોલીસે કરવો.

૬. વારંવાર ચોરી ન્યાં થતી જણાય અથવા ધંધો કરનાર ટોળીનું તેણું પરાક્રમ જણાય ત્યારે રેલ્વે પોલીસ સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટે જાતે ત્યાં જઈ તપાસ કરવી. અને માલ જલ્લામાંજ વગે ચાએ છે, તેથી ત્યાંની પોલીસની મદદ લેઈ, કામ કરવું.

૭. રેલ્વે પોલીસની હકુમતની અંદર બનેલા મુકરફમાઓ જેમાં મિલકત, ચા ચોર, જલ્લા પોલીસે પકડ્યા હોએ, તો તે રેલ્વે પોલીસને સોંપી દેવા. તેજ પ્રમાણે જલ્લામાં બનેલા ગુન્હાઓ રેલ્વે પોલીસે પકડ્યા હોએ, તો જલ્લા પોલીસને સોંપી દેવા.

૮. રેલ્વે પોલીસ કાન્સ્ટેબલ ચા તેથી ચહડતા દરજ્જાનો લખી વાંચી જાણે તેવો અમલદાર ઉતાડિઓની ટ્રેન (લોકલ ટ્રેન શિરાએ)માં દેખરેખ રાખવા મોકલવો. કાગીજેબલ ગુન્હાઓ સંબંધી બદમાશો ને શક પડતા માણસોની હીલચાલ સંબંધી વગેરે ખબરો પેટ્રોલ બુકમાં તેણે નોંધવી.

૯. બદમાશ વીગેરેની ખાસ માહિતી ધરાવનાર કાન્સ્ટેબલોને જલ્લા પોલીસ અમલદારે પોતાની હદમાંના નજીક રેલ્વે સ્ટેશન ઉપર નિજહોળાની રાખવા મોકલવા તેઓની ફરજ એ છે કે,—ઉતાડિઓની ટ્રેનોની આવજા વખતે સ્ટેશને હાજર રહેવું; ઉતાડિઓ ઉપર નજર રાખવી. જાણીતા બદમાશોની ખબર રેલ્વે પોલીસને આપવી. મુસાફરી કરનાર કાન્સ્ટેબલને વિગતથી ખબર આપવી. તેણે તે ખબર પેટ્રોલ બુકમાં નોંધવી આગળ સ્ટેશને ખબર આપવી. શક પડતા માણસો ન્યાં ઉતરે ત્યાંની રેલ્વે તથા જલ્લા પોલીસને ખબર પડે તેવા ઉપાયો લેવા. ડીસ્ટ્રીક્ટ પોલીસ, જે રેલ્વે સ્ટેશને જાએ, તેણે સાફાં કપડાં પહેરવાં. કોઈ ચક્રાદારની ટોળી જલ્લામાંથી વારંવાર રેલ્વે મારફતે જાએ આવે છે એમ ખબર ચા શક હોએ, તો અરસપરસ જલ્લા તથા રેલ્વે પોલીસે વાકેફ થવું, તથા કરવા—વગેરે.

ગુન્હા કરનારી જાતો બાખતનો આકટ. સને ૧૯૧૧નો ઉળો.

આ આકટ આખા બ્રિટિશ હિંદુસ્તાનને લાગુ છે.

ગુન્હા કરનારી જાતોનું જાહેરનામું.—જે ગુન્હાને માટે જામીન નહીં લઈ શકાએ, તેવા ગુન્હા પદ્ધતિપૂર્વક કરવાની, કોઈ પણ શખસોની જાત, ટોળી કે વર્ગને ટેવ છે, એવું માનવાને સ્થાનિક સરકારને સખખ.

હોએ, ત્યારે તે સરકાર સ્થાનિક સરકારી જેઝીટમાં જાહેરનામું પ્રસિદ્ધ કરીને સદરહુ જાત, ટોળી અથવા વર્ગ, આ આકટના કારણ માટે ગુન્હા કરનારી જાત છે, એમ જાહેર કરવા મુખ્યત્વાર છે. (કલમ ૩).

ગુન્હા કરનાર જાતોના માણસોને નોંધવા વિષે.—સ્થાનિક સરકાર, જલ્લા માજિસ્ટ્રેટને, પોતાના જલ્લામાં કોઈ પણ ગુન્હા કરનારી જાતના માણસોનું અથવા તેના કોઈ ભાગના માણસોનું એક રજિસ્ટર તૈયાર કરવાનો, અથવા કરાવવાનો હુકમ કરવાને મુખ્યત્વાર છે, (કલમ ૪). આ કારણ સાર આ પ્રકારનો હુકમ આવ્યા પછી, જલ્લા માજિસ્ટ્રેટ રજિસ્ટર કરવાનું હોય તે જગાએ, તેમજ તે યોગ્ય ધારે, તે ખીજ જગાએ ઠરાવેલી રીતે નોટીસ પ્રસિદ્ધ કરીને, જે ગુન્હા કરનારની જાતને યા ભાગને નોંધવાનો હુકમ થયો હોય તે જાતના તે ભાગના સઘળાને હુકમ કરી નિમેલા શખસ પાસે નિમેલે વખતે હાજર થવા,—રજિસ્ટર તૈયાર કરવા જરૂરી હોએ તેવી ખબર આપવા,—અને તેની આંગળીની છાપ રજિસ્ટરમાં લેવાનો હુકમ કરી શકે છે. મરજી આવે તેને નોંધવાનું માફ કોઈ ડીસ્ટ્રીક્ટ માજિસ્ટ્રેટ કરી શકે છે. (કલમ ૫).

આવું રજિસ્ટર તેણે તે જલ્લાના પોલીસ સુપરીન્ટેન્ડેન્ટના તાબામાં રાખવું. તેના અભિપ્રાયોમાં કોઈને ઉમેરવો, યા કહાડી નાંખવો યોગ્ય લાગે, તે આખતમાં ડીસ્ટ્રીક્ટ માજિસ્ટ્રેટને રિપોર્ટ કરવો, પણ રજિસ્ટરમાં કોઈ ફેરફાર તેના હુકમ વગર થઈ શકે નહીં. નામ રજિસ્ટરમાં દાખલ કરતાં પહેલાં તેવા શખસને ઉપર મુજબની નોટીસ આપવી. (કલમ ૬, ૭). એવી નોંધ વિરૂદ્ધ તેવા શખસને ફરીઆદ કરવી હોએ, તો જલ્લા માજિસ્ટ્રેટને કરવી. અને તેનો હુકમ છેવટનો સમજવો. (કલમ ૮).

આંગળીની છાપ આવા નોંધાયલા માણસની લેવા હુકમ કરવા જલ્લા માજિસ્ટ્રેટ અથવા તેણે અધિકાર આપેલો અમલદાર હમેશાં મુખ્યત્વાર છે. (કલમ ૯).

સ્થાનિક સરકાર, જેઝીટમાં જાહેરનામું પ્રસિદ્ધ કરી એમ જાહેર કરી શકશે કે,—આવી ગુન્હા કરનારી જાતમાંના નોંધાયલા માણસે—નફી કરેલી મુદતે પોતા વિષે રિપોર્ટ કરવો, પોતાની રહેવાની જગ્યા તથા તેમાં ફેરફાર, યા તેવો ધરાદો, અને જવાનો ધરાદો જાહેર કરવો,—(કલમ ૧૦).

ગુન્હા કરનારી જાતની હિલચાલ, જગા, રહેવાનો પ્રદેશ આંકી આપવો યોગ્ય લાગે ત્યારે સ્થાનિક સરકાર, સરકારી ગેઝીટમાં સદરહુ ગુન્હા કરનારી જાતને અમુક જગાએ જતી અટકાવવા અથવા અમુકજ જગ્યાએ રહેવાનું જાહેર કરી શકશે. વિશેષમાં કલમ ૧૩, ૧૪, ૧૫, જોવી.

થાણા તથા શાળામાં મુકવા બાબતમાં,—ગવર્નર-જનરલ ઈન કૌન્સિલ અથવા સ્થાનિક સરકાર ઔદ્યોગિક, ખેતીવાડી સંબંધી, અથવા સન્માર્ગ પ્રવર્તક થાણાં સ્થાપવાને, અને તેમાં જે ગુન્હા કરનારી જાતના અને તેનાં કોઈ ભાગના સંબંધમાં મુકવા હુકમ કરી શકે છે. તેમજ,—સ્થાનિક સરકાર, છોકરાં માટે એવી સંસ્થા સ્થાપે, યા હોએ ત્યાં આવા ગુન્હા કરનારી જાતના માણસોના છોકરાંએને તેમના માબાપ અથવા વાલીઓથી છુટા પાડીને અથવા તેમની પાસેથી ખસેડીને સદરહુ શાળામાં મુકવાને મુખત્યાર છે. (કલમ ૧૬, ૧૩).

છોકરાં,—એ સંજ્ઞામાં, આ કારણુ સાફ છ વરસથી વધારે ને અરાડથી ઓછાં ઉંમરના સધળા શખસોનો સમાવેશ થાએ છે, એમ સમજવું. ઉંમરની બાબતમાં જલ્લા માઈસ્ટ્રેટનો ઠરાવ આખરનો ગણાશે. (કલમ ૧૭. રકમ ૪, ૫).

વળી, કોઈ કારણુસર છોડી મુકવાનો સ્થાનિક સરકારને અધિકારી છે. (કલમ ૧૮).

સ્થાનિક સરકાર આવા લોકોને અમુક થાણામાં તે પ્રાંતમાં અથવા ખીજા પ્રાંતના સ્થાનિક સરકારની મંજૂરી પ્રથમ લઈને તેવા ખીજા પ્રાંતમાં રાખવાં, યા અમુક જગાએથી અમુક જગાએ ખસેડવાનું ફરમાવવા મુખત્યાર છે. (કલમ ૧૯). તેમજ આ આકટના હેતુ સાફ, આવા શખસોને રહેવા, કામ કરવા, મજૂરી, મેહનતનાણું અને હરેક ખીજી વ્યવસ્થા બાબતમાં રક્ષો કરવા અધિકાર છે. (કલમ ૨૦).

શિક્ષા અને કામ ચલાવવાની રીત,—ગુન્હા કરનારી આવી જાતનાં માણસો નોટીસની શરત મુજબ વર્તવાનું ચુકે,—યા તો,—ગુન્હા કરનારી જાતનો નોંધાયેલો હોએ, ને સ્થાનિક સરકારે કલમ ૨૦ પ્રમાણે અમુક હદ, અંકુશ તથા સદ્વર્તનથી ચાલવા તથા રહેવા રક્ષો કરી હોએ, તેમાંથી અમુક રક્ષો તોડે, યા તે વિરુદ્ધ ચાલે, તો તેમજ પ્રથમ

ગુન્હાની સાખીતીનો દરાવ થયા પછી ચોકસ ગુન્હાઓ કીધા હોય, તે વધારાની શિક્ષા થઈ શકે તે સારું,—તથા શક બરેલી સ્થિતિમાં મળી આવે તો, વગેરે વ્યાપ્તમાં જે શિક્ષાઓ દરી છે, તે વ્યાપ્તમાં કલમ ૨૧, ૨૨, ૨૩, ૨૪ જેવી. તેમને આવા ગુન્હા બદલ વગર વારંટે પોલીસ પકડી શકે છે.

ગામના મુખી, રખવાળ, જમીનના ધણીઓએ, ભોગવટો કરનારાઓએ, ખબર આપવાની ફરજ.—જે ગામમાં ગુન્હા કરનારી જાતના કોઈપણ શખસો રહેતા હોય, તેમના દરેક મુખીએ, ગામના દરેક રખેવાળે, અને જે જમીન ઉપર આવા કોઈ શખસો રહેતા હોય, તે જમીનના દરેક ધણીએ અથવા ભોગવટો કરનારે અથવા તેના એજન્ટે તે ખંડર જે કાંઈ મળે તે તાત્પર્યે નજીકના પોલીસથાણાના અમલદારને, નીચેની વ્યાપ્તમાં આપવી.—

(અ) સદરહુ પ્રકારનો કલમ ૫ મી માં કલ્પા પ્રમાણે હાજર થવાને અને ખબર આપવાને ચુકે, તે વ્યાપ્ત, અથવા.

(બ) ગુન્હા કરનારી જાતનો કોઈ પણ નોંધાએલો શખસ (પ્રસંગ પ્રમાણે) સદરહુ ગામમાંથી અથવા સદરહુ જમીનમાંથી જાએ, તે વ્યાપ્ત.

વળી.—કોઈ પણ શખસો કોઈ પણ ગુન્હો કરનારી જાતના છે એવો વ્યાજખી રીતે શક હોય તેઓ (પ્રસંગ પ્રમાણે) ગામમાં અથવા જમીનમાં આવ્યાની ખબર કોઈ પણ પોતાને મળે, તો તે, પણ ઉપર મુજબ આપવાની ફરજ છે. (કલમ ૨૬) આ પ્રમાણે (કલમ ૨૬ પ્રમાણે) કરવામાં ઉપર કહેલા મુખી, રખવાળ, જમીનનો ધણી, ભોગવટો કરનાર, યા એજન્ટ ચુકશે તો તે પીનલ કોડ કલમ ૧૭૬ ના પેહેલા ભાગ પ્રમાણે શિક્ષાને પાત્ર થશે. (કલમ. ૨૭).

દોરોના અતિક્રમણનો કાયદો. (સને ૧૮૭૧ નો ૧ લો આકટ)—(સને ૧૮૮૨ નો ૧ લો આકટથી સુધરેલો).

લાગુ છે તે હદ.—આખા બ્રિટિશ હિંદુસ્તાનમાં લાગુ છે. માત્ર ઇલાકાના મુખ્ય સહેસોમાં લાગુ નહીં. તથા સ્થાનિક સરકાર, જેડીટમાં બહેર કરી

જે અમુક જગ્યાએ લાગુ નથી, એમ કહાવે, ત્યાંજ માત્ર નહીં.

વાખ્યા. “પોલીસ અમલદાર” એ સંજ્ઞામાં ગમડાના રખવાળનો પણ સમાસ થાય છે.

“દોરો”—હાથી, હુંટ, ભેંસ, ઘોડા, ગાય, ટેંટું, વછેરા, ખચર, ગધેડાં, હુકર, ઘેડાં, મેંટા, મેદીઓ, ઘેટાં તથા બકરાં તથા બકરીઓ તથા તેના બચ્ચાંઓ,—સર્વેનો સમાસ થાય છે.

સ્થાનિક સરકારના હુકમને અનુસરી ડીસ્ટ્રીક્ટ માજિસ્ટ્રેટ ડબા કરશે, અને તેની દેખરેખ નીચે હંમેશા સમજવા. ડબાવાળાને તેજ નિમશે. તે “સરકારી નોકર” છે એમ સમજવું. ડબાવાળાની ફરજે વિશે કલમ ૭-૮-૯ ૧૨-૧૩-૧૪-૧૫-૧૬ નેવી.

સ-જમીનો બિગાડ કરનારાં દોરો બાબત શું કાયદો છે ?

જ--હરકોઈ જમીન ખેડનારો અથવા તેનો વહીવટ કરનારો,—અથવા હરકોઈ જમીનના પાકનું અથવા ઉપજનું વાવેતર કરવા સાથે જે માણસે નાણું ધીરું હોય, તે માણસ—અથવા, સદરહુ પાક અથવા ઉપજ અથવા તેનો હરકોઈ ભાગ વેચાતો લેનારો અથવા ધરેણે રાખનારો—સદરહુ પ્રકારની જમીન ઉપર અતિક્રમણ કરીને તે જમીનનો અથવા તેના પાકનો અથવા ઉપજનો બિગાડ કરનારાં દોરને પકડવાને અથવા પકડાવવાને, અને જે ગામની તે જમીન હોય તે ગામને સાથે કરેલા ડબામાં તે દોરોને અમથી વાર લગાડ્યા વગર લઈ જવાને અથવા લઈ જવડાવવાને મુખત્યાર છે.

દોરોને સદરહુ પ્રમાણે પકડવાની (અ) હરકત નહીં થવા બાબત અને દોરોને સદરહુ પ્રમાણે પકડનારાં માણસો પાસેથી દોરો (અ) નહીં છોડાવવા બાબત, મદદ માંગે તો પોલીસના સધળા અમલદારોએ મદદ કરવી. (કલમ ૧૦).

સાર્વજનિક રસ્તા, નહેર વગેરેને નુકસાન કરનારાં દોરો.—

સાર્વજનિક રસ્તા તથા રમવાની જગા તથા વાડીઓ તથા નહેરો તથા મેરીનાં કામો, તથા યાંધો અને તેવાંજ બીજા કામો જે માણસોને સ્વાધીન હોય, તે માણસોને તથા પોલીસના અમલદારોને, સદરહુ રસ્તા તથા જગા તથા વાડીઓ તથા નહેરો તથા મેરીનાં કામો તથા યાંધો અને તેવાંજ બીજાં કામો અથવા સદરહુ રસ્તાની અથવા બાજુના ઢોળાવ બગાડનારાં

ઢોરોને અથવા તે ઉપર અતિક્રમણ કરનારાં ઢોરોને પકડવાનો અથવા પકડાવવાનો અધીકાર છે. અને તે ઢોરોને અમથી વાર લગાડયા વગર છેક પાસેના ડાયામાં તેઓએ લઇ જવા. (કલમ ૧૧).

નોટ —કલમ ૧૨ માં ઢોરો ડાયામાં પુરાયા પછી દંડ લેવાનો દર બતાવ્યો છે; ને કબી ડીસ્ટ્રીક્ટ માજીસ્ટ્રેટને એમ લાગે કે જમીન ઉપર એ પ્રમાણે ઢોરો હંમેશા અતિક્રમણ કરે છે, અને પાકનો બિગાડ કરે છે, તો સરકાર ગેઝીટમાં જાહેર ખબર પ્રસિધ્ધ કરી તેથી બંધણી દંડ લઈ શકે તેમ નિયમ ફરમાવી શકશે.

કલમ ૧૩-માં,—ડાયામાં પુરેલાં ઢોરનો માલીક યા તેનો એજન્ટ હાજર થઇ ઢોરોની માગણી કરે, તો ડાયાવાળાએ ખરચ વગેરે તેની પાસેથી લઇને પાછાં આપવાં; અને તેણે ઢોરો પાછાં મળ્યાની સહી કરી આપવી જોઇએ, એમ ક્યું છે.

કબી ડાયામાં આવ્યા પછી સાત દિવસની મુદતમાં ઢોરોનો માલીક ઢોરોની માગણી નહીં કરે, તો તે વિષે જાહેર ખબર નિકળી, છેવટ હરાજ થશે, તે બાબત કલમ ૧૪ માં છે. કબી માલીક હાજર થઈ કહે કે ગેર કાયદે ઢોરો પકડ્યાં છે અને કલમ ૨૦ પ્રમાણે તે ફરીઆદ કરવાનો છે, તો ખરચના પૈસા “ડીપોઝીટ” અનામત મુકેથી ઢોર આપવાં. કલમ ૧૫.

ઢોર ખરીદવાની મનાઇ.—કાયદા પ્રમાણે થએલી હરાજમાંથી કોઇ પોલીસ અમલદારે યા ડાયાના રખવાળે ઢોર ખરીદવાં નહીં. (કલમ ૧૯).

ઢોર પકડયા બાબત ફરીઆદ.—ગેરકાયદે પકડ્યાં, યા રાખ્યાં હોએ, તેવા ઢોર બાબતમાં તેનો માલીક ફરીઆદ કરી શકે. (કલમ ૨૦). આવી ફરીઆદ ડીસ્ટ્રીક્ટ માજીસ્ટ્રેટને, યા બીજા અખત્યારવાળા માજીસ્ટ્રેટને લખીતવાર યા મોહોડાંથી થઈ શકે, અને માલીક યા હકીગત જાણનાર નોકરથી પણ થઈ શકે. તે ઉપરથી માજીસ્ટ્રેટ તપાસ કરે; જરૂર પડે તો સમન્સ કરી જવાબદારને બોલાવે; અને થોડા લાગે તો રૂપીઆ એક સો સુધી નુકસાનીના તેની પાસે અપાવે, અને તમામ ડાયાદંડ અને ખરચ પણ અપાવે. ઢોરો ડાયામાંજ હોએ, તો છોડી દેવા હુકમ કરે (કલમ ૨૧, ૨૨).

હરકત કરવી, છોડવવા—ઢોર પકડવાના કામમાં જખરીથી હરકત કરશે યા છોડાવશે, તેને છ મહિના સુધી કેદની, અથવા પાનસેંહ રૂપીઆ સુધી દંડની,—યા બેઉ સજા થશે. (કલમ ૨૪).

ઢોરોના અતિક્રમણથી બિગાડ.—ઢોરોના અતિક્રમણથી કાંઈ જમીનને, યા પાક, યા ઉપજને, નુકસાન થાએ, ને ઢોર છુટાં બેફીકરાઈથી રાખવાથી તેમ થવા સંભવ હતો, અથવા તેવું જ્ઞાન ભાન હતું એમ જણાય તો તેના માલિકને અથવા રખવાળને પચાસ રૂપીઆ સુધી દંડ તે બિગાડ ખદલ થશે. સરકારે આવું જાહેરનામું અમુક હદમાં કરેથી, આ મુજબ થઈ શકે છે. કલમ ૨૬.

ડબાના રખેવાળની ગફલત.—કાયદા વિરૂદ્ધ ઢોરો છોડે, યા ખરીદે, અથવા ધાસ પાણી ડબામાં ઢોરોને પુરાં ન પાડે, યા કાયદા વિરૂદ્ધ કાંઈ પોતાની ફરજમાં કસુર કરે તો, બીજી કોઈ શિક્ષા થઈ શકતી હોએ તે ઉપરાંત, માજિસ્ટ્રેટ આગળ સાબીતી થએથી પચાસ રૂપીઆ સુધી દંડને પાત્ર થશે. કલમ ૨૭.

નોટ.—કલમ ૩૧ પ્રમાણે સ્થાનિક સરકાર આ કાયદા પ્રમાણેના પોતાના અધીકાર, ટીસ્ટીકટ માજિસ્ટ્રેટને યોગ્ય હાજે તેટલા આપી શકે છે.

જુગારનો આકટ (સને ૧૮૮૬નો આકટ ૪થો, સને ૧૮૯૦ ના આકટ ૧લાથી થએલા સુધારા સાથે).

ક્યાં લાગુ છે, તે હદ.—મુંબઈ શહેરમાં, સાદિના ટાપુમાં, મુંબઈ ઇલાકાના તમામ રેલ્વે સ્ટેશન તથા સ્ટેશનના કોઈ પણ ભાગથી ત્રણ માઈલની હદમાં, લાગુ સમજવું, વળી મુંબઈ સરકાર જાહેરનામું બહાર પાડી જ્યાં લાગુ પાડે ત્યાં પણ લાગુ થશે એમ સમજવું.

સહ આખતમાં—જ્યાં જ્યાં કાયદામાં “જુગાર” એ સંજ્ઞા આવે છે, ત્યાં “સટ્ટા”નો પણ સમાસ તેમાં થાએ છે એમ સમજવું.

જુગાર રમવાનાં સાધનો.—માં જુગાર રમવાના વિષય અથવા સમ્બંધિત તરીકે વપરાતી કોઈ પણ વસ્તુનો તથા કોઈપણ જુગારના રજીસ્ટર રેકૉડ અથવા પુરાવા તરીકે વપરાતા કોઈ દસ્તાવેજનો સમાવેશ થાય છે.

સ.—જુગારનો અખાડો કોને કેહેવો, તેની વાખ્યા આપો.

જ.—જે કોઈ ધરતો અથવા ઓરડીનો અથવા જગાનો જે માણસ ધણી હોય, અથવા જે તેનો બહીવટ કરતો હોય, અથવા જે તે વાપરતો

હોય, અથવા જેણે તે રાખી હોય, તે માણસના ફાયદા સારૂ અથવા નફા સારૂ તે ઘરમાં અથવા ઓરડીમાં અથવા જગામાં રમવાના કઈ પણ સાધનો રાખ્યાં હોય, અથવા વપરાતાં હોય, તે ઘર અથવા ઓરડી અથવા જગા,—એવો અર્થ “જુગારનો અખાડો” એ શબ્દોનો આ આક્રંદમાં થાય છે એમ સમજવું; પછી તે ફાયદો અથવા નફો, તેને તે જુગારનાં સાધનો અથવા ઘર અથવા ઓરડી અથવા જગા વાપરવા બાબત બાડાં દાખલ મળતો હોય કે બીજી રીતે મળતો હોય તે વાતની ચિંતા નથી. (કલમ ૩).

સ.—જુગારનો અખાડો રાખવા બાબતમાં શું કાયદો છે ?

જ.—“(અ) કોઈ પણ ઘરનો અથવા ઓરડીનો અથવા જગાનો ધણી અથવા તેનો વહીવટ કરનારો, અથવા તે વાપરનારો જુગારના અખાડાના કામ સારૂ તે કહાડશે અથવા રાખશે, અથવા વાપરશે તેને,

(બ) સદરહુ પ્રકારના હરકોઈ ઘરનો અથવા ઓરડીનો અથવા જગાનો ધણી અથવા તેનો વહીવટ કરનારો ઉપર કહેલાં કારણ સારૂ બીજાં કોઈ માણસને તે ઘર અથવા ઓરડી અથવા જગા જાણીપુછીને અથવા જાણી નોંધને કહાડવા દેશે, અથવા તેનો વહીવટ કરવા દેશે, અથવા તે રાખવા દેશે, અથવા તેનો ઉપયોગ કરવા દેશે તેને,

(ક) સદરહુ કારણ સારૂ કાહાડેલાં, વહીવટમાં લીધેલાં, રાખેલાં, અથવા ઉપયોગમાં લીધેલાં સદરહુ પ્રકારના હરકોઈ ઘરમાં અથવા ઓરડીમાં અથવા જગામાં જુગાર કામની સંભાળ અથવા વ્યવસ્થા જે રાખતો હશે અથવા તે કામ ચલાવવામાં કોઈ રીતે જે મદદ કરતો હશે તેને,

(ડ) સદરહુ પ્રકારના હરકોઈ ઘરમાં અથવા ઓરડામાં અથવા જગામાં આવગવ કરનાર માણસો સાથે જુગાર રમવા સારૂ પૈસા જે માણસ ધીરશે અથવા પુરા પાડશે તેને, પાંચસે રૂપિયા સુધીના દંડની શિક્ષા થશે; અથવા ત્રણ મહિના સુધીની કેદની શિક્ષા થશે.” (કલમ ૪).

સ.—જુગારના અખાડામાં જુગાર રમવા બાબત શિક્ષા સાડ શું નિયમ છે?

જ.—કોઈપણ સામાન્ય જુગારના અખાડામાં કોઈ માણસ જુગાર રમતાં પકડાશે અથવા જુગાર રમવા સાડ ત્યાં હાજર હોઈને પકડાશે તો તેને બસે રૂપીયા સુધીના દંડની અથવા એક મહીના સુધીના કેદની શીક્ષા થશે.

વળી,—જુગારના અખાડામાં જુગાર ચાલતો હશે, તે વખતે ત્યાં કોઈ પણ પકડાશે, તો વિરૂદ્ધ સાબીત ન થાયે ત્યાં સુધી તે જુગાર રમવા સાડ, ત્યાં ગયો હતો, એવું કાયદો માની લેશે એમ સમજવું. (કલમ ૫).

સ.—જુગારના અખાડામાં પેસવાની સત્તા પોલીસને કોણ આપી શકે, ન તેઓ શું કરી શકે?

જ.—આ બાબતમાં ૧૬ી કલમ લાગુ છે. મુખર્ષી શેહેરમાં પોલીસ કમીશનર, અને બહાર કોઈ ફર્સ્ટ ક્લાસ માજિસ્ટ્રેટ, યા, ડીરક્ટીકટ પોલીસ સુપરીન્ટેન્ડન્ટ, યા કોઈ આસીસ્ટન્ટ પોલીસ સુપરીન્ટેન્ડન્ટ જેને આ બાબત સરકારે ખાસ અખત્યાર આપ્યો હશે, તેની આગળ કસમ ઉપર એવી ફરીયાદ યા ખતર થાયે કે ફલાણું ધર, યા ઓરડી, યા જગા જુગારના અખાડા સાડ વાપરવામાં આવે છે એવું માનવાનો સમ્બંધ છે, તો જરૂર લાગે તે પ્રમાણે આવા સંશય વિશે તપાસ કરી પોતાને ખાત્રી થએથી, એક ખાસ યાને ‘સ્પેશીયલ’ વારંટ તે કાઢાડી શકે, અને તે કોઈ પોલીસ ઇન્સપેક્ટર યા સબ ઇન્સપેક્ટરથી ઓછા દરજ્જાનો નહીં એવા પોલીસ અમલદારને એવી સત્તા આપી શકે કે,—(અ)—સદરહુ કોઈ ધર, ઓરડી યા જગામાં, રાતે યા દહાડે જરૂર લાગે તેમ માણસોની મદદ લઈ જખરદસ્તીથી તેણે પેસવું;(બ)—ત્યાં ખરેખર જુગાર તે વખતે ચાલતો હોય કે નહીં, તો પણ ત્યાં હાજર મળે તે માણસોને કેદ પકડી કોઈ માજિસ્ટ્રેટ આગળ લઈ જવાં; (ક)—જુગાર રમવાના જે સાધનો, પૈસા, તથા કીમતી જણસો ત્યાં જડે અને તેનો જુગાર રમવા સાડ ઉપયોગ કર્યો છે, યા કરવાનો ઇરાદો હતો એવો સંશય લાગવાનું વ્યાજખી કારણ લાગે, તે સર્વે જપ્ત કરવાં; (દ)—તેમાં ઉપર પ્રમાણે પેઠા બાદ,

જુગારના સાધનો સંતાડ્યાં છે એમ વ્યાજખી શક ઉપરથી તે ધર યા ઓરડીના સઘળા ભાગની જડતી લેવી, તેમજ ત્યાં કેદ કરેલાં માણસોનો ઝાડો લેવો અને તેમાં જુગાર રમવાનાં સાધનો જડે, તે જમ્ત કરવાં;— આ પ્રમાણેનો વારંટ કાઢી હુકમ આપી શકે. (કલમ ૬).

નોંદ.—પણ ત્યાં માણસ કેદ કરવામાં આવે, તેના અંગની જડતી લેતાં જે પૈસા વગેરે મળે, તે જપ્ત કરશે, તો તે જુગારના સાધન તરીકે નહીં ગણાય, ને પૈસા જેના કબજામાંથી મળ્યા હશે તેને પાછા મળશે, ને સરકાર ખાલસા નહીં થશે, એમ મુંબઈ હાઈ કોર્ટે ઠરાવ્યું છે, તે યાદ રાખવું.

જુગારના અખાડાનો પુરાવો.—ઉપર પ્રમાણે વારંટથી પોલીસ અમલદાર ધરમાં પેસે, ત્યાં જડતી લેતાં જુગારના સાધનો મળી આવે, તો કલમ ૭નીથી એમ હુકું છે કે આવી જગા જુગારના સામાન્ય અખાડોજ છે. ત્યાં પોલીસના દેખતાં રમત યા જુગાર ચાલતો હતો, એમ કાંઈ પણ સાબીતીની જરૂર નથી. તેમજ, ત્યાં પકડાએલા સર્વે શખસો જુગાર રમવા સારજ હાજર હતા, એમ કાયદો માની લેશે; તેથી વિરૂધ્ધ ઠરાવવું હોય, તેણે પુરાવો તેવો આપવો જોઈએ.

કલમ ૭ ઉપર વીશેષ સમજૂતી.—આવો વારંટ કલમ ૬ પ્રમાણેનો આપી શકે, તેવો કોઈ અમલદાર પોતે જાતેજ વગર વારંટ પણ તેવા જુગારના અખાડામાં દાખલ થઈ શકે છે. જે અમલદાર વારંટ આ કામમાં આપી શકે, તે પોતે જાતે કાંઈ ખચર મળેથી આવા જુગારના અખાડામાં જઈ શકે, ને વારંટથી જેમ થઈ શકે તેમ જડતી લઈ શકે; ત્યાં સાધનો જુગારના મળે તે જમ્ત કરે, અને ત્યાં હાજર મળે તેને કેદ પણ કરી શકે. આ પ્રમાણે કરવામાં ગેરકાયદે કાંઈ નથી પણ આવા પેસનાર અમલદારે જુગારની જાતે કોર્ટમાં એ જુગારના કેસમાં આપવી પડશે, એમ હુકું છે; અને આમ તે પોતે કરે, ત્યારે કલમ ૭ પ્રમાણેનું અનુમાન કાયદા પ્રમાણે લઈ નહીં શકાય એ યાદ રાખવું જરૂરનું છે.

પ્રથમ પોતાની રૂબરૂ પ્રતિજ્ઞા ઉપર ફરીયાદ થઈ હોય, ને તેથી પોતે વારંટ કાઢાડી કોર્ટને પેસવા અપ્પ્યાર આપ્યો હોય, ને તે પેસનાર અમલદારને જડતી દરમ્યાનમાં જુગારના સાધનો મળી આવે, ત્યારે પ્રથમ પ્રતિજ્ઞા ઉપર આપેલી ખચર ખરી ઠરી છે, એમ ગણી શકાય;

અને કાયદો પરવાનગી આપે છે કે કલમ ૭ મુજબ અનુમાન કહાડી શકાશે. ઉપર પ્રમાણે હાથકોર્ટે દરાવ્યું છે, તે યાદ રાખી, કામ લેવું.

જીગારના સાધનોનો નાશ કરાવી નાંખવો.—માજસ્ટ્રેટ આગળ જીગારનો કેસ સાખીત થએથી, ત્યાં મળેલાં જીગારના સાધનોનો નાશ તે કરાવી શકે છે. (કલમ ૮).

નોંદ.—કલમ ૪ અને ૫ના ગુન્હામાં, જે શખ્સ ત્યાં પકડાયે તે શખ્સ પૈસા સાર રમતો હતો, એમ પુરાવો કરવાની જરૂર નથી. (કલમ ૯).

કોઈએક જીગારીને માફી આપી સાક્ષી લેવા બાબતમાં,—જીગાર રમનારાઓ પૈકી કોઈએક જીગારીને માફી આપી પ્રતિજ્ઞા ઉપર તેની સાક્ષી તે કામમાં લઈ શકાય. માજસ્ટ્રેટ તેવો લખીત દાખલો તેને આપશે; અને તે વખત પેહેલાં તેના જીગાર રમવાના કૃત્યની તેને માફી થશે. (કલમ ૧૦).

ધનામ બાબત.—બાતમીદારને ધનામ આપવા બાબતમાં તોહોમતદારને કરેલા દંડનો ફૂંથી વધારે નહીં તેવી કોઈ રકમ, અથવા કલમ ૮ પ્રમાણે જમ કરેલાં જીગારના સાધનો વેચવા હુકમ કર્યો તો તેમાંથી, યા પૈસા સરકાર ખાલસા કરવા તે કલમ પ્રમાણે હુકમ કર્યો તેમાંથી, આપવા, તે કેસનો ચુકાદો કરનાર માજસ્ટ્રેટ હુકમ કરી શકે છે. (કલમ ૧૧).

જાહેર રસ્તા ઉપર જીગાર.—હર કોઈ રાજ્યમાર્ગમાં, અથવા લોકો જમ શકે, અથવા જવાની છુટ હોએ એવી જગામાં, અથવા સહાદારીના ઠેકાણામાં કોઈ જીગાર રમતો પકડાશે,—અથવા એવી જાહેર જગામાં અથવા ઠેકાણામાં કોઈ પક્ષી યા જનાવર લડાવતાં કોઈ માણસ પકડાશે,—અથવા, તેને કોઈ પક્ષી યા જનાવર લડાવવામાં હાજર રહીને મદદ અથવા સાહાય કરતાં પકડાશે,—તેઓને પોલીસ અમલદાર વગર વારંટ પકડી શકશે; અને ગુન્હો સાખીત થએ કોઈ માજસ્ટ્રેટ તેને રૂપિયા પચાસ સુધી દંડની, અથવા એક મહિના સુધી કેદની શિક્ષા કરી શકશે; અને સાધનો જે જડે તેનો નાશ કરવાનો, તથા પક્ષી તથા જનાવર વેચી નાંખાવવાનો, હુકમ કરી ઉપજ સરકાર જમા કરશે (કલમ ૧૨).

નોંદ.—આ આક્ટની કસબતાની કોઈ રમત, એવી કે ઘેડાની રમત, ને લાગુ નથી. (કલમ ૧૩).

નોટ.—ફક્ત આ બારમી કલમને સારજ, એટલે જુગાર નહીં રસ્તામાં
યા જગામાં રમાતો હોય તોજ, પોલીસ વગર વારંટ ગુન્હેગારને આ કાયદા
અનુસાર પકડી શકે છે. એ પ્રમાણે, કલમ ૧૨ ના કામમાં “ચારજ—શીટ” બરાબરે પણ,
ખીલ જુગારના ક્ષેત્રોમાં તેમ ન બરાબરે. માછરોટ આગળ ફરીઆઈ નોંધાવવી પડે.

ભારતીય.—જુગારનો હરેક ગુન્હો જમીન કાયદા છે, તેથી પકડેલા
અપરાધી જમીન આપે, તો લેવો. જમીન હંમેશા મંજૂરો.

જડતીઓ આ કાયદા પ્રમાણે લેતાં, પંચો હંમેશા હાજર રાખવા.

કલમ ૬ ઠી પ્રમાણેનો ચારંટ—હંમેશા કામમાં કામગીરી તરીકે દાખલ
થવા કોર્ટમાં રજૂ કરવો. પ્રતિજ્ઞા ઉપર તેવા ચારંટ સાફ થએલી જુગારની
ખાતમીદારની હોય છે, તેથી તે રજૂ કરવાની જરૂર નથી.

હથીઆરનો આકટ. (સને ૧૮૭૮ નો ૧૧ મો).

વાખ્યા.—હથીઆર—એટલે તેમાં અગ્નિશસ્ત્રો, સગીન, તરવાર,
ખંજર યા કટારી, ભાલા તથા તેનાં ફળાં, તથા કામદાં તથા તીર, અને
તોપ, હથીઆરના ભાગ, અને હથીઆર તૈયાર કરવાના યંત્રોનો પણ સમાસ
થાય છે. (કલમ ૪).

યુદ્ધ સામગ્રી.—ની વાખ્યા સાફ કલમ ૪થી જુઓ. ગંધક
સુરોખાર, સીસું—એનો તેમાં સમાસ નથી.

શકને પ્રસંગે હથીઆર લઈ જનારને કોણ પકડી શકે.—
કોઈ ગેરકાયદાસર કારણ સાફ વાપરવાના ધરાદાથી, યા ઉપયોગી પડે તેવા
ધરાદાથી કોઈ હથીઆર લઈ જવામાં આવે છે, પછી તે સાફ લાઈસિન્સ
હોય કે ન હોય, તોપણ, એમ માનવાનો વાજબી સખખ યા કારણ હોય
ત્યારે, કોઈ પોલીસ અમલદારને, તેમજ હર કોઈ અપરાધીને, તેવાં હથીઆર
યા યુદ્ધ સામગ્રી લઈ જતાં જડે ત્યારે તેવા લઈ જનાર માણસને વગર
વારંટે તેઓ પકડી શકે. તેમજ હથીઆર તથા યુદ્ધ સામગ્રી જપ્ત કરી
શકાય. ખાતમી માણસે આ પ્રમાણે કર્યું હોય, તો પકડેલા માણસને
તથા હથીઆર વગેરે ને કોઈ પોલીસ અમલદારને તુરત સ્વાધીન કરવાં. આ
પ્રમાણે સોંપવામાં આવે, યા પોતેજ પકડ્યાં હોય, તેવાં માણસ તથા
હથીઆરને માછરોટ પાસે લઈ જવાં. (કલમ ૧૨).

હથીઆર બાંધીને ફરવું તથા હથીઆર કબજામાં રાખવા બાબત.

કલમ ૧૩ મી માં,—લાઇસન્સ શિવાએ, યા તેની શરતથી વિરૂદ્ધ હથીઆર બાંધીને ફરવાની મનાઈ છે. શિક્ષાની કલમ ૧૯ મી ની રકમ (ઇ) માં બતાવેલી છે.

કલમ ૧૪ મી માં,—લાઇસન્સ વગર. યા તેની શરતથી વિરૂદ્ધ કોઇ માણસ તોપ, અથવા અગ્નિશસ્ત્રો, અથવા યુદ્ધ સામગ્રી, અથવા લશ્કરી સ્ટોર પોતાના કબજામાં અથવા પોતાના નિબંધમાં રાખવો નહીં. એમ ઠરાવ્યું છે. શિક્ષા સાડ કલમ ૧૯ ની રકમ (ક) જેવી.

કલમ ૧૬ મી માં,—જે હથીઆરો કબજામાં રાખવા ગેર કાયદાસર થયાં હશે, (પછી કોઇ લાઇસન્સ રદ થયાને લીધે, યા તેની મુદત પુરી થયાને લીધે હોએ, તોપણ), તે જેના કબજામાં હોએ તેણે નજીકના પોલીસ થાણામાં ત્યાંના અમલદારને સોંપી દેવાં જોઈએ.

નોટ—લાઇસન્સ કયા અમલદારે શું શરતોથી આપવું, તે મર્યાદા ઈંડીઆ સરકાર કાનુન વખતે વખત કરી નક્કી કરે. એવું લાઇસન્સ રદ કરવાનો અધિકાર તે આપનાર, અથવા ડીસ્ટ્રીક્ટ માજીસ્ટ્રેટ, યા ઇલાકાના મુખ્ય શહેરમાં પોલીસ કમીશનરને છે; અને આ આક્ટ વિરૂદ્ધ કોઇ ગુન્હો કર્યાની સાબીતી જે જડજ અથવા માજીસ્ટ્રેટ સમક્ષ કોઇ ફોજદારી કામમાં થઈ હોએ, તેને છે. (કલમ. ૧૭, ૧૮).

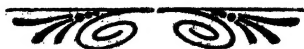
કલમ ૧૯ મી માં,—શિક્ષા, જુદા જુદા ગુન્હાની બતાવી છે. ઘણામાં ઘણી શિક્ષા ત્રણ વરસ સુધી કેદની, અથવા દંડની, અથવા બેંડની છે.

કાગનીઝિબલ કે નહીં.—કલમ, ૧૩ મી—હથીઆર બાંધીને ફરવા બાબતની, તથા કલમ. ૧૪ મી—અગ્ની—શસ્ત્ર, યુદ્ધ સામગ્રી અથવા લશ્કરી સ્ટોર પોતાના કબજામાં યા નિબંધમાં કોઇ રાખે તે બાબતની.—આ બેહુ કલમો પ્રમાણેના ગુન્હાઓ “કાગનીઝિબલ” છે. તેથી પોલીસ વગર વારંટ પકડી શકે. પણ કલમ ૧૯ ની રકમ (ક) પ્રમાણેના ગુન્હાની બાબતમાં કોઈ માણસની ઉપર કામ ચલાવવા ત્યાંના ડીસ્ટ્રીક્ટ માજીસ્ટ્રેટની અને ઇલાકાના મુખ્ય શહેરમાં પોલીસ કમીશનરની પ્રથમ મંજૂરી મેળવવી જોઈએ. (ક. ૧૩, ૧૪ માં જામીન લેવા),

ગુન્હાની ખબર આપવાની ફરજ.—આ આકટ વિરુદ્ધ કોઈ ગુન્હો કર્યાની ખબર જે જે માણસને હશે તેણે તે ખબર કોઈ એક નજીકના પોલીસ અમલદારને અથવા માજિસ્ટ્રેટને હંમેશા આપવાની પોતાની ફરજ છે, એમ સમજવું. તેમ ન કરવાનું અગર તેનું કોઈ વ્યાજખી કારણ હશે, તો તેણે સાબીત કરવું પડશે. (કલમ. ૨૮),

ઝાહાડો લેવાનો અધિકાર.—કલમ ૧૯ ની રકમ (ક) પ્રમાણે શિક્ષા કરવા જોગ ગુન્હા બાબતમાં ઝાહો લેવાનો અધિકાર કોઈ પણ પોલીસ સબ ઇન્સ્પેક્ટરને છે. (કલમ. ૩૦).

વિશેષ સમજૂતી.—આકટમાંથી કોણ બાતલ કરવામાં આવ્યા છે, તેનું લીસ્ટ દર વરસે સરકાર ગેજટમાં છાપી પ્રસિદ્ધ કરે છે. હથી-આર રાખવાનો પરવાનો દરેક ડીસ્ટ્રીક્ટમાં, ડીસ્ટ્રીક્ટ માજિસ્ટ્રેટ આપે, અને તે ડીસ્ટ્રીક્ટ પોલીસ સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટને અભીપ્રાયે પુછીને આપે. એક ડીસ્ટ્રીક્ટ કરતાં વધારેનું આપવું હોય, ત્યારે ડીવીઝનના કમીશનરની પણ સહી (કાઉન્ટર સીગનેચર) લાઇસન્સ ઉપર જોઈએ. દરેક તાલુકાના સબ ઇન્સ્પેક્ટરની ઓફીસમાં લાઇસન્સદાર હથીઆર મુદ્દારણ કરનારના લીસ્ટ રહે છે, તેમાં કોઈ જાતનું હથીઆર, તેનું તપસીલવાર વર્ણન પણ લખાયે છે. યુદ્ધ સામગ્રી વેચવાની દુકાનનું ઇન્સ્પેક્શન ગેઝીસ ઇન્સ્પેક્ટરે તથા ડીસ્ટ્રીક્ટ પોલીસ સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટે તથા આસીસ્ટન્ટે, તથા તાલુકાના ઇન્ચાર્જ-ડીવીઝન-માજિસ્ટ્રેટ કરવાનું હોય છે. તે ઉપરાંત ડીસ્ટ્રીક્ટ માજિસ્ટ્રેટ પણ કરવું પડે છે.

સ્વ. રા. સા. પ્રાણશંકર કૃત.

પોલીસને ઉપયોગી પુસ્તકો.

૧. પોલીસ રીફર (અંગ્રેજીમાં)	૨-૪-૦
૨. લા ઓફ એવીડન્સ સીમ્પલીફાઈડ
(અંગ્રેજીમાં)	૧-૮-૦
૩. પોલીસ નિયમ પ્રકાશક (મરાઠી)	૧-૦-૦
૪. પોલીસ નિયમ પ્રકાશક (ગુજરાતી)
બીજી આવૃત્તિ	૧-૪-૦

પોસ્ટેજ ગ્રુહું.

ઉપર જણાવ્યા શિવાય મરહુમના બીજાં કોઈ પુસ્તકો સીલીકમાં નથી. ઉપર જણાવેલાં પુસ્તકો નીચેના ઠેકાણેથી મળશે.

મુંબઈ:—મેસર્સ એન. એમ. ત્રીપાઠીની કુપની.

બુક્સેલર્સ. પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ કાલ્યાણેવી રોડ.

સુરત:—અમારી પાસેથી.

છોટુભાઈ પ્રાણશંકર

નાગરકુળીઆ-સુરત.

